6

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2001

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno
društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavač zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2001.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad,
prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote,
od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke
Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

BROJ 6 ZAGREB, studeni-prosinac 2001. GOD. XXXIV

Radovan GRGEC

Uz rub (139)

"Obzorja se krvlju žare", pjevao je p. *Mijo Škvorc*, kasniji biskup i poznati isusovački propovjednik. Zaista, u ovo predbožićno i božićno vrijeme, obzorja su pokrivena, diljem svijeta, tamnim oblacima rata i krvavih terorizama. Očekujući dolazak "Kneza mira", strepimo nad sudbinom svijeta i Hrvatske, koju je ne tako davno opustošio krvavi rat. Razboriti ljudi i, naravno, kršćani čeznu za mirom, mirom koji nije samo odsutnost rata i nije nekakvo statičko mirovanje, nego "opus iustitiae" (djelo pravde), otprilike ono što označuje hebrejska riječ "šalom" (ili arapska "salam"), a to je blagoslov mira u pravdi i ljubavi, sreća i spasenje. Naravno, takav mir nema veze s pacifističkim peticijama, manifestima i protestima raznih filokomunističkih "mefista" i režimskih svećeničkih udruženja, zvala se ona ne znam kako "evanđeoski", npr. "Pacem in terris", "Pax", razna "patriotska" svećeničko-teološka udruženja i sl. Niemöller u Ist. Njemačkoj i naši "udruženjaši" uglavnom nisu vjerovali u "antifašističku" i "mirovnu" retoriku, deklamacije i deklaracije tih "mefista", ali su, iz oportunizma, bili uvjereni da svrha posvećuje sredstvo. Neki su čak, varajući sebe, prevarili i neke biskupe na Istoku i Zapadu te neke pristaše "Ostpolitik" u Vatikanu, pa su mons. *Hnilica* i naš prijatelj kard. *Korec*, nakon objavljivanja *Casarolijevih* memoara, morali reći istinu, koja je nama u Hrvatskoj bila odavno poznata, i nama laicima u HKD-u i gotovo svim biskupima (npr. kard. *Šeperu*, mons. *Franiću* itd.).

Zbog svega toga nije nimalo čudan odlučan stav kard. Stepinca prema takvim udruženjima. Iz dnevnika vlč. *Josipa Vranekovića* saznajemo da je Kardinal 18. XII. 1952. izjavio biskupu *Lachu:* "Budite odlučni! Tko pristupi u Udruženje, smjesta ga suspendirajte!" Taj izvadak iz Vranekovićeva dnevnika čini nam se vrlo vjerojatan, premda smo neke dijelove, objavljene u poznatoj *Benigarovoj* knjizi, morali primiti "cum grano salis". Tu i opet upozoravam na potpuno krivi opis lepoglavskog pokolja 5. VII. 1948., kada je poginulo osam mojih drugova iz kaznenog "crnog bataljona" tucajući tik do mene kamen na

velikom krugu. Kod Benigara je, na moje zaprepaštenje, napisano da je tada poginulo osam pripadnika milicije, tobože prema svjedočanstvu *Johna Pintara*, koji je, izašavši iz lepoglavskog zatvora na intervenciju američke vlade, objavio knjigu "Četiri godine u Titovu paklu". Prijevod te knjige objavio sam u HKD-u 1995. i u predgovoru naveo imena poginulih drugova (usp. Predgovor i str. 102, gdje piše da je tada poginulo "eight innocent men", tj. osam nedužnih ljudi). I opet se vraćam na taj ispravak jer Benigarova knjiga služi kao "punto di riferimento" za sve kasnije Stepinčeve biografije.

Na pamet mi dolazi taj datum, 18. XII, kada sam u Franjevačkoj dvorani, uoči Božića, na prvoj zagrebačkoj konferenciji USAOH-a govorio kao đak VI. razreda, te burne 1945. godine, za fakultativno uvođenje vjeronauka u škole, što je bilo dočekano frenetičnim aplauzom gotovo cijele dvorane. Na pozornici su bili iza mene predstavnici grada i prosvjete (*Busija, Bogdanov, Renata Belinić* i dr.). Pokušali su me verbalno napasti, ali im "zagrijana" mladež II. klasične to nije dala.

Bili su prisiljeni napustiti dvoranu, sadašnje kazalište "Komedija", premda su neki od kolega pokušali protestirati "u ime milijun i sedamsto žrtava fašizma" (*Meleda*!). Na sljedeći sastanak skojevci su se dobro pripremili, pa su neki kolege, među kojima i *Stjepan Radić*, dobili gadne batine. Nedavno se kao sabornik prisjetio kakve sve neugodne asocijacije budi u nama riječ "antifašizam" (kao i kasnije "kontrarevolucija" ili "samoupravljanje", pa i spomenuto udruženje "Pacem in terris", o kojemu p. *Takač* i kard. *Korec* govore u knjizi "Od one barbarske noći", objavljenoj nedavno također kod nas). Naravno, nakon božićnih ferija (koje su se održale još neko vrijeme), Radić i ja smo bili izbačeni iz svih škola Hrvatske. Predstavnici omladinske organizacije (*Hafner, Ljubić*) posjetili su me nakon toga moleći me da osudim svoj istup, što sam odbio. Žao mi je što se S. Radić tih događaja ne sjeća baš točno, pa čak ni mojega imena, spominjući me u jednom svom intervjuu kao Petra Grgeca, kako se zove moj otac.

* * *

Teška su to bila vremena i za nas pubertetlije, naročito za one čiji su najbliži ležali u grobovima ili u zatvorima. Naravno da "svete" riječi kao što su "antifašizam", "kontrarevolucija", "samoupravljanje" i sl., bude u nama neugodne asocijacije iz tih poratnih, a zapravo ratnih vremena jer rat na svijetu nije u stvari nikad završio, kao ni terorizam. Vijetkongovci i hamasovci, kao i pripadnici "kršćanskih" formacija (IRA, ETA) imali su, poput *Osame bin*

Ladena, svojega "velikog sotonu" kojega valja pošto-poto uništiti. Kršćani, pak, ne mogu a da ne ističu kako je uglavnom svaki rat nespojiv s njihovim vjerskim stavovima. Ipak, ne bi smjeli nasjedati na pacifističke slogane. Kako rekoh, pamtimo ih naročito po nazivima raznih svećeničko-teoloških udruga u istočnom bloku. "Svetim" imenom "mir" željeli su svijetu baciti prašinu u oči, prikrivajući istodobno tiraniju, diktaturu i teror u vlastitom dvorištu. Već sam jednom napisao da sam na primanju kod kardinala *Šepera* 1967., prigodom svjetskog laičkog kongresa, odbio u ime naše delegacije potpisati poljsku peticiju protiv rata u Vijetnamu, odgovorivši njihovu predstavniku da smo i mi protiv toga rata, ali da mi izgleda licemjernim o tom govoriti a da ne smijemo osuđivati postupke komunista u vlastitoj zemlji. Sve mi to dolazi na pamet u ovo lijepo (pred)božićno doba, kad očekujemo dolazak Kneza mira, želeći "šalom" našoj domovini, a u prvom redu pravi mir u našim srcima, koja su također razdirana svađama, antagonizmima, suprotivštinama i svakovrsnim bolima. Mir u našim domovima i domovini višestruko je ugrožen, a njegovo održanje i trajnost ovisi samo djelomično o nama samima, o našoj hrabrosti i razboritosti. Nažalost, hrabrosti i razboritosti ima uvijek premalo.

Kako naći razboritost i hrabrost zajedno u krvavim borbama napadača i branitelja, terorista i čuvara reda? Svatko od njih ima svoju poruku, više ili manje glasnu, više ili manje brutalnu. Obično se misli da je vrlo teško naći u istom biću i hrabrost i razboritost kao i fizičku ljepotu i duševnu dobrotu. "Ludost hrabrih" i "kukavičluk razboritih" više i ne zvuče kao "contradictio in adiecto" ili oksimoron.

Unatoč tome iskreno priznajem da sam u životu naišao na muškarce i žene hrabre i razborite, lijepe i dobre, uvjerivši se na taj način da je Bog nazočan među ljudima: jer tih kvaliteta nije nestalo s lica zemlje.

I na početku Bljeska i Oluje, vjerojatno najznačajnijih događaja hrvatske povijesti nakon krbavskog debakla 1493., bilo je takvih ljudi i među vojnicima i časnicima HV-a, ljudî koji su se časno borili protiv agresora i okupatora, umirući na raznim bojištima. Počinjene zločine, pak, moramo osuditi premda donekle razumijemo i osvetničke reakcije za sve što su Hrvati pretrpjeli od hegemonista i koljača. Osuđujući zločine na svim stranama, spremni smo ih i procesuirati u vlastitoj državi. Iz toga ne slijedi da smo dužni slušati svaki diktat onih koji optužuju Hrvate što su vodili vojsku i narod do pobjede. Naravno da su Hrvati pritom svim sredstvima nastojali onemogućiti neprijatelja koji je ugrožavao tu borbu i pobjedu. Nisu li za vrijeme II. svjetskog rata Amerikanci stavili u koncentracione logore uglavnom sve Japance, bili oni opasni ili ne, lojalni ili zlonamjerni. Dobrih i loših pojedinaca, naime, ima i među Arapima i

među Židovima, među Hrvatima kao i među Srbima. Ni svi stanovnici Afganistana nisu nipošto talibani, ni svi Irci pristaše IRE, ni svi Baski pristaše ETE.

Međutim, postavlja se pitanje nisu li i Hrvati imali pravo na svoju "reconquistu" kao i Španjolci na svoju. Krv je tada tekla Španjolskom kao i za vrijeme građanskog rata 1936-1939. Mrtvih je bilo na jednoj i drugoj strani. Spomen jednima i drugima podignut je u "Valle de los caïdos". Junacima crvenih odao je priznanje i *G. Bernanos*, čiji se sin borio u redovima falangista. I ja sam, iako sam bio kao maloljetnik robijaš jugokomunističke diktature i protivnik srpske hegemonije u Jugoslaviji, uvijek odavao priznanje svojim srpskim drugovima iz zatvora, naročito onima koji su mojem ocu pomogli da kroz žicu "prošverca" ono što je kao robijaš pisao na klozet-papiru u Lepoglavi i u Beogradu. Uostalom, o tom sam pisao i u "Maruliću". Možda mi zato još uvijek odzvanja u ušima *Stublićeva* pjesma "E moj druže beogradski"?! (usp. "Marulić" 5/2000).

Božić na zemunskoj Kalvariji ("Francstal") u baraci i na radilištu bio je tužan. Postavio sam tada pitanje drugu *Ferrucciu Škopcu:* "Quando torneremo a casa?", na što mi je on odgovorio: "Mai più." (Nikada se nećemo vratiti kući). No, kako vidite, vratio sam se, položio 3 razreda gimnazije, diplomirao, odslužio vojni rok kraj albanske granice, osnovao vlastitu obitelj i dočekao neovisnu Hrvatsku. Kojiput se pitam: "Jesmo li *doista* neovisni?" ili: "Jesmo li *dosita* zadovoljni?" Hoće li biti na ovaj Božić zadovoljni i oni koji će se dosita najesti i oni koji se, kako mi obično kažemo, nalaze "na rubu siromaštva", a kakvih je sada na tisuće u Hrvatskoj, dočim u svijetu možda i dvije milijarde. I njima, kao i svojim sunarodnjacima, usprkos svemu, želimo:

SRETAN BOŽIĆ I NOVA GODINA!

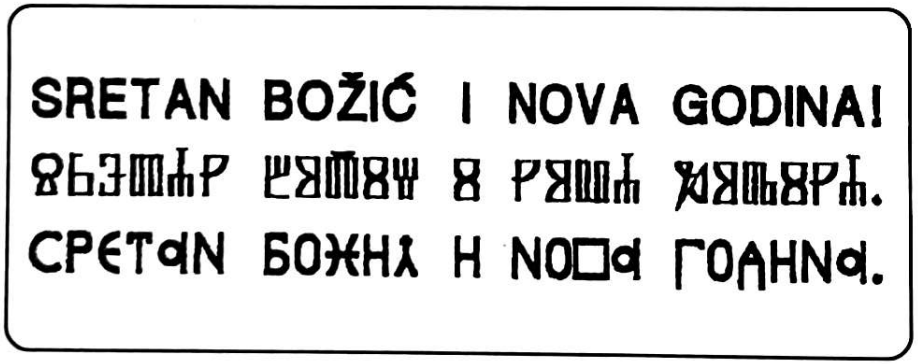

60. obljetnica smrti Velimira Deželića st.

Na književnoj večeri u HKD-u sv. Jeronima 22. studenoga komemorirana je 60. obljetnica smrti dr. Velimira Deželića st., potpredsjednika HKD-a, poznatoga pisca povijesnih romana, predsjednika Kola hrvatskih književnika, suosnivača Družbe Braće Hrvatskog Zmaja i poznatoga katoličkog laika. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec pozdravio je najprije goste tribine: bivšeg veleposlanika prof. dr. Gjuru Deželića, Velimirova unuka, i dr. Lava Znidarčića, bivšega predsjednika VKB-a, istaknuvši da je veliki pokojnik još kao ravnatelj Sveučilišne knjižnice bio jedna od najistaknutijih ličnosti našega javnoga života i jedan od naših prvih doktora biologije. Na njegovim povijesnim romanima i monografijama odgajalo se naše rodoljublje jer je bio jedan od najčitanijih jeronimskih pisaca. Dr. Gjuro Deželić obnovio je neke drage uspomene iz obiteljskog albuma svojeg djeda i s postavljanja spomen-ploča u Hrvatskoj i Slovačkoj. Dr. Andrić je u Obitelji objavio 1941., u povodu Deželićeve smrti, prigodnu foto-reportažu. O V. Deželiću kao katoličkom laiku (svjetovnjaku) govorio je L. Znidarčić, koji je spomenuo kako je V. Deželić bio u tom svojstvu organizator i tajnik Prvoga katoličkog kongresa 1900. u Zagrebu i Drugoga hrvatsko-slovenskog katoličkog sastanka 1913. u Ljubljani. G. 1929. on je zajedno s nadbiskupom Bauerom postavio u Trnavi spomen-ploču na rodnoj kući kardinala Haulika, osnivača HKD-a i prvoga zagrebačkog nadbiskupa, a pretprošle godine je HKD sv. Jeronima otkrilo u istom mjestu zajedno s nadbiskupom Bozanićem i veleposlanikom Gj. Deželićem spomen-bistu kard. Haulika.

Na kraju je prof. Ante Krmpotić podijelio knjige o Deželićevu simpoziju.

6. XII. 2001. - *Poezija Višnje Sever*

13. XII. 2001. - *Mato Marčinko: BRUNO BULIĆ (1903-1990)*

20. XII. 2001. *bit će u 17 sati u crkvi Ranjenog Isusa misa zadušnica prigodom 20. obljetnice smrti kardinala F. Šepera, pokrovitelja HKD-a*

Četvrta obljetnica smrti Jurja Lončarevića

U HKD-u sv. Jeronima održana je 15. studenoga književna večer u spomen na 4. obljetnicu smrti prof. Jurja Lončarevića, književnika i člana HKD-a. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec izjavio je na početku da je pokojnik bio jedan od najzaslužnijih javnih djelatnika - boraca za prava Hrvata izvan granica domovine (Šokci, Srijemci, Bunjevci), kao i glavni organizator raznih manifestacija i književnih večeri. Njegova je posljednja knjiga posvećena rodnoj Srijemskoj Mitrovici, gdje je odrastao u obitelji uglednog hrvatskog odvjetnika i oca brojne djece, od kojih su neki izabrali duhovna zvanja. Nažalost, umro je u naponu intelektualne snage dva-tri dana nakon posjeta HKD-u. Prof. Gjuro Vidmarović, bivši veleposlanik u Ukrajini, istaknuo je da je Lončarević bio ne samo književnik, nego i dobar pedagog kao profesor te veliki poticatelj stvaralaštva pisaca amatera i tzv. "vjerskog turizma", objavivši mnogo monografija o našim sakralnim objektima. Valja svakako spomenuti i simpozij o dr. Andriću u Ristovači, koji je Lončarević organizirao s vlč. Lazom Krmpotićem 30. VIII. 1969. i na kojemu su nastupili mnogi ugledni književnici, glazbenici i katolički javni djelatnici iz domovine i iz inozemstva. Odbornik HKD-a Stjepan Pačarić prikazao je dijapozitivima odvijanje tog simpozija, poslije kojega je prof. Lončarević s dr. Antom Sekulićem i prof. Belom Gabrićem suđen. Prikazao je i neka hodočašća koja je pokojnik organizirao. Prof. Lončareviću odali su priznanje i članovi literarnih kružoka i dopisnih škola kojima je bio inicijator.

/pr/

"Majčin rukovet" Ane Marije Leinweber

U HKD-u sv. Jeronima predstavljena je 8. studenoga knjiga Ane Marije Leinweber (Iris Levi) "Majčin rukovet". U uvodnoj je riječi ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec istaknuo da je to zbirka vrlo dirljivih pjesama u prozi, nastalih nakon tragične smrti sina Igora, koji je bio pilot kao i njegov otac i djed. Autorica je bol i patnju majčina srca pretočila u te stihove, a oslonac joj je vjera u Onoga koji je rekao da je uskrsnuće i život, tako da bi se i na posljednje počivalište njezina sina mogao staviti natpis koji krasi grob heroja Domovinskog rata pilota Rudolfa Perišina: "On sniva u Isusu". Ilustracija njezine patnje jest i naslovnica s poznatom skulpturom "Pietà" velikog Michelangela, kao i fotografije bistričkoga križnog puta, u knjizi. O tom kako gđa Leinweber (koja je i sama neko vrijeme bila stjuardesa), spajajući svoju tugu s pouzdanjem u Boga, pomaže onima koji su doživjeli sličnu sudbinu, govorio je jedan od urednika Glasa Koncila g. Vlado Čutura. Nadahnutim recitiranjem odlomaka iz knjige dočarala je slušateljima njezino ozračje gđa Nada Balen. Koliko god smo u svom djetinjstvu pilotski život promatrali s romantične strane, on donosi i tragične trenutke, koje često zaboravljamo.

/pr/

Ivana RADIĆ

Polnoćka

Jedna je grana nježna
noćas postala snježna.
Sniježak joj grudi kiti,
Božić nam dragi hiti.

Jedna je grana jele
obukla haljine bijele
od kuglica i viline kose
što blagoslov svima nose.

Tiho plamsaju svijeće.
Tu noć zaboravit neće
nijedna zvijezda.

Gle, baklje selom hite,
pozdravljaju zvonike vite
i svetih jaslica gnijezda.

Milan RADIĆ

Isusu za rođendan

S tvojim je
rođenjem,
Isuse,
počelo
prvo
tisućljeće
za sve ljude
s više
sreće.

I u drugom je
tisućljeću
bilo puno
tvojih rođendana
divnih
božićnih dana.

Donesi nam,
Isuse,
mnogo svojih
dragih rođendana
i u trećem tisućljeću
božićnih dana.

Radovan GRGEC

Stjepanu Krčmaru - in memoriam (prigodom otvaranja spomen-sobe u Virju 9. XI. 2001.)

Hrvatski književnik i katolički javni djelatnik prof. Stjepan Krčmar, rođen u Virju 23. X. 1920., umro je uoči svojeg 70. rođendana (22. IX. 1990.) u Zagrebu. Kao njegov nasljednik u svojstvu ravnatelja i urednika HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) rekao bih ovom zgodom o njemu nekoliko riječi u ime HKD-a, svoje obitelji i svoje vlastito, jer ga odavno znam, volim i poštujem. Njegove savjesnosti, čestitosti i samozatajnosti sjećat će se svi koji su dolazili s njime u kontakt još dok je uređivao naš "Marulić" a i prije toga dok je bio upravitelj naše Jeronimske knjižare na Kaptolu, profesor i ravnatelj gimnazije, djelatnik Katoličke akcije i skromni katolički laik.

Sjećam ga se još s tečaja katoličke mladeži u Mokricama kao tihoga višeškolca kojega sam ja kao pučkoškolac gledao s velikim poštovanjem. Iako je bio samozatajan i tih, njegovi su ga drugovi dobro upoznali i izabrali ga tada u Mokricama, uoči rata, za predsjednika omladinske Katoličke akcije. Kasnije sam ga sreo dva-tri puta kada je u našoj Jeronimskoj dvorani pripremao neke predstave. Vrativši se s robije, izgubio sam ga iz vida, ali sam ga opet sreo kad je počeo raditi u našoj knjižari. Tu je pripremao i zbornik "Marulić", koji je objavljen 1968. prigodom stote obljetnice HKD-a. Taj je zbornik prerastao u časopis koji izlazi već trideset i četiri godine bez prekida usprkos tome što su nas zbog nekih članaka povlačili po sudovima i šikanirali na razne načine. "Marulić" je i danas ne samo hrvatska kulturno-književna revija nego i svojevrsno glasilo katoličkih laika koji djeluju kao samostalne ličnosti u duhu II. vatikanskoga koncila, svjesni autonomije svjetovnih vrednota, svjesni specifičnosti svojega zvanja i poslanja u narodu Božjem, tj. Crkvi, svjesni da se od klerika ne razlikuju dostojanstvom nego funkcijama, ali isto tako svjesni svoje rodoljubne uloge u hrvatskom narodu.

Njegova prva knjiga "U zrcalu", objavljena 1968. u HKD-u u Dulčićevoj opremi, naišla je na nerazumijevanje nekih kritičara i na virulentan napad u "Vjesniku u srijedu", kao i čitav prvi broj "Marulića". Međutim, upravo su te njezine duge rečenice odraz autentičnosti unutarnjeg monologa i struje svijesti, što površan i zlonamjeran čitatelj ne može uočiti. Jedan od najvećih prozaika prošlog stoljeća, Marcel Proust, upravo je zbog toga bio podcjenjivan od svojih suvremenika, pa i od samoga Andréa Gidea, te su ga smatrali "netalentiranim dosadnjakovićem". Ostali književni radovi Stjepana Krčmara pristupačniji su širem krugu čitatelja, npr. "Smrt koja nas ne zaobilazi", "Starinska ura", "Glineni pijetao" itd. Na njemačkom i hrvatskom objavljen je njegov rad "Josip Jelačić" u Zürichu, a u Virju je objavio povijesni pregled prigodom 100. obljetnice Narodne čitaonice.

Čvrsto vjerujemo da će prof. Stjepan Krčmar, zbog svoje samozatajnosti često nepoznat i nepriznat, ostati trajan spomen uzornog čovjeka i odličnog književnika, zauzetoga katoličkog laika i pravog rodoljuba. To je rodoljublje došlo do posebnog izražaja u posljednjoj knjizi "Opiranje" (HKD 1990). Nećemo ga nikada zaboraviti.

"Djetinjstvo u Trnju" Tatjane Vranić Kren

Na književnoj večeri HKD sv. Jeronima 25. listopada predstavljena je zbirka Tatjane Vranić-Kren "Djetinjstvo u Trnju". Program su upotpunile izvedbom glazbenih kompozicija Lucija Klarić (violoncello) i Antonija Kren (gitara). U uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec pozdravio je autoricu, koja je, iako profesorica hrvatskog, pisala dosad uglavnom o zvijezdama s astronomskog stajališta. U ovoj zbirci, koja je njezin izlet u poeziju i povratak u djetinjstvo, te su zvijezde rasute po livadama poznatog zagrebačkog predjela. Trnje tu postaje od toponima simbol i metafora jednog djetinjstva i mladosti. O poeziji Tatjane Vranić govorio je i jedan od najpoznatijih hrvatskih suvremenih pjesnika Zlatko Tomičić, nastojeći pokazati zašto je u pjesnikinjinu djetinjstvu bilo više ruža nego trnja. O tom pjesništvu i djetinjstvu govorila je i autoričina sestra Lidija Vranić Blažinić, povjesničarka umjetnosti. Autorica je na kraju pročitala vlastiti osvrt na svoje pjesništvo i djetinjstvo. Pročitala je i neke karakteristične pjesme, te zahvalila svima koji su pripomogli objavljivanju njezine zbirke u jeronimskoj nakladi.

/pr/

Božićna pjesma

Ne želim božićni kolač
dok kolju betlehemsku djecu

Ne želim tvoju riječ
posipati šećerom u prahu

Ne želim se tvojom snagom
koristiti za vatromet

Ne želim pjevati
ono što nisi ti ispjevao

tek anđeo u snu nalaže:
ustani, uzmi dijete i bježi

božićna noć je mračna
kao svaka noć

zato nas bolje krije
beznačajne i radosne

a zvijezda sja
kao i uvijek

Govor kardinala Montinija povodom smrti kardinala Alojzija Stepinca

(Milano, svetište sv. Antuna Opata, 12. veljače 1960.)

Moja braćo, dragi sinovi i kćeri!

Ponizna pobožnost koja nas je večeras u molitvi sjedinila zbog žalosne vijesti o smrti kardinala Alojzija Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa, prožeta je i pokrenuta velikom misli čijim tumačenjem valja da svojoj molitvi dademo što dublji značaj.

Prvo u ovome razmišljanju jest sama mogućnost da kardinal svete rimske Crkve, nadbiskup jedne od najuglednijih i najvećih dijeceza svijeta, nadpastir i duhovni reprezentant jednog katoličkog naroda zatvorenog kao manjina u državi s različitim vjeroispovijestima i narodnostima, umre izagnan u jedno selo nakon procesa u kome je kao tobožnji urotnik protiv svoje zemlje osuđen na 16 godina zatvora. Mi stojimo tu pred neobično teškom i jedinstvenom činjenicom koja obvezuje sve prijatelje i neprijatelje na pitanje kako je takova osuda uopće moguća. Da, ona je bila moguća, jer prežalosna stvarnost to pokazuje. No, je li ta stvarnost osnovana na pravičnosti? Stojimo li pred zločincem ili možda pred mučenikom? Hoće li se ovaj važni događaj, koji će glasna jeka pratiti stoljećima, pripisati normalnom i civiliziranom postupku pravde ili mnogo više sudačkoj zabludi koja donosi osuđenome slavu a sucima izopćenje zauvijek iz ljudskog roda. I proces protiv Sokrata i proces protiv Krista bili su pod pokrićem legalnosti. Postoji li razlika između legalnosti i pravde? Što kažu na to branitelji modernih heroja potištenog patriotizma ili progonjenih ideologija? Može li država ukloniti onoga tko ne prihvaća ideje vladajućih? Državni rezon je ta velika i tajanstvena izlika za progon i političku osvetu, no kako daleko seže to njihovo pravo? Može li se uopće pomisliti da jedan kardinal nadbiskup kome nitko na ovom svijetu ne poriče da svoju zemlju ljubi i da poštuje lojalno njene zakone, bude optužen, je li moguće da on ikada državi, ako je ona tog imena dostojna, dade razlog da ga tako nemilosrdno kazni? Ili je to ipak sila koja stvara pravo? I koje to pravo?

Ovaj se događaj uspinje do simbola i takav ući će u povijest. Problematika proizašla iz toga našla je već u civiliziranoj savjesti svoje moralno rješenje. Stepinac je mogao postati veliki "prvoborac" svoga naroda da je, umjesto što je ostao slobodan i ponosan čovjek, postao poslušni sluga gospodujućeg marksizma. On to nije postao i morao je pasti.

To je sistem koji to zahtijeva. Ni dostojanstvo povijesne tradicije ni posvećeni ugled kome je čitav narod odavao poštovanje, pa ni neprepadljiva obrana nacije, što - više ni oprez da neki ne bi postali mučenici čija bi nasilna smrt tragično apelirala na savjest, nisu mogli zadržati tešku ruku sistema što se samovoljno postavio za sudca nad slobodom drugih i kojemu nije ništa sveto osim vlastitog egoizma. Stepinac nije sam: kardinal Mindszenty mađarski primas, msgr. Beran praški nadbiskup, rumunjski,

bugarski, litavski, letonski i estonski biskupi, svi oni znadu: To je taj sistem. Opozicija nema nikakvog prava postojati.

Humanizam, poput marksizma koji se tako predstavlja, otkriva u svojim karakterističnim eksperimentima kakav oblik čovječanstva može proizvesti.

Naše mišljenje postaje još ozbiljnije kad vidimo da je ova silenost - jer se o njoj radi, iako preobučenoj u sudački talar - upravljena - u okviru koji nas zanima - protiv svakog onoga tko ima samo jednu snagu: duhovnu. I to duh istine, ljubavi, lojaliteta, blagost opraštanja, duh evanđeoski. Ova drama postiže izvanredni strastveni vrhunac: zašto mora duh Krista, duh koji živi u njegovoj Crkvi, izazvati toliku srdžbu i osvetu? Ta je tajna u ovome: ta "potestas tenebrarum", ta "snaga tame", jaka u svojoj zastrašnoj energiji, ne nalazi nikakovu veću ili nesavitljivu prepreku, nego samo neoboružanu slabost duha, i tama zadržava nadmoć. Da, ona zadržava nadmoć. Čitava crkvena povijest puna je takovih primjera. Muka Kristova se nastavlja. Iz toga razabiremo jedno mrsko pravilo. No potrebno je da bude tako, jer: Trebalo je da Krist trpi (Lk 24,26). A i sada je tako: potrebno je da Crkva trpi. Radi svoje vjernosti Kristu. Radi svog jedinstva. Radi sposobnosti govorenja svijetu, podizanja ga i spašavanja. Mučeništvo je jedna od njenih milosti.

Mi držćemo dok to govorimo. Ali mi se ne smijemo, makar i drhtali, bojati. Ako smo kršćani... Još jedna, daljnja velika misao: mi smo vjerovali da u cijelom dvadesetom stoljeću nakon dobivenog rata, nakon pobjede demokracije, nakon proglašenja ideala mira, nakon radosnih misli o slobodi vjeroispovijesti neće više biti proganjanja. Pa ipak ono se događa pred našim očima sve jače i stalnije, te kadkad stječemo uvjerenje da su to i moralne činjenice.

Moja braćo, moji sinovi i kćeri, neka toga tu više nikada ne bude. Kristov je zakon ovaj: ako želimo biti Kristovi zbiljski sljedbenici, moramo biti spremni trpjeti za našu vjeru. Danas ne bismo smjeli imati neugodnosti zbog priznavanja i vršenja svoga vjerovanja. Vjera koja traži žrtve izgleda da danas nije suvremena. A ipak, naša vjera traži hrabre a ne kukavice, ona zahtijeva svjedoke a ne slabiće, ona traži pripadnike koji su spremni izgubiti, a ne onakve koji su pohlepni za dobitkom. Ona zahtijeva apostole vjernosti i dosljednosti, a ne propagandiste oportunizma i kompromisa, koji su prije spremni složiti se s neprijateljem nego s prijateljima sačuvati jedinstvo. Stepinac nek nam bude učiteljem.

Neka nam bude učiteljem nade i dobrote. On je umro zaogrnut šutnjom svojstvenom svojoj Crkvi, kojoj preostaje samo glas molitve i opraštanja. Nijedna žestoka riječ nije izašla iz njegovih usta, nikakova kletva. On nije htio ostaviti svoju zemlju, jer ju je ljubio.

Moja braćo, moji sinovi i kćeri, oprostimo i molimo!

Preveo s njemačkoga:
Eugen Kumičić-Genči

Marija POGORILIĆ

Badnja večer

Osvanuo je bio još jedan Badnjak, posebno hladan. Nakon toplog i sparnog ljeta, zima je odlučila pokazati zube. Dosta je uranila, tako da je već za Sisvete bilo debelog leda i mraza, temperatura je pala na -3°C, što je za ovo doba godine i ovo mediteransko podneblje prava rijetkost.

Badnje je jutro. Dosta rano nas je probudio snažan urlik bure, koja se igrala s pomahnitalim granama a škripa tih golih grana uz stihove vjetra, bila nam je najljepša budnica.

Badnjak nam je uvijek bio uvertira za Božić. A to je za nas bilo nešto najljepše, najsvečanije. Ti su nam dani bili posebni i sretni. Čistila se i kitila kuća, spremala su se skromna ali svečana jela, bilo je puno iščekivanja, živosti, nade.

Naša je kuća bila veoma siromašna ali poštena. To je bilo zdanje tipične istarske arhitekture, zidano velikim kamenim blokovima, s baladurom na južnoj strani i velikom cisternom na zapadnoj. Unutar kuće, na sredini, velika kuhinja s ognjištem i dva prozora. Prozori su bili često razbijeni i onda bi ih otac pokrivao kartonom da ne puše, jer novaca za stakla nije bilo. Iz kuta kuhinje vodile su uske stepenice do tavana, gdje je bilo sve i svašta. Tu smo čuvali i razne božićne ukrase od lani i preklani. Tu smo godinu sačuvali malo suhih smokava, oraha i badema. Godina je bila dosta sušna, pa je urod bio slab. Imali smo i dvije malene sobe s drvenim podovima, jednu okrenutu sjeveru, veoma hladnu, a drugu okrenutu jugu, nešto topliju. Roditelji su spavali u hladnijoj, a mi u toplijoj sobi.

Jučer je otac, kao i svake godine, donio u kuću veliku smreku. Danas ju moramo okititi. Nakit svake godine isti. Po šumi bismo brali šiške i češere, te razne druge ukrase i bojili ih u srebrnim i zlatnim bojama i tako ih sačuvali za dogodine. Pravili smo i razne figurice od kartona i ljepili ih ukrasnim papirom, a našlo se tu također oraha i badema, koje smo sačuvali (a tako rado bismo ih bili pojeli ranije), te pokoja jabuka ili suha smokva. Tek kasnijih godina smreku smo kitili narančama, mandarinama i ukrasnim bombonima, a kuglice su došle mnogo godina kasnije.

Na Badnjak je ručak bio skroman. Obično je to bila maneštra sa slanutkom i maslinovim uljem ili palenta i zelje. Večera je pak bila bogatija.

Mi djeca, cijelo smo popodne proveli u kićenju smreke. Mati se bavila kuhinjom a otac čistio ispod blaga, pazeći da i blago tog dana bude sito i zadovoljno.

Vatra je gorjela od rana jutra. Kod nas je bio običaj staviti na ognjište panj, cok ili did, kako se u Istri zvao, i njemu se davala žlica hrane, iste hrane koju smo mi navečer jeli. Vatre je trebalo biti puno, nije se smjela gasiti. Oko srca nam je bilo toplo, malo od vatre koja nas je grijala, a više od velikih želja i iščekivanja Isusa, koji samo što nije došao na svijet.

Na Badnjak je dan veoma kratak, gotovo najkraći u godini. Već u šesnaest sati pada sumrak. Kada će ponoć?, mi nestrpljivi, čini nam se tako daleko. Danas je posebno hladno. Cijeli dan ledi, a ionako hladna bura daje još veći osjećaj hladnoće.

Veselimo se večeri. Što li nam je to mati spremila? Oho, imamo riblju juhu, ribu na lešo, bakalar i posutice. Kako li je to majka uspjela nabaviti? Doznajemo da joj je to nabavila prijateljica iz grada a za uzvrat nije tražila novac već malo suhih drva, kojih u gradu nije bilo. A mi drvima nismo oskudijevali.

Prije večere otac bi nas okupio za stol, prekrižio se i tada bismo se zajedno pomolili. Možete zamisliti koliko smo se radovali toj hrani, toj večeri, tako posebnoj, ukusnoj, svečanoj. Kroz godinu se jelo dosta skromno, neimaština i teške poratne godine učinile su svoje. A poslije večere kao desert bile su male fritulice sa suhim grožđem. One su se jele tople, tek ispržene na ulju. Mati je bila veoma vična u njihovom spravljanju. Promatrala sam ju kako miješa jaja sa šećerom, u brašno dodaje kvasac i grožđice, nariba koricu limuna i sve to poveže u glatku smjesu dodajući malo rakije, te malom žlicom spušta tijesto u toplo ulje. Tijesto bi se ubrzo pretvorilo u okrugle fritulice, koje su se pržile po par minuta sa svake strane. Onda smo ih mi posipali šećerom u prahu i otac bi rekao: "Dobar tek" a mi navalili. Tko će više pojesti? Obično smo se prejeli, na što bi nas otac uvijek korio, prejeli da nas je znao ponekad i boljeti trbuh od sitosti. Ta Badnjak je samo jedanput u godini.

E, sada nam je ponoć došla brže. Onako siti i sretni čekali bismo uvijek da zazvoni prvi put i da krenemo na ponoćku. Majka bi pospremila stol, ponovo bi stavila bijeli stolnjak, koji se gotovo crvenio od svjetla i vatre što je gorjela cijeli dan na ognjištu.

Večeras je to sveta svjetlost. Obasjat će nas poput zlata, tiho nam pokucati na vrata i dati nam obavijest da se rodio Isus. Otac kaže kako sada Majka Božja i sveti Josip putuju po snježnoj noći i traže zaklon gdje će se roditi Isus.

Mi po snježnoj noći ne putujemo, ali putujemo po olujnoj buri i vedroj noći put crkve. Crkva je udaljena od naše kuće nekih tisuću metara. Malo smo izvan sela. Najprije hodamo uskim kamenim putem, gotovo stazom, a oko nas svuda šuma i isprepletene grane, koje po toj buri i mjesečini stvaraju neki čudni ples i predočuju nam sliku straha. Mjesec nam osvjetljava put a zvijezde, poput zlatnih bisera, dočaravaju nam Badnju večer. Stisli smo se uz oca i mater, navukli kape na glavu a promrzli prsti traže tople džepove. Rukavice nismo imali.

Došli smo do prvih kuća. U svakoj gori svjetlo. Svi su budni. Kroz stakla vidimo okićene smreke, prostrte stolove, vatru na ognjištima. Svugdje ista slika. Približavamo se crkvi. Rijeka ljudi s tri strane hita put nje. Svi sretni, spokojni. Djeca skakuću uz roditelje, djedove, bake.

Vrata crkve širom otvorena. U njoj puno svjetla, jako puno. Uz oltar dvije velike okićene smreke, koje su gotovo prekrile oltar. Desno velike jaslice, velika zvijezda repatica i Betlehemska štalica, na čijoj je slami ležao Isus. Evo ga, rodio se, upravo sada, tako nam se bar učinilo. Te su nam slike uznemirile a ujedno i usrećile dušu.

Pohitali smo do jaslica i svojim toplim dahom grijali malo Isusovo tijelo, dok su božićne pjesme odzvanjale crkvom.

U crkvi nije bilo hladno. Grijala su nas naša stiješnjena tijela, naime crkva je bila dupkom puna. Miris tamjana, pjesma Božića, Božje svjetlo i sretna srca, to je nešto najljepše što se te noći moglo osjetiti. A imati tako nešto, donosi pravi smiraj duši i želju da to nikad ne nestane. A kad bi završni ton dale crkvene orgulje i kor gore na pjevalištu, bio je to vrhunac svega.

Vrativšima se u hladnu noć, put nam je do kuće sada bio kraći. Misli su nam bile uz malenog Isusa, uz crkvu, uz tek završenu ponoćku, uz Božić i sve nam je to dočaravalo pravi užitak Badnje večeri.

Ponoć je davno prošla. Pred jutro bura stišava. Mjesec se smije, sretan kao i mi. Zvjezdani biseri ispraćuju nas na počinak. Sve je tiho, mirno, noć odiše čistoćom, smirenošću. Božić je pred vratima. Koliko sreće i ljepote u tim noćnim satima.

Odlazimo na počinak, no ne spava nam se. Nakupilo se previše ljepote, emocija, želja, htijenja i nada, da bismo mogli sada zaspati.

Misli na proteklu Badnju večer opile su nas. Nismo ni primijetili da se danja svjetlost tiho ušuljala u našu sobu.

Marela MIMICA

Bijela ponoć

Noć vuče niti
od srebrna konca
bijela je ponoć,
i strelice zlatne
s repatice
dotiču zvonca,
dotiču zvonca.
U svakome stablu
probudi se ptica,
na grmiću pustom
procvate zvjezdica,
u ponoć zvonca,
u ponoć zvonca,
u stablu ptica
noć repatica,
oblaci poljupce dijele,
svi se vesele,
svi se vesele,
noć ponoć slavi
rodi se Božić mali.
Iz srca vruće
ganuće poteče,
ponoć je bijela,
ponoć je bijela,
bijela je sva
od sreće.
Badnje je veče.

Bijeli san u školjci

Tražim te u riječi, tražim te u djelu,
Po tržištu mijena. U sreći. U boljci...
Upitam se često: jesi li tek jeka?
Zov sa ruba psovke?
Bijeli san u školjci?
Tražim te već dugo. I zovem. I kunem
Jednu vječnost cijelu
Što bez tebe trune
Pod uzglavljem suza, na poljani straha
Među vukovima u ljudskoj spodobi.
Tražim te u pjesmi što za tebe bješe
I još uvijek traje da se njome tješe
Ljubavnici, djeca i ranjene srne.
Tražim te. I zovem prebirući jame
Truleži, grozote...
Jame crne... crne...
I pitam se zdvojno: tko mi, tko mi zdrobi
U cvatu ciklame?
Tko mi, tko mi ote
Sne neozbiljene? Privide dobrote?
Ja u tebi tražim samo dio sebe
Što još tinja nadom,
Što još s vjerom čeka
Da se ljubav zbude
Pod zamrlim gradom
Usred ovog vijeka,
Da se ptiči vrate, da krov se zablista
Ubijene kuće, doma bez domišta...
Pa da mirom bukne makar riječ hrvatska
Ako drugo ne uzmogne ništa!

Marizina smreka

Ovo je priča o Marizi, staroj gospođici koja je sav svoj život provela u malom ribarskom mjestu na rijetko naseljenom otoku koji je bio značajan samo po tome što je na njemu bio postavljen svjetionik koji je upozoravao brodove da zaobiđu otočke stjenovite plićake. Bio je to otok kojim se moglo propješačiti s kraja na kraj za nekoliko sati, a čiji su malobrojni stanovnici živjeli od plodova iz svojih vrtova, maslinika i vinograda rasutih po obližnjim školjićima kao i od ribarenja. Tek tu i tamo pristajao bi neki veći brod u njegovu jedinu luku, uglavnom da bi donio poštu iz dalekih krajeva jer je velik dio otočkog stanovništva imao po koga svoga u dalekom svijetu. Ali iz svijeta se gotovo nitko nije vraćao ni vratio u svoje rodno mjesto. Život su proveli najvećim dijelom u tuđini i već su pomalo zaboravljali rodni kraj. Zato je u mjestu bilo većinom žensko stanovništvo čiji su muževi ili očevi već odavno napustili svoj otok.

Mariza je u svoje vrijeme bila učiteljica u pučkoj školi koja je sada opustjela jer više nema djece koja bi je pohađala. Od svoje mirovine mogla je živjeti skromno, a stanovala je u staroj obiteljskoj kući sagrađenoj od otočkog kamena, koja je imala više soba, a ona je boravila uglavnom u jednoj ovećoj sobi, ujedno dnevnoj i spavaćoj. Ostale prostorije bile su pune starog namještaja koji je tu preostao još od njenih predaka i roditelja, oca kapetana na dugolinijskim plovidbama i majke koja je bila podrijetlom iz Italije pa je Mariza u djetinjstvu s njom posjećivala rodbinu u Genovi. Mariza je i u poodmakloj dobi sačuvala crte nepotrošene mladosti. Kao zrela djevojka imala je zaručnika, časnika hrvatske vojske, koji je međutim poginuo u Drugom svjetskom ratu i odonda ona je živjela sama jer nije mogla preboljeti svoju jedinu ljubav. Od tada nije skidala sa sebe crninu nego je uvijek bila odjevena u tamne boje, među kojima se posebno isticala prosijeda duga kosa koju je najčešće nosila spletenu u pletenicu i povezanu bisernom kopčom.

Budući da je život na otoku bio siromašan vanjskim događajima, to su prvenstveno vremenske prilike i neprilike bile predmetom zanimanja otočana. Za vrijeme ljeta, kad su otok posjećivali rijetki gosti, bile su nepodnošljive ljetne vrućine, ali i nezaboravne simfonije cikada. Zato su zime obilovale nevremenom i burama. Bura je udarala o krovove i prozore lijepih otočkih kuća i podizala valove koji su se prelijevali preko kamene obale. Vjetar je zavijao a prozorske su škure škripale i savijale se pred naletima oluje. Tada su mještani zabrinuto iščekivali kraj nevremena jer su pomišljali na svoje bliske prijatelje ili rođake koji su negdje u svijetu plovili velikim morima. Bure i oluje uvećavale su samoću otočana jer su posebno pokazivale osamljenost otoka. Oluja je slika slijepe sile u kojoj slici mašta pomorčeva može vidjeti pravu kob. I zaista olujna bura donosi sa sobom na topli jug daljinu sjevera i poput ukletog moreplovca sabire u sebi svu čežnju za iskupljenjem iz nevremena života.

Nerijetko dolazilo bi i do velike plime, kad bi more prodrlo u uske kamene ulice i još više nego inače razdvajalo mještane. O nastanku i povijesti otoka kružilo je nekoliko legendi. Po jednoj od njih otok su otkrili i prvi nastanjivali Feničani u potrazi za skrivenom rudom, prema drugoj legendi otok je nastao od zaledenih vilinskih suza tako da je tuga i žalost rodila otok i pratila njegove stanovnike. Ovu potonju legendu posebno je voljela Mariza jer se ta predaja poklapala s njenim životnim osjećajem koji je bio tragičan.

Mariza je s otokom dijelila njegovu usamljenost kao i pogled na otvoreno more gdje se vidik širio u beskraj. Dani su joj prolazili jednolično i može se reći da je živjela više od uspomena nego od događanja u svakodnevici. I sve bi se tako bilo odvijalo monotono da jednoga dana pretražujući po obiteljskim spisima nije naišla na brižno pohranjeno pismo djeda iz Australije. Djeda Mariza nije upoznala ali je iz očeva pričanja saznala da je upravo djed prije svog odlaska u tuđinu zasadio u vrtu smreku koja se sada razvila u bogato krošnjato stablo što je Marizu stalno podsjećalo na prohujalo djetinjstvo. Posebno je upravo djedova sudbina potresala Marizu...

U dnevnoj sobi uz ugaoni prozor okrenut prema moru stajala je prelijepa komoda s pločom od firentinskog mramora na kojoj je dominiralo veliko prastaro raspelo okruženo fotografijama Marizinih roditelja, zaručnika i djeda. A na zidu ponad visjela je vrijedna slika, staro ulje, motiv Kristova rođenja, sa smrekom gotovo istovjetnom onoj u vrtu. Uspomene od kojih je živjela pomogle su joj izdržavati samoću kojom je bila prožeta njena životna stvarnost. Jer sve kao da je stalo u vremenu i od same prošlosti nije se vidjela budućnost.

Stoljetna katnica s uskim, zaškurenim prozorima odavala je dojam okovane, ocjelne samoće. No Mariza je imala iskustvo vjere sve do spoznaje i zato je njena bol bila puna smisla, nalazeći svoje uporište u božanskom. Njeno tragično osjećanje života preobražavalo bi se u sublimno trpljenje i podnošenje neumitnog. Bol je na trenutke bila odmijenjena radošću i ova je zračila iz Marizinog osmijeha punog zagonetne tajne. U sebi je Mariza bila pohranila dragocjena sjećanja i ona su sačinjavala pravu riznicu njenog skrovitog svijeta. Smreka je zauzimala središnje mjesto u tom svijetu, stojeći u vrtu kuće kao njen čuvar i zaštita jer je svoje duge zimzelene grane širila sve do nadomak prozora, dok je njen vrh nadvisivao i od olujnog vjetra štitio kućno krovište. Smola koja se cijedila iz njena debla mogla se mjeriti samo sa skrutnulim suzama u koje je Mariza zgusnula svu bol i tajnu vlastitog života.

Smreka je bila visoko i razgranato stablo čiji su se igličasti listovi bljeskali na podnevnom suncu, a tamni češeri rasli su na granama kao pobjedonosne krune. Smola koja je kapala iz smrekova stabla širila je oko sebe opojni miris eteričkih ulja.

U najdužoj i najdubljoj noći Božića smreka je dobivala svoj potpuni značaj. Mariza bi ispod njenih grana namjestila betlehemske jaslice. Figure su bile oblikovane od maslinova drva a uz uzglavlje božanskog djeteta Isusa u velikoj sedefastoj školjci gorjela su tri lumina. Ovaj božanski prizor doimao se kao misterijski igrokaz i sve je nekako blistalo i gorjelo na mjesečini u hladnoj ali vedroj zimskoj noći. Te jaslice postale su pravi znamen otoka. Mještani su uvijek nanovo znatiželjno zagledavali u

njezin vrt a i Mariza je osjećala tihu sreću da im je pružila zadovoljstvo promatranja Isusova rođenja, o čemu se pripovijedalo i izvan otoka.

Nešto zapadnije od njezine kuće bila je smještena jedina crkva na otoku i Marizin pogled na zapadnu stranu bio je upravljen prema crkvenom zvoniku, s kojeg su se odbrojavali sati, a napose u božićnoj noći dvanaest otkucaja objavilo bi početak ponoćke, tog ponoćnog misnog slavlja kada bi se svi mještani otoka našli zajedno pod svodom starodrevne crkve i otočka samoća bila bi za neko vrijeme prevladana. Mnoštvo kao da je pjevalo jednim glasom brojne pjesme koje se čuju u vrijeme Božića. Bol i tjeskobna briga mnogih činilo se da su sasvim iščezle i dale prostor iskrenoj radosti. I cijeli otok bi u svetoj noći oživio nekim novim sjajem kao da su se zvijezde približile zemlji i moru i dodirnule ih svojim svijetlim zracima: otajstven prizor. Tako je slavlje Božića zahvaćalo otok i otočane i sjedinjavalo ih u zajedničkom veselju. Ali sve je to trajalo kratko i brzo bi se vratila samoća i tuga na otok u njegovoj sivoj svakodnevici.

U duhu Mariza je pronicala ljude i događaje oko sebe a sama od njih nije bila proniknuta. Zato je uvijek oko nje bilo nešto zagonetno i tajanstveno. Noseći Boga u svom srcu Mariza je odolijevala svim pritajenim ili očitovanim neprijateljstvima. Njena sveudiljna molitva bila je usrdna i iskrena. Neslomljiva i ponosna, trajno zelena smreka mogla je biti slika psalmodičnog dosuđenog samotništva.

Smreka je nadživjela Marizu i ostala je kao nijemi svjedok jedne dirljive sudbine. Marizine božićne jaslice bile su prenijete u crkvu i položene u bočnu lađu ispod rozete kroz koju se prelamalo sunčevo svjetlo u duginim bojama i uvijek nanovo obasjavalo jaslice svojim raskošnim sjajem. Bijela svila sa zlatnim nitima kojom je Mariza pokrivala malo dijete Isusa očuvala je trajno sjećanje na Marizu i njene jaslice pod smrekom koja odonda nosi naziv Marizina smreka.

Nada KORDIĆ

Nekad i sad

Nekad
refleksije su dirale u strune vječnosti
kao što tuga razdire srce
i plakala sam pjesmom

Nekad
mislila sam da je život pjesma
koja plače psalmima

Sada
samo se smijem
jer sam mislila da ima tko čuti
da ima tko razumjeti

Sada
vičem u Nebo koje odjekuje od boli
i taj odjek --to je moja pjesma!

O, dušo moja...

O, dušo moja,
prebijela ptico,
spremaj mi krila za let;

Ostavi "s Bogom"
sve drage stvari;
bez bola ostavi svijet.

Vini se k Njemu
s orbite Zemlje,
nek te ne bude strah;

Živjet ćeš vječno -
čista ljepota -
a nećeš postati prah.

O, dušo moja,
prebijela ptico,
spremaj mi krila za let;

Ostavi "s Bogom"
sve lijepe stvari...

I s Njim ćeš zagrlit Svijet.

Ne daj da se ugasi...

Dok se sva svjetlila polako gase,
ne daj da se ugasi
Zvijezda večernja.

Ona će blistati svu noć
na mome nebu
i blistati nadom
u Život koji ne umire.

U zoru ću je ugledati
kao Zvijezdu jutarnju,
koja će pratiti Sunce
i obasjavati sav moj dan.

O ne daj da se ugasi
Zvijezda večernja,
Zvijezda jutarnja -

sve dok ne prispijem k Tebi...

A čas Ti je znan.

* * *

Dok osluškujem šum mora,
u srcu svome slušam odjeke
Tvoje vječne ljubavi,
zova Tvoga.

O kakvo me blaženstvo čeka
u okrilju Boga moga!

Yves Le Pape - kipar Isusova smiješka

Uz njegov 75. rođendan

Izlozi mnogih francuskih gradova u božićno su vrijeme ukrašeni motivom "Rođenja" francuskoga slikara Georgesa de la Toura (1593.-1652.), koji kontrastivnom igrom *clair-obscura* dočarava dubine tajne Utjelovljenja. Tijekom nedavne proslave Velikoga jubileja mnoge su francuske crkve bile ukrašene slikom "Povratka rasipnoga sina", djelom "večernjega" Rembrandta, holandskoga slikara 17. stoljeća (1606.-1669.), čiju poetiku karakteriziraju također oštri luministički kontrasti. Tih se slikara prisjećamo dok promatramo kipove njihova današnjega kolege, francuskoga kipara Yvesa Le Papea, čije djelo - sveprisutno u francuskoj a sve više i u svjetskoj javnosti - karakterizira svjetlost božanski ljupkoga smiješka maloga Isusa i anđeoska vedrina ozarenih lica Marije i Josipa.

Život i djelo

Yves le Pape je Bretonac podrijetlom, rođen 1926. u Pont-l'Abbéu (departman Finistère) u brojnoj kršćanskoj poljodjelskoj obitelji. Njegovi su se roditelji u vrijeme rata preselili u pokrajinu Tourainu, gdje se 1958. i sâm nastanio, sagradivši u predgrađu Toursa Sainte-Radegonde kuću i majstorsku radionicu, u kojoj je u proteklih pedesetak godina izdjeljao i isklesao na tisuće drvenih i kamenih kipova. Modelirati je počeo kao dječak, a u 17. godini načinio je svoj prvi kameni kip, koji i danas krasi njegovu galeriju-muzej (lijepa dječačka glava). Premda je pohađao Školu likovnih umjetnosti u Toursu, smatra se samoukom (kojemu mogu pozavidjeti mnogi kipari s akademskom titulom). Njegova se djela danas nalaze u mnogim crkvama, kapelama i samostanima te u privatnim zbirkama u Francuskoj i u inozemstvu, a gotovo nema u Francuskoj kršćanske knjižare gdje ne ćete naći mnoštvo izvrsnih reprodukcija njegovih djela, malih slika na stalku ili onih većega formata, pa i pokoji kip.

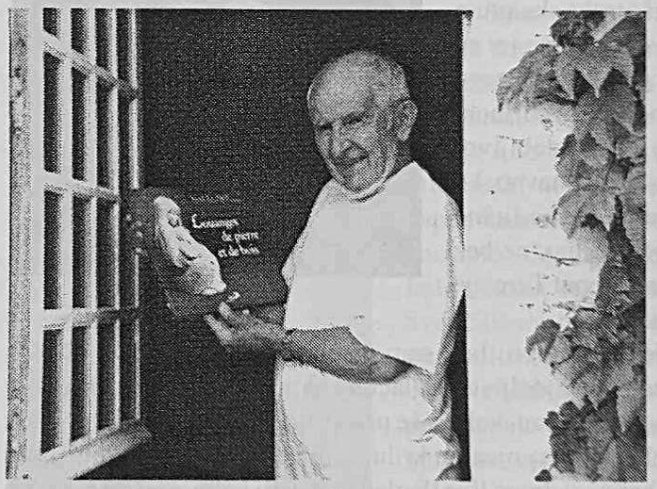

Yves Le Pape sa svojom monografijom

Likovno oblikuje kamen, ali češće drvo - hrastovinu, šimširovinu ili kestenovinu, a najradije afričko drvo iroko. Tri četvrtine njegovih kipova polikromirane su (zelena, bijela, narančasta i crvena boja). Mi ga okrstismo kiparom Isusova smiješka, ali ga možemo zvati i kiparom Svete Obitelji ili kiparom kršćanskih obitelji, jer najviše voli raditi za njih.

Na tragu poetike

Yves Le Pape nadahnjuje se ponajprije licima djece što ih susreće, svoje brojne unučadi i drugih. Njegov mali Isus punašnih obraza uvijek je božanski vedar, nasmijan i ljubak. Kipovi njegovih Djevica mladenački su blagi i vedri, što vrijedi i za likove sv. Josipa, kojemu je posudio svoju bradicu i lik iz mlađih dana. Lice njegovih Marija zrači vedrinom mlade djevojke i majke, vazda blago nasmijane, dugokose, bez vela. Njegove su Djevice moderne, bliske suvremenomu mentalitetu, pa se sve mlade majke u njima mogu prepoznati. Nisu to Djevice iz neke druge epohe, obučene poput kraljevni... "Samo takvo lice volim, u sebi ga nosim. Lice je odraz duše, ono je bitno, a ne kruna ili haljina, a ni tijelo, ono je sporedno", kategoričan je Y. Le Pape, otkrivajući nam još jednu tajnu svoje poetike: "Kršćanska skulptura mora odražavati radost. Ne volim ikone jer su odviše tužne." I upravo su takve sve njegove skulpture - zrače mladošću, radošću i vedrinom te svjedoče o umjetnikovoj nepokolebljivoj dječačkoj vjeri u sveto, lijepo i jednostavno. I u tome je glavna tajna gotovo jednodušne recepcije njegova djela. Napomenimo, ne bez razloga, da on osobito voli svece poput Terezije iz Lisieuxa i Franje Asiškoga.

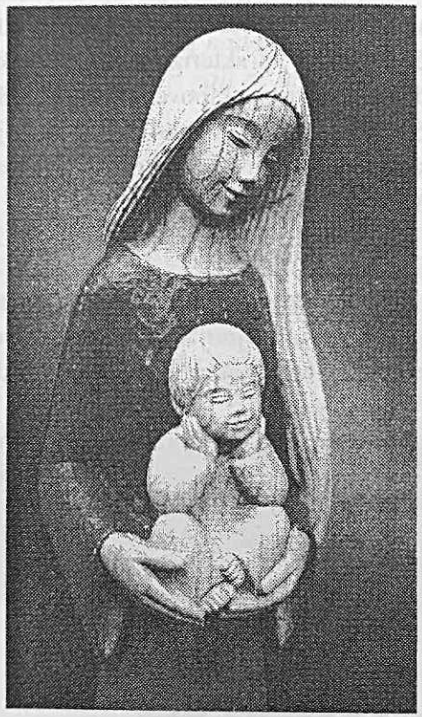

Najčešće su, dakle, njegovi motivi: Isus sam u svim mogućim prizorima ili s Marijom i Josipom, ali sa stalnim i neodoljivo privlačnim smiješkom na licu: raširenih ruku, kako spava oslonivši glavicu o dlan, kako siše prstić, drži u ruci goluba ili cvijet, kako ga Marija uči hodati, kako sjedi na njezinu krilu s knjigom u ruci ili na njezinim koljenima i pozorno ju sluša, kako joj draga lice ili gladi kosu, ili kako stoji do njezinih skuta pažljivo slušajući dok ga ona poučava, ili dva prizora s euharistijskim reminiscencijama: kako se izvija iz pšeničnoga klasa i lozovih vitica. Od kipova gdje je Marija sama, s uvijek prisutnim izrazom povjerenja i majčinske ljubavi, istaknimo onaj u kojemu je prikazana "kao vodarica s krčagom na ramenu" (prisjećajući se stihova našega Jure Kaštelana "Lijepa si, zemljo moja, i skladna ko vodarica / s krčagom na

glavi") ili onu s ćupom u ruci. Prisjetimo se i dvaju kipova s Marijom i Josipom gdje Isus sjedi u mreži ili košari što ih oni drže, ili kako ga Josip uči hodati, ili drži u naručju s čekićem u desnici, ili njih troje zajedno kao obiteljsko Trojstvo u desetak varijanata, s vazda prisutnim Josipovim zaštitničkim plaštem. Tu je i nekoliko prelijepih skupnih kompozicija Marije s dječacima i djevojčicama, kako zaštitnički bdije nad njima (među kojima je možda najljepša drveni Oscar Mladim pjevačima iz Touraine, uokviren violinskim ključem, ili kompozicije u kojima Isus drži loptu u ruci) te mnoštvo kipova svetaca: Ana i Marija, Petar (s mrežom ili s košarom punom riba), Pavao, Jakov Stariji, Nikola, Martin (s konjem, plaštem i magarcem), Bernard, Klara Asiška, Franjo Asiški, Dominik, Mala Terezija, Bernardica, Kamilo Lellis..., svi vječno mladi i lijepi.

Jednodušna recepcija

Kad je 1979. u pariškoj Orangerie du Luxembourg predsjednik Senata Poher organizirao Le Papeovu retrospektivnu izložbu, jedan je talijanski posjetitelj umjetniku dao nadimak "prijatelj nade" i dodao: "Da se načine lijepe stvari, treba imati lijepe modele." Kipar Le Pape znao ih je uvijek pronalaziti oko sebe, udahnuti im dušu i tako stvoriti ljepotu koja gledatelje osvaja. Dom za napuštenu hendikepiranu djecu iz Belgije krasi jedna od njegovih skulptura sa šestero djece, jedna od Svetih Obitelji našla je stalno mjesto u kapeli Siromašnih sestara u Nici, a u blagovaonici sestara dominikanki u Toursu našao je mjesto jedan od nekoliko njegovih kipova sv. Martina, biskupa iz Toursa, kip koji je blagoslovio sam Sveti Otac kad je kao hodočasnik boravio u tome gradu. Studentski dom iz Montpelliera naručio je od Le Papea kamenu skulpturu Svete Obitelji, a slično je postupio i Centar za borbu protiv raka iz Villejuifa... Jedna časna sestra, zadužena za duhovnu skrb u Sveučilišnoj bolnici u Amiensu, tvrdi da mame s ginekološko-porodničkoga odjela osobito vole njegove Marije s Isusom i ostalom djecom: "U njima prepoznaju vlastito majčinstvo, premda mnoge od njih nisu vjernice. Mislim da one ne vide Mariju i dijete Isusa, nego same sebe i svoje dijete. Jednostavnost svih tih lijepih lica izražava svu blagost raja."

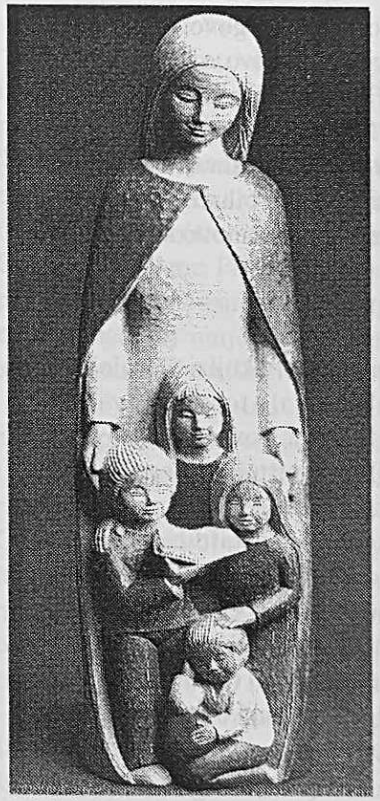

Recepciji kiparskih djela Yvesa Le Papea znatno je pridonijela njegova prelijepa uzor-monografija "Hvalospjevi u kamenu i drvu" ("Louanges de pierre et de bois") što ju je 1998. objavila pariška nakladnička kuća

Médiaspaul, sa 182 reprodukcije u boji. Meditativni predgovor i većinu kraćih tekstova uz skulpture u knjizi napisala je likovna kritičarka Béatrice Kirch-Tougard, a filozofsko-teološki pogovor svećenik Jean Dujarier.

"Iako je klesao, djeljao i modelirao svoja djela pozivajući se na Krista Isusa i Mariju, ipak ih je dopušteno promatrati ne povezujući ih s njihovim duhovnim surječjem te jednostavno u njima gledati motive majčinstva", napominje B. Kirch-Tougard u svome uvodu, uočavajući finoću i nijansiranje pokreta i stavova, smiješaka i pogleda što u čvrstoj ljubavi sjedinjuju majku s djetetom. I u ostalim motivima ona uočava vjeru koja se iskazuje šaptom, ali ističe da se i tim djelima kipar podjednako obraća vjernicima i ne-vjernicima. Kritičarka nadalje naglašava vedrinu, jednostavnost i radost što zrače iz tih kipova od kojih je svaki "trenutak milosti, prostor tišine u kojemu se otkriva da je čudo savršenoga mira moguće, očito i dodirljivo... Svakodnevni se život u tim skulpturama veliča i slavi s ljubavlju". I zaključuje: "Djelo Yvesa Le Papea prožeto je čednošću i skromnošću. Čistoća poteza, obrada materijala - poliranje ili klesanje, dubinska ljepota što ozaruje lica i pokrete o njemu govore opširnije i bogatije od bilo kojega komentara."

U pogovoru svećenik Jean Dujarier sugestivno i duboko govori o prožimanju umjetnosti i vjere, koje, svaka na svoj način, žele izreći nevidljivo, svjesne da nose u sebi mnogo više nego što mogu izreći oblici, boje ili riječi, a to više, to onostrano što ih nadilazi polet je kojim su prožete, to je sam život: "Polet što s umjetnika prelazi na djelo, polet što s vjernika prelazi u riječi - to je duša. S druge pak strane, onaj tko gleda ili čita mora sam postati umjetnikom, stopiti se s dušom koja je bila izvorištem djela i koja je jedina jamac njegova postojanja. Ona se u njemu treba nanovo stvoriti."

Tekstovni komentari

Gospođa Béatrice Kirch-Tougard u svome je predgovoru knjizi "Hvalospjevi u kamenu i drvu" izrekla, vidjeli smo, bit Le Papeovih skulptura, a to vrijedi i za njezine popratne tekstove u monografiji, o kojima je u uvodu rekla i ovo: "Tekstovi što ih ilustriraju nastojali su ne oduzeti svježinu i čar njihova misterija, nego biti samo njihovom pratnjom, poput tihe glazbe". Da je i u tome uspjela, evo nekoliko dokaza. Modernu, skladnu i izražajnu skulpturu Srca Isusova komentira parafrazirajući Isusove riječi: "Svi vi koji žeđate, dođite i ugasite žeđ na izvoru mojega srca", a uz jednu od sjedećih varijanti Svete Obitelji primjećuje: "Naše su riječi slabe i spetljaju se pred uzdarjem tvojega smiješka i tvoje ručice u našim rukama." Jedna od najljepših kamenih skulptura blago nasmiješene Svete Obitelji - Marija sjedi držeći u rukama vrč s vinom, mali Isus u tunici s pojasom stoji do nje nalaktivši se na njezina koljena i podbočivši lice rukama, Josip drži desnu ruku na Marijinu desnom ramenu a u lijevoj drži hljeb kruha - B. Kirch-Tougard kratko komentira ovako: "Drži uvijek uza se, dragi moj mali, hljeb kruha i vrč vina za onoga tko prijeđe prag tvoje kuće."

I sam je kipar komentirao nekoliko svojih skulptura. Lijepo klesanu Kristovu glavu popratio je ovim riječima. "Kriste Bože i čovječe, tvoj pogled seže tako daleko

da nas samo tvoji koraci mogu pratiti na putu." Mnoge je kipove Yves Le Pape pravio po narudžbi. Drveni kip Naše Gospe od Dočeka za kapelu Saint-Oual u ribarskom i turističkom naselju Loctudyu (Finistère) ovako je komentirao: "U blizini buke Oceana, u ovome blagoslovljenom mjestu Boga svojega, ti u tihoj samoći Bogu prinosiš sve ove ljetne poglede", a za Jedrenjak Patra Jaouena načinio je kip Naše Gospe od Dobre Nade, i komentirao ga ovako: "Marijo što se na valovima ljuljaš, utišaj nevidljivu oluju u djeci svojoj." Ili komentar uz Gospino lice: "Marijo, tvoje je lice sámo povjerenje, sama ljubav" ili onaj uz kip sv. Bernarda: "Hvala ti što si s neizrecivom nježnošću opjevao veličinu Marijinu." Moderni Gospin drveni kip što bismo ga mogli nazvati Srce Marijino komentirao je ovim riječima: "Sve si nam dala davši nam Isusa", a onaj isklesan u kamenu, kako Marija uči maloga Isusa hodati, ovako: "Kako je siguran put kad ga tvoje blage ruke prate." Ovi nam Le Papeovi komentari pokazuju da on nije samo vrstan kipar nego da ima i pjesničkoga dara.

Poruka Le Papeova djela

Listajući Yvesovu zlatnu knjigu, možemo pročitati i ovakve komentare: "Kupamo se u miru, vedrini, blagosti i čistoći", "Izraz vaših Djevica je divan i odmara dušu", "Skulpture Yvesa Le Papea govore ponajprije srcu", one su "poziv u unutarnjost". "Pred njima se može moliti", napisala je u 1. ovogodišnjem broju revije "Kršćanska obitelj" ("Famille Chrétienne") novinarka Marie-Gabrielle Leblanc. Prisjetimo se još nekih misli pogovornika J. Dujariera: "Današnja vjera pruža ruku današnjoj umjetnosti. One sustanuju u suvremenome senzibilitetu, napipavajući u njemu nevidljivi sklad... Današnji je svijet kulturno poremećen, kao i čovjek u društvu, kao i čovjek u samome sebi. Međutim, tko će ikomu predbaciti što pravi buket po svojem ukusu? Onaj tko napabirči svoj snop ima u sebi ipak nadu. Odviše dubokih korijena veže ljude međusobno, korijena prema zemlji i korijena prema nebu, a da sam taj izbor i njegov tajni sklad ne budu bratski i prepoznati od mnogih."

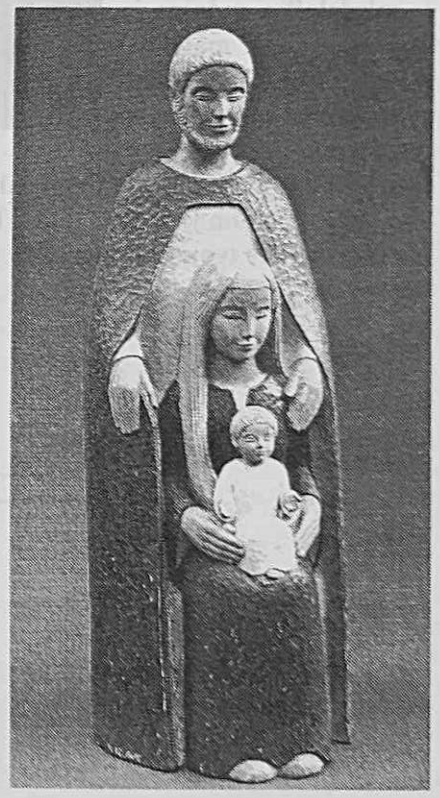

Djelo Yvesa Le Papea predivan je i skladan buket koji mnogi smatraju svojim, koji širi bratstvo i slogu među ljudima, kao i sklad između Boga i njegovih stvorenja. On je sam izjavio da kršćanska skulptura mora sadržavati radost, zato nas je tolikim skulpturama i

obradovao, jer pršte vječno ljupkim smiješkom maloga Isusa i veseloga društvanca njegovih dječaka i djevojčica, vedrinom Marijinih lica te smirenim i blagim, muževno dostojanstvenim likom Josipa i tolikih drugih Božjih ugodnika.

Mnoga su njegova djela reproducirana kao samostalne slike, na kalendarima, razglednicama, posterima, straničnicima, listovnom papiru, njima su ilustrirane mnoge knjige, naslovnice kaseta i albuma, molitvenika, pjesmarica, zbirki pjesama... Poznat je i cijenjen diljem Europe, u Sjedinjenim Američkim Državama, Brazilu..., Poljaci su izdali dvadesetak njegovih motiva u 80 000 primjeraka. Red bi bio da se i Hrvati pobliže upoznaju s tim veličajnim, vjerom nadahnutim i prožetim likovnim opusom.

"Bitno je da čovjek bude koristan, da čini dobro, da pomaže ljudima da mole", ispovjedio se novinarki M.-G. Leblanc kipar Isusova smiješka Yves Le Pape, a novinarki Chantal Joly za "Pèlerin Magazine" ovako je prije dvije godine komentirao svoj opus: "Sve je to mladalačko, radosno i čedno. Uvijek mi je bilo stalo do vedrih lica, malčice izvanvremenskih, i do prisnoga majčinskog ponašanja. Uostalom, ako i poželim štogod promijeniti, uvijek se vratim na staro. Netko vodi moje ruke."

Svojega Svetog Martina, prikazana kako mačem reže plašt i daje polovicu siromahu, popratio je ovim kratkim komentarom: "Daj nam, Gospodine, da budemo poučljivo oruđe tvoje dobrote." Eto, to je Yves Le Pape - vjeran službenik dobrote i ljepote.

Moj anđeo mi reče

Leptir

Da sam se rodio kao leptir
stresao bih sa sebe ružnu gusjenkožu,
od jutra do mraka medno oblijetao cvijeće.
A kad bi došla iz noći
moja prva i posljednja večer,
spokojno bih svilna sklopio krila
i vjekovječnim usnuo snom.
Radosno odleptirila bi mi leptirduša
u vječno nasmijano leptirnebo.

Bijedna li mene, čovjekom se rodih,
do smrti u ljudskoj zarobljen bit ću koži.
Pokušavam se izvući iz nje,
uzaludno se koprcajući batrljcima skrhanih krila,
put neba uzletjet ne mogu.
Zarobljenik sam nemoćni
smradna kaljužna rukavca mrtvoga mora.

Anđeo

Požalih se anđelu svomu:
Ulozi moje tijelo kinje,
pogrbljeni me život čeka,
kosu mi osu mrazno inje,
starosti mojoj nema lijeka.
Tinujevićevski moj anđeo mi reče:
U patnji nisi sam! Ima i drugih,
koji nego ti još veće patnje pate,
sebični pečat ne nose na čelu
iako posvud nevolje ih prate,
a svoju dušu ponosnu i smjelu
ne iznose na sajam taštine.
Žrtvovani da žive bezimeni
i u smrti će ostati u sjeni.

Žudasmo mir, a dobismo sverazorni rat.
Bijesna je izišla zvijer iz Ivanova Otkrivenja,
puštena iz mora i zemlje da zavodi i vara,
požarom putove krči, za njom je spaljena zemlja,
žig ropstva preživjelim utiskuje na čelo.
Tomcati *i* horneti *čelično siju žito,*
tomahawk *bešćutno nevine ubija ljude,*
kazetne bombe šire užas i smrt.
Onoga prizivam sladokusca, Hamvasa dičnog,
u seljačkoj da kuhinji posna pripremi jela:
grah nasuho kuhan, crljenca dodav mu luka,
češnjak protiv svih bolesti, dobro natopljen medom,
k tomu još kruščiće hrskave od brašna kuruznoga
krušnoj u peći bez žurbe na žaru pečene.
Iz podruma na badnjački stol neka iznese
rakiju mednu i bermeta onoga gustog,
da nazdravim dušama umrlih. I pobjegnem potom
daleko od buke i bijesa u san zaklonišni.
U peći tiho hrastov pucketa badnjak,
pod stolom ležim na slami i slušam daleku pjesmu,
koja nam za sva godišta sreću i mir naviješta.
Prateći sveta tri kralja na putu do Betlehema,
gajdaši gajdaju veselo da naše ih čuje sve selo.
Očovječeni Bog u tuđoj ledenoj stajici
kao janješce leži na oštroj tvrdoj slamici,
pastirima milo se smiješi, što mu se pokloniše,
s njim zvijezde se smiješe na nebu visokom noćnom,
krijesnice svjetlucave u svemirskom nedogledu.
San u snu mi tom sklapa umorne oči,
iz sna u novi san moj anđeo me vodi,
gdje nema sile teže, ni bolesti ni smrti,
san taj je bez snova teških očajničkih,
satkan od srme i svile s bora božićnoga,
osanjen usanjujućim zvukom raspjevanih zvona,
iz kojega se budim u snu još snovitijemu
pretvoren u zvijezdu neugasla sjaja.

Operacija: deset godina mraka

U tajnoj udruzi vladara svijetom zavladala je panika. Siromašni više nisu imali ništa što bi im se moglo oteti. Stoga je sazvano veliko vijeće da se raspravi ta neprilika o koju se spotakao povijesni kotač kojim su upravljali bogati.

Veliki Mag je ljutito udarao šakom po stolu i grmio protiv beskrupuloznosti s kojom su neki među njima otimali drugima.

- Kome ćemo sada otimati? Trebalo je ipak imati barem malo discipline u svojoj nezasitnosti, jer taj gladni čovjek može nam doći glave. Ako ništa drugo, može se razboljeti, a hoće li naši laboratoriji uspjeti tako brzo pronaći efikasno protucjepivo? Upamtite, nikad siromašne ne smijemo do te mjere osiromašiti, da ih gurnemo u bolest i crkavanje.

- Predlažem hitno bacanje paketa hrane iz zraka - hladnokrvno predloži Bogati Bankar. - Barem brašno i sol za golo preživljavanje.

- Gospodo, braćo bogataši, nas dvjestopedeset nadzire skoro sedamdeset posto svjetskog kapitala i mi samo svojom mudrošću možemo ovladati i s onih preostalih tridesetak posto - dodao je Burzovni Mešetar, na što mu je odmah replicirao Veliki Lihvar:

- Ne. To bi bila naša pogreška, mislim da smo i s ovih sedamdesetak posto pretjerali, jer mi moramo dobro živjeti i crpsti svoj profit upravo iz tog kapitala što ga još uvijek ne nadziremo! I čini mi se da je naš problem upravo u tome što smo za nekoliko postotaka previše zagrabili. Dakle, otvaram raspravu pod radnim naslovom: kako se i nadalje bogatiti u novonastalim povijesnim okolnostima? Riječ dajem našem bratu, Velikom Magu.

Veliki Mag je smireno ustao, uzeo u ruke globus i zavrtio ga:

- Braćo bogataši, burzovni špekulanti, bankarski lihvari, zemljoposjednici i vladari kugle zemaljske, moramo biti realni i priznati da je u našem klanjanju bogu Profitu došlo do određenih problema. I da nastavak našega bogaćenja može uslijediti samo ako budemo rafinirani i iz isključivo novčarsko-gospodarstvenih transakcija prijeđemo na puno suptilniju metodu mijenjanja cjelokupnih običaja, tradicija, osjećaja i emocija. Naši psihoanalitičari došli su do nekih veoma važnih zaključaka. Prvo, najbolji potrošač je "homo sapiens" u stanju gole individue, tj. čovjek koji nema ni nacije, ni imena, ni podrijetla, ni obitelji, ni tradicije. Dakle, iskorijenjeni čovjek mora biti model budućeg "homo sapiensa" kojemu moramo težiti i stvarati ga po cijeloj kugli zemaljskoj. U to ime treba zapovjediti svim našim intelektualno-promičbenim službama da se dadu na posao. Kompletna umjetnost, od filmske i kazališne, do literature, mora afirmirati isključivo vrednote iskorijenjenog pojedinca, našeg najboljeg potrošača. Braćo, ovo je težak boj, nama se je tući s religijama, s njihovim bogovima, s običajima i tradicijama, s narodima i njihovim nacionalnim osjećajima. To ne će biti laka bitka, ali kapitalu druge nema. Stoga zapovijedam: odmah i svim sredstvima napasti najmanju i

najopasniju zajednicu ljudskog življenja - obitelj! Treba je rušiti i razoriti ne birajući sredstva. U to ime treba intervenirati čak i u ljudske biološke funkcije, naprimjer u ljudsku spolnost i proglasiti apsolutnu slobodu spolnog izbora i zadati smrtni udarac uskogrudnoj i primitivnoj heteroseksualnosti. Treba dopustiti istospolni brak te takvima i posvajanje djece i tako eliminirati pogubni obiteljski utjecaj. Treba sasjeći svaki rodbinski osjećaj! Ljudi moraju umirati a da nitko za njima ne pusti suzu! S vjerom i religijama treba se tući našim najjačim oružjem. No, ne boljševičkim ateizmom, to je bila zabluda naših istočnih kolega i propali eksperiment, ovaj put religije ćemo tući njihovim oružjem. Naime, stvorit ćemo lažne bogove koji će također nuditi nadu. Jer ne zaboravite, jedno je Zlatno Tele bilo razbijeno, ali mi smo ih u stanju napraviti bezbroj. Stoga pozdravljam ovaj veoma uspjeli pokušaj s New Ageom i Godinom Vodenjaka. To je veoma suptilna metoda "religije ravnodušja i trenutka", kojoj ništa nije sveto, koja ne zamara, a veoma moćno razbija svaku tradiciju i običaj, osobito pak obitelj. Jer ne zaboravite, braćo, obitelj ćemo razoriti pojedincem! I u tome je sva bit te suptilne metode. "Homo sapiensa" treba prisiliti da se brine samo o sebi samom, a svaki drugi osjećaj mora mu biti ogađen! Na razini mode treba iznivelirati oba spola i uvesti kult tijela. Pokrenuti cijeli niz tvornica ljepote i stvoriti virtualno društvo zdravih, mladih i lijepih. Starost treba optužiti i prokazati kao najstrašnije i najružnije čovjekovo doba i zgrnuti golemi profit na industriji pomlađivanja.

Ove riječi Velikog Maga vratile su tračak nade tom zabrinutom skupu bogatih. Za praktičan primjer kako treba intervenirati uzet je slučaj države Hrvatske. Veliki Mag je nastavio:

- Dakle, Hrvatska. Naši opservatori došli su do zaključka da je to veoma star narod i nama veoma tvrd orah, jer je jedan od najstarijih naroda koji su uspjeli povijesno opstati. Ima podataka da je kroz povijest riječ Hrvat označavala i vojnu strukturu. Imali su veoma dobre veze s rimskim papama, imaju veoma staru pismenost, uklesavali su svoje ime u kamene ploče, bilježili svoj trag golemim bilig-kamenima, veoma su nacionalno ponosni, žive bogobojazno i strogo tradicijski, dobri su ratnici. I što je nama osobit problem, žive na za nas najintrigantnijem dijelu Europe, na obalama Jadranskog mora. Braćo, sve su to činjenice s kojima smo se mi susreli kad smo taj narod opservirali. Stoga je naša intervencija bila polagana, suptilna, dugotrajna i još uvijek traje. Dakle, trebalo je udariti na njihovu tradiciju i ponos, na njihovo junaštvo, i omekšati im nacionalni osjećaj da bismo onda njima mogli manipulirati. Naši opservatori, nakon veoma ozbiljne analize, dostavili su nam podatke - da se s njih tridesetak posto ne može nikako manipulirati! Drugi je veoma važan podatak bio da ih zbog lijenosti, neobveze, neobaviještenosti, spriječenosti ili ravnodušja na izbore ne izlazi otprilike isti takav broj. Treći je važan podatak bio postotak populacije na koji smo se mogli osloniti, i koji su nam u nasljede ostavile obje Jugoslavije, titoizam, ateizam, proletarijat, miješanje stanovništva, urbana anacionalnost i sl. Tih naših glasača također je bilo tridesetak posto. Prema tome, zadaća naših opservatora bila je bitka za samo desetak posto stanovništva, koju smo dobili, pa tako i izbore, te sad od Hrvatske možemo raditi što god nas je volja. Jer, braćo, mi situaciju na Balkanu bez Hrvatske ne

možemo riješiti. Kako smo pridobili tih desetak posto glasača? Nije to bilo lako. Suočili smo se s Hrvatskom tek izišlom iz rata, nacionalnim ponosom u ekspanziji, jakim utjecajem Katoličke crkve, ali ni mi nismo bili bez oružja. Osvojili smo im sve medije i počeli s veoma oštrom i bučnom metodom ispiranja mozga, pod kodnom šifrom - deset godina mraka!

Znajući da je teško mijenjati psihu ruralnom stanovništvu, koje preteženo živi od zemlje ili od gastarbajterskih dotacija i koje je izrazito religiozno i fanatično vezano uz svoje ognjište, ciljano smo napali dio urbane populacije. Znali smo da su mnogi njihovi tvornički mastodonti propali s propašću jugoslavenskog tržišta i koncepta dogovorne ekonomije, te je veliki dio radničke populacije ostao živjeti u golemim betonskim gradskim područjima bez ikakvih prihoda, a opterećen raznoraznim dažbinama koje nije mogao plaćati. I obraćali smo se upravo takvom hrvatskom građaninu, stalno mu govoreći da je stvaranjem hrvatske države prevaren i opljačkan, te smo ga pridobili za svojega glasača. Među pripadnicima bivše Komunističke partije našli smo svoje ljude, koje smo postavili za državne poglavare i tako Hrvatsku uspješno vraćamo na Balkan. Ovog trenutka su upravo u tijeku završni udarci koje zadajemo ostacima hrvatske državotvornosti: uhićujemo žilavije među njima i sudimo im, već sasvim slobodno tvrdimo da im je Domovinski rat bio genocidni čin, ogadili smo im pojmove hrvatski branitelj i domovina, te možemo reći da su naši operativci izveli veoma uspješno operaciju uništavanja hrvatske državnosti i sad Hrvatsku vraćamo na Balkan. No, da se Hrvati ne bi probudili, osnovali smo cijeli niz udruga za njihovo uspavljivanje. Opserviramo im ponašanje i prijetimo im cijelim nizom tzv. nevladinih udruga, koje vode naši najuspješniji obavještajci. Npr. književnost im kastriramo i likvidiramo svojom borbenom literarnom udrugom zvanom - FAK. Religiozni osjećaj im rastačemo ne više agitpropovskim prijetnjama da je religija opijum za narod ili zabranjivanjem vjeronauka, nego njihovim svećenicima i teolozima koje su naši psihoobavještajci otkrili pomno izrađujući psihorobote tamošnjih duhovnjaka te utvrdivši koji su kao ljudi tašti, kojima je do slave, do televizijskih ekrana i koji su pomalo čak i feminizirani. Pridobili smo ih za svoje propovjednike jer oni svojim naukom nastoje pomiriti katolicizam, marksizam i ideologiju Novog Doba. A nama omogućuju ekspanziju na ove prostore i stvaranje Zapadnog Balkana. Tako im je i Crkva potpuno zbunjena!

Nakon ovih riječi Velikog Maga riječ je uzeo Veliki Meštar:

- Braćo, Europa, što je to? To je naš goli gospodarski interes u kojemu jedino božanstvo smije biti Profit. Ali mi se moramo osloboditi zabluda prošlosti i priznati da nismo bogati, ma koliko novca imali, ako on ima nacionalni predznak. I zato moramo stvoriti jedinstveni miris novca! I sačuvati našu protestantsku bijelu Europu kao najuspješniji model sreće na zemlji. Stoga je treba ograditi sanitarnim koridorom prema nečistoj populaciji koja će iz svoje bijede kucati na naša vrata. I ako je naša Europa Raj, onda područje Zapadnog Balkana mora biti Čistilište za sve one koji budu ovamo stizali iz istočnog Pakla. Ujedinjena i bogata bijela Europa mora postaviti takve kriterije svima koji joj se žele približiti da već u startu odustanu od takve nakane. Braćo, učimo na greškama iz povijesti i ne dopustimo sebi Napoleonove i Hitlerove pogreške,

Ujedinjenu Europu proglasimo "svetim mjestom i rajem na kugli zemaljskoj" koji je toliko uredan i čestit da se u njega ne može ući, ne stoga što mi to nikome ne damo, nego jer se onaj koji to poželi mora osjetiti nedostojnim. Sve države se vječno moraju osjećati manje vrijednima i prljavima kad im padne na um želja za ulaskom u našu zemlju idile, u Ujedinjenu Europu. I upamtite, model našeg opstanka u idućem stoljeću mora biti postavljen na principu "umivenog apartheida": Europa, raj na zemlji, i sve izvan nje, primitivno, prljavo i nedostojno njezine ljepote! Zato svim državama obećavajmo primanje u naše članstvo, ali im postavljajmo takve uvjete koje nikad ne će moći ispuniti, i u tome je sva tajna naše sretne budućnosti, i jedini način da se zaštitimo od pristupa divljaka i barbara. Europa iznad svih!

Kad je Veliki Meštar završio ovaj svoj iskaz, javljeno je da se ispred Velike Dvorane nalazi nekakav hrvatski ratnik, koji viče da hoće u Europu. Veliki Meštar se samo nasmiješio i rekao da ga se pusti, ali da ga se smjesti u haašku čekaonicu, jer ne može se u Europu tek tako.

David KABALIN

Zebnja

Dva tužna grbava stvora
stala pred vrata.
Oči im podbuhle, crne i ružne
a misli tamne i tužne.
Gledaš ih - zebnja te hvata,
srce klopoće, zastaje dah.

A to dvoje,
jedno je Očaj a drugo - Strah.

Uz njih na podu sjedi
prekrasna djevojka mlada.
Curica - cvijetak, imenom Nada.
Kosica plava, oči ko more,
te oči utjehu zbore.

Molim te, Očaj, ti pomoć nisi!
Siđi stubištem iz stana mog.
Molitve predem, zavjete skladam.
U ovoj muci pomoć će Bog.

Strah! Stoj uz mene, lijepo te molim.
Boluje onaj kog silno volim.
Bez straha, jadan, reći ne mogu
ni uzdah nebu ni molbu Bogu.

Predraga Nado, u osvit zori
poleti k Onom što sve nas stvori
pak klekni, moli, za zdravlje prosi
što anđelak ga u krilu nosi.
Neka ga pregršt i na nas prospe
ko darak Krista i Božje Gospe.

Bog daj da tako tokovi teku,
da stara ti usta zahvalu reku!

V duši

Seposod te vidim
kam god se okrenem.
Kad zaprem oči -
Ti se pojaviš.
Čim otprem pak jih
z sonca mi se smejiš,
čez rešetke me gledíš.
Najemput su se počele
megle pospaune navlaučiti
i oblauki črni dovlaučiti.
Vune grmi,
nutre se spi.
Gde si ti?
Kak da te nigdar nij ni bilo,
kak da mi se vse to skup sejalo.
Sonce zmer delj seja,
a v meni kmicu deila.

Kak da dojdem k Tebi
ak mi ne pomoreš?
Znoum da ti si duh,
a ja teilo mom -
kero me dolj vleiče.
I duh bi moj štel gor
vu visine nebeške.

Pomori mi, prosim te,
da bi tebe, Sonce, vidala
i Mariji kak milo deite
v krilo sela.

Ti želiš da tak živim:
Malo v soncu, malo v kmici.
Verjem da bo sounce
brez megle,
brez oblaukov
gdau hmrem.

Bistrički rekvijem

Prišli su z žaugama
i dizalima.
Nekaj me je sklelo:
Kaj su ponoreli?
Onda su vas
pilali,
sekli,
su odelo z vas slekli,
leipi jablani moji.

Mariji su souze
jena, dve, tri ...
trideset i tri...
kapnule za vami.

Gdu bu romarima sencu delal
i autima sounce skrival,
leipu z vetrom popevku popeval?
Pulovica vas ni.

Mariji so souze
jena, dve, tri ...
trideset i tri...
kapnule za vami.

Leipi jablani horvatski,
i vas so tudi,
sekli,
pilali,
v glauve strelali,
v jame vlekli.
Kulko jami?
Kulko souza teklo je za vami?

Mariji so souze
jena, dve, tri ...
trideset i tri...
kapnule za vami.

Ante GRADIŠKA

Carlyle - naš suvremenik?!

(120 godina od smrti Thomasa Carlylea)

*"Kad razmišljam o današnjim modernim vremenima, mogu reći da jesam za napredak, ali mi se njegove posljedice jednostavno gade."**
Tomislav Durbešić (1928-2001)

"...jer se meni ovo sadanje doba nigda nije svidalo, pa da me nije drugačije usmjeravala ljubav spram svojih dragih, uvijek bih volio da sam se u nekom drugom vremenu rodio, i trudio sam se da ovo doba zaboravim i da živim u duhu s antičkim."
Francesco Petrarca

Lúdi se Istok i Zapad,
Lúdi se Sjever i Jug,
Hakeri kreću u napad
*Kvragu **Millenium Bug***
Moj aforizam (A. G.)

"Biće skoro propast sveta,
*Nek propadne, nije šteta..."***

U godini u kojoj je engleska kraljica majka navršila 101 godinu života, prošlo je sto godina od smrti slavne kraljice Viktorije (V. I Aleksandrina, rođena 1819.), koja je vladala od 1873. do smrti, a čiji je utjecaj bio toliko golem, da je doba njezine vladavine nazvano "viktorijanskim dobom". "Njeno dugogodišnje vladanje povezano je uz prvu industrijsku revoluciju u Engleskoj, uz uspon i procvat kolonijalnog Britanskog carstva, nagli razvoj kapitalističke proizvodnje, kao i uz opći prosperitet, popraćen u oblasti kulture tipičnom atmosferom samozadovoljstva i moralizatorske hipokrizije", kaže se u posljednjem svesku Krležine "Enciklopedije Leksikografskog zavoda".

Međutim, za razliku od Th. M. Macaulaya (1800-1859), političara i pisca, koji se danas općenito smatra najznačajnijim propagatorom (rano)viktorijanskog samozadovoljstva i opijenosti materijalnim napretkom, i njegovih danas uglavnom zaboravljenih sljedbenika (među koje spada - kako ćemo uskoro vidjeti - i tada vrlo popularni romanopisac Anthony Trollope), određeni broj autora (takve se u Hrvatskoj obično naziva "katastrofičarima") iskazivao je skepsu prema toj idiličnoj slici (koju možda najbolje izražava onaj ushićeni panegirik G. M. Younga iz njegove knjige "Portret

* Ovaj citat navodim po sjećanju, iz TV-emisije 007, pa se ispričavam ako nedvojbeno respektabilnog autora nisam sasvim točno citirao.

** Navodno romska pjesmica, koje je prvi stih poslužio poznatom jugoslavenskom (srpskom) filmskom redatelju Aleksandru Petroviću (1929-1994) za naslov njegova filma s Annie Girardot.

jednog doba" [Portrait of an Age], po kojemu bi "mudar čovjek, od svih razdoblja naše [*tj. engleske" - A. G.*] povijesti najradije izabrao sredinu 19. stoljeća [*eighteen - fifties*] da u njoj proživi mladost"), naslućujući ispod njene fine glazure prijeteće moralne pukotine, koje su već nagovještavale agresivnu eskalaciju etičke permisivnosti iz posljednje trećine prošlog i s početka ovoga stoljeća.

Iako je osnovna značajka Carlyleova promišljanja povijesti opsjednutost kultom heroja (ne nalazeći takvoga primjera u Engleskoj tog doba, Carlyle iskazuje općinjenost pruskim mentalitetom i državom, čiji militaristički ustroj generira junake kao narodne uzore, što - po njemu - nedostaje industrijaliziranom engleskom društvu 19. stoljeća), ovdje nas u prvom redu zanima kojemu neprijateljski stav Carlylea prema razvoju tehnologije, u kojemu vidi jedan od ključnih uzroka odumiranja tradicionalnih vrijednosti, djelatno dominantnih u epohama koje s nostalgijom priziva.

"Ako bi netko od nas tražio da označimo ovo naše doba jedinstvenim epitetom, riskirali bismo da ga ne nazovemo ni Herojskim, ni Pobožnim, ni Filozofskim, ni Moralnim Dobom" (veliko početno slovo je Carlyleovo - A. G.) "već prije svega Mehaničkim Dobom. Ovo je Doba Strojeva (*Age of Machinery*) u užem i širem smislu te riječi, doba koje svom snagom promiče, naučava i prakticira umjetnost prilagođavanja sredstava ciljevima. Više se ništa ne radi izravno, ili pak pomoću ruku - sve se radi prema pravilima i uz proračunatu domišljatost...Kakav je to divan doprinos fizičkoj moći čovječanstva; koliko su na ovaj način ljudi bolje nahranjeni, obučeni, udomljeni i - barem gledano površinski - opskrbljeni, to je misao koja se nameće svakom... Ali, ostavimo to za sada po strani i pogledajmo kako se genij mehanizacije našeg doba proširio i u sasvim drugačije prostore. Ne upravljaju danas strojevi samo onime što je izvanjsko ili fizičko, oni upravljaju i duhovnime... Ono o čemu ovdje tek olako govorimo ima dubok doseg i znači snažnu promjenu u čitavom našem načinu življenja. Jer ova nova navika ne određuje samo naše postupke, već i naše osjećaje. Ljudi su razvili mehaničke navike ne samo u rukama, već i u glavi i u srcu..."

Gotovo je nemoguće povjerovati da je ovaj tekst napisan 1829. godine - dakle, ni manje ni više nego prije 172 godine: toliko on i danas djeluje suvremeno! Neimenovani strojevi koje autor obuhvaća pod pojmom Doba Strojeva danas su ili smiješno zastarjeli ili ih se može vidjeti samo u muzejima (tada se automobili još nisu mogli ni zamisliti - a o novijim izumima da i ne govorimo!), ali je odista fascinantna autorova proročanska vizija, posebno u završnom dijelu citiranog odjeljka, koja tmurnu projekciju tadašnje dehumanizacije društva čini mnogo aktualnijom danas, u okružju MacLuhanova "svjetskoga sela" premreženog internetom, nego u ono doba.

Ovdje ćemo sebi dozvoliti jednu (polu)digresiju. U svojoj stalnoj kolumni u "Zadarskom listu" komentirao sam, između ostalog, i TV-reklamu za HiNet. I ovdje je, naravno, najprije nužno dati opis reklame: "Mladi otac i majka, s jedne strane stola, te sin i kćerka (...) u predpubertetskoj dobi, s druge, nervozno nabadaju viljuškom ... grašak iz konzerve i gledaju se preko stola poput predstavnika zaraćenih strana koje je netko natjerao na pregovore. Namrgođeni potomci će uskoro obznaniti razlog svog nezadovoljstva, jer će jedno za drugim prosiktati 'Hoću internet', dok će otac paćenički sakupljajući ostatke nečega što se u nekom već gotovo zaboravljenom vremenu nazivalo

roditeljskim autoritetom, zdvojno zavapiti: 'A tko je mene pitao hoću li internet?!'" (Naravno, u njegovu djetinjstvu interneta nije ni bilo.)

Slijedi, kako rekosmo, komentar: "Ova reklama, očito sasvim nehotično, pa čak i sa sasvim suprotnom namjerom otkriva *in nuce* razmjere živoga pijeska u kojem se guši moderna civilizacija. Atrofija ljudskih emocija, na koju su posljednjih desetljeća doslovno osuđena i djeca, koja danas postaju duhovni bogalji (nasilje, droga) još i prije normalnog spolnog i duhovnoga sazrijevanja, kao i temeljito uništenje blagotvornog autoriteta bilo države (...) bilo porodice, s jedne strane, i gotovo neurotična opsjednutost tehničkom perfekcijom, s druge, dva su stožerna fenomena koja obilježavaju ovu civilizaciju u terminalnoj fazi moralne agonije. Opsjednutost golim tehnicizmom (...), koja je za čovjeka postmoderne ere postala neka vrsta mantre, u savršeno je obrnutom odnosu s rapidnom atrofijom etičkih potencijala, koji se tope kao kocka leda na vrelom ljetnom suncu. Dom bez topline, iz TV-reklame, obilježen namrštenim pogledima malih tehnomanijaka, najbolji je primjer za to!"

Nije li netom opisani EPP-program upravo idealan primjer za Carlyleovu kategoričnu tvrdnju izrečenu tako davno?! (Bilo bi odista vrlo zanimljivo proučavati ono vrijeme i svijest prosječnog pripadnika industrijske ere u Engleskoj krajem prve trećine 19. stoljeća, pa vidjeti je li autor ipak možda pretjerivao kad je tvrdio da su ljudi tog doba već zatrovani opsjednutošću strojevima!). U dobi kada su se njihovi očevi i majke (a o djedovima i bakama da i ne govorimo) zabavljali loptom napravljenom od krpa ili se igrali isto takvim lutkama, djeca autistički "surfaju" po internetu, do besvijesti se iživljavaju nekakvim elektroničkim igricama kojima je surova egzekucija protivnika jedini sadržaj, a životni im je san da što prije uživo vide neki rock-koncert ili da u naizgled bezazlenim TV-emisijama tipa "Turbo Limač Show" imitiraju svoje drogirane pjevačke idole. Ako ih netko već u toj dobi doživljava kao pobunjenike protiv postojećeg društva, potpuno je u krivu: zaraženi internetom, tehnologijom uopće (automobil, mobitel itd.), oni su već ušli u postmodernistički proces kloniranja (u koji su najčešće uzgred upregnuti mladenački nestašluci kao što su drogiranje i ulični protesti), koji će kao finalni proizvod izbaciti ili bešćutne tehnomenadžere u nesagledivom lancu liberalnog tržišta (Carlyle je opsjednutost građanske klase novcem prezirno nazvao "Evanđeljem Mamona") ili pragmatične političare koji će razbarušeni revolt iz mladosti neutralizirati discipliniranim statiranjem u političkom spektaklu "novog svjetskog poretka" (najkarakterističniji primjer ove druge vrste je njemački ministar Joschka Fischer).

Komentirajući, u uvodu knjige o viktorijanskoj književnosti (prvo izdanje 1958. godine), citirani znakovit odlomak iz Carlyleova opusa, G. D. Klingopulos, profesor književnosti iz Cardiffa, kaže: "Ovo je sasvim relevantno i za današnje vrijeme, mnogo više nego za viktorijansko doba, jer je obrazovanje postalo sasvim tehnologizirano, tako da se univerziteti sve manje razlikuju od tehničkih učilišta. Industrijalizirana društva sve više padaju u zamku 'mehanizama' i načina života koji nameću strojevi, čime se svode tek na zbroj njihovih mehaničkih procesa. Ljudska su bića postala poslušni, anksiozni i polumilitarizirani mehaničari, izrađivači patenata i javni službenici, 'naštimani' tako da postavljaju samo ona pitanja na koja se može dati odgovor - dakle,

ne 'zašto', nego samo 'kako'. Oni imaju auto ili jure za autobusom, a moral im navodno održavaju sveprisutni strojevi za zabavu i novine..." (Ovo je očito pisano prije buma televizije, a o VCR-u i internetu da i ne govorimo!)

> "On mi se tužio da oboje njegove djece ima strast za strojevima... Zaraženi su ljubavlju prema smrti. Čini se kao da su ... potpuno odlučili da dovedu svijet do njegova konca, da ga najprije mehaniziraju do ludila, a onda do potpunog umorstva... Život bi mogao biti lijep, kad bi im bilo stalo da ga takvim učine. Da, a ja vjerujem da je nekoć i bio lijep. Sad je on tek ludilo: on je tek smrt koja je žestoko galvanizirana, pa se trza dižući paklenu buku da sama sebe uvjeri da nije smrt nego najbujnija vrst života..."
> (Aldous Huxley: "Kontrapunkt života")

Infantilno fascinirana čudesnim tehnološkim napretkom (koji - kako smo vidjeli - ni Carlyle ne dovodi u pitanje, a koji ipak gotovo ni za jotu nije smanjio nemoć čovjeka pred bolestima i elementarnim nepogodama), što se posebno odnosi na tehnička pomagala koja su se još do jučer doimala kao najsmjelija znanstvena fantastika, te osobito neograničenošću vlastitoga hedonizma, koji je na prijelomu tisućljeća postao ono za što je Lenjin svojevremeno u spretno sročenoj sintagmi optuživao religiju - tj. "opijum za narod", golema većina stanovnika MacLuhanova "svjetskog sela" još uvijek uporno odbija shvatiti da i u novo tisućljeće ulazi u uvjetima robovlasničkog, ili, u najbolju ruku, feudalnog društvenog poretka.

Naime, nakon što je, s prestankom prethodnog stoljeća, gotovo potpuno nestao u njemu začet neuspjeli (i zapanjujuće krvav) eksperiment komunizma, sa svojim gotovo već u začetku iznevjerenim obećanjima o potpunoj socijalnoj jednakosti i o odumiranju države, čovječanstvo u novo tisućljeće ulazi s otprilike istom popudbinom kao i u ono prije njega (a zatim i u svako novo stoljeće proteklog milenija) - tj. s vladavinom manjinske elite nad većinom (koja je posljednjih godina sve manje "tiha" - što, međutim, samo po sebi bitno ne mijenja njezin položaj) kojoj je dobro ili loše u onoj mjeri u kojoj joj je spomenuta elita to spremna (ne) dozvoliti.

Osnovni razlog što većina podanika zapadnih demokratsko-kapitalističkih sustava prihvaća moralno neprihvatljivu društvenu nejednakost kao *fait accompli* jest što je ta "šutljiva većina" i sama uglavnom solidno materijalno zbrinuta, pa pripadnici onoga što se u demokratskim društvima obično naziva srednjim staležom i ne razmišljaju o tome zašto oni koji po ljudskim, intelektualnim ili bilo kakvim drugim kvalitetama nisu iznad njih (već najčešće duboko ispod) imaju desetorostruko više od njih.

Drugi razlog je to što su današnji gospodari svijeta taj svijet uredili kao globalni hedonistički ringlšpil, kupleraj otvorenog tipa, gdje svatko može utažiti žeđ za užitkom, od njih samih do zadnjeg prosjaka. "Pobratimstvo lica u svemiru" seksualne revolucije, u kojem jedva da se zna tko, kada, kako, gdje i s kim, a jedino se dobro zna što, pruža osjećaj sveopće jednakosti, ali to je jednakost samo na razini globalnoga bludilišta - u onim (ipak češćim) trenucima kad omamljenost ovim "opijumom za narod" nužno

prode, odmah se ocrtavaju neizbježne konture klasnih i materijalnih razlika. Bogato zapadno društvo pruža svojoj pastvi u dovoljnoj količini *panem et circenses* (s onim prvim ponegdje - primjerice u Hrvatskoj - i ne ide baš tako lako!), na isti način na koji je to radio moralno propadajući povlašteni sloj starog Rima.

U ovom žrvnju moderne civilizacije, koji mrvi sve ono što sprječava njezin mehanički hod prema naprijed, najviše će stradati ono što želi sačuvati određene dokazane vrijednosti od uništenja - a to je tradicija. Tako će William Thompson u svom djelu "Na rubu povijesti" (*At the Edge of the History*) oplakivati "smrt tradicije" ovim riječima: "Nekad je teškoća putovanja čuvala integritet udaljenih kultura. Danas su kulture izmiješane kao žumanjak sa šećerom, i tradicije očeva ulaze samo u beznačajnoj mjeri u živote njihovih sinova, živjeli oni u Wattsu, Vijetnamu ili Nigeriji. Taj novi način života ima za posljedicu da u vremenu i prostoru izolira kritična razdoblja života. Čovjek danas nema potrebu da nosi težinu svog jedinstvenog identiteta od kolijevke do groba. Slobodan je da mijenja život i žene/muškarce onoliko koliko mu to dopušta energija. Pretpostavljam da bi MacLuhan opisao taj način života rekavši da individua nije roman nego televizor: čim se na jednom kanalu pojavi strelica oznake da na drugom kanalu počinje novi program, on mijenja kanal. Ali, u tom novom načinu života, oni koji će izgubiti put brojniji su od onih koji će ga naći. Izgubivši se, past će na razinu podkultura, umjetnih podkultura desničarskog amerikanizma, crnačkog nacionalizma, maoizma, hipizma i kultova onih koji tvrde da su u vezi s letećim tanjurima. Kad čovjeku nedostaje snažna vezivna struktura tradicije, on se može prepustiti najrazličitijim fantazijama..."

A Oswald Spengler, pisac proročanske knjige "Propast Zapada", kao da na to nadodaje: "Umjesto ljudi vjernih tradiciji, rođenih i odraslih na zemlji, mi danas imamo novu vrstu nomada koji se stalno koaguliraju u bezoblične mase, bez tradicije, bez religije, bez ideala, apsolutno bez imaginacije, prepredene i neproduktivne, prezirne prema seljaku, a naročito prema najvišem izrazu ruralne civilizacije: poštenom domaćinu. Sve to nagoviješta konačni sumrak civilizacije..."

Prividno je najspomiji element Carlyleova svjetonazora onaj na kome se čitava Carlyleova misao i zasniva - svojevrsni kult heroja. I starija i novija povijest, naime, svjedoče o pogubnosti mistifikacije junačke prošlosti (Carlyle, naime, sustavno ističe junačku prošlost, nasuprot prosječnoj, nejunačkoj sadašnjosti), mistifikacije koja je gotovo uvijek završavala u mitologiji vode, krvi i tla. Carlyleova opsjednutost herojskom prošlošću više je, međutim, svojevrsni konzervativni elitizam, koji kod svojih idola Ezre Pounda, Ernsta Jüngera i Miloša Crnjanskog obožava i jedan Kalajić - problem je u tome što je takav stav sve te autore naveo da prigrle fašizam, a njihovog obožavatelja Kalajića na slavljenje Miloševićeva primitivnog velikosrpskog šovinizma i rasizma.

Ipak, kako kaže Romolo Runcini (autor koji svojim biblijskim i pretenciozno kompliciranim stilom podsjeća upravo na Carlylea) u svojoj knjizi koja se zove "Iluzija i strah u građanskom svijetu od Dickensa do Orwella" (*Illusione e paura nel mondo borghese da Dickens a Orwell*), u izdanju "Školske knjige" iz 1980. g: "Carlyleov je junak, ..., istinski čovjek; on je konstruktor koji prirodu ne promatra izdaleka, niti je reproducira u slici koja odražava njegove špekulacije, nego je u sebi doživljava kao

izvornu snagu svojih osvajačkih ideala. Junak je osamljen čovjek koji se bori protiv zloupotreba malih ljudi koje je iskvarilo evanđelje Mamona, on je novi aristokrat koji svojom snagom i svojim talentom iskupljuje bijedu društva..."

Za kraj smo ostavili najzanimljiviju premisu, onu koja ukazuje na to da bismo Carlylea ipak smjeli smatrati našim suvremenikom. Nedavno je, naime, slovenski autor Slavoj Žižek napisao na neki način provokativnu knjigu neobična naslova "Je li netko rekao 'totalitarizam'? Pet intervencija u (zlo)upotrebu pojma". Za upućenije nije nikakva tajna da je postmodernistički ideološki diskurs prepoznatljiv po ciničnom omalovažavanju tradicionalnih moralnih vrijednosti onoga što se znatno prije nego što je sâm pojam postmodernizma uopće i iskovan označava neodređenom (ali obavezno posprdnom) sintagmom "građansko društvo". Ne osporavajući postmodernistima pravo na njihovo mišljenje, Žižek je gotovo jedini suvremeni mislilac koji uočava da se postmodernistički misaoni kliše, zasnovan na dosljednoj moralnoj permisivnosti, do besvijesti iživljava nad *reliquiae reliquiarum* netom spomenutih moralnih vrijednosti, a da pri tome samozatajno uzmiče pred samom mogućnošću kritike socijalno nepravednog liberalnog tržišta i globalnog kapitalizma kao njegove nadgradnje. Jednostavnijim rječnikom rečeno, mogu se oni koji su najstariju umjetnost na svijetu, kazališnu, sveli na razinu katatoničnih pokreta i neartikuliranih krikova (kao tobožnji protest protiv nečega), koliko im drago spazmatično batrgati i histerično vrištati na sceni, mogu oni i mnogi drugi sustavno pljuvati po svakoj dokazanoj ljudskoj vrijednosti, njihov protest protiv civilizacijskih fenomena topi se kao led na vrelom suncu kad je u pitanju njihov devizni račun, dionički udio ili obožavani PC. Iako je upravo nagli razvoj tehnologije uništio i same pretpostavke poganski prirodnog načina života, oni se navodno tomu načinu života žele vratiti; međutim, svojim implicitnim obožavanjem tehnoloških fetiša, pod egidom neupitnoga globalnog kapitalizma, zapravo se nimalo ne razlikuju od nekog hakerskog fah-idiota - i njima smeta jedino ono što zahtijeva i najminimalniji duhovni napor! Kako je rekao Leslie Fiedler, "sve pokrete modernog svijeta karakterizira umor... u odnosu na sâm napor da se bude čovjek".

(Sub)kulturalni ideološki dogmatizam (koji već odavno ima sve bitne naznake totalitarizma - samo što se to rijetki usuđuju priznati!), koji apodiktički nameće "slobodu od", ali uporno izbjegava preuzimanje moralne odgovornosti sadržane u konceptu "slobode za" (Žižek tako osporava veličanje "kulturalnih studija", smatrajući ih tek "ispušnim ventilom ... socijaldemokratske retorike", koja ne dovodi u pitanje nedodirljivost globalnog kapitalizma), nije, međutim, za Žižeka jedini problem u tako zadanom kontekstu - problem je prije svega u demokratsko-liberalnom ustroju društveno-političke zbilje, koji je za Žižekove osporavatelje neupitan poput Svetoga pisma, ali koji, kako će autor u svojih pet točaka lucidno dokazivati, zapada u vrlo opipljiv oblik totalitarizma. Većinu stvari koje će biti pobrojene u ovoj rečenici Žižek izrijekom ne spominje, ali ih njegov teorijski diskurs podrazumijeva: tzv. "slobodni" demokratski svijet danas živi pod vlašću svjetske moći oličene u SAD i NATO-u (UN su posljednjih godina postali nešto kao slijepo crijevo - tj. nešto što postoji, ali ničemu ne služi!); najopipljiviji "doprinos" demokracije svjetskom napretku jest što je u doslovno svakoj demokratskoj zemlji mafija postala alternativna vlast, najčešće jača

od službene vlasti (bitan uzrok tome jest što je pravosude u SVIM demokratskim sustavima svedeno uglavnom na farsu, ponajviše zahvaljujući inflaciji privatnih odvjetnika, koji su motivirani skoro isključivo novcem i pukim profesionalnim perfekcionizmom); liberalizam modernog doba sveo je i školstvo na farsu, jer se današnju djecu šopa gomilom suvišnih znanja, dok je odgojna funkcija škole, zbog potpuno srozanog autoriteta prosvjetnih radnika, svedena doslovno na nulu; itd, itd.

Pa, kao što je Carlyle zbog svojih stavova doživljavao vehementne kritike, u kojima su se njegove apokaliptičke vizije pokušavale pobijati optimističkim tiradama o napretku i prosperitetu[1], tako, primjerice, i recenzija Žarka Paića o Žižekovoj knjizi, u "Jutarnjem listu", pokazuje kako ni danas nije nimalo lako plivati protiv struje samozadovoljstva (s novim predznakom). Iako ga gotovo u startu naziva eklektikom (koji mislilac danas nije - makar i nesvjesno - eklektik?!), Paić zapravo ne osporava Žižeku očitu akribiju i poznavanje métiera, već nedvojbeno to što se odvažio na svjetonazor koji se ne može uskladiti s dimenzijama Prokrustove postelje na kojoj "veselo znanje" postmodernizma rasteže sve one teorijske misli koje izmiču njegovu neslužbenom, ali time nimalo ne manje rigidnom imprimaturu (dapače!). Mrzovoljno priznajući "masovnu razdraganost čitatelja" Žižekove knjige, Paić je očito šokiran time što je naš autor kročio u nešto što je u najdoslovnijem smislu *terra incognita* (post)moderne kulture, čime se nedvosmisleno otkriva da takva, (post)moderna, kritička misao, koja se već sigurno pola stoljeća, s bijesnim volterovskim pokličem *Écrasez l' infâme*, okomljuje na sve što samo i nalikuje na tradicionalne moralne vrijednosti, a istovremeno pobožno sriče psalme iz "evanđelja Mamona", presretna što joj poslušnošću ushićeni gospodar izdašno priušćuje *panem et circenses* (ono prvo ponegdje - kao, primjerice, danas u Hrvatskoj - posvuda baš i ne ide lako!) - taj vječni "opijum za narod". Služeći se već odavno ofucanim filozofskim idiomima, u kojima jezično zavodljive fraze i sintagme zapravo ne "pokrivaju" nikakvo relevantnije značenje, Paić zapravo odriče Žižeku pravo na drukčije mišljenje, pri čemu je za njega, kao i za sve Žižekove protivnike, zapravo najspornije autorovo implicitno propitkivanje o moralnoj odgovornosti za stanje svijeta koje ispod sjajne površine krije duhovnu pustoš kakvu ljudski rod do sada nije upoznao.

1 Pri početku spomenuti Anthony Trollope (1815 - 1882), u svoje vrijeme vrlo cijenjeni romanopisac, ovako je u svojoj "Autobiografiji", objavljenoj godinu dana nakon smrti, komentirao Carlyleove postavke: "Postaje li svijet sve zločestiji kako godine prolaze, pitanje je koje muči mislioce otkad su ljudi počeli razmišljati. Da su ljudi postali manje okrutni, manje nasilni, manje sebični..., o tome nema nikakve sumnje - ali, jesu li postali manje pošteni? Ako jesu, može li svijet koji iz dana u dan postaje sve nepošteniji, istovremeno napredovati? Svi mi znamo što o tome misli naš filozof, gosp. Carlyle! Ako je on u pravu, ispada da svi mi srljamo u tamu i beznađe. Ali, mi ne vjerujemo previše g. Carlyleu ... i njegovim sljedbenicima. Glasnost i ekstravagancija njihovih lamentacija zbog svijeta koji je potpuno zastranio... toliko se razlikuju od uvjerenja onih koji ne mogu a da ne vide koliko se udobnost života povećala, koliko se zdravlje poboljšalo i obrazovanje proširilo, da je općeniti učinak njihova nauka postao potpuno suprotan onome što su oni namjeravali. Ako čujete da svijet u engleskom govornom području postaje sve gori iz dana u dan - to možete slobodno nazvati *carlyleizmom*. A *carlyleizam* je i tvrdnja da je općeniti rezultat razvoja inteligencije težnja k iskvarenosti..."

Tvoja maslina

Samoća
u Tvojim očima
poput žeđi
otisnula se.
Tvoja maslina kuša
još jedan dan.
U njenom hladu odmorena
znam
da svatko svoju ima.
Na putu
poželjet ću ti
sanjano JUTRO.

Uskrsnuće

Zagledah se u tvoje zjene
i zapeku me Tvoje kiše.
Položena u Tvoju brigu
slutim
da je nebo sa zvijezdama ljepše
i kroz noći
razaznaje se put.
Dok običnost pere
krepke i umorne ruke
svaka je nedjelja cvjetna.
Zagledana kroz oči otkrivam
sutra mi je uraniti
u NOVI DAN.

Obala

Kažu mi da si umoran
i da si se skrio
od tuge ljudi.
Danas sam izvezla na pučinu
do Tvoje šutnje.
Tražila sam od Tebe riječ
a moja je potekla
iz prkosa, nevolje...
Koliko si puta zaronio
da bi me dahom obdario
da u krhkosti
blagoslov ćutim.
Prazna obala u meni
svečanom tišinom šumi.
Ti si tu
i tvrdi kruh sladak biva.

Koraci

Tiho,
posve tiho
UĐI
poput duha
da razvaline moje
ne bi postale sure hridi.
Tiho, tihano
dotakni svojim rukama
sve porazne otvore
za ophode drugih.
Plamen moje svijeće
tek slabašno tinja...
Hoćeš li se ponovno
izboriti za mene
da znam što znači biti nađena
od koraka do koraka.

Mladen JURČIĆ

Poziv

(Ulomak iz veće cjeline)

- Zašto ne bi otišao sa mnom? - navaljivao je Boris, a premda su mu oči već pripito svjetlucale u zadimljenom polumraku caffea, činilo se da intenzivna bujica riječi ne izvire samo iz tri vinjaka. Zvučao je istinski oduševljeno.

- Budimo otvoreni, bez konvencionalna ustručavanja koje, kako si jednom dobro rekao, očajno guši. Čvrsto sam uvjeren da je taj tvoj "preči posao" tek tebe nedostojni izgovor, jer ti se ne da ići, ne vjeruješ mi i misliš da će ti biti dosadno. I meni teško padaju duge, potpuno izgubljene, dosadne večeri kojima smo, kao zatvorskim ćelijama, kažnjeni za grijeh očajničkog imperativa "izlazaka" i "druženja", možda imaš pravo što si postao samotnik, no jamčim ti da večeras neće biti dosadno. Mislim, čak sam duboko uvjeren, da ćeš se i ti iznenaditi, a Valentin neće zamjeriti što sam te doveo, voli društvo. Tvrdi da je, na razini na koju je dospio, nadišao čak i samotnost, koja je isprva nužna. Kažeš da već dugo nisi upoznao nikoga s kim bi bilo doista vrijedno razgovarati, provesti večer, žrtvujući knjigu i kompjutersku tipkovnicu, no evo ti prilike. Da se okladimo: čak ćeš i ti ocijeniti da je toga čovjeka vrijedno upoznati. Vjeruj mi: u njegovu se društvu nijednom nećeš nemoćno razljutiti što si se uhvatio u zamku i dao se dovesti, jer, kako kaže filozof, nisi imao čvrstine, hrabrosti ni mašte ostati u svojoj sobi. Ali Valentin ne mulja isprazne konvencionalnosti i glupe pošalice, a to je najmanje što se o njemu može reći. Vidjet ćeš! Nema ni kompjutora ni televizora, stan mu je prenatrpan knjigama, od kojih su mnoge vrlo stare i vrijedne. Neke su na starogrčkom, pa sam se odmah sjetio tebe. Taj čovjek pokazuje da je ono "starinsko", "zastarjelo", zapravo vječno, a ono najmodernije najdosadnije i prolazno. Potpuno se slažem s tobom: samo je onaj zbilja suvremen tko je iznad vremena, tko se prema vremenu postavlja samosvojno, uopće ne mari za njega i ne dozvoljava da mu vrijeme i nekakav besmisleni "modernitet" bilo što nameću, da njime gospodare, pa mu vrijeme možda baš zbog toga i posve pripada, svako mu je vrijeme jednako dobro... ili loše. Konačno, kao što je Valentin napisao, a kao da citiram i neki tvoj esej, ljudska je unutrašnjost sa svojom širinom, uzburkanošću, istančanošću uvijek jednako moderna, najzimzelenija je stvar na svijetu, pa se glupo povoditi za "trendovima vremena", uvijek treba slijediti ono pravo i najdublje.

Činilo mi se da se tako zanio da će zaboraviti ostatak vinjaka u čašici, no to bi bilo previše očekivati. Naglo spustivši pogled, kao da je postao svjestan pića pred sobom, podigao ga je, istrusio, a onda je nastavio još prije nego ga je posve progutao:

- Nije nikakva fraza kad kažem da imate mnogo zajedničkoga, ne samo zato što i on piše vrlo zanimljivu, rijetko izvornu, ali naravno - što drugo sada i ovdje? - nepriznatu poeziju. Mislim da nije objavio nijednu pjesmu, ali njegovi su me se stihovi duboko dojmili, čak mogu reći da su me potresli više od svega drugog što sam u zadnje

vrijeme čitao. Slažem se da su pravi stihovi samo oni koji nam uzburkaju cijelu unutrašnjost, izazivaju suze, ili barem žmarce, jer se pred sobom naglo pojavimo mi sami, do tada i sebi neslućeni, s onim obnovljenim najintenzivnijim u sebi za što smo mislili da je neizrazivo. Možda istinska izvornost i ne postoji, možda je i nepotrebna, jer veliki nas umjetnici potresaju i zapanjuju onim što je oduvijek *postojalo* u nama, naprosto nam pokazuju da je ipak izrazivo ono u što smo oduvijek duboko, ali nemušto vjerovali.

Na tebe me podsjeća i po tome što je napisao knjigu o, uvjetno rečeno, osjećajnosti, emocionalnosti, senzibilitetu, neprocjenjivu i nemjerljivu značaju ljudske primljivosti za bitne stvari, od umjetničkog osjećaja do ljubavnog i vjerskog, do osjećanja dimenzije onostranosti. Dakako, ni taj mu rukopis nije objavljen, a ne znam ni tko bi ga danas objavio. Polazi od toga da su osjećajnost, duboki senzibilitet, sklonost i posebna, istančana primljivost za bitno, središte čovjekovih pozitivnih, stvaralačkih mogućnosti, pa su proizveli sve doista vrijedno u povijesti, od mistika, genija, umjetničkih remekdjela, velikih ideja, do najvažnijih znanstvenih otkrića, što su ih učinili iznimni, zauzeti ljudi, tajanstvenim žarom nemilosrdno gonjeni uvijek u novo, neistraženo, jer imali su to *središte* bez kojega smo nalik promašenim ljuskama, a koje danas sve više blijedi, premda posjeduje tragično zanemarenu, već zaboravljenu sposobnost da se gotovo bezgranično produbljuje, širi, grana. Posve smo zaboravili kamo ga i kako razgranati. Koji ono jezik ima čitavo mnoštvo riječi za preljeve ranoga osvita? Prije su ljudi bili u stanju uživati u najistančanijoj poeziji, dapače i tražili su najdublji pjesnički izričaj, bili su u stanju izraziti paučinasto, duboko autentično mistično, jedva izrazivo, ali bitno iskustvo. Razumjeli su takav izričaj, naravno su produbljivali njegovu tajnu, vezivali je u kontinuiranu nit kojom su obilježavali ljudski put kroz labirinte tisućljeća. No čini se da je danas s tim gotovo, nit je prekinuta, moderni senzibilitet čine tek banalne, vulgarne doskočice lišene bilo kakve univerzalnosti. Ne razumijemo čak ni dnevne vijesti, iako još samo njih čitamo, a da ni tu, između redaka, ne uviđamo prava događanja, skrivena ispod i iza onih površinskih, pa dopuštamo da tko zna tko nama manipulira, da nas zavode kako hoće, po želji nam se igraju uvelim dušama, a da ne znamo ni tko to čini, ni kakve su im krajnje namjere. Površnost, sljepilo, zatupljenost, letargija i debelokožnost nazivaju se zahtjevima suvremenog života, a apsolutni su imperativi praznina, ravnodušnost, nevoljkost i nesposobnost da se o bilo čemu dublje razmisli, da se usudi u nešto samosvojno i čvrsto vjerovati.

Kažu da se u radu s kompjutorima služimo samo s deset posto njihova potencijala, a što je s ljudskom dušom? Prosječan čovjek probaulja kroz život ne iskoristivši ni deset posto potencijala vlastite unutrašnjosti. Ma kakvi!, ni pet, ili čak još manje, a sretan je ako mu tijekom čitava života ne ostane neiskorišteno, od njega samoga neotkriveno, uludo rasuto čak devedeset devet posto potencijala mogućnosti i širine duha. Mislim da je Valentin čovjek koji iskorištava daleko više od tih deset posto duhovnih mogućnosti, a danas je to spasonosna vrlina. Ne znam hoće li ti se baš brzo pružiti nova prilika da u našoj žalosnoj sredini sretneš takvu osobu, pa ćeš zbilja mnogo propustiti ako me ne poslušaš.

Kazna

Mislim da to mi je osuda:
Iz praha ćeš šaptati besjedu.*

pa neka barem taj znak iskupljenja:
ipak milostivo mi podarena besjeda
što promišljenija bude, točnija, zvučnija,
što čistijeg sjaja nad jezivom glazbom
uvida, u čežnju, ljubav i samoću.

Zbog sve svoje nečisti, slabosti,
zbog grubih otpada u prazno,
posve usamljen iz praha ćeš
- samo ćeš šaptati besjedu
iz praha...

da možda se ipak
(tek možda*)*
sred zaglušnog bubnjanja "svijeta",
neki prolaznik sagne, nakrenuvši glavu,
makar iz puke znatiželje približivši uho
*da čuje što ima reći (*to *shvativši)*
taj (ipak) posebnik,
ipak nekakav povjerenik ukletosti
u kojoj daleke je tajne, pa i istine, valjda,
kad već takve osude vrijednim ga smatraju,
puštajuć ga (a tko zna -
možda mu čak i zapovjedivši,
kaznivši ga uza sve i nesmiljenim nadahnućem)
da makar šapće besjedu,

jer koliko li (i to *shvativši!)*
koliko li ipak iskupljenja, milosti, ljepote,
makar i strave, no i pozvanosti,
odgovornosti,
vatre blagoslova, žrtve, muke, uznesenja
u toj jednostavnoj (ako ispravno shvaćenoj)
tako zagonetno ključnoj
riječi besjeda...

* Izaija 29,4

Plićak

Prem vrata spoznajuć sunčevih širina,
čak donekle svjestan modrine istina,
još tek plićakom praljepota riječi,
mogućih - previsokih! - ključeva Uvida...

No možda ipak već dovoljno smjelo
udaljen od pustinja "novoga"
(kako li stari tu su demoni!),
od raspuklih čireva suvremenosti
i tuče dnevnih mitova, možda već
dovoljno spasonosno odbacivši "život",
prnje mu - da oživim - spaljujući:
ljudskošću tužno razjapljene nemire,
ćurlike razmjernosti, trbušne grčeve "društva",
sve nezaobilaznije, kažu, jalovosti.

Nepokolebljivo statičan,
morskim ojačan davninama,
gotovo dovršiv u svom plićaku,
nešto prastaro iščekujem,
iskupiteljski moćno od stalnosti riječi
u teško pristupačnim dubinama
što pred sobom ih sanjam,
prem možda više ne čekaju mene
- već vrjednijega i za nešto veće.

No mirnije usnem svjestan im prisnosti:
unatoč svemu neosporno nazrete
iz čistih milina posljednje obale,
ipak **jesu** *ondje, divotno, pravjerno,*
samotno sjajeć, ondje su, čekaju,
prem možda nikoga od nas,
već neke vrjednije, od sveg "sada" veće...

Majstor i njegov učitelj

*(Intervju s Leonardom Cohenom u časopisu "Famiglia cristiana", br. 41/2001)**

(Pošto je 6 godina proživio u zenbudističkom samostanu, slijedeći svoga gurua, Leonard Cohen vraća se s "10 novih pjesama", objašnjujući: "Moj učitelj govori vrlo loše engleski. Nikad nisam s njim mogao započeti velike razgovore. Naučio sam pojednostavnjivati riječi i glazbu.")

Tko bi želio uvjerljivu definiciju za engleski izraz "understatement" (nešto kao: "svjesno i ironički ublažena tvrdnja"), mogao bi se poslužiti sljedećim primjerom. Slavan kantautor, slavljen također kao pjesnik i romanopisac, nestaje na devet godina iz javnog života, povlači se u zenbudistički samostan, i onda se u dobi od 67 godina vraća u javnost s albumom, koji jednostavno, i skromno, naziva "Ten New Songs" (Deset novih pjesama). "Pokušali smo i s drugim nazivima za album," komentira, smiješeći se, Leonard Cohen, glasa dubljega no ikad, "ali ni jedan nije bio ono pravo. Radi se, naime, o deset novih pjesama, a svaka je samostalan naslov iste knjige."

• *U stvari, ključ svega je jednostavnost?*

- Da, glazba je jednostavna, kao i riječi pjesama. Ne traži se neka dubina: pjesme su tu i plove po površini. No, tko želi, naći će vrata i prozor za ulazak.

• *Kakve to sve ima veze sa 6 godina provedenih u samostanu?*

- Proveo sam posljednje godine života u samostanu sa svojim učiteljem Roschijem, koji baš ne govori dobro engleski. Kuhao sam za njega, bio njegov "posilni": naš je razgovor bio vrlo jednostavan, bez ikakvih velikih ideja i kompliciranih pojmova. Kad bih mu donio večeru, govorio mi je: "Ovaj restoran dobar". I sve je to možda utjecalo na tekstove.

• *Kako ste došli tamo?*

- Prijatelj sam s Roschijem već 30 godina. Nakon koncerata povodom objavljivanja, 1993., albuma "The Future", shvatio sam da se približujem 60-oj, dok je on bio blizu 90. Došao je čas da provedem s njime neko vrijeme i otišao sam u njegov samostan da mu budem u blizini.

• *Jeste li nastavili pisati pjesme?*

- Da, tamo sam započeo najveći dio pjesama za "Ten New Songs". Vratio sam se iz samostana sa 100 kila papira, iz kojih namjeravam izvući drugi album i knjigu. Napisao sam glazbu i tekstove, ali sam u Los Angelesu sreo Sharon Robinson,

* Kanadanin, Židov, židov koji se - tako bar sam kaže - koristi zenbudizmom da rasvijetli svoj judaizam, Leonard Cohen, u svijetu rock-glazbe sigurno jedan od najpronicavijih i najpjesničkijih autora, "Maruliću" je zanimljiv i zbog posezanja u podosta svojih pjesama za biblijskom simbolikom i motivikom. Intervjuu koji ovdje u prijevodu donosimo povod je bio najnoviji, ne baš najuspjeliji, Cohenov album, "Ten New Songs".

prijateljicu s kojom sam već radio. Dala mi je da slušam njezine skladbe, i morao sam priznati da su bolje od mojih. Iz toga susreta rođen je album "Ten New Songs".

• *Mnogi su smatrali da ste daleko od glazbe, da ste bivši kantautor...*

- I ja sam to mislio. Međutim, te pjesme su me sklonule da promijenim mišljenje. I onda sam, nakon 6 godina, zamolio prijatelja Roschija da se vratim svojemu drugom životu.

• *Oprostite što ću vas otvoreno pitati: jeste li budist?*

- Ne. Doduše, ošišao sam kosu, obukao monaško odijelo budista, ali nikad nisam tražio neku novu religiju, uvijek sam bio zadovoljan svojom židovskom. Postao sam monah jer je to želio moj učitelj, koji je taj oblik za mene izabrao: prikladan oblik za moje učenje s njime, čak bih rekao prirodan. No, u zenu nema Boga, Bog se ne priznaje ali i ne odbacuje, pa stoga to nije bilo u suprotnosti s mojom starom religijom.

• *Biblija se ipak uvijek javlja u vašim tekstovima...*

- Da, Biblija je izvrsna knjiga, koja u sebi sadrži sve pripovijesti.

• *Ako se sjetimo "Zemlje obilja" (The Land of Plenty), jedne od pjesama s ovoga albuma...*

- Da, to je bez sumnje povezano s Biblijom. Pjesma kaže ono što svatko od nas zna, tj. da živimo u obilju, dok velik dio planeta oskudijeva svime. Znamo kako je velika nepravda oko nas, ali ne znamo što ćemo. Ne pravim se u toj pjesmi da znam odgovor, ni da imam hrabrosti bilo što učiniti, niti si umišljam da sam nešto učinio u tom pogledu. Ne predstavljam se kao sućuti puna osoba koja se žrtvuje za čovječanstvo. Kažem: "Ne znam zašto sam ovdje ni zbog čega molim da svjetla zemlje obilja obasjaju jednom istinu." Ne znam odakle mi dolazi ta molitva, ne znam zašto pjevam tu pjesmu ni zašto zauzimam takav stav, no tu sam da to učinim.

• *Govorite li o nečemu, o nekom nadahnuću, za koje se ne zna odakle dolazi?*

- Često sam sebi govorio da bih, kad bih znao gdje nastaju te lijepe pjesme, češće onamo odlazio.

• *Kako doživljavate izbor svojega sina Adama da pođe putem glazbe kao i vi?*

- Dobro, jer su njegove pjesme lijepe. Uz to, raditi sa sinom vrlo je ugodno: lijepo je ići zajedno na koncerte, stati iza pozornice s cigaretom i čašom vina, i vidjeti kako je moj sin uzbuđen, znati da on razumije što i ja razumijem. Pitali su ga: "Je li teško biti sin Leonarda Cohena?", a on je odgovorio: "Ne znam. Leonard Cohen za mene je prije svega moj otac." To je dobar odgovor.

• *Apokalipsa više nije vaša omiljena tema?*

- "The Future", moj prethodni album, bio je svojevrsni suludi geopolitički manifest, ono što bi srce napisalo kad bi od njega tražili da napiše geopolitički manifest. No, ovaj je album mirotvoran.

• *Oni koji ga ne cijene, kažu da su vaše pjesme depresivne. Što vi o tom mislite?*

- Pisali su također da bi na mojim koncertima trebalo dijeliti žilete, za one koji si požele prerezati žile. Nemaju posve krivo: zaista sam katkada pomalo depresivan.

S talijanskoga preveo: ***R. G.***

Otisci stvarnosti

(haiku)

božićno jutro
prah od inja zasipa
ptičje tragove

neotopljena
u prosjačkom šeširu
snježna pahulja

golublje jato
prolaznik razgazuje
mrvice kruha

snježni krovovi
iza dimnoga vela
lice mjeseca

pun mjesec noćas
nadzire žuto stado
uličnih lampi

širom otvara
velike dječje oči
natovaren mrav

umro je susjed
iz gnijezda nad pragom
viri lastavić

ruke starice
među prstima niz čislo
kaplje molitva

Slučaj života

Ako je točna tvrdnja kako smo sazdani od zvjezdane prašine, onda podatak o iskonu govori samo o nalazištu materijala no ništa nam ne kaže kako je iz tog materijala nastao život. George Wald ima jednostavan odgovor: vrijeme je zapravo heroj drame; a ostalo je slučaj, dodaje Müller.

Je li zaista tako ?

Gospodin Pavlić stanovao je u velikoj zgradi pod nazivom mamutica koja bijaše bez duše baš kao i vrijeme kad je kuća građena 1960. god. Frano, tako mu bijaše ime, bio je siromašan ali čestit čovjek. Sitan službenik ali ne i sitna duša, dobar katolik i kroatocentrik što se danas zlonamjerno naziva nacionalist bio je cijenjen i voljen od svih. Jedino bogatstvo bijaše mu dvoje djece, lijepa curica od 14 i sin od 16 godina. Bdio je nad njima poput starog orla uz izliku kako od njih želi formirati prave ljude. U školi ih učahu kako je čovjek na ovome planetu nastao slučajnom kombinacijom kemijskih elemenata iz svemira, što potvrđuju znanstvenici svojim eksperimentima, dok o Gospodinu kao tvorcu ne govore ništa drugo lice demokracije. Kad su djeca iz škole kući donijela knjižicu pod naslovom Murphyev zakon razumljiv i onima koji o logici vjerojatnosti ne znaju ništa instinktivno je osjetio opasnost i obratio se za pomoć svom bivšem vjeroučitelju Don Kamilu. Murphyjev zakon kaže da će se sve ono što se može dogoditi, jednom i dogoditi i time potvrđuje mogućnost da život na Zemlji nastane slučajnom kombinacijom elemenata: prvo osnovni kemijski spojevi, zatim aminokiseline pa onda eto i živa bića prvo ona koja ne trebaju kisik, tzv. anaerobi, zatim ona koja ga trebaju tj. aerobi itd...itd.

"Zar je zaista istina da su znanstvenici dokazali kako tvorac čovjeka nije Gospodin nego čisti slučaj?", pita Frano svog Don Kamila i dodaje: "Ti si učen čovjek, molim te stoga za objašnjenje." »Istina je da sam učen, ali ti si mudar, što je veća vrijednost. Podastrijet ću ti različita mišljenja a ti, prijatelju moj, izaberi sam. Slobodna volja odabira dar je Gospodinov, nikad ne zaboravi. E pa poslušajmo prvo jedne pa onda druge.

Prije svega, problem koji te zanima započinje običnim čovjekom koji postade Car. Kakav sam ja to Car ako imam vladara nad sobom, pita sebe čovjek-car ? Odgovor je samo jedan: nikakav, a i rješenje je samo jedno: Boga nema i ne smije biti jednostavno i praktično. Iz tog razmišljanja rodi se svjetonazor koji kaže kako je čovjek materijalno biće u kojem mjesta za Boga ne može biti a ime mu je materijalizam. Čovjeku velmoži brige započinju dolaskom Mesije Isusa Krista sina Božjeg. Židovski velmože očekivali su Mesiju koji će ih osloboditi iz sužanjstva, pak kad su uvidjeli da to Isusu nije zadatak,

zatražiše za nj kaznu smrti a oslobođenje za Barabu, koji je, misle neki, bio voda židovskog pokreta otpora. Rimski velmože osjetiše se ugroženi tvrdnjom Mesije kako su svi ljudi pred Bogom jednaki, jer bi time izgubili robove. Kako biste vi reagirali da vam oduzmu stroj za pranje rublja, ili za pranje suda, kopaćicu za vinograd i traktor za polje? robovi za velmože bijahu upravo navedeni strojevi Sigurno biste protestirali, tumačeći kako je takav čin nepravedan, a tako postupiše i velmože Rimljani. Za njih Gospodin Bog postade prijetnja njihovim privilegijima pa se nije čuditi što su progonili kršćane. Frigalo se njima za jednog ili više bogova, ali tumačenje Isusa Krista bilo je čista prijetnja njihovom standardu. Kako riješiti problem, pitaju se velmože. Po istom principu kako to učini čovjek-car : negirati Boga. Jednostavno, zar ne? Toliko za početak.

Rečeno nije ništa novo, ta tumačenja potječu još iz pradavnih vremena, no u našim udžbenicima vezana su mahom za filozofe stare Helade iako to nije puna istina. U novija vremena, tj. zadnjih 400 godina znanstvenu podlogu tom svjetonazoru dao je Isaac Newton svojim tumačenjem svemira kojem su odrednice materija, sila i vrijeme, što nam je slikovito prikazao jabukom koja pada s drva čovjeku na glavu. Ako je u svemiru materija jedna od tri odrednice, eh, onda je i na Zemlji, logično i prihvatljivo.

Čini se, ali nije. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća može se još uvijek reći našeg javljaju se nove spoznaje koje proturječe takvom učenju a nisu po volji čovjeku caru, tj. materijalistima. Materijalisti ih pokušavaju osporiti novim dokazima, npr. Aleksandar Ivanovič Oparin, Stanley Müller i George Wald.

Aleksandar Ivanovič Oparin, ruski biokemičar iz doba SSSR-a, tvrdi da je život nastao spontanim kemijskim procesima kada su na Zemlji bili ostvareni potrebni uvjeti Oparin A., *Porijeklo života*, Moskva, SSSR, 1936. Potrebne uvjete moguće je oponašati i u eksperimentima, a onda kemijski procesi vode do žive supstance kaže autor. Poslije 17 godina Stanley Müller koristeći se izvorima visokih energija ostvaruje u eksperimentu slične uvjete kakvi su postojali na Zemlji pri nastanku hipotetskog života. Cilj je eksperimenta sinteza aminokiselina koje su "pred- stadij" žive supstance. Na iznenađenje svih, Müller je uspio sintetizirati neke aminokiseline, čime je pokazao da se aminokiseline koje tvore bazu organskog, tj. živog na Zemlji, mogu zaista i dobiti iz slučajnih kemijskih reakcija. Jasno, oduševljenju nije bilo kraja jer se činilo da je tim eksperimentom i dokazao kako za nastanak života na Zemlji nije potrebno sudjelovanje Gospodina. No uz privid rješenja nagomilale su se i dileme ali o njima su materijalisti mudro šutjeli a šute još i danas.

Prva dilema vezana je uz biološku definiciju života. Glavno obilježje života jest "sposobnost vlastite reprodukcije", a onim pokusom taj atribut nije bio ostvaren. Mehanizmi reprodukcije organske stanice leže u genetskom materijalu DNA, RNA, čije se porijeklo ne zna ali funkcije su sukladne zakonima organske kemije. Što se tiče DNA i RNA koje se brinu oko organiziranja kompleksnih molekula kao što su aminokiseline, ti se događaji "reprodukcije" odvijaju po zakonima aglomeracije kristala anorganskog tipa. Ne čudi nas stoga što su reakcije bioloških molekula sačuvale sličnost s reakcijama anorganskih prethodnika. Jedne i druge baziraju se na ugrađenim svojstvima koja upravljaju materijom. Možda tek organiziranje milijardi tih

individualnih "slučajnih" reakcija u povezanom dosljednom ritmu dovodi do koncepta života. U tom slučaju biokemijski organizator i genetski kôd ključ su za distinkciju živih bića od inertne materije - u tehničkim terminima: za distinkciju između biotskog i abiotičkog.

Međutim onaj "možda" iz predzadnje rečenice vezan je uz još jednu dilemu, a ta se zove VRIJEME, naime uz pitanje je li ga bilo dovoljno. O tome malo kasnije kad nam se nametne satnik Murphy i njegov takozvani zakon.

Druga je dilema u činjenici da je proces komponiranja nižih oblika spojeva suviše polagan i dugotrajan pa se javlja mogućnost disolucije tek stvorene molekule. Vjerojatnost razgradnje stvorenog organskog spoja mnogo je veća od vjerojatnosti formiranja novog spoja, jer vrijeme, kaže Wald, čini čuda - ali ne samo u pozitivnom, nego i u negativnom pravcu, dodaju današnji kemičari. U izvjesnom smislu svaki korak koji vodi od jednostavnijih spojeva prema kompliciranijima u protuslovlju je sa zakonitostima entropije, što znaju svi biokemičari i njihovi studoši.

Međutim slavni biolog George Wald u entropiji nije vidio problem. Tvrdi da su slučajni procesi sukladni zakonima kozmosa te da mogu ostvariti spontan razvitak života iz anorganskih spojeva, a život je neizbježiv proizvod kemije moto na početku poglavlja. Kako te kategoričke informacije potječu od profesora biologije s Harwarda, k tome dobitnika Nobelove nagrade, u što drugo može vjerovati običan čitatelj *Scientific Americana* kad naide na takav članak, a da ne spominjem učenike srednje škole? Tko pozna bolji i jači argument od onoga o kojem Wald piše 1954. god.? Wald, The Origin of Life, American Scientific 1954:191. Tko može oboriti tezu da su evolucijske sile izvršile, vođene zakonima slučajnosti, putovanje od prvog mikroba do čovjeka?

Rekli bismo nitko, no, kako to obično biva, Golijatu se najednom suprotstavlja David imenom Harold Morowitz, fizičar na sveučilištu Yale. Običnom aritmetikom Morowitz pokazuje i "dokazuje" kako nema dovoljno vremena da se iz kemijskih elemenata "slučajem" dobije supstanca slična bakteriji, cvijetu ili čovjeku. Nedostaju ne samo četiri i pol milijarde godina starosti Zemlje, nego i petnaest milijardi godina starosti svemira H. Morowitz, Energy Flow in Biology, Baltimore 1968. Tada čovjeku-caru ne preostade ništa drugo nego favorizirati satnika Murphyja i to je razlog što je ta knjižica dospjela na naše stolove i na naše školske klupe.

Za vjerojatnost da se slučajno dupliciraju dva identična proteinska lanca aminokiselina potrebno je 10^{130} sek. a vrijeme proteklo poslije Big Banga iznosi svega 10^{18} sek. Da se ti pokušaji mogu uredno odvijati bila bi potrebna energija od 10^{90} grama ugljena, a ukupna masa Zemlje iznosi svega 10^{27} grama. Navedeni podatci govore protiv teze o "slučaju" kao pokretačkoj sili koja je proizvela protein sličan bakteriji ili stanici u čovječjem organizmu.

U isto vrijeme i biolozi krenuše u reviziju svojih tumačenja Arrhenius, F. Crick, Fred Hoyle pa tako i oni upriješe svoje poglede na uvjete koji bi omogućili prelazak inertne materije u dinamički život. Osim tumačenja kako se život pojavljuje tek nakon što se Zemlja ohladila do te mjere da je voda iz oblika pare prešla u tekućinu, manjak kisika sugerira objašnjenje kako su se prvo razvili organizmi kojima on nije bio potreban anaerobi a tek poslije njih, pri pojavi kisika, i aerobi tj. organizmi kojima je neophodan

za život. Rečeno je plauzibilna teza koja ničim nije dokazana i tako i dalje postanak života ostade tajna Crick Orgel F., Directed Panspermia, Icarus 1973;19.

Kako su naša kozmička razmišljanja vezana uz majčicu Zemlju uvjetno rečeno red je da čujemo i antropologe koji također krenuše u reviziju svojih tumačenja prirode. Fosilni ostatci pisani su dokumenti, kažu oni, a baš svjedočenje fosilnih ostataka polako je smrvilo argumente o "slučajnosti" kao faktoru nastanka života. Ako želimo prihvatiti život na Zemlji, moramo dopustiti bazne uvjete egzistencije. Kada se Zemlja iz stanja taljevine počela hladiti, postignuta je temperatura koja dopušta prisutnost vode u obliku tekućine. Stvrdnjavanje Zemljine kore započelo je prije pet milijardi godina, a time se javila mogućnost primordijalnog stijenja eruptivnog karaktera. Sedimentne stijene pojavile su se nakon toga otprilike prije 4 milijarde godina, jer je za njih potrebna voda koja erozijom eruptivnih stijenja polaže slojeve. To je vrijeme kada se javljaju kemijske reakcije. Fosil nalegne na sedimentnu stijenu, a onda ga pokrije daljnji sloj i tako biva sačuvan zapis poput listova u knjizi u eruptivnim stijenama ne može biti fosila jer su prevruće. Elso Bargohoov i J. W. Schopf s Harwarda našli su na afričkoj visoravni fosil u sedimentu star tri milijarde godina, kojem nadjenuše ime "formiranje smokova drveta". Taj fosil jednostaničnih sfernih organizama Bargohoov E., The oldest fossills, S.C.A.M. 1971;5:224 prvo je svjedočenje o životu na Zemlji a javlja se 500 milijuna godina nakon pojave sedimentnih stijena. Vrijeme od 500 milijuna godina međutim nije dostatno za oformljenje životnih oblika. Ako bismo i prihvatili stvaranje bioloških supstanci tj. proteina iz metana, amonijaka, vode i molekularnih formi aminokiselina prisutnih u razvojnom putu planeta Zemlje, još uvijek to nije živa stanica koja se odlikuje mogućnošću reprodukcije, odnosno replikacije DNA kao genetskog koda.

Kako teoriju zvanu "slučaj" nalazimo unutar logike koju nazivamo matematičkom, učinili bismo propust kada se ne bismo i s njom konzultirali. Danas popularni Murphyjev zakon "sve ono što se može dogoditi jednom će se i dogoditi" služi za opravdanje ili argument mnogima i uklapa se u mogućnost spontane sinteze aminokiselina na ovome našem planetu Zemlji. E pa neka vidimo i tog gospona.

U zrakoplovnoj luci Edwards Murocu, Kalifornija USA, 1949. god. NASA je ispitivala učinke decerelacije na ljudski organizam. Rezultati tih ispitivanja nisu bili od koristi jer su otkazivale čas raketne sanjke čas mjerni instrumenti. Ozlojeđen tim događajima, satnik Murphy, u jednom času izgubivši kontrolu nad sobom, počeo je glasno izražavati svoje misli što baš nije uvijek preporučljivo uzviknuvši da će se, ako postoji mogućnost da nešto pođe krivo, ovdje to sigurno i dogoditi.

Nekoliko tjedana kasnije novinari su tu jadikovku objavili svijetu i oni moraju od nečeg živjeti. Zapravo je to bila poruga radu te skupine ali je satnik Murphy kao pravi Amerikanac tu porugu pretvorio u čisto zlato napisavši knjigu pod naslovom "Murphyjev zakon", imitirajući Dalea Carnegiea. Carnegie D., Psihologija uspjeha, Naprijed Zagreb 1951. Satnik Murphy na popularan način tumači zakon vjerojatnosti, što samo po sebi ne bi bilo loše da matematičku logiku ne tumači Aristotelovim načinom. Štef bi rekel: veli da su babe žabe.

Kako se Murphy služi engleskim jezikom, želeći izbjeći bilo kakav prigovor prosudbi zakona koji to nije imajmo na pameti da engleski slovar sadrži 26 slova. Matematička logika kaže da vjerojatnost pojave jednog slova iz navedenog slovara iznosi 1:26. Vjerojatnost da se zajedno nađu dva određena slova je 26x26 ili $26^2 = 676$ što će reći da je vjerojatnost 1:676. S tri određena slova već smo na 26^3 što će reći 1: 17.576 Ove nam brojke kažu da bi majmun koji udara po pisaćem stroju trebalo da 17.567 puta otipka tri slučajna slova pa da se ostvari željena kombinacija Ovo nije zloban primjer i ne odnosi se ni na koga. Ako vas podsjeća na nekog, onda zlobnost pripišite sebi.

No, da bismo zakon vjerojatnosti približili našem vremenu, posudit ćemo iz engleskoga jezičnog fundusa Shakespeareov sonet broj 18, koji počinje: "Shall I compare you to a summer's day?" i koji u cijelosti ima 14 stihova s ukupno 488 slova. Da se otipka takav sonet metodom slučajnosti, potrebno je 26^{488} sekundi pod uvjetom da jedan udarac na tipku ne traje duže od sekunde. Usporedimo li ovu brojku s početkom nastanka svemira kozmolozi nam kažu da je od tada pa do danas prošlo tek 10^{18} sek. ili svega 15 milijardi god. ili pak s nastankom naše galaksije tek 1,5 milijardu god, postade jasnom činjenica: kada bi svi majmuni na kugli zemaljskoj lupali po tipkovnici pisaćega stroja kroza sve vrijeme od postanka svemira do danas, ne bi dosegli mogućnost da metodom slučajnosti napišu Shakespeareov sonet.

Kako onda otipkati sonet od aminokiselina potrebnih za kreiranje bjelančevine, neizmjerno puta veći od Shakespeareovog a vremena nema pa nema bolje reći nije ga ni bilo.

Od trenutka velikog praska pa do danas nije bilo dovoljno vremena da se metodom slučajnosti formira generator živih bića na planetu Zemlji pa, eo ipso, ni život, kažu kozmolozi, biolozi, paleontolozi, statističari i ini znanstvenici, kompărirajući uvjete na Zemlji s onima u svemiru. Te spoznaje pripadaju vremenu prošlom ako prihvatite činjenicu da je sve što se dogodilo u ovom trenu u sljedećemu prošlost. Nažalost vremena nema pa nema. Ne zaboravimo da se mnoge kemijske reakcije u našem organizmu događaju unutar jednog trena pa ova napomena o vremenu i nije besmislena.

Tako eto dođosmo do kraja, »nastavlja don Kamilo mirnim glasom,« no neka se ne zaboravi kako Čovjek-Car prezimenom Materijalist i dalje egzistira. Istina međutim nema ni sestre ni brata, ona je jedinica u majke. Sve što treba jest reći istinu o čovjeku-caru, o satniku Murphyju i njemu sličnima o našem znanju ali i o našem neznanju. Ja rekoh tebi, no tvojoj djeci to su trebali reći profesori u školi. Nažalost, kako i sam vidiš, tome nije tako. Naši profesori o navedenoj temi moraju znati što o njoj kažu znanstvenici materijalisti ali ne moraju znati što o njoj kaže nauk vjere. Što ne znaju ne mogu ni tumačiti. Tako demokracija u našim školama seže samo do momenta kad je u pitanju nauk vjere. Stoga treba posegnuti za knjigom koja se zove Biblija i koja danas, u ovim grbavim vremenima, vjerovao ili ne ima najveći broj izdanja. Okreni poglavlje pod naslovom Genesis, tamo sve piše.

Ja sam sluga Božji, no to ne isključuje moj interes za znanost, pogotovo što danas nove znanstvene spoznaje upravo potvrđuju stare biblijske tekstove. Stoga evo par navoda iz Biblije iz vremena kad moderna tehnologija nije postojala.

Život je nastao iz zemlje i vode, zapisano je u Knjizi Postanka 3000 god. prije rođenja Krista Gen. 1,11 do 20,24 a znanstvena potvrda te tvrdnje dolazi nam 2000 god. poslije njegovog rođenja. Nevjerojatno !

No treba reći istinu kako je plejada učenih glava vjerovala u fenomen spontanog rađanja uz pomoć sile koju su zvali vis vitalis Francesco Redi, Lazzaro Spallanzani, John Needham i drugi manje znani iako su poznavali biblijski tekst o genezi života.

Nužno je stoga spomenuti par navoda iz tog teksta.

Tako treći dan Gen. 1, 11-12 Bog reče: "Neka proklija zemlja zelenilom - travom sjemenitom, stablima plodonosnim koja, svako prema svojoj vrsti, na zemlji donose plod što u sebi nosi svoje sjeme. I nikne iz zemlje zelena trava što se sjemeni, svaka prema svojoj vrsti." "Neka zemlja izvede živa bića, svako prema svojoj vrsti" Gen. 1, 24. Ovdje je jasna poruka da se na zemlji SAV život oblikuje prema predodređenim vrstama, što isključuje evoluciju ali ne i adaptaciju, bolje reći prokreaciju. Četvrti dan rastavi Bog tminu od svjetla i nebesa su se osvijetlila Genesis 1, 2-4 - fizikalni fenomen koji potvrđuje Thomas Young 1773-1820. god. pet tisuća godina kasnije. Peti dan Bog reče: "Nek povrve vodom živi stvorovi " Gen. 1, 2-4 čime započne animalni život. Priču o Adamu njegovom rebru i o Evi znaju i vjernici i oni koji to nisu pa nema potrebe za njezinim citiranjem šesti dan. Dan sedmi prihvaćaju i materijalisti bez pogovora no njegovo značenje tumače krivo. Ne radi se o odmoru od fizičkog napora nije to vikend to je dan za razmišljanje.

A onda na scenu stupa L. Pasteur, koji pomoću običnog mikroskopa potvrđuje riječi Biblije 5000 god. nakon što je napisana prva knjiga petoknjižja latinskom poučicom: Omne animal ex ovo - omne vivum ex vivo. Sve životinjsko iz jajašca - sve živo iz živog. Jezikom biologa rečeno, iz mrtve materije života nema. Zar je tome potreban ikakav komentar. Kad su materijalisti pljeskali Mülleru, zatajili su Pasteura, što nije pošteno.

Pitam ja sada Tebe, prijatelju moj, ako današnja znanost potvrđuje postavke biblijskih tekstova o nastanku Zemlje, o njenom hlađenju, o kišama, o svjetlu, o energiji itd. itd., zašto ta ista znanost ne prihvaća i ostale postavke iz Knjige Postanka ? Odgovor je jednostavan : ne prihvaća zato što to ne odgovara čovjeku-caru i čovjeku moćniku. No zanemarimo li tekstove iz Knjige Postanka, ostade i dalje činjenica kako tumačenje materijalista o nastanku života običnim slučajem "nije dokazano". Nije i ne može biti.

Svojoj djeci reci istinu : život na Zemlji nije mogao nastati "slučajnom" kombinacijom kemijskih elemenata zbog manjka vremena. Na pitanje tko je generator života na ovome našem planetu, odgovor je samo jedan:

Izrecite ga na glas.«

Gorštačko dijete

Daleko od bučnih
osvijetljenih ulica
i blještavila gradskog,
rasta je on
pod suncem svojim,
tamo negdje
iza brda,
u šikari
gustišu dračom obraslom.

I rasta je u strahu
od guštera i zmija,
dugih hladnih
gladnih zima,
ljetne žege
i vapaja
šake zemlje
žedne,
među stijenjem tvrdim.
Plašio se
svake suze
na majčinu licu
i očeva mrgodna pogleda.
I narasta je
sit, krcat
bijede, glada
patnje i jada.

I ne sudite njemu
sudom prijekim,
ako je ponekad
surov ko šikara
uporan ko korov
bridak ko bura
ponosan i tvrd
kao stijena.
U njegovim grudima
kuca veliko srce
plaho kao u ptice
i snove sniva
gorštačko dijete.

Jerko BAUER

Spomen na smrt nadbiskupa Antuna Bauera

Uvod

Knjigu "Sjećanja na rod naših Bauera" napisao sam na nagovor svojih unuka 1995. godine. Sjećanja su umnožena samo za najbliže članove moje obitelji i nisu namijenjena javnosti.

U ta sjećanja uvrstio sam poglavlje napisano 1938. godine o smrti svojega strica nadbiskupa dra Antuna Bauera, koji je umro 7. prosinca 1937. godine u Zagrebu. Stjecajem okolnosti to onda nije bilo objavljeno.

Taj svoj tadašnji oproštaj od strica nadbiskupa napisao sam u teškim okolnostima bolesti u obitelji, zbog čega sam čitav mjesec svaki dan putovao iz Siska u Zagreb. Jedino moje slobodno vrijeme bilo je u vlaku dva puta dnevno, kada sam dospio razmišljati o sebi i o obitelji. Narav moje službe nije mi omogućavala nikakav dopust. U takvim okolnostima pisao sam u vlaku svoj oproštaj od strica nadbiskupa, kao odušak svojem tadašnjem raspoloženju. Iz njega iznosim neke dijelove.

Ovaj dio mojih sjećanja može biti zanimljiv i drugima, pa ga zato predajem javnosti.

Smrt strica nadbiskupa

Njegova smrt nije došla neočekivano. Posljednjih mjeseci bio je teško bolestan i slab. Sjećam se da je beogradski radio javio jedne večeri, desetak dana prije njegove smrti, da je nadbiskup Bauer umro. Ne samo da je to bila zloba, nego i ispitivanje, kako će javnost tu vijest primiti.

Na Sve svete 1937. god., dakle mjesec dana prije njegove smrti, bio sam s tatom kod strica. Rekao je: "Hvala Bogu, sad me ništa ne boli, jedino hodati ne mogu. Jedva dođem od kreveta do stola." Na izlasku iz sobe kaže mi tata: "Još je samo kao pjena. Svaki čas može biti gotov."

Kada je umirao 7. prosinca, i pozvao koadjutora Stepinca k sebi, te je ovaj došao, rekao mu je: "Vidite, kako je teško umrijeti!"

Sprovod je bio veličanstven, kako dolikuje njegovu položaju, ugledu i zaslugama. Nekoliko dana novine su pisale o njemu i o tom sprovodu iz dvorske kapele kroz južna vrata dvora u Palmotićevu ulicu, mimo isusovačke crkve, zatim kroz Hatzovu ulicu na Strossmayerov trg, uz Akademiju na Zrinjevcu, te preko Jelačićeva trga i Bakačeve ulice u katedralu. Onda je služena misa zadušnica. Svaki nazočni biskup posebno je imao opijelo. Na koncu je lijes s tijelom nadbiskupovim spušten u kriptu katedrale, gdje počivaju toliki hrvatski velikani, crkveni i svjetovni.

Sva naša bliža i dalja rodbina našla se na sprovodu. Bilo nas je četrdesetak. Bilo je nekih koji su se onda prvi i jedini put vidjeli. Nikakvih karmina nije bilo, nego smo se svi u miru razišli iz stana tete Kristine u prvom katu nadbiskupskog dvora. Kad smo izašli na Kaptol, dočekali su nas raznositelji večernjih novina, u kojima je već bio opisan nadbiskupov sprovod, s više slika.

Moj oproštaj sa stricem nadbiskupom

Fides vincit! Vjera pobjeđuje!

Na blagdan Svih svetih došao sam u Zagreb... Na povratku s Mirogoja krenuo sam s tatom u pohode svom stricu nadbiskupu, jer već dugo nisam bio kod njega... Nadbiskup moli! Pred slikom bičevana Isusa. Toliki su ga zatekli u molitvi, u sabranosti i u uzvišenoj vezi duše s nebesima... Moj stric digne oči i nasmijana lica... na vedar način pokaže prstom na mene, kao da veli: "Već se dugo nismo vidjeli. Drago mi je da si došao."

(Naknadno dodajem da se on znao očima smijati, kako se to može vidjeti i kod pape Ivana Pavla)...

Naš razgovor je bio pun toplote, ljubavi i pouzdanja... On ljubi ovaj život i svijet na način, kako se to Bogu sviđa... iz dubine svojih očiju motri nas brižno i ljubazno kao da se pogledom svojim od nas oprašta... Na prolazu kroz crveni salon kaže mi tata: "Još je samo kao pjena. Svaki čas lako može biti gotovo."

"...Svidjelo se Božjoj providnosti, da preuzvišenog i prečasnog g. dr. Antuna Bauera, nadbiskupa zagrebačkoga i metropolita hrvatskoga, okrijepljena Svetim Sakramentima umirućih, uz Apostolski blagoslov Njegove Svetosti pape Pija XI. pozove u vječni život."

...Sva su zvona žalosno zazvonila širom domovine... u crno se zavila sva Hrvatska, duše naše su se potresle... Nema ga više među nama... Zatvorila su se usta, koja su kroz četvrt stoljeća sa biskupske stolice usred Zagreba propovijedala istinu, širila ljubav i dobrotu i poučavala vjerni narod Božji...

...Bijeli Zagreb sav u crno zavit, dao je, zajedno sa svima u sprovodu, izraza osjećajima ljubavi i sveopćeg poštovanja prema hrvatskom metropolitu, ocu vjere i domovine... Zadrhtale su kule nadbiskupskog dvora i svodovi veličajne katedrale, zaplakala su ona draga zvona, jer danas posljednji put prolazi kraj njih od Boga i ljudi odlikovano tijelo, koje je za života nalazilo prebivalište i davalo iz pune duše utočište svima...

...U okrilju svoje katedrale počivaš u miru i čekaš uskrsnuće mrtvih... a pred licem Gospoda, punog milosrđa, nastavljaš svoje molitve za sve nas... U Tebe se, Gospode, pouzdah! *In Te, Domine, speravi!*

[Za ovaj svoj pismeni nagovještaj duševnog raspoloženja želio sam, da ne ostane nepoznat, pa sam svojem tati dao da jedan primjerak odnese nasljedniku nadbiskupa Alojziju Stepincu, koji mi je lijepo zahvalio pismeno. Kopiju njegova rukopisa prilažem na kraju. Tek kasnije sam shvatio da je naš stric nadbiskup i nakon smrti djelovao na

nas i naše dobro. Milost i ljubav Božja bila nam je preko njega naklonjena. Sunce njegove ljubavi grijalo nas je i dalje!]

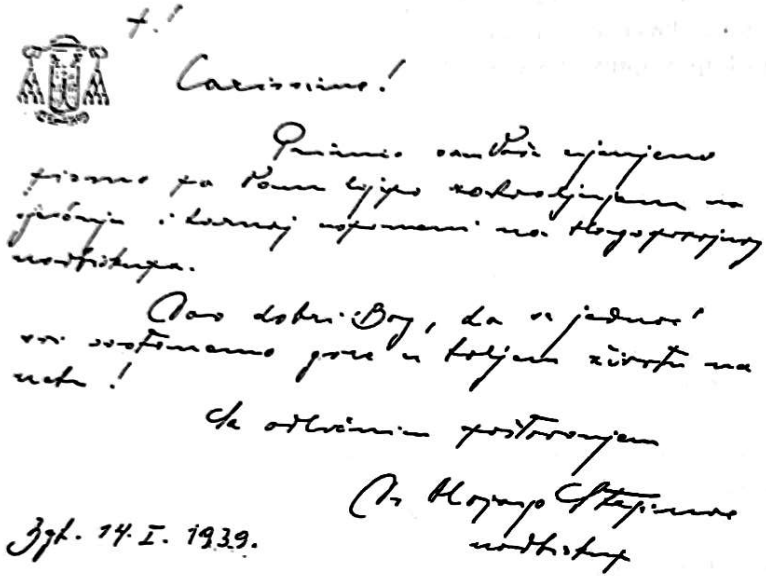

Marela MIMICA

Doba zvončića

Božićno blago
Mir i blagoslov
silaze na svijet

Božićna noć -
i kapljice kiše su
božićna zvonca

Božićni izlog
na predblagdanskom nebu
zvijezde - kuglice

Kišovit Božić -
biseri svjetlucaju
na borovima

Božićna zvona...
pod bjelinom snijega
sniva djetinjstvo

Božićna ponoć:
ugrijana srca
svuda snijeg

Smrznuto polje.
U toploj kući klija
božićna pšenica

Novom kaputu
zvjezdice na reverima
- snježna odličja

Bjelina prekriva
borove čipkastim pletom
s uzorkom zvijezda

Okićeni bor
zanjihao zvončiće
- mirišu fritule

Sveta noć zove
zlatnim zvonom Mira
- svjetlo u srcu

Badnjak. Izletio vonj
od bakalara iz kuće
na ulicu

Đurđica ASIĆ-KLOBUČAR

V Lurde (17.-24. 6. 2001.)

Autobus je brojof
kilometre i milje,
a mi strpljivo čakale
da pridemo do špilje.

Kamanje smo doticale,
moljitvo šaptale,
i suze smo brisale.
Pred rajon smo stale.

Blaga, čudna svetlost
sê nas je prezela,
i f sakega od nas
mrva nade dela.

Lurdske smo se vode
napile po volje
i sî smo se pred špiljo
osječale bolje.

Danas sê je deleč
i lurdska Gospa draga,
al v mene i sada
žive nova snaga.

brojof = brojio
sê nas je = sve nas je
f sakega = u svakoga
sî smo = svi smo
delač = daleko
v mene = u meni

Pred špiljom

Sad sam pred špiljom Tvog ukazanja,
dotičem kamen i pružam ruku,
i poželim, Djevo, da me povedeš
u onu daleku blaženstva luku.

Bernardicu malu vidim pred sobom
kako sakuplja pred špiljom granje,
i kako se pred njom stvorila Gospa
i kako je vidjela - ukazanje.

A Gospa u bijelom s pojasom plavim
uplašeno dijete k sebi priziva,
a mala ne zna da l' vjetar puše,
da l' je to java il' možda sniva.

Bezgrešna Djeva odabrala dijete
iz bijednog i jadnog sirotinjskog stana.
Bernarda će njene molbe i želje
iznijet pred svima na svjetlo dana.

I zato danas sa suzom u oku
u povorci idem i tisuće ljudi
nosimo svijeće i pjevamo "Ave"
i tiha radost puni nam grudi.

Đuro DEŽELIĆ

Lavoslav Ružička - prvi hrvatski nobelovac

Kako je Hrvatska dočekala svojeg prvog nobelovca 1940. godine

(članak napisan na temelju predavanja održanog na znanstvenom skupu "HRVATSKI NOBELOVCI" u organizaciji Družbe "BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA" u Zagrebu 8. travnja 1994.)

O Lavoslavu Ružički, prvom Hrvatu koji je dobio Nobelovu nagradu, postoji dosta objavljenih podataka. Posljednji iscrpan i dobro dokumentiran biografski tekst o njemu napisao je Rativoj Seiwerth, za znanstveni skup "Hrvatski prirodoslovci" što ga je organizirao Odjel za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske u Zagrebu 7. veljače 1992. godine[1]. O Lavoslavu Ružički kao znanstveniku i o njegovom znanstvenom radu se, dakle, gotovo sve zna, a u nas je mnogo toga objavljeno i o njegovim vezama s domovinom mu Hrvatskom. Pokušat ću, zbog toga, pisati o Ružički onako kako ga se sjećam i kako sam ga upoznao iz pisanih dokumenata. Pritom se moje sjećanje oslanja na kazivanja mojeg oca Mladena Deželića, dok sam osobno imao sreću Lavoslava Ružičku vidjeti svojim očima 1950. godine u Sarajevu, kamo je doputovao nastojanjem mojeg oca, u to vrijeme osnivača kemijske znanosti u Bosni i Hercegovini. Meni kao 15-godišnjaku, kojeg su u to doba već privlačile prirodne znanosti, bilo je moguće shvatiti veličinu Ružičke kao osobe kojoj su se svi divili, ali sam bio premlad da i sam dođem s njim u doticaj. Nastojat ću prikazati njegov život, i to tako da težište stavim na njegovu osobnost i pokažem da spada u plejadu onih Hrvata koji su, sudjelujući u samom vrhu svjetske znanosti i doživjevši najveća međunarodna priznanja, uvijek isticali svoje hrvatsko porijeklo. Priznajući se uvijek Hrvatom, nije nikad zaboravio na rodni grad Vukovar, taj simbol stradanja hrvatskoga naroda u borbi za slobodu i suverenost. Također ću prikazati na kakav je način Hrvatska dočekala svojeg slavnog sina nakon što je postao dobitnikom Nobelove nagrade, budući da je moj otac, kao prvi Ružičkin biograf, u svojoj arhivi pohranio zbirku novinskih članaka u vezi s time, te svoju onodobnu korespondenciju s Ružičkom.

Upoznavanje s Lavoslavom Ružičkom valja započeti njegovim autobiografskim člankom "Na razmeđi bioorganske kemije i biokemije"[2], čija prva rečenica glasi: "Moja domovina, gdje sam rođen 1887. u Vukovaru, jest istočna Hrvatska, točnije, područje gdje Drava ulazi u Dunav". Izjavu u kojoj Ružička kaže da mu je domovina Hrvatska, naći ćemo u svim njegovim životopisima. Prvi koji mi je poznat jest kratka autobiografija što ju je nedugo nakon primitka Nobelove nagrade prosinca 1939. uputio mojem ocu

1 Seiwerth, R. Naši dobitnici Nobelove nagrade za kemiju Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog. Hrvatski znanstveni zbornik, 1993; 2:107-124.

2 Ružička, L. In the Borderland Between Bioorganic Chemistry and Biochemistry. Annual Review of Biochemistry, 1973; 42:1-20.

za potrebe svog predstavljanja hrvatskoj javnosti i u kojem prve tri rečenice (pisane njemačkim jezikom) glase: "Rođen sam 13. rujna 1887. u Vukovaru (Hrvatska). Među mojim precima bilo je, osim Hrvata, i pridošlih Čeha, njemačkih Austrijanaca i Švaba. Pučku školu i gimnaziju završio sam na hrvatskom jeziku, u Osijeku (Hrvatska)." Tako je započeo Ružička svoj životopis i u svojem telefonskom intervjuu sa zagrebačkim "Jutarnjim listom" od 10. veljače 1940[3]. Da je porijeklom iz Hrvatske Ružička je istaknuo i u svojem prvom intervjuu u Švicarskoj[4] neposredno nakon dodjele Nobelove nagrade, kad se spomenuo grada Osijeka kao svojeg doma (njem. *Heimatstadt*) i naveo da je to glavni grad hrvatske provincije Slavonije. Svoj rodni grad Vukovar Ružička nije nikada zaboravio, iako se zbog rane smrti oca kao četverogodišnjak, s majkom, rođenom Osječankom, preselio u Osijek. O tome svjedoči fotografija koju je Ružička predao dopisniku lista "Srijemski Hrvat" prigodom svojeg boravka u Zagrebu[5], s posvetom "Vukovarac Lavoslav Ružička, 16. ožujka 1940."

Obiteljski krug u kojem je Ružička odrastao bez sumnje je ostavio dubok pečat na njegovom budućem životu. Dalekovidni otac, bačvar po zanimanju, ugledan građanin i starješina Hrvatskog sokola u Vukovaru, želio je da mu sin stekne najbolju moguću naobrazbu, jer je sam bio završio tek dva razreda pučke škole. U tu je svrhu nekoliko mjeseci nakon rođenja sina uplatio policu osiguranja do njegova 19. rođendana, što se pokazalo bitnim jer je time omogućio sinu da započne 1906. studij kemije na Tehničkoj visokoj školi u Karlsruhe u Njemačkoj.

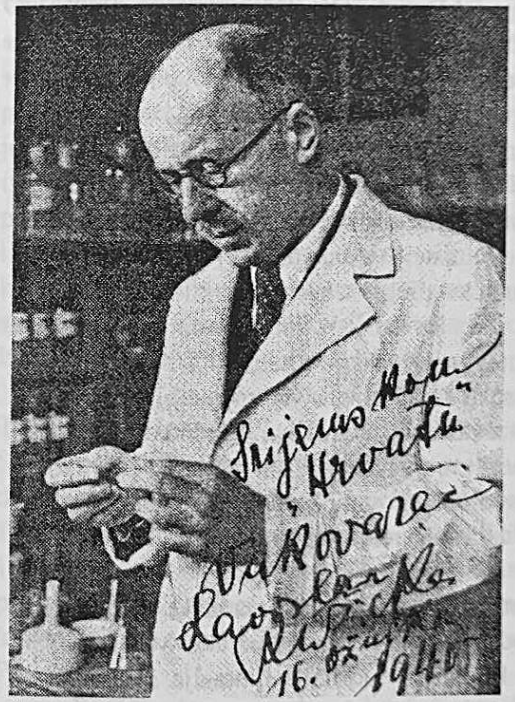

Put do studija kemije, i kasnije do karijere kemičara svjetskoga glasa bio je zapravo ostvarenje jednog od dječačkih snova. U doba dok je Ružička pohađao pučku školu, u Osijeku je podignuta tvornica šećera, i dječaku je najveći san bio da jednog dana može raditi u tom pogonu, kako je izjavio u svojem već spomenutom intervjuu 1939. u Švicarskoj. Osjetio je veliku sklonost

3 Telefonski interview s dobitnikom Nobelove nagrade Hrvatom Drom Lavoslavom Ružičkom. "Jutarnji list", 10. II. 1940, strana 11.

4 Das Interview der Woche: Professor Ruzicka, der Nobelpreisträger für Chemie. Schweizer Illustrierte Zeitung, Nr. 47/1939; 1516.

5 Proslava prof. Lavoslava Ružičke u Vukovaru, "Srijemski Hrvat", God. II, br. 21, Vukovar, 18. svibnja 1940.

prirodoslovlju, što je opazio i snažno uspotpomagao njegov profesor matematike i fizike. Istaknuo je da mu je hrvatska gimnazija dala dobro klasično obrazovanje, ali da mu je nedostajalo što nije učio kemiju i nacrtnu geometriju. U svojem autobiografskom članku iz 1973. obrazlažući kako se dogodilo da se posveti kemiji, 86-godišnji Ružička odat će svoj drugi dječački san: "U dobi od 8-10 godina čvrsto sam odlučio postati svećenikom - prirodno, kao Hrvat, katoličkim svećenikom. Papa Ivan XXIII. jednom je nama, članovima Vatikanske akademije znanosti, rekao da je prvo želio postati kemičarem, ali je providnost znala da će postati papom i tako je morao napustiti kemiju; moja sudbina bila je obrnuta, jer sam morao napustiti pomisao da postanem svećenik. Ja sam tada mnogo razmišljao, a rezultat toga bio je da moj budući život mora biti organska kemija prirodnih spojeva."

U spomenutom autobiografskom članku Ružička - spominje još dva svoja velika zanimanja: skupljanje slika holandskih i flamanskih majstora te uzgoj alpskog bilja. Prvi hobi bio je omogućen golemim prihodima (u usporedbi s njegovim, kako on to kaže, profesorskim standardom) od patenata za degradacijsku sintezu testosterona i metiltestosterona, od tvrtke Ciba u Baselu i u SAD, dok je drugi bio jeftiniji ali nikako ne i bez veze s njegovom životnom filozofijom.

Treba spomenuti još jednu aktivnost Lavoslava Ružičke - njegovo nastojanje u vrijeme II. svjetskog rata oko prikupljanja pomoći domovini, studentima i učenjacima, od kojih je najistaknutije ime njegov kasniji nasljednik i također dobitnik Nobelove nagrade Vladimir Prelog. Njegov biograf Seiwerth spominje da mu je nacistički režim u Njemačkoj bio mrzak i pripisuje to činjenici da je zbog svoga hrvatskog porijekla bio ponosan na uspjehe otpora protiv njemačke okupacije u nekadašnjoj Jugoslaviji. Pred kraj rata švicarska je vlada imenovala Ružičku predsjednikom Komiteta za pomoć Jugoslaviji, čime je on ponovno došao u vezu sa svojom domovinom, ovaj put na humanitarnom polju te na polju potpomaganja razvoja znanosti i organiziranja znanstveno-istraživačkog rada. Nisu mi poznati dovoljno provjereni detalji o tom dijelu njegove aktivnosti, pa mi se nameće pretpostavka da je njegovo prethodno oduševljenje uspostavom Banovine Hrvatske[6] te odbojnost prema nacističkom režimu u Njemačkoj bila podloga da u antifašističkom otporu u svojoj domovini i stvaranju nove federativne Jugoslavije vidi rješenje koje će, kako su to tada i on i mnogi drugi zamišljali, zadovoljiti hrvatski narod.

Sve dosad rečeno trebalo je kazati pa da se razumije nadasve zanimljiv te mnogostrukim talentima i zanimanjima obdaren lik Lavoslava Ružičke. Mišljenja sam da se samo tako može shvatiti čovjek u kojem se "udružila fantazija i invencija s kritičkim duhom praktičnog egzaktnog eksperimentatora, koje su mu vrline, dane malom broju ljudi, pomogle da se dovine do najvećih uspjeha na znanstvenom polju"[7]. Vratimo se njegovu glavnom zanimanju - kemiji. Budući da su njegov život i znanstveni rad

6 Rajković M. Posjet prvom Hrvatu dobitniku Nobelove nagrade. "Jutarnji list", 19. XI. 1939, strana 17.

7 Deželić, M. Prof. Lavoslav Ružička - Prvi Hrvat koji je dobio Nobelovu nagradu. Nastavni vjesnik, Zagreb, 1939-40; 48: 395-407.

vrlo detaljno opisani u već spomenutim člancima njegovih biografa, te u prvoj biografiji i analizi njegova rada iz pera Mladena Deželića[8], kao i člankom Krešimira Balenovića[9] povodom njegove smrti, pokušajmo u glavnim crtama opisati njegovu znanstvenu karijeru i glavne doprinose znanosti.

Otac Lavoslava Ružičke imenom Stjepan potječe iz obitelji koja se dvije generacije prije njegova rođenja u Dalju doselila iz Češke. Majka Amalija rođena Sever potječe iz obitelji koja se u Osijek doselila iz Novog Čiča. Lavoslav (Leopold) ostao je bez oca kad su mu bile 4 godine, a bez majke s 28 godina. Imao je i starijeg brata Stjepana. Slijedimo njegov vlastoručno potpisan životopis iz 1939. godine. Završivši osnovnu školu i gimnaziju u Osijeku, studirao je od 1906. do 1910. kemiju na Tehničkoj visokoj školi u Karlsruhe (Njemačka) gdje je krajem 1910. stekao stupanj doktora-inženjera (Dr. Ing.) - doktorskom disertacijom pod naslovom "O fenil-metilketenu" pod vodstvom prof. Hermanna Staudingera. Kod Staudingera je bio asistent do kraja 1916. Tijekom tog razdoblja radio je na izolaciji i tumačenju konstitucije fiziološki aktivnih sastojaka cvjetova *Chrysanthemum Cinerariaefolium* (dalmatinski buhač). Ovi radovi, publicirani tek 1922, pobudili su ga na kasnije radove u području alicikličkih spojeva. Od 1917. do 1921. radio je pretežno na monoterpenima kao i na spojevima sličnim kininu. Kao primjer se mogu navesti totalna sinteza fenhona i linaloola, parcijalna sinteza pinena i radovi o Wagnerovom pregrađivanju (monoterpena). Kasnije je radio na istraživanju seskviterpena, diterpena i triterpena, a zatim je započeo s istraživanjima na području sterina i žučnih kiselina. Nakon toga došlo je umjetno priređivanje muških seksualnih hormona, kao i radovi o odnosu kemijske konstitucije i hormonskog djelovanja. Drugo područje rada razvilo se na temelju proučavanja konstitucije nosilaca mirisa prirodnog mošusa i cibeta, što je dovelo do pronalaženja i sinteze mnogočlanih ugljikovih prstena i u nastavku tih istraživanja do mnogočlanih laktona i drugih mnogočlanih heteroprstena. Detalje svojih istraživanja prikazao je u "Nobelovom" predavanju. Godine 1918. postaje privatni docent na Eidgenossische Technische Hochschule (ETH) u Zürichu (Švicarska), a 1921. privatni docent na Sveučilištu u Zürichu. Godine 1923. imenovan je naslovnim profesorom, a od 1925. do 1926. radio je godinu i pol u ženevskoj tvornici mirisa M. Naef & Cie. Od 1926. do 1929. profesor je organske kemije na Sveučilištu u Utrechtu (Nizozemska), a od 1929. do kraja karijere profesor organske kemije na ETH u Zürichu. U mirovinu se povukao 1957. godine, u dobi od 70 godina, prepustivši vođenje Instituta i istraživačkog laboratorija za organsku kemiju ETH svojem suradniku i prijatelju profesoru Vladimiru Prelogu.

Ružička je rano stekao glas jednog od najznačajnijih kemičara svog vremena. Mladen Deželić u svojem pismu Ružički od 11. studenog 1939, dakle dan nakon što je objavljeno da je Ružički dodijeljena Nobelova nagrada, uz srdačnu čestitku napominje da mu je već prije nekoliko godina prof. Hans Fischer, također dobitnik Nobelove

8 Deželić, M. Prof: L. Ružička i njegov rad. Arhiv za kemiju i tehnologiju, 1940; 13: 73-97.

9 Balenović, K. Lavoslav Ružička (1887- 1976). Ljetopis JAZU kem 1976; 76: 193-200.

nagrade, u Münchenu rekao da je Ružička najozbiljniji kandidat za tu nagradu. Mnogi su, dakle, u svijetu očekivali da se to dogodi. Tako su mu npr. Baselsko i Harvardsko sveučilište već 1936. dodijelila počasni doktorat, a dobio je i Canizzarovu nagradu Talijanske akademije znanosti 1937.

Osim znanstvenog ugleda, radovi sa seksualnim hormonima donijeli su Ružički i ugled "medijske zvijezde". Sama činjenica da od tih hormona zavise spolne odlike zagolicala je maštu mnogih, naravno i novinara, pa se o njemu pisalo kao o čovjeku koji može ženu pretvoriti u muškarca ili kao o "tvorcu vječnog života".

Iako su visoke intelektualne sposobnosti uvijek bitan preduvjet za tako velike znanstvene uspjehe, nezaobilazni su i drugi značajni faktori: osobna marljivost, fanatična odanost svojem životnom pozivu, te dobra škola. U svoje kemijske učitelje u Karlsruhe Ružička ubraja Habera, Englera i Staudingera, također kasnije dobitnika Nobelove nagrade.

Koliko god da je Ružička po svojem pristupu spadao u skupinu izvanrednih empiričara i vještih eksperimentatora koja je organskoj kemiji tog vremena davala pečat kemijskog romantizma, imao je u sebi i dar za apstrakciju, toliko potreban uistinu velikim učenjacima. Samo tako je moguće objasniti uspješnu sintezu seksualnih hormona androsterona i testosterona, kao i otkriće strukture spojeva s mnogočlanim ugljikovim prstenima (od 13 do 17 članova) koji su sastojak nekih životinjskih mirisa. Smisao za teorijsko uopćavanje prvi put je pokazao postavljanjem svojeg poznatog "izoprenskog pravila", koje je u posljednjem razdoblju svoje znanstvene aktivnosti, znamenitim predavanjem na XIII. Međunarodnom kongresu čiste i primijenjene kemije u Stockholmu 1953, proširio u biogenetičkom smislu. Ako je izvorno izoprensko pravilo bilo empirijska podloga za razumijevanje kemije terpena, ovo proširenje pokazuje nastojanja Ružičke da rastumači biogenezu terpena, a s obzirom na to da među njima steroidi imaju toliko značenje za fiziologiju organizama životinja, i ideje da svoju kemiju bioorganskih spojeva pretvori u dinamičku biokemiju. Iako mu poodmakla dob više nije dopustila da dosegne veće domete u tom pogledu, treba Ružički priznati da je bio jedan od onih velikana kemije koji su pridonijeli otvaranju vrata za njezin susret s teorijom evolucije.

Široki interes Ružičke za naizgled raznolike teme vezane uz fenomen života - od proučavanja prirodnih organskih spojeva, preko uzgoja bilja i humanitarnog rada, do bavljenja umjetnošću te razmišljanja o religioznim pitanjima - pokazuje upravo njegovu neobičnu darovitost da proučava fenomen života s različitih strana. U svojem već spomenutom autobiografskom članku on spominje kako mu je Prelog često govorio da je barokni amater u svemu što radi. Pritom oznaka "barokni" označuje složenu zbirku mnogih pojedinih elemenata - u kemiji, slikarstvu i u vrtlarstvu, dok pojam "amater" znači entuzijastičku zanesenost umjesto stopostotne stručnosti. Ali Ružička na to nadovezuje bit svoje životne filozofije: "Unatoč tome bilo mi je važno da zadržim potpuni nadzor nad tim različitim područjima od interesa. Tako mi je moje poluekspertno znanje nizozemskog slikarstva omogućilo da sastavim katalog svoje umjetničke fondacije. Moja kemija je ponekad stradala zbog mojih zanimanja mojim hobijima,

ali je to s druge strane omogućilo mojim sjajnim suradnicima da postanu nezavisniji čak do točke da mogu pomoći mladim suradnicima." Iz te se izjave jasno ocrtava lik tog velikog čovjeka: skromnost, pristupačnost, čovječnost. Seiwerth kaže i da je bio sretan čovjek koji je uživao svoj život.

Preostaje nam da prikažemo kako je u Hrvatskoj dočekana vijest o dodjeli Nobelove nagrade Lavoslavu Ružički i kakve je počasti doživio prigodom svojeg dolaska u domovinu. Vijest o dodjeli Nobelove nagrade za kemiju za 1939. godinu objavljena je 10. studenoga 1939, a sutradan je Mladen Deželić, zamoljen od Pučkog sveučilišta u Zagrebu da održi predavanje o njemu i njegovim istraživanjima, napisao Ružički pismo s čestitkom i molbom za biografske podatke, fotografiju, prikladne publikacije koje bi mu mogle poslužiti za pripremu takvog predavanja, te osobito podatke o njegovim vezama s domovinom. Pozvao se pritom na posjet Ružičkinom institutu u Zürichu prethodne godine i ljubazni prijem od već tada slavnog profesora. Istodobno, u Švicarskoj se tad nalazio Vukovarac Miro Rajković, stalni dopisnik zagrebačkog "Jutarnjeg lista", te je uspio nekoliko dana poslije dobiti od Ružičke intervju, koji je snažno odjeknuo u hrvatskoj javnosti.

Rajković započinje svoj intervju ushitom da još nikad u svojoj novinarskoj karijeri nije tako rado i s tolikim ponosom obavio svoju profesionalnu dužnost, jer posjetio je jednog Hrvata - koji je osim toga njegov uži zemljak - kojeg ime i znanstveni rad spominju tih dana po cijelom svijetu i u čitavoj Hrvatskoj. Napominje da "bezkrajnom nizu velikih ljudi, koje je mali hrvatski narod poklonio svijetu u radu na napredku kulture, znanosti i umjetnosti, a koji su sa svojim neumrlim djelima pronijeli svijetom slavu Hrvata, pridružio se sada još jedan Hrvat: profesor dr. Lavoslav Ružička". Ružička ga je lijepo primio i dugo s njim razgovarao. Dotad je malo ljudi iz Hrvatske održavalo s Ružičkom kontakte. (Najznačajniji je svakako bio Vladimir Prelog, koji je već tada održavao znanstvene veze s njim i kojeg on spominje u ovom intervjuu.) Zbog toga se o Ružički u domovini malo znalo. Iako je on u dva navrata bio zvan da preuzme profesuru u Zagrebu (na kemijskim odjelima Visoke tehničke škole te Filozofskog fakulteta), o čemu iscrpno piše Rativoj Seiwerth, izjavio je Rajkoviću da se nije mogao odlučiti prihvatiti te pozive jer je, koliko je njemu bilo poznato, beogradska vlada davala cijelom zagrebačkom sveučilištu zajedno sa svim fakultetima manju godišnju subvenciju nego što on u Zürichu godišnje dobiva samo za svoj laboratorij. Ipak se Ružička pohvalno izrazio o napretku zagrebačke kemije te izrazio nadu da će od osnutka Banovine Hrvatske uvjeti za daljnji rad biti mnogo povoljniji. Premda je tada bio švicarski državljanin i tri decenije izvan domovine, spominjao se rado mladenačkih i školskih dana, Vukovara i Osijeka, i iscrpno prikazao našem novinaru svoj životni put. Rajkovićev intervju završava opisom kako se Ružička vrlo mnogo zanimao za prilike u Hrvatskoj, "izražavajući svoje veselje i zadovoljstvo nad uspostavom Banovine Hrvatske, diveći se neustrašivoj borbi hrvatskog naroda za svoje pravice". Rajković ističe da Ružička "iako već živi preko tri decenija u tudini, nije se u svojim osjećajima ni najmanje otudio od svoje domovine, ne zaboravivši ni najmanje svoj hrvatski jezik na što je, kako je sam naglasio u početku razgovora, vrlo ponosan".

Ružička je početkom prosinca 1939. udovoljio Deželićevoj molbi i poslao sliku, tri separatna otiska s predavanjima o najvažnijim područjima rada, te kratku biografiju koju smo ovdje spomenuli. Rezultat toga bilo je predavanje što ga je 15. prosinca Mladen Deželić održao pred prepunom dvoranom Pučkog sveučilišta, uz prisutnost novinara, koji su o tome napisali iscrpne prikaze u dnevnom tisku[10,11], te zabilježili objavu predavača da se prof. Ružička pripravno odazvao pozivu Hrvatskog kemijskog društva da dođe u Zagreb i da tu održi predavanje, vjerojatno u veljači 1940. Predavanje je otisnuto u Arhivu za kemiju i tehnologiju.

Dolazak Ružičke u Zagreb zbio se 15. ožujka 1940. Navodim zapis iz uspomena Mladena Deželića: "Dočekali su ga na Glavnom kolodvoru članovi Hrvatskog kemijskog društva na čelu s dr. Nikolom Pšenicom, predsjednikom, Vukovarcem. Dana 16. 3. u Hotelu Esplanade predao sam mu lijepo uvezan članak. Rukopis predavanja je prije poslao dr. Vladimiru Prelogu da prevede s njemačkog na hrvatski, a sada ga dao meni da ga jezično dotjeram. Nakon posjeta visokim ličnostima preko dana, došao popodne nama na crnu kavu. Cijeli tekst predavanja 'Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona čitao je polako vježbajući, jer je to bio njegov prvi javni nastup hrvatskim jezikom. Predavanje u 5 popodne u velikoj dvorani Radničke komore pred 1600 slušača. Vlado Prelog i ja bili smo asistenti kod predavanja [trebalo je projicirati 23 kartice kemijskih formula, sačuvanih u izvorniku, po rukopisu prepoznajem da ih je nacrtao moj otac]. Bilo je to pravo kulturno slavlje. U nedjelju 17. 3. promocija na Sveučilištu u doktora medicinskih znanosti *honoris causa*."

Ususret tom velikom događaju zagrebačke "Novosti" od 15. ožujka 1940. objavile su članak u kojem su potanko opisale program sljedećih dana[12]. U podnaslovu su istaknule da će to biti najveća znanstveno-kulturna priredba do tada u Zagrebu. Za doček na kolodvoru bilo je predviđeno da nobelovca uz članove Hrvatskog kemijskog društva dočeka švicarski generalni konzul u Zagrebu sa švicarskom kolonijom, delegacija "Društva Srijemaca" u Zagrebu, te Vukovarci koji žive u Zagrebu kao i oni koji doputuju u Zagreb radi prisustvovanja predavanju.

Program je predvidio da Ružička u pratnji Preloga posjeti bana dr. Šubašića, nadbiskupa dr. Stepinca, rektora Sveučilišta dr. Živkovića, predsjednika dr. Mačeka, predsjednika Akademije dr. Bazalu i povjerenika za grad Zagreb Matu Starčevića. Za predavanje je bilo podijeljeno 1600 ulaznica, a oko 400 molbi nije moglo biti uvaženo. Na predavanju su bili predstavnici preko 20 grupacija, od kojih su najbrojnije bile: članovi Hrvatskog liječničkog zbora i Medicinskog fakulteta (281), Hrvatsko sveučilište (207), Hrvatsko kemijsko društvo (122), Društvo inženjera i inženjera kemičara (154), Studenti sveučilišta i Klub Mendeljejev (261). Posebno mjesto su dobili Vukovarci, te slavljenikovi suučenici i rođaci. Bili su, dakako, prisutni i predstavnici vlasti, Crkve, sudstva te konzularni zbor u Zagrebu.

Predavanje je prigodnim govorom otvorio predsjednik JAZU dr. A. Bazala, a nakon predavanja, koje je kasnije objavljeno u Arhivu za kemiju i tehnologiju[13], Ružička je primio brojne počasne diplome i spomenice. Postao je počasni član: Hrvatskog kemijskog društva, Hrvatskog liječničkog zbora, Hrvatskog ljekarničkog društva, Društva inženjera u Zagrebu, Društva Srijemaca. Dobio je posebnu spomenicu Zajednice hrvatskih kulturnih i nacionalnih društava u Vukovaru, te diplomu počasnog građanina grada Vukovara.

Sutradan je na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, na prijedlog Medicinskog fakulteta, promoviran za počasnog doktora medicine. Bio je to njegov treći počasni doktorat (nakon Harvarda i Basela), iza kojeg je slijedilo još 5. Bila je dirljiva okolnost da je rektor Hrvatskog sveučilišta dr. Andrija Živković bio Ružičkin suučenik iz gimnazije u Osijeku. Ružička je izabran i za počasnog člana JAZU.

Ružička je postao članom mnogih znanstvenih društava i akademija. Od hrvatskih ćemo ovdje spomenuti i počasno članstvo u Matici hrvatskoj 1971. Nastavio je održavati veze s domovinom, o čemu iscrpno izvještava Seiwerth. Hrvatsko kemijsko društvo obilježilo je 70. obljetnicu njegova života svečanim brojem *Croatica Chemica Acta* u kojem su tiskani prilozi kolega, štovatelja i učenika iz cijelog svijeta.

Umro je 26. rujna 1976. u Mammernu na Bodenskom jezeru u 89. godini života. U njegov spomen otvoren je 1977. u rodnoj mu kući u Vukovaru Spomen-muzej (uništen četrnaest godina kasnije u srpskoj agresiji na Vukovar). Povodom 100. obljetnice njegova rođenja održan je 1987. u Zagrebu X. Sastanak kemičara Hrvatske, s memorijalnim predavanjem prof. Preloga "Slike iz života Lavoslava Ružičke". JAZU ga se sjetila izdanjem posebnog sveska Rada (443) 7 "Leopold Ružička, *centennial 1887-1987*" te otvaranjem Arhiva "Lavoslav Ružička - Croatica" u knjižnici Centra za kemiju organskih prirodnih spojeva. Grad Zagreb mu je posvetio jednu od svojih ulica.

10 Goleme stručne zasluge i priznanja Nobelovom nagradeniku Prof. dr. Ing. Lavoslavu Ružički iz Vukovara, Predavanje dra. M. Deželića u "Pučkom Sveučilištu" u Zagrebu, "Novosti" broj 348, 17. decembra 1939, strana 15.

11 Ružičkina važna istraživanja kemizma hormona. Uz predavanje dra. Mladena Deželića u "Pučkom sveučilištu" o prof. dru. Lavoslavu Ružički, dobitniku Nobelove nagrade za kemiju 1939. - zanimljiv kemizam raznih parfimerijskih tvari - kako smo došli do tajne hormona. "Hrvatska straža", 20. XII. 1939. str. 4.

12 "Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona", predavanje Nobelovog laureata Lavoslava Ružičke. "Novosti", broj 74, 15. marta 1940, strana 15.

13 Ružička, L. Od dalmatinskog buhača do seksualnih hormona. Arhiv za kemiju i tehnologiju 1940. 14: 1-20.

Bračno otrežnjenje

Udala sam se za čudovište.
Sigurno na tavanu ima sliku
Doriana Graya. Kad bi imao tavan.

Ljudi ga cijene iako ne vole.
Pridružila sam im se i dala
Mu sebe i još štošta drugo. Uzalud.

A imam samo jedan život
I to je prokletstvo. Kad bih se
Barem mogla ponovno roditi. Varka.

I on me je slagao slasno.
Uložio je ali mu je pothvat
Propao jer je bio posao. Baš tako.

Htio me je progutati ali sam
Progledala. Hvala, Bože. Ali
Sad je gotovo i nema izlaza.

Ne postoji srodstvo duša u svemiru.
To pišu pjesnici koji su čuđenje
svijetu. A tko se čudi ne vidi dobro.

Treba biti vuk ili vučica.
Tako se najbolje prolazi, što
Je najveća izmišljotina. I laž.

Bitno je izgraditi zid ili
Moćnu utvrdu što kažu Simo
I Garo. Pa valjda oni znaju.

Možda me ni Bog ne želi. I
To baš za Božić kad se
Darivamo. Prava Radosna vijest.

Crvi, samo crvi i ništavilo.
Defetizam uvodi maskirani
Nihilizam a Floyd likuje.

Ili je to Đavao?

Vjera

Da li skok znači vjeru
Ko što kaže Kierkegaard?
Ili ljubav reže mjeru
Svakome prema mogućnosti?

Da li priprostost tvori mir
Koji bježi lovcima?

A spoznaje žudne vir
Proždire spokoj jadnih?

Skrušeno sagibat glavu
i poniknut očima
ili smjelo gledat pravo
znak je prave pobožnosti?

Enigma još traje

(O obradenoj gradi dr. Ante Cilige u Zbirci rukopisa NSK)

Mudrost kaže da konac djelo krasi. Za bibliotekare je konac djela završetak jednog bibliotekarskog posla. No ovo je ipak početak za buduće proučavatelje djela dr. Ante Cilige.

Vjerujući da će ovaj članak pročitati mnogi kojima će to biti prvi susret s osobom dr. Ante Cilige, smatram potrebnim navesti biografske podatke o njemu. Sam dr. Ante Ciliga napisao je 15 autobiografija, koje se djelomično podudaraju. Uglavnom se sve podudaraju do njegove 20 godine života. U drugim se detaljima razlikuju jer ih je pisao u raznim razdobljima svojega života, u različitim uvjetima i pod raznim režimima. Međutim, trojica autora na kraju su životnoga vijeka dr. Ante Cilige napisala njegove biografije koje, budući da se međusobno vrlo neznatno razlikuju, možemo smatrati vjerodostojnim prikazima njegova života. To su:

Branimir Donat. Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike. - Zagreb, Matica hrvatska, 1998. god. 265-276. str. (Branimir Donat razgovarao je s dr. Antom Ciligom u staračkom domu u Klaićevoj ulici 1991. god.)

Rudolf Arapović. Predgovor. Sve i odmah, dr. Ante Cilige. Samobor, 1998 str. II. i III.

Milan Blažeković. Biobibliografski leksikon suradnikâ Hrvatske Revije. Zagreb, 1996. god. 85-86. str.

Ovdje ću preuzeti biografiju kako je donosi Milan Blažeković.

Ciliga dr. Ante (1898-1992) rodio se 1898. u Šegotićima u južnoj Istri. Od 1905. do 1914. u Mostaru svršava osnovnu školu i pet razreda gimnazije. Isključen je iz gimnazije i iz svih bosanskohercegovačkih gimnazija. Godine 1915-1917. boravi u Moravskoj i postaje socijalist. 1917-1918. u vojsci je. 1918. od siječnja suradnik je pulskog lista "Hrvatski list". Koncem 1918. član je Narodnog vijeća u Križevcima, kao član Socijaldemokratske stranke. 1919. komunist je i komunistički propagandist te organizator te stranke i novinar. 1919-1924. studira na sveučilištima u Pragu, Beču i Zagrebu. Od 1925. godine boravi u Zagrebu kao tajnik Komunističke stranke za Hrvatsku i glavni je urednik "Borbe" koja je do 1929. god. izlazila u Zagrebu. U tom razdoblju postaje član CK i Politbiroa Komunističke partije Jugoslavije. 1926-1936. boravi u Sovjetskom Savezu i to tri god. u Moskvi, 1 god. u Lenjingradu, tri god. u zatvoru na Uralu i dvije i pol godine u sibirskom zatočeništvu. Od siječnja 1936. god. živi u Parizu. 1941. god., na putu iz Pariza u Zagreb, uhapšen je od ustaških vlasti i upućen u logor Jasenovac. Ljeti 1944. god., pušten iz logora, odlazi u Beč na liječenje očiju. Od listopada 1944. god. boravi, bez službenog statusa, u poslanstvu NDH u

Berlinu. Od svibnja 1945. boravi u Bad Abbachu s jednim dijelom članova poslanstva NDH. Poslije rata živi i djeluje najprije u Parizu a potom u Rimu. Napustio je komunizam i posvetio se izdavačkoj djelatnosti. Borio se, u inozemstvu, protiv Titova režima. Ideal mu je bila slobodna država Hrvatska. To je i dočekao. Vratio se u Zagreb. Svoju pismenu ostavštinu darovao je NSK. Umro je u Zagrebu 21. listopada 1992. godine i pokopan je na Mirogoju.

Ovoj biografiji mogu pridodati: Bio je dugovječan, slabovidan, dubokouman, intelektualac europskih mjerila, domoljub i pisac. Za svaku se strukturu zauzimao, u svakoj političkoj opciji sudjelovao i svaki put u suprotni tabor prelazio. Od svake je vlasti zatvaran i iz svakog je zatvora izišao. Govorio je više europskih jezika. Pisao je hrvatskim, ruskim, francuskim, njemačkim i talijanskim jezikom.

Pseudonimi dr. Ante Cilige:

Potpisivao se punim imenom i prezimenom a također i: incijalima M.T., M.B.T.; Tone Proštinar; Tone Valčić; Baltić; Genčić; Jagić; A.A. Zadvornij. Pseudonimi dr. Ante Cilige objavljeni su u knjizi "Radovi", Zavoda za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1987. god., a obradio ih je M. Ćurčin.

Ovi biografski podaci uvod su i putokaz budućim istraživačima, koji će na osnovi pisane građe u NSK i u drugim bibliotekama - u Parizu i Rimu a posebno u zavičajnoj Istri, moći potpunije i objektivnije napisati biografiju dr. Ante Cilige.

Nakon biografskog prikaza navodim bibliografski prikaz darovane ostavštine koja se nalazi u NSK u Zagrebu. Nastojat ću to prikazati kronološki i matematički za rukopisnu građu a nakon toga donijet ću u potpunosti i bibliografiju tiskane građe koju posjeduje NSK.

Rukopisna građa dr. Ante Cilige smještena je u riznici NSK. Razvrstana je u tri skupine: A, B i C. Cjelokupna građa ima jednu jedinstvenu signaturu, podijeljenu u tri orijentacijske skupine, a unutar svake skupine postoje također podskupine i svaka ima svoj *numerus currens*.

Skupini A pripadaju rukopisi članaka i rukopisi knjiga.

Skupini B pripada cjelokupna korespondencija koja se dijeli na skupine: a, b i c.

a) autorova pisma
b) pisma drugih autoru
c) pisma trećih osoba

Skupina C podijeljena je na ove podskupine:

a) osobni dokumenti
b) osobni dokumenti članova njegove obitelji
c) fotografije
d) bilješke autorove
e) izresci iz novina
f) građa kojom se služio autor a ne pripada njegovu duhovnom vlasništvu.
g) skupina u kojoj je višak kopija (više od tri) te listići koji su bezvrijedni.

Svaka obrađena jedinica ima potrebne elemente a to su: autor, naslov, mjesto nastanka i godina, broj stranica ili listova, veličina listova, oznaka za jezik, oznaka za rukopis ili strojopis, te na kraju potpisano rukom autora ili strojopisom ono što smatramo da je autografirano. Tekstove napisane strojopisom smatramo rukopisnim tekstovima. Na svakom kataložnom listiću nalazi se i potrebna bilješka te ukupan broj listova označen brojkom. Odgovarajući kataložni listić spajalicom je pripojen odgovarajućoj kataložnoj jedinici.

Iz darovane građe dr. Cilige izdvojeno je 34967 listova različitih dimenzija. Sva građa pažljivo je pregledana, iz cjeline izdvojena te na primjeren bibliotekarski način obrađena. Danas je upotrebljiva i na raspolaganju je korisnicima. Cjelokupni opus pismene građe dr. Ante Cilige u NSK izgleda ovako, izražen kataložnim jedinicama:

"A" Rukopisi članaka i knjiga: 1809 kataložnih jedinica.

"B" Korespondencija

a) autorova pisma: 2890 komada=2890 kat. jed.
pisma drugih autoru: 4750 komada = 4750 kat. jed.
pisma drugih drugima: 700 komada= 700 kat. jed.

"C" a) osobni dokumenti dr. Ante Cilige: 88 katal. jed.
osobni dokumenti = 38; liječničke diagnoze = 35;
bibliografije = 15

b) dokumenti članova obitelji Ciliga: 188 katal. jed.
Pavao (Ante) Ciliga sin.

Školske diplome = 19 kom.; liječničke diagnoze = 22 kom.; katolički katekizmi za odrasle = 2 kom.; bilježnice na francuskom jeziku = 12 kom.; pisma, molbe i preporuke = 8 kom; bilježnica Pavlove majke, Simone-Gabriele = 1 kom. i također bilježnica = 1 kom. (dnevnik iz djetinjstva o Pavlu: Simone-Gabriele.)

Lidija Angelson - Ciliga , supruga dr. Ante Cilige.

Osobni dokumenti = 19 kom.; dokumenti muža iz prvog braka = 4 kom.; pisma, Lidija drugima = 48 kom.; dopisnice, drugi Lidiji = 46 kom. i jedna bilježnica = 56 listova.

c) fotografije i crteži = 575 komada = 1 katal. jed.
d) autorove bilješke = 58 adresara razl. vel. + 200 list.
s adresama = 1 katal. jed.
e) novinski istrišci = 1 katal. jed.
f) građa kojom se služio dr. Ante Ciliga a nije njegovo duhovno vlasništvo = 510 katal. jed.
g) višak kopija (više od tri), bilješke te dio špalti koji su bili radni materijali = 1 katal. jed.

Ukupna rukopisna darovana ostavština dr. Ante Cilige u NSK - 10997 katal. jedinica - danas je svima koji je žele proučavati dostupna isključivo u prostorijama "rijetkostî".

Veći dio korespondencije danas je i strojno pretraživ zahvaljujući marljivoj gospođi Boženi Komazlić, djelatnici u Odjelu rijetkostî.

Ovo sam napisao kako bih zainteresirane upoznao o djelu dr. Ante Cilige. Oni koji su imali sreću živjeti s gospodinom dr. Antom Ciligom, u njemu su susretali dobrotu i rado susretljiva sugovornika, medutim u ovom danas dostupnom duhovnom dr. Ciligi otkrit ćemo enigmu koju valja temeljito proučavati.

Uz rukopisnu ostavštinu donosim i bibliografiju knjiga dr. Ante Cilige što ih posjeduje NSK u Zagrebu.

Apel Konferencije hrvatske petnaestorice: domovini; emigraciji. - Roma, 1984. god., 57. str. (Dr. Ante Ciliga potpisnik je "Apela".)

Au pays du grand mesonge: problems et dokuments. - Paris: Gallimard, 1938., 225 str.

Au pays du mensonge dekoncertant. - Paris, Les iles d or, Librairie Plon, 1950., 238. str. /Die ans derriere le rideau de fer, 1./4. Au pays du mesonge dekoncertant. Paris, 1977. god., 251 str.

Crise d etat dans La Yougoslavie de Tito. - Paris, Danoel, 1974., 354 str.

La crisi di stqato della Yugoslavija di tito. - Roma, Edizioni Odep, 1972. god., 542. str.

Deset godina u Sovjetskoj Rusiji. - Zagreb, Izd. glavnog saveza staliških i drugih postrojbi, 1943. god., 72 str.

Dieci anni dietro il sipario di ferro. - Roma, Gherardo Casini, 1951. god.

1. Paese della menzogna e dell enigma. - XVI, 244. str.

2. Siberia. - XII, 281. str.

Diez anos detras de la cortina de hiero: el pais de la gran mentira y del enigma. - Buienos Aires, Ediciones Verdad, 1951. god., 241 str.

Diez anos de la cortina de hiero: Siberia: tierra de destierro e industrialization. - Buenos Aires, Ediciones Verdad, 1951. god., 285. str.

Dix ans au pays du mensonge deconcertant. - Paris, Editiones Champ libre, 1977. god., 563 str. 12.

Dokle će hrvatski narod stenjati pod srpskim jarmom?: Diskusija o suvremenim problemima hrvatske politike. Paris, Vlastita naklada, 1952. god., 87 str. 13.

Les fous de Paris: theatre presente par Helene Hazera Arles: Actes sud; Hubert Nyssen editeur. - Paris, 1990. god., 63 str.

Im Land der verwirrenden Lüge: Zehn Jahre hinter dem Eisernen Vorhang. - Koln, Rote Weissbucher, 1953. god., 339 str.

In het land van den grooten leugen: tien jaren in Sovjet-Rusland. - Haarlem: Uitgeverij H. Stam, 1937? god., 320 str.

L'insurrection de Cronstadt. - Lyon: Edite par Leproletarie, /s.a./, 16 str.

Il labirinto jugoslavo:passato e futuro delle nazioni balcaniche. - Milano, Editorijale Jaca Book, S.p.A., 1983 god.

Lenine e a rivolucao/traducaode Joaninha Capade: Pedro Calapez. - Lisboa: Edicoes Spartacus, Lda, 1975. god, 93 str.

Lenine et la revolution: Les "Maitres" dupays; Quicommandeen U.R.S.S.: / traductionetprefacedevinatrel. - Paris: Spartacus; Rene Lefewre, 1978. god., 48 str.

Manifest hrvatske petnaestorice. - Roma-Malmo-Lund, 1985. god. 43 str. /Ciliga dr. Ante potpisnik je "Manifesta"; Napisao je i dopunu "Manifesta": Dvije riječi o novom i najnovijem, 41-43. str./

Nacrt hrvatskog političkog programa za "Poslije Tita". - Rim, Napragu sutrašnjice. 1979. god., 29str. /strojopis autografiran, ukoričeno, p.o./

Problemi i zadaće hrvatske narodno-političke borbe u vrijeme Hruščovljevih ucjenjivanja i američkih zahtjeva prema FNRJ. Zbornik članaka, izjava i dokumenata svih hrvatskih struja i stranaka, iz emigracije I domovine. - Rim, 1959. god., 180 str. / Hrvatska politička knjižnjica/ Ur. dr. Ante Ciliga, sv. 1-2.

The Russian enigma. - Wesiport, Conn, Hyperion Press, Inc. 1973. XI, 304 str.

Sam kroz Europu u ratu 1939-1945. god. - Rim, Na pragu sutrašnjice, 1978. god.

Sam kroz Europu u ratu: Drugi svijetski rat u doživljajima vanstranačkog čovjeka. - 1. sv. Paris, /VI izd./ Tiskara "Zagreb", Cowley, Engleska, 1954. god, 155 str.

Siberie: terre de l'exil et de l'industrialisation. - Paris: Les Iles d'or, 1950. . 310 str. . (Dix ans derriere le rideaw de fer; 2.)

Sjena Moskve na Balkanu: Nacionalizam i komunizam u hrvatsko-srpskom sporu. (16. članaka izašlo u časopisu"Librta" - Rim, 4. III. -10. IV., 1951. god, a potom u "Hrvatskoj Reviji", god. 1 1951., sv. 4., str. 365-396).

Štorice iz Proštine. - Zagreb, izd. Matice hrvatske, 1944. god., 144 str.

La Yougoslavie sous lamenace interiure et exterieure. - Paris, Les Iles d'or, 1952. god., 128 str.

Periodičke publikacije (koje je dr. Ante Ciliga izdavao i uređivao, nalaze se kompletne u NSK u Zagrebu.)

Bilten Hrvatskog narodnog odbora u Italiji.
God. 2., 1959.
3., 1960.

2. Bilten Hrvatskog demokratskog odbora u Europi.
God. 3., 1960.
4., 1961.

3. Bilten Hrvatske demokratske i socijalne akcije
God. 3., 1964 - God. 12., 1973.

4. Na pragu sutrašnjice
God. 1., 1974 - God. 7., 1984.

Dr. Ante Ciliga u svojim publikacijama najavljivao je neka djela koja NSK ne posjeduje, a pitanje je i jesu li ikada ugledala svjetlost dana. Najavljene knjige:

Deset godina iza željeznog zastora. 1. U zemlji zapanjujuće laži.

Sibirija. - Tokio, 1953. god. /Knjiga na japanskom jeziku u prijevodu./ Ova je knjiga najavljena u Ciliginoj knjizi: Dokle će hrvatski narod stenjati pod srpskim jarmom, Paris, 1952. god. /Na poledini omotne str./ Izlazi 1953.?

Kako Titov velikosrpski Beograd sabotira i upropaštava hrvatske luke na Jadranu: Zbornik članaka raznih hrvatskih pisaca, iz emigracije i domovine. - Rim, Hrvatska politička knjižnica, Ur. dr. Ante Ciliga sv. 4. ?

Povijest Komunističke partije Jugoslavije: po dokumentima i uspomenama.?

Sudbina dvadesetog stoljeća: velike političke, nacionalne i vjerske snage čovječanstva pred problemima naše epohe.?

Tko je Josip Broz Tito i kakvo je njegovo značenje u povijesti i životu Komunističke partije Jugoslavije. - Rim, Hrvatska politička knjižnica, Ur. dr. Ante Ciliga, sv. 5.?

U pregledanim i obrađenim rukopisima nismo pronašli sadržaje ovakvih najavljenih knjiga, moguće je da su to bile samo planirane knjige dr. Ante Cilige.

Poznati su nam i naslovi knjiga koje naša knjižnica ne posjeduje.

1. L'insurrection de Cronstadt et la destinee de la revolution russe. - Allia, 1983. god.

2. Lenine et la revolution. - Amis dr Spartacus, reed, 1978. god.

Pojedini prijatelji dr. Ante Cilige zainteresirani su za cjelovitu bibliografiju dr. Ante Cilige. Vjerujem da je moguće to napraviti u obliku knjige ili knjiga. Primjera radi, trebalo bih 10997 kataložnih jedinica staviti na papir A 4. Na jednu stranicu formata A4 moguće je upisati 30 jedinica korespondencije (jedna jedinica - jedan red ili jedna jedinica , opisa knjige ili članka, više redova). To je opseg od circa 4000 tisuće stranica A4 ili 2000 listova. Sve je fizički moguće a upitna je financijska strana. Ovaj rukopisni odjel nije kompetentan za takav projekt. Potpuno strojno pretraživanje bibliografije ili njeno tiskanje vjerujem da će malo pričekati. Ima i druge neobrađene građe od drugih donatora, koju treba evidentirati i utvrditi činjenično stanje. Tu nema prioriteta, svi su jednako važni.

Trudio sam se da objektivno i kvalitetno bibliografski prikažem cjeloviti opus dr. Ante Cilige. Ako sam pri tome načinio kakav propust, radosno prihvaćam svaku dobronamjernu kritiku zbog izostavljanja čega iz cjeline i bit ću zahvalan na svačijem prinosu upotpunjivanju i kompletiranju cjelovitog opusa dr. Ante Cilige u NSK.

Ovaj informativni članak nazvao bih bibliotekarskim vodičem kroz bogati opus dr. Ante Cilige.

Zahvaljujem djelatnicima rukopisnog odjela NSK i djelatnicima Iseljeničkog tiska u NSK u Zagrebu na pomoći pri sređivanju građe dr. Ante Cilige. Također zahvaljujem djelatnicima zavičajnog kluba "dr. Ante Ciliga" u Istri, te prijateljima dr. Ante Cilige iz Pariza, koji su, oboji, požurivali sređivanje ostavštine. Hvala im na strpljivosti. Dosad su čekali nas u NSK, a sada opus dr. Ante Cilige čeka njih.

M. M. Ušić

Šišmiš

Niki dan san kupija Đorna
U ken san proštija vist
Da triba po tića - po miša škapulat
Ko ne, da će nan za vajk umrit.
Lipo se je tendit za po tića - po miša
A ki nas brižne penžionate šiša?
Ćemo li, škapulat, ćemo li umrit
Nidan se ni ufa u nas prston uprit.
Se rikordan jenega fata kad san bija mići
Mulon ud jeno desetak lit i kad san
Po liti čuva krave, a sunce žarko pripeklo
Jur tri miseca dažda ni ni za lik
Lokve uzdavna sve presahle
Trava zgorila, krave gladne i žedne
Čekaš noć za ništo veću umidancu
Da bi une dobile ništo jaču pijetancu.
Kad bi he komari napali i štipali
Pobigle bi u gusti grop, a ja san
Škuljardon po ariji vrtija i
Ćapa po tića - po miša ki je tud letija.
Danas pokle sedandeset lit
Strašno mi je ža za njigovu dižgraciju
Ča ga nis uni put škapula.
Kako da to refan ča ga je kapitalo
Da me sad Bog ne kaštiga.

Ričoslovnik:

Škapulat	*sačuvati*	Komari	*obadi*
Tendit	*brinuti*	Grop	*šuma-makija*
Brižne	*jadne*	Škuljarda	*bič*
Rikordat	*sjetiti*	Ćapat	*uhvatiti*
Fat	*događaj*	Refat	*popraviti*
Umidanca	*vlaga*	Kapitat	*dogoditi*
Pijetanca	*obrok*		

Ilija PEJIĆ

Neumorna hrvatska duša

I

Na Ivanka Vlašićka[1] mogla bi se primijeniti ona narodna: puno htio, puno započeo. Iako mu životne, političke i uopće društvene prilike nisu bile baš naklonjene, ipak i o ovakvom, nedovršenom njegovom djelu valja progovoriti. Podulji vremenski razmak prigoda je za objektivnost. Pozitivna energija, emocionalni naboj s kojim je pristupao raznoraznim problemima, sustavnost, kritičnost, organizacijske sposobnosti okupljanja oko zajedničke ideje, a naposljetku i literarni dar koji se ne može previdjeti, govore nam kako je dvadesetih godina 20. st., u doba svoga najvećeg uspjeha nadilazio lokalne međe, a mislimo da bi ih i danas nadilazio. Što o njemu nije bilo više govora[2], krivo je mračno vrijeme iza nas u kojemu su proglašavani nacionalistima svi kojima su hrvatske zemlje, hrvatski jezik i hrvatski čovjek bili u skrbi. Ako su još bili i svećenici, nisu imali ni najmanjih izgleda da izbjegnu zaboravu. Smetao je jugoslavenskom režimu te su ga žandari 1935. ubili na brutalan način iz zasjede.

Jedna od ostvarenih zamisli Ivanka Vlašićka je pokretanje kalendara hrvatskih katoličkih svećenika. Imao je to biti almanah oko kojeg bi se okupljali svi svećenici koji pišu: pjesnici, pripovjedači, kritičari, sociolozi, povjesničari, arheolozi... U književnim ostvarenjima vrednovala bi se estetska vrijednost, a u ostalima stručnost. Put od zamisli do ostvarenja bio je dug. Još za kapelanovanja u Kapeli (1904.-1907.) kod vrlog rodoljuba, pravaša i sakupljača filološkog iverja, narodnih izraza i riječi, župnika Pave Brantnera[3] imao je razrađenu ideju. Kalendar bi se zvao *Hrvatski Sion* i u njemu bi uz literarne radove bili i životopisi zaslužnih svećenika, posebice onih iz ilirskih vremena, a potom niz statističkih činjenica uz obilje fotografija starih zdanja (crkvi, kapelica, samostana, groblja...).[4] Od 1921., kada piše proglas i poziva svećenike na suradnju[5], nije mirovao, surađuje u *Katoličkom listu* i drugim periodicima te nas 1922. obavještava da će se almanah ipak zvati Vedre hrvatske duše[6]. Dakle, promijenio je naziv. Odmah odgovara i zašto:

1 Ivanko Janko Vlašićak je roden 1879. u Virju gdje je završio osnovno školovanje. Srednju školu i bogoslovni studij završava u Zagrebu. Za svećenika je zareden 20. srpnja 1902., a potom je deset godina kapelan u raznim župama (Zagorska Sela, Bisag, Miholac kraj Križevaca, Kapela kraj Bjelovara, Voćin ...). Od 1911. do 1917. upraviteljem je župe u Bučici, a 1917. prelazi za župnika u Čaglić kraj Lipika, gdje ostaje do 1931. U Buku kraj Pleternice je župnik od 1931. do 1934., a u Požeškom Brestovcu ostaje do smrti, 13. lipnja 1935.

2 Gustav Kuzmić u knjizi *Spomenica župe Virje* (Virje, 1999., str. 114.-115.) u glavnim crtama je oslikao njegov život i djelo, ali nam je ponudio i djelomičan odgovor o razlozima prešućivanja.
Vidjeti još: Stjepan Kožul. *Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb, 1992., str. 137.

3 Pavo Brantner.// *Hrvatska duša: almanah hrvatskih katoličkih svećenika*. II. knjiga. Zagreb, 1923., str. 385-392.

4 Svećenički kalendar.// *Katolički list* 72, 16(1921), 186-188.

5 Hrvatskim katoličkim svećenicima u čitavoj Jugoslaviji.// *Katolički list* 72, 19(1921), 224-225.

6 Vedre hrvatske duše.// *Katolički list* 73, 5(1922), 55-56.

"Otale će uvidjeti naši svjetovnjaci, kako hrvatski svećenici nijesu neke mrke, tajnene sfinge, nego su to dobra narodna čeljad, iz koje odsijeva, to u prošlosti, to u sadašnjosti plemenita, *vedra hrvatska duša.*"[7]

Almanah je 1922. ugledao svjetlo dana i bio s oduševljenjem dočekan kako među običnim, tako i među visokim svećenstvom.[8] Među mnogima je našao i materijalnu potporu, a posebice u đakovačkom biskupu Akšamoviću. Sam Vlašićak se u I. knjizi osim urednikom i izdavačem pojavljuje i kao autor osam priloga: triju crtica iz kapelanskih dana (*Neobični polažajnici, Posljednji starovirac, Crna avet na pomolu*), jednog putopisa (*Među Bunjevcima*), jednog filološkog osvrta (*O govoru u Slavoniji*) te triju životopisa svećenika (*Pavao Štoos, Mladi gospodin Janko Puškarić, Posljednji list s ilirskoga stabla*). Već sljedeće, 1923. g. almanah mijenja ime u *Hrvatska duša*. Do 1926. Vlašićak je uredio ukupno pet knjiga almanaha. Treća i četvrta knjiga *Hrvatske duše* izlazi u jednom svesku 1925. g. u Virju. U trećoj knjizi započeo je niz prisjećanja iz kapelanskih dana (*Po kršu i grezu*), a u četvrtoj objavio tek dio dugo pripremanog rječnika *Jezični plijevor*.

O suradnicima *Vedrih hrvatskih duša*, odnosno *Hrvatske duše* doznajemo iz članka *Mi* 1924. g.[9] u kojemu ponovo poziva na suradnju i pretplatu. U kratkom vremenu okupio je najumnija pera iz svećeničkih redova. Mnogi su i danas poznati unatoč proteklom vremenu. Navest ću samo one najznačajnije suradnike: Fran Binički, Frane Bulić, Lovre Katić, Mijo Lamot, Milan Pavelić, Matija Pavić, Stjepan Pavunić, Blaško Raić, Svetozar Rittig, Nedjeljko Subotić, Stjepan Valdec, Ivanko Vlašićak, Andrija Živković, Ivan Nepomuk Jemeršić... Spomenuti članak zaključuje: "Želimo i u duši i u svoj knjizi biti - *Božji i hrvatski.*"[10] Almanah *Hrvatska duša* prestao je izlaziti 1926., a uzrok su poteškoće financiranja cijelog projekta, kako doznajemo iz članka *Genius Patriae* objavljenog 1929. g.[11] Zahvaljujući biskupu Akšamoviću i nadbiskupu Baueru uspio se izvući iz dugova, ali od nastavka započetog djela nije odustajao. Šesta knjiga "koja bi bila bolja od svih dosadašnjih" izašla bi bila krajem 1929. povodom dvaju velikih zlatnih jubileja: sv. Oca i nadbiskupa Bauera a bila bi se zvala *Genius Patriae* u čast nadbiskupa Bauera i čitavog katoličkog svećenstva. No, i ovaj projekat, kao i zamisao objavljivanja rječnika u obliku samostalne knjige, ostali su do danas neostvareni.

II

Kao čovjek i svećenik koji je imao što reći, a uz to i smio to naglas iznijeti, progovorio je i o crkvenim prilikama u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Danas ti članci imaju znatno šire značenje, jer nam oslikavaju vrijeme odmah poslije I. svjetskog rata kada je Hrvatska u novoj državnoj tvorevini, Kraljevini Jugoslaviji. Još prije, davne 1913.

7 Nav. djelo, str. 56.

8 Vedre hrvatske duše. //*Katolički list* 73, 43(1922), 529-530.

9 Mi.// *Katolički list* 75, 7(1924), 80-82.

10 Nav. djelo, str. 82.

11 Genius Patriae.// *Katolički list* 80, 35(1929), 458-460.

kao župnik iz Bučice ukazao je na šarenilo u župskim maticama[12] gdje svatko piše po svome nahođenju. Neosporna je potreba ujednačenog vođenja župnih knjiga kao i veća angažiranost svećenstva u skupljanju odjeće i hrane i uopće pomoći stanovništvu i svima stradalima u ratu.[13] *Kip domovine vu početku leta 1921.* podulja je studija, odnosno "misli jednog svećenika u Zagrebačkoj nadbiskupiji početkom petog lustera u XX. stogodištu."[14] Vapijućim tonom kao nekada Štoos slikao je prilike u kojima se našao: vjerski duh je klonuo, posvuda su mlakost i nevjera, crkve nedjeljom poluprazne, zanemaruju se ispovijed, post, pričest, nedjeljom se na polju radi, sve je rjeđi kršćanski nauk. Svećenička aureola je potamnjela. Uzroka je više, a ponajprije rat poslije kojeg su se pojavile kojekakve "reforme": pokret žutaka, struja liberalnijih svećenika koja je htjela provesti radikalne promjene u Crkvi pod utjecajem husitstva i socijalizma, a potom raznorazne agrarne reforme. Seljaštvo se tuđi od svećenstva, organizira se bez duhovnih pastira, a velik ih je dio i u politici, posebice u Radićevoj Seljačkoj stranci. Nikad nije bio veći jaz između seljaštva i duhovnika pa predlaže da se pedesetak mlađih svećenika učlani u Radićevu stranku kako bi ponovo pridobili povjerenje ovog najbrojnijeg sloja naroda. Ni prosvjetne prilike ne pogoduju kleru, veći dio mladih učitelja im je protivan. U osnovnim školama katehete još uživaju kakav-takav ugled, ali u srednjim nikakav. Vodeće kulturne i prosvjetne ustanove u našem narodu Akademija i Matica hrvatska sve manje imaju svećenika u svojim redovima, štoviše, sve ih manje cijene. Ostalo je samo Društvo sv. Jeronima koje je "danas glavni nasip koji može odvratiti bezvjersku bujicu od naših sela, pa zato moramo to društvo sačuvati pod svaku cijenu makar ga morali osoviti na druge, čvršće noge."[15] Nažalost, svećenika je sve manje, podmladak je sve malobrojniji. Ni župe nisu dobro organizirane, neke su prevelike pa kad je tu jedan svećenik, što može učiniti, a druge su premale pa ih treba preurediti... Zadruge što su ih najčešće svećenici osnivali kako bi seljacima pomogli, postale su kamen smutnje pa predlaže da oni istupe iz svih štedionica, zadruga, banki te da se posvete odgoju mladih, sposobnih ljudi, duhovnim vježbama, ispovijedima, dakle više duhovnim potrebama naroda.[16]

Sam Vlašićak će se također sve više posvećivati čisto svećeničkim poslovima molitve, katehizacije, ispovijedi, duhovnih vježbi, radeći i dalje marljivo na svome rječniku. Ipak, od nekoliko kraćih članaka, izvješća, moram jedan izdvojiti: *Et tu, Požega, nequaquam minima es!*, jer je i danas aktualan kao i niz tema o kojima smo netom govorili.[17] U Požegi se okupilo dvadesetak svećenika na duhovnim vježbama u Nadbiskupskom konviktu u kojemu su nekad isusovci "sijali zdravo sjeme kršćanske prosvjete u mladana srca, to su oni od šikara pravili krčevine, od mlednih zemalja fine,

12 Korov u župskim maticama.// *Katolički list* 64, 3(1913), 31-32.
13 Bratsko slovo, a u doba Davorovo.//*Katolički list* 65, 39(1914), 450-451.
14 Vidjeti: *Katolički list* 72, 11(1921), 127-130. i 13(1921), 154-155.
15 Nav. djelo, str. 130.
16 Rane i melemi.//*Katolički list* 74, 15(1923), 182-183.
17 *Katolički list* 84, 30(1933), 361-362.

sipke mekote."[18] Požega je Babukićev, Jurkovićev, Tomićev i Cirakijev grad, u njoj je još od 1848. Duhovni stol Zagrebačke nadbiskupije, tu se od 1888. obavljaju redovito svake treće godine duhovne vježbe pa zašto jednog dana Požega ne bi bila i biskupsko sjedište. Vlašićkova želja se i ostvarila 1995., a prvim biskupom imenovan je dr. Antun Škvorčević.

III

Erudicija, izvrsno poznavanje kulturne povijesti kako europske, tako i hrvatske, govore nam o Vlašićku kao o intelektualcu široke, na klasici utemeljene naobrazbe. Povijesti i povijesnim temama okretao se povremeno u raznoraznim prigodama. Tako je povodom otkrivanja spomenika nepoznatom fratru na Fratrovom zdencu na Zdelji kod Miholjanca 9. rujna 1923. održao podulje predavanje o redovnicima koji su se tijekom stoljeća izmjenjivali na ovim prostorima. Prvo su bili templari, koji u Hrvatsku dolaze poslije 1160. g. i dobivaju imanja Glogovnicu, Rasinju, Belu (kod Varaždina), Zdelju (kod Miholjanca), Senj, Požegu, Čaglić, Našice, Božjakovinu. Red templara se u Hrvatskoj ukida 1313. pa njihova imanja preuzimaju ivanovci (poznatiji kao križari). S poviješću ovih dvaju redova povezana je i prošlost Miholjanca, sela i župe, koji se spominje prvi put 1201., a potom 1270. u darovnici kralja Stjepana V. Još nekoliko godina je važno za ovo mjesto kao i za cijelu Podravinu. Godine 1358. Stjepan Prodavić mijenja s ivanovcima imanje Glogovnicu za Zdelju, jer je Zdelja graničila s Prodavićem (današnjim Virjem). U 15. st., točnije 1439. gospodar Prodavića i većeg dijela Podravine postaje Matko Talovac nakon što su Prodavići optuženi za veleizdaju, ustanak protiv kralja Žigmunda. U 16. st. vlasnik Prodavića je Ivan Ernušt da bi 1547. banu Nikoli Zrinskom pripala mnoga imanja pa i Prodavić izumrle loze Ernušt.

Kratko ispričana povijest Miholjanca do kraja 16. st. i uopće povijest redova koji su na ovim prostorima širili vjeru i naobrazbu, ne bi zaslužila veće pozornosti da se iste godine nije pojavila u obliku knjige[19] povodom 750. godišnjice spominjanja samostana Zdelja. Templari i križari borili su se za vjeru molitvom, služeći drugima, ali i mačem. Nama je danas ostala borba prosvjetom, a njezina moć u narodu je silna: "te ...čujemo, kako se jedna te ista narodna duša oglašuje iz utrobe hercegovačkih gusala i iz obijesnih srijemskih gajdi, iz sitnogrlih slavonskih dvojnica i marijabističkih pištavih žveglica i mlitavih primorskih sopila."[20]

Kontemplacija i molitva bili su više no potrebni sredinom dvadesetih godina 20. st. pa zato i piše knjigu o trapistima, redovnicima koji molitvom, šutnjom, pokorom i radom mijenjaju svijet. *Povijest Trapiskog manastira "Marije Zvijezde" kod Banja Luke* objavljuje 1924. g.[21] i posvećuje: "onim pobožnim dušama koje ostaše prestravljene

18 Et tu, Požega, ... str. 361.
19 Miholjanci (Zdelja): Povijesne crtice. Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1923.
20 Nav. djelo, str. 30.
21 Knjigu je Vlašićak objavio u vlastitoj nakladi, a tiskana je u Tiskari S. Bartol i drug u Virju.

gledajući kakve li je sve praznine ovaj svjetski rat ostavio u redovima radnog svećenstva..."[22] O trapistima možemo reći tek nekoliko riječi: osnovani su 1140. g. u Normandiji, a zvani su još i cistercitima. Sedamdesetih godina 19. st. za turske vladavine dolaze u Bosnu i Hercegovinu, 1870. grade samostan, 1872.-1874. crkvu, a potom gospodarske zgrade, mlin, sušionicu, mljekaru... Treba dodati da 1876. grade pivovaru (1896. izgradena nova), 1877. ciglanu, 1878. tkaonicu platna (1897. obnovljena). Na samom početku 20. st. uvode električnu struju, sudjeluju u gradnji hidrocentrala, a 1904. grade most preko Vrbasa. S propašću AU-Monarhije, u Kraljevini Jugoslaviji postali su omraženi, veći dio imovine im je oduzet, nametnuti su im porezi. Ni poslije 1945. nije im bilo lakše, ali unatoč svim nedaćama pa i u posljednjem ratu (1991.-1995.) trapisti su se održali i dalje šire Božju slavu. U nedavnom ratu franjevački samostan na Petrićevcu s crkvom je razoren, ali porušeno se obnavlja, diže, raste. Što je mržnja rušila, ljubav gradi. Ponovo će Božjom voljom biti kao nekad: "Petrićevac, Nazaret, Delibašino Selo! Franjevci, časne sestre i trapisti! Na prostoru od par kilometara tri katoličke kulturne oaze!"[23]

IV

Književni opus Ivanka Vlašića možemo promatrati trojako: kroz životopise svećenika, objavljene putopise i crtice. U životopisima svećenika susrećemo ga kao vrsnog portretista koji uočava presudno za pojedinu osobu, s kojom je najćešće bio blizak i čiji je način razmišljanja i djelovanja korespondirao s njegovim nazorima. Putopisi (*Medu Bunjevcima* i *Pisamca iz Italije*) koliko govore o njemu kao eruditu, toliko govore i o sudbini Hrvata, sudbinski razdijeljenih pod raznim vladarima, ali unatoč tome sačuvali su svoj duh i svoju kulturu. Crtice su najčešće prisjećanja iz kapelanskih dana, i u njima na trenutke zaiskri neosporan literarni talenat.

Vlašićak je slikajući manje-više poznate svećenike i sam gradio sliku idealnog duhovnog pastira. Vatreni ilirac i pjesnik Pavao Štoos[24], župnik u Pokupskom, imponirao mu je svojim velikim znanjem klasike, posebice jezika, a istodobno ga je i žalio, jer u zabiti trune. Kako je i sam držao do duhovne obnove svećenstva, uostalom i knjigu o trapistima piše da bi potaknuo molitvu u našem duhovnom staležu, knjigu Pavla Štoosa *O poboljšanju ćudorednosti svećenika* smatrao je značajnim prilogom u njegovoj karakterizaciji. Štoosu je antipod bio njegov kapelan Janko Puškarić, kojeg je i Šenoa oslikao, ali, naglašava Vlašićak, "on je znao s narodom živjeti, ljudovati, s njime isto osjećati, a to je ars artium."[25] Svećenici su javne osobe, kao i Pavo Brantner, župnik u Kapeli. Vlašićak je bio njegov kapelan od 1904. do 1907. i tu mu se začela klica za budući rječnik kao i za svećenički kalendar. Brantnera je i volio i cijenio, jer je bio

22 Nav. djelo, str. 10.
23 Nav. djelo, str. 56.
24 Pavao Štoos.// *Vedre hrvatske duše: almanah hrvatskih katoličkih svećenika*. I. knjiga. Zagreb, 1922. str. 209-214.
25 "Mladi gospodin" Janko Puškarić.// *Vedre hrvatske duše, str. 216.*

čestit Hrvat i pravaš: "Kao svećenik je bio janje, kao Hrvat je bio lav." Bio je "pravaš, čisti, žestoki pravaš do svoga posljednjega daha."[26] Ali, Brantner je bio i šaljivdžija, danas nema takvih: "Previše smo ozbiljni, mrki, osjetljivi, zagrižljivi."[27] Pravaš je i saborski zastupnik kao i Brantner bio i Ivan Nepomuk Jemeršić, župnik u Grubišnom Polju.[28] Njegov suvremenik Vlašićak ovako ga je oslikao: "naši školovani ljudi smatraju ga svojeglavim zanesenjakom, oblakarom, a on je uistinu kraj svega svoga plemenitog zanesenjaštva čovjek čelične volje, čovjek, koji neprestano radi, čovjek, koji ne popušta od onoga, za što se zagrijao."[29] Svojom gorljivošću i velikom energijom Jemeršić je preporodio G. Polje: "osnovao je Hrv. Seljačku zadrugu, on je bio predsjednikom Čitaonice, opć. odbornikom, županijskim skupštinarom, mjesnim školskim nadzornikom, a eno i nar. zastupnikom za virovitički kotar."[30]

Vlašićak je neprestano mislio na svoj rječnik i za njega skupljao nove riječi. Zato se 1921. uputio u Bačku, medu Bunjevce, u Suboticu.[31] Tamo susreće mnoštvo katoličkog, hrvatskog puka, ali i svećenike Lajča Budanovića, koji će uskoro postati prvi biskup tek osnovane Subotičke biskupije, i Blaška Raića, sakupljača narodnih pjesama, pisca crtica, pripovijesti. Drugi razlog njegova puta je pridobivanje novih suradnika za svoj almanah.

Sveta 1925. g. i tisućgodišnjica hrvatskog kraljevstva povod su velikog hodočašća (24. 5. - 2. 6.) svećenika i ostalih građana u Italiju, točnije, u Veneciju, Padovu, Rim, Assisi, Firencu. Tako je nastao putopis *Pisamca iz Italije*. Sam oblik putopisa traži pisca erudita, ali i pisca koji uočava bitno za pojedini kraj, a potom zanimljiv izraz koji će doživljeno i uočeno izraziti. Na trenutak Vlašićak uspijeva potisnuti čestu zamku prezentacije svoga znanja, iskočiti iz suhoparnog nabrajanja znamenitosti i u oduševljenju, paralelizmom izraziti svoje osjećaje:

"- Venecija! Divno ime još divnijeg grada!
- Venecija! Strašno ime još strašnijeg grada."[32]

Sama rečenica, naracija, ima dinamičnost, ubrzaniji ritam: "Naša srca se sklapaju, živci trepere, vjera raste."[33]

Dok je za Veneciju, prizivajući prizore sudbinske vezanosti, uglavnom iznosio negativne emocije, prisjećajući se zala učinjenih nam, neće zaboraviti i spomenuti Hrvate koji su joj slavu pronosili, unatoč svemu: Klović, Medulić, Petrić, Vrančić... U Padovi, u Bazilici sv. Ante bit će osupnut veličinom skromnosti, priprostosti pa neće odoljeti da je ne usporedi s Crkvom sv. Marka: Betlehem - Jeruzalem, siroče Isus Božje Veličanstvo, jednostavnost - sjaj... Sjetit će se u molitvi i Hrvatske, koja neobično

26 Pavo Brantner.//*Hrvatska duša: almanah hrvatskih katoličkih svećenika*. II. knjiga. Zagreb, 1923., str. 389.
27 Nav. djelo, str. 390.
28 Ivan Jemeršić.// Hrvatska duša... III. i IV. knjiga. Virje, 1924.-1925., str. 726-731.
29 Nav. djelo, str. 727.
30 Nav. djelo, str. 730.
31 Medu Bunjevcima.// *Vedre hrvatske duše*..., str. 189-199.
32 Pisamca iz Italije.// *Hrvatska duša*... V. knjiga. Virje, 1926., str. 171.
33 Nav. djelo, str. 174.

poštuje ovog sveca: "Sveti Antune, pomozi jadnoj Hrvatskoj! Okuženi smo, otrovani smo, iscrvotočeni smo, izvarani smo..."[34]

Rim je posebno poglavlje hrvatske povjesnice: "Iz Rima je Hrvatima došlo kršćanstvo i prosvjeta. Iz Rima je došla hrvatska kruna. Iz Rima je dolazila Hrvatima pomoć i utjeha."[35] Dvadesetih godina u Rimu i u cijeloj Italiji bujali su fašizam, anarhizam, komunizam...[36] Ostavljajući spomenute nepomirljivosti hodočasnici odlaze u Umbriju, u Assisi, u Porcijunkulu, kolijevku franjevačkog reda: "Ovdje je Božji čovjek Franjo tepao svim Božjim stvorovima zovući ih sve braćom i sestrama. Oganj mu je bio brat, vuk mu je bio brat i vjetar mu je bio brat. Vodu je zvao sestrom, smrt mu je bila milom sestricom." Put je dalje vodio u Firencu, grad futurista, Machiavellijev, Danteov, Petrarkin, Boccacciov, Medicijev...grad. Nikako ne možemo previdjeti lakoću s kojom Vlašićak iznosi na zanimljiv način svoje dojmove s puta, asocijacije koje mu naviru u misli, posebice slike siromaštva, skromnosti i molitve što ih je doživio kod franjevaca. Slično će pjevati i Sudeta o smrti sestrici, o bratu vjetru, o bubi... u svojim pjesmama. Vlašićak je čitao njegovo djelo, a najvjerojatnije je poznavao i samog Sudetu koji je tih godina učiteljevao u Virju.

Kraće pripovijesti, što ih s pravom možemo nazvati crticama, Vlašićak je objavljivao u svom almanahu *Hrvatske vedre duše*, odnosno *Hrvatska duša*. Uglavnom se u njima prisjeća svojih kapelanskih dana. Veći dio je okupio pod zajedničkim naslovom *Po kršu i grezu* i objavljivao u nastavcima. Oveća pripovijest *Četiri črnorisca* ostala je nedovršena.[38]

Život mladog kapelana nije bio nimalo lak: "Po danu blatan, izmučen u zamusanoj, posukanoj mantiji i glomaznim čizmetinama, a navečer posve drugi čovjek: u drugom odijelu, drugoj obući, čovjek, koji iza obavljene molitve prati književnost svoga naroda."[39] Ako se izuzmu stavovi tipični za jednog svećenika, kritika poklada i običaja vezanih uz njih, protivljenje raznoraznim reformama u kojima su najčešće otimana imanja župnicima (šume, oranice, livade), ne možemo previdjeti kako zna biti ironičan i izrugati što je za osudu. Oko pojedinih župnika znale su se okupiti cijele obitelji bliže i dalje rodbine i on ih je na račun župe izdržavao. Mirkec, župnikov brat, nesvršeni đak, lakrdijaš koji se uspio narodu nametnuti, paradigma je spomenutih pojava (*Zlatna kokoš*).[40] U život naroda sve je više ulazila politika i tako ga sve više udaljavala od crkve. Štoviše, huškala je narod na župnike, učitelje, unosila smutnje i nered (*Politički kanibal*). Svađala je katoličke s pravoslavnim svećenicima, širila netrpeljivost između vjera...

34 Nav. djelo, str. 186.
35 Nav. djelo, str. 338.
36 Vlašićak je protivnik i komunizma i fašizma: "Anarhizam, komunizam, socijalizam i drugi kojekaki 'izmi' imadu u Italiji mnogo i mnogo pristalica. Kaki su to ljudi? A da li je fašizam bolji? Koliko nam je već zla nanio na Rijeci, u Istri, a koliko će još nanijeti?" Nav. djelo, str. 352.
37 Nav. djelo, str. 355
38 Četiri črnorisca.// *Hrvatska duša*... V. knjiga. Virje, 1926., str. 59-103.
39 Po kršu i grezu I // Hrvatska duša... II. knjiga, Zagreb, 1923., str. 146.
40 Po kršu i grezu V // *Hrvatska duša*... III. i IV. knjiga. Virje, 1924.-1925., str. 263-269.

Izuzmemo li navedene pojave koje više pripadaju sociološko-političkoj raspravi, negoli ovakvom prikazu, uočit ćemo još nešto: Vlašićak zna doživljeno i literarno uobličiti: krajolik, atmosferu, predmet... Starom župniku Franji Potočiću na Badnjak dolaze dva školska druga, kao i on svećenici. Svi zajedno pale svijeće, pričaju dok svijeće dogorijevaju, očekujući polnoćku koja će jednom od njih biti posljednja. Samo se ne zna kome. Zajedno mise očekujući s narodom dolazak Spasitelja: "Kao što suha, ispucana zemlja željno svesrdice čeka rosicu s nebesa, tako i svi ti mrki, koštunjavi muškarci, sve te mukotrpne, ispijene ženice, sve te nakićene, stidljive djevojke, svi ti drhtavi starci očekuju danas u toj svojoj staroj, dobroćudnoj crkvi neku utjehu, neku iskricu sreće."[41]

Uz netom navedeni uspjeli prikaz atmosfere zajedništva naroda s Bogom, Vlašićak je bio majstor akvarelist u slikanju prirode, posebice krajolika uz Dravu s kojom je bio vezan od najranijih dana. Uspjeli prizori suše kad poigrava more kukuruza, konak, madžarska obala, jablani, a u suton valići poskakuju "lagašno poput nestašne djece": "Mlinsko kolo postajalo sve *tiše i tiše*. Kukuruzi su šaptali nešto *tiho, tajneno*. U blizini se javio ribič *tužno, otegnuto*. Akordi dana postajali su sve tiši, dok nijesu polagacko i zamrli."[42] Nije potrebna daljnja raščlamba da se uvidi kako on ujednačenim ritmom, jednostavnim rečenicama koje obično završava priložnim gradacijama (*tiše i tiše; tiho, tajneno; tužno, otegnuto* ...) vješto gradi slike, laganim nanosima boje nijansira, potencira, uvlači nas u svoj doživljaj smiraja dana na Dravi. A kakav je tek opis života na Konacima? "Lijep je život na Konacima ljeti. Čitava golema ravnica je u cvijetu. Sve je omamljeno od mirisa i od ptičje pjesme. Kukuruz, kršni podravski kukuruz švasti tajneno kao nigdje drugdje. A na Dravi mlinari, ribari, zlatari, šum, klopot, vreva, vika, cika."[43]

Sa slikama krajolika puno zajedničkog baštini i hvalospjev *Slici sv. Martina* u virovskoj župnoj crkvi. U nizanju paralelizama, u ovećoj lirskoj prozi koju bismo uvjetno mogli nazvati i pjesmom u prozi, njezinu ljepotu uspoređuje s majčinim smiješkom, najljepšom pričom, zanimljivim snom, dobrotu s ljetnim danom, učiteljicom i savjetnicom, a brižnost s brižnošću majke, straže... A crkva, u kojoj je i sam kršten "nema veličine rimskih bazilika, nema sjaja europskih katedrala, nema romantične aureole ... Sveti Martin je imao samo glasovita zvona i staru svoju sliku."[44]

Četiri črnorisca oveća je povijesna pripovijest o prvom hrvatskom kralju Tomislavu i ninskom biskupu Grguru nastala povodom tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva. Nažalost ostala je tek u nacrtu i u njoj Vlašićak nije uspio do kraja profilirati likove, do kraja izgraditi sukobe, odnosno dati maha svome očitom pripovjedačkom talentu. Ako je što za izdvojiti, bile bi to scene krunidbe i narodnog veselja opisane rečenicom punom dinamike: "Živo more vri, klokoće, bruji, šumi, grmi. Pište svirale i dvojnice, ječe gajde, cvile i plaču gusle, ciniču tambure."[45]

41 Neočekivani polažajnici.// *Vedre hrvatske duše, str. 75.*
42 Crna avet na pomolu. // *Vedre.... str. 90.*
43 Po kršu i grezu VI // *Hrvatska duša*... III. i IV. knjiga, str. 270.
44 Slika sv. Martina.// *Hrv. duša... III. i IV. knjiga, str. 281-282.*
45 Četiri črnorisca, str. 76.

V

I prije objavljivanja *Jezičnog plijevora* 1925. g.[46] Vlašićak se bavio leksikografskim radom i uopće jezičnim pitanjima. Pri tom se uvijek naslanjao na hrvatsku tradiciju: "Budimo čedni nasljednici i nastavljači hrvatskih leksikografa mantijaša Stullija, Habdelića, Belostenca i Ivekovića."[47] A to je u praksi značilo da u književni jezik treba uzimati lijepe riječi iz svih štokavskih krajeva te riječi iz svih naših krajeva uopće. Bogatstvo sličnoznačnica (sinonima) omogućit će nam izbor najpogodnije riječi. Dakle, stav općejezični i općehrvatski. U svakom jezičnom poslu pa i u skupljanju riječi moraju se bilježiti naglasci, značenje, navoditi primjeri, mjesta gdje se tako govori...[48] Onima koji su Vukove zasluge uzdizali do nebesa Vlašićak je odgovorio: "... mi danas znamo, hvala Bogu po zasluzi ocijeniti i vagnuti Vukove valjanosti i pouzdanosti."[49] Kasnije, 1923. u članku *Naš književni jezik* on će i obrazložiti svoj stav: "Starina Vuk nije ni pola posla obavio, niti ga je mogao obaviti. On je poput vihora letio Srijemom, Bačkom, Banatom, Hrvatskom, Slavonijom, Dalmacijom."[50]

Na knjigu Stjepana Pavičića *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću* (Rad JAZU 222) objavljenu 1921. osvrnuo se u polemički intoniranom tekstu pod istim naslovom.[51] Po Pavičiću u Slavoniji starosjedioci su štokavci ekavci kao i štokavci ikavci, ali mu je zasmetala Pavičićeva tvrdnja kako se u čitavoj Slavoniji nekoć govorilo kajkavskim narječjem kao i tvrdnja da su štokavci jekavci u novskom, pakračkom, daruvarskom i slatinskom kraju doseljenici te su starinci od njih preuzeli njihov govor. Vlašićak se pita: "Hoće li uvidjeti naši filolozi da je u Hrvatskoj bilo katolika jekavaca i prije dolaska Srba?"[52] Dalje nastavlja obrazlagati svoju tvrdnju navodeći brojna mjesta u kojima se govori (i)jekavski od davnina. Štokavci (i)jekavci katolici nisu se miješali s pravoslavnima, nisu od njih preuzeli vjeru, niti nošnju, a kako bi preuzeli govor... U zapadnoj Slavoniji nije se govorilo kajkavskim prije provale Turaka kako navodi Pavičić oslanjajući se na toponime koje su razni pisari, bilježnici zapisivali svakako: "Po svemu ovome dakle tvrdim da slavonski jekavci nijesu naučili svoga govora od Srba, i da je u Slavoniji kao i u Hrvatskoj moralo biti štokavaca-jekavaca i prije svršetka 17. stoljeća (prije velike seobe Srba)."[53] Vlašićak je u zaključku jasan: ikavci, jekavci i ekavci štokavci starosjedioci su u Slavoniji. Zašto sve ovo navodim? Zato što je Vuk tvrdio da su Hrvati štokavci samo Srbi katoličke vjere. Tek jedan dio kajkavaca (a drugi, veći dio bili su Slovenci) i govornike čakavce smatrao je "pravim Hrvatima". Hrvatska se, po Vuku, prostirala dokle se govorilo

46 Vidi: *Hrvatska duša...* III. i IV. knjiga, str. 518-583.
47 Naš književni jezik. // *Hrvatska duša...* II. knjiga, str. 247.
48 Više u članku: Naš književni jezik
49 Nešto jezičnoga plijevora. //*Katolički list* 67, 30(1916), str. 450.
50 Naš književni jezik, str. 242.
51 Vidjeti *Vedre hrvatske duše...* I. knjiga, str. 200-206.
52 Nav. djelo, str. 204.
53 Nav. djelo, str. 205.

"hrvatski", dakle skučena na svoje zapadne granice, bez Slavonije, Baranje, bez većeg dijela Dalmacije, Banovine, Like ... Uskoro je ta Vukova "filološka teza" prerasla u ideju velikosrpskih osvajanja. Vlašićku je već dvadesetih godina bilo jasno kamo vodi sljepilo naših filologa (vukovaca) i imao je hrabrosti oduprijeti se opasnim i znanstveno neutemeljenim zabludama.[54]

Polemika *Hrvatski jezik u crkvenim knjigama* što ju je Vlašićak vodio s o. Petrom Vlašićem, prevodiocem Evanđelistara, iskristalizirala je jezične nazore našeg autora. Kako sam navodi: "Još u gimnaziji sam osjećao glomaznost, nespretnost, prostotu i zastarjelost jezika u našim molitvama."[55] Poslanice, evanđelja, ostale obredne knjige što ih je preveo Iveković ne odgovaraju našim potrebama, jer ti tekstovi vrve imperfektima, aoristima, još su uvijek u upotrebi stari dativ, lokativ, instrumental, imenica je u pravilu ispred pridjeva, rečenice su velike, nepregledne i nerazumljive, a potom brojni arhaizmi... Budući da je uskoro trebao izaći novi Evanđelistar u prijevodu Dubrovčanina P. Vlašića, Vlašićak predlaže sastanak svećenika jezikoslovaca te da se jezično usklade mnoge molitve, ali i da se ne ponove u Vlašićevom prijevodu neke od Ivekovićevih nespretnosti. Sve osobitosti Ivekovićeva prijevoda Vlašić je smatrao osebujnošću biblijskog i crkvenog stila.[56] Upravo tradicija i crkveni stil onemogućavali su, po Vlašićkovom mišljenju, narodnom jeziku da "dođe u svetim knjigama do svog prava..."[57] Kako se polemika rasplamsavala Vlašić je Vlašića nazvao "pretjeranim jezičnim čistuncem", a ovaj mu je odgovorio: "Ja se tijem još ponosim i želim, da bi se među hrvatskim katoličkim svećenstvom našlo barem stotinu ovakvih i još pretjeranijih čistunaca."[58] I kad se 1921. konačno pojavio Vlašićev prijevod Evanđelistara, dogodilo se ono što je Vlašićak i očekivao: miješanje fonetskog i etimološkog pravopisa, mnoštvo imperfekata, pridjev iza imenice, a posebice česta upotreba arhaizama (štenje, u dni one, u višnjih, letušti, prošasti...) i regionalizama (svrha, pitati, iskrnji, drača...).[59] No, u tom istom članku Vlašićak je progovorio o sebi i svome rječniku: "Taj seoski svećenik sve neprilike rado podnosi, jer ljubi svoj hrvatski jezik, pa je tako do danas sakupio oko 10.000 lijepih nepoznatih riječi, što ih nema ni Vukov ni Akademijin Rječnik. Toga evo svećenika tjera i sada na pisanje ljubav prema istini, ljubav prema hrvatskom jeziku i želja da koga pouči."[60]

Namjera, koju izražava u uvodu *Jezičnog plijevora* 1925., da sve skupljene riječi objavi u obliku knjige, koliko je meni poznato, nije se ostvarila, kao ni namjera obnavljanja almanaha pod novim naslovom *Genius Patriae*. Nisu mi poznati razlozi. Mogu samo pretpostavljati da je nailazio na nerazumijevanje dijela svećenstva, ali i politike sredinom dvadesetih godina kad su demokratske slobode sužavane pa je vjerojatno i zbog toga prestao izdavati almanah *Hrvatska duša*. Veći dio svećenstva,

54 Ilija Pejić. Književno-jezične i metodičke rasprave. Bjelovar, 1997., str. 110-117.
55 Hrvatski jezik u crkvenim knjigama.// *Katolički list* 72, 21(1921), str. 246.
56 Petar Vlašić: Hrvatski jezik u crkvenim knjigama.// *Katolički list* 72, 26(1921), str. 303-305.
57 Ivanko Vlašićak. Još o hrvatskom jeziku u crkvenim knjigama.// *Katolički list* 72, 27(1921), str. 315.
58 Ivanko Vlašićak: Bogu biserje.// *Katolički list* 72, 45(1921), str. 532.
59 Ivanko Vlašićak: Evandelistar o. Petra Vlašića. //*Katolički list* 72, 50(1921), 590-592.
60 Nav. djelo, str. 590.

okrenut tradiciji, dakle konzervativan, zacijelo nije podržavao već navedene Vlašićkove stavove o jeziku u crkvenim knjigama. A i financijske poteškoće u koje je Vlašićak zapao samo su uvećale njegove nevolje.[61] Kako bilo da bilo do nas je dospio tek deseti dio od tog velikog i dugo skupljanog rječnika.

Upitno je da li se *Jezični plijevor* može nazvati rječnikom. Prije bi bio jezičnim savjetnikom, jer nedostaje mu rječnicima nužan instrumentarij gramatičkih kategorija vrste, roda, broja riječi koje objašnjava. To znači da bi u objašnjenju svake imenice trebao navesti kako se piše V. jd. i N. mn., ili bar kod onih gdje se događaju glasovne promjene, kod pridjeva kategorije vida, oblik komparacije, kod glagola odnose procesualnosti (svršeni/nesvršeni), 1. lice prezenta, imperativ, prilog sadašnji, gl. imenicu... Uz neke riječi ne navodi ni njihova osnovna, ali ni prenesena značenja, nema naglasaka pa ne znamo ni njihov izgovor. Vlašićak samo navodi, po svom mišljenju, pogrešnu lijevu stranu i u desnom stupcu nudi bolji oblik.

Unatoč navedenim propustima *Jezični plijevor* ima puno dobrih strana. Ponajprije jasan mu je stav prema arhaizmima, lokalizmima (dospjeti >svršiti; drača > trnje; pitati >tražiti; predika >propovijed; sirće >ocat, kvasina...), tuđicama (falinga > pogrješka; invalid >nemoćnik; ispoljiti, ispoljavati >izvirati, izbijati, pokazivati; izlišan >nepotreban, suvišan; kaucija >jamčevina; mušterija >kupac, gost...; spisatelj >pisac; stomak >želudac, trbuh; uhapsiti >zatvoriti...) i on ih isključuje iz književnog jezika. Frazeološke izraze preuzete s raznih strana u većini slučajeva dobro rješava: čini mi dobro >prija mi, koristi mi; dati si truda >truditi se, mučiti se, pokušati; podnijeti molbu >poslati molbu; staviti prigovor >prigovoriti; staviti pitanje >pitati; vladati jezikom >govoriti...Umjesto tada uvriježenih oblika predlaže nove koji su nam danas uobičajeni (Albanez >Albanac; Parižlija >Parižanin; pučka škola >osnovna škola; imenito >osobito...). Razlikuje nijanse u značenjima posvojnih pridjeva (biskupski - biskupijski; jubilarni - jubilejski; župski - župni...). Pomalo je čudno što ne uočava stilsku iznijansiranost ovih sličnoznačnica te riječi s lijeve strane nepravedno isključuje: dočarati >pokazati; izražaj >izričaj; izvod >izvadak; obljetnica >godišnjica; prevarant >varalica; razvod >rastava; skrušen >pobožan, ponizan. Oblici koje je u svoje vrijeme smatrao ispravnima i koje je preporučivao danas su arhaizmi: dominikanac >dominikovac; evanđelistar >evanđeonik; franjevci >franovci; hodočasnik >poklonik, proštenjar; mjenjačnica > mjenjaonica; nogomet, nogometaš >loptanje, loptaš; preporod >preporođaj; redarstvenik >redar; tjedan >sedmica; uporabljiv >zgodan, prikladan...

Još bi se dalo navoditi i dobrih i loših strana ovog rječnika-savjetnika, no najvrjedniji njegov dio su riječi koje je Vlašićak davno preporučivao, a istom u naše vrijeme dobivaju svoje mjesto u hrvatskom književnom jeziku: imenito >osobito; izvod >izvadak; kamata >većak, dobit; kapara >zadavak; kapci >rebrenice; konobar >dvoritelj; konačno >napokon; krst >križ; mamuran >omamljen, opojen; marš >mimohod; novajlija >novak, početnik; ograditi se >poricati, odbijati; općinstvo >zajednica; putnica, pasoš tjeralica >potjernica...

61 Više u članku: Genius Patriae:// *Katolički list 80*, 35(1929), str. 458-460.

U kontekstu ovih jezičnih i leksikografskih promišljanja navest ću još nekoliko riječi na koje sam naišao čitajući njegova djela a učinile su mi se lijepima: naljevica (kiša), nahrupnica (bujica), put utrenik, mrkogleđe, ljudovati, župničija, rukosad (vinograd, voćnjak), oblakar, brzojavka, školnik, kasnohođa, krtica potkopica, okokućad, kruničati (moliti krunicu), razgovorak, jaklenost, breskve rujnice, tankoprelja pauk, ograđenka (zemlja), ocat, kvasina...

VI

Svećenik, pisac i leksikograf Ivanko Vlašićak bio je čovjek silne energije, pomalo nagle naravi, temperamentan pa je što svojom voljom što voljom drugih često premještan po raznoraznim, najčešće siromašnim župama. Usprkos životnim nevoljama, nerazumijevanju svećeničkih krugova, u vremenu skučenih demokratskih sloboda u Kraljevini Jugoslaviji, nije klonuo duhom. Uz svakodnevne svećeničke obveze nalazio je vremena i za suradnju u mnogim časopisima, uređivanje almanaha *Vedre hrvatske duše*, odnosno *Hrvatska duša*, pisanje pripovijesti, putopisa, jezičnih rasprava. Kritičan, a uz to i odvažan, dosta je vjerno oslikao tadašnje crkvene prilike i sve veće udaljavanje naroda od crkve. Krivci sve većoj duhovnoj pustoši u narodu su nove društvene okolnosti (politika), ali i svećenstvo. Tragao je za likom idealnog svećenika koji će se narodu približiti, uočiti njegove poteškoće i pomoći mu. A narod ne pozna svoje duhovne pastire, oni su mu strani i neshvatljivi. Tako su nastali portreti poznatih svećenika, Vlašićkova prisjećanja kapelanskih dana (*Po kršu i grezu*), a i povijesni radovi: *Miholjanci (Zdelja)*, 1923., *Povijest Trapiskog manastira "Marije Zvijezde" kod Banja Luke*, 1924.

U portretiranju svećenika znao je uočiti presudno: Štoosovu učenost, Puškarićevu bliskost s narodom, Brantnerovo i Jemeršićevo rodoljublje. Pišući o crkvenim redovima, čiji život može biti primjerom duhovne obnove posustalog svećenstva, isticao je franjevačko siromaštvo i jednostavnost, trapističku kontemplaciju, molitvu i rad...

Ako je što za istaknuti u radu ovog svećenika, onda je dvoje: urednički i leksikografski rad. Kao pokretač, urednik i izdavač uspio je oko svog almanaha okupiti glavninu svećenika intelektualaca pa su i danas ti zbornici ilustrativan pregled stvaralaštva katoličkih svećenika u dvadesetim godinama 20. st. A kao vrstan poznavatelj jezika skupio je oko 10.000 riječi. Nažalost do danas je sačuvan tek manji dio. U leksikografskom radu oslanjao se na bogatu hrvatsku leksikografsku tradiciju. Sve očitijim srpskim presezanjima i u sfere govora i jezika neizravno se suprotstavljao odstranjujući sve što nije bilo u duhu hrvatske jezične tradicije. U mnoštvu rusizama i turcizama koje jasno obilježuje u *Jezičnom plijevoru*, nije teško prepoznati i srbizme. A o Vuku, začetniku poznate jezične politike dominacije i prisvajanja, jasno je iznosio svoje stavove. A još kad se ovome pridoda jasno isticana i iskrena (bez mržnje prema drugom) ljubav prema hrvatskoj zemlji, hrvatskom narodu i katoličkoj vjeri, nije čudno da je mnogima smetao, posebice srpskom diktatorskom režimu pa su ga zato i ubili 1935. g.

Ruka koja neće njihati kolijevku

Bila je nježna, meka, bijela...
Dlan joj nisam vidjela
Divila sam im se dok su njihale kolijevku...

Pišem, listam, mazim, padam...

Imam lijepu ruku - kažu ljudi
Ali ne vide ranjene dlanove od padova
Tko zna kakvi su bili njeni
Slomljena ali ne i mrtva
Imam ruke,
Ruke koje neće...

Kad te more...

Kad te more pokriva i topi u dubini -
Svjetlost nadolazi, bešumno...
Sjena iako si prozračan.
Ništa čvrsto, toneš i lebdiš - sam.
More te diže.
Pogledaj u sebe!
Pogledaj u sebe!
To ti je jedini prijatelj
Jedina iskra i svjetlost...

Anđeo

Dok ti u kaosu plamena
Nestaju pisani idoli
Dok oluja gubi boje pobjede
I kamen ima oči, ima dušu
Samo ti držiš rukama nebo
Samo ti osjećaš naklonost anđela.

Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya

V. Propast Zapada: Filip Barelli i balkanizacija Europe

Dr. Milan Šufflay sanjao je slobodnu i neovisnu Hrvatsku, ali je vrlo dobro vidio javu koja je okruživala Hrvatsku, vidio je stvarnost Balkana i Zapada. Bio je član Hrvatske stranke prava, ali nije pisao članke s političkim temama samo kao pravaš, nego i kao znanstvenik, povjesničar svjetskog uma koji nije prilagođavao javu svojim političkim snovima, nego je gledao kako se politički snovi mogu prilagoditi stvarnosti. Bio je kao čovjek i znanstvenik pacifist, pisao je u "Obzoru" o budućim okrutnostima novog Velikog rata[130] te u tom kontekstu valja čitati i njegove članke o propasti raznih civilizacija,[131] ali je bio svjestan političke jave Europe, jačanja onih politika koje vode interesa isključivo o najužim nacionalnim interesima svojih zemalja, i koje nisu mogle biti zainteresirane za slobodu Hrvata iz nekakvih civilizacijskih, kulturnih ili pacifističkih razloga, nego samo iz svojih sebičnih geopolitičkih razloga. Šufflay je i u takvoj politici Europe tražio šansu za Hrvatsku, pa je dokazivao Zapadu da mu valja upravo iz geopolitičkih razloga podržavati Hrvatsku, a Hrvatima, posebno HSS-u i Stjepanu Radiću, dokazivao je da se trebaju prilagoditi političkim tendencijama u Europi

130 Maršal Foch o budućem ratu. OBZOR. 68 (1927), br. 183 (12. VII.), str. 2. Nepotpisani članak.
Rat s plinovima nije okrutan : Članak engleskog kemičara Haldanea u "Daily Maily". OBZOR. 68 (1927), 201 (30. VII.), str. 2. Nepotpisani članak. Po običaju, naslov je Šufflayevog članka ironičan: iz prevedenog dijela članaka objavljenih u fašističkom "Daily Mailu" vidi se da Velika Britanija priprema svoje mase za budući Veliki rat, u kojemu će navodno nova oružja omogućiti "humanije" onemogućavanje ili uništavanje neprijatelja. U tom smislu, dakle u smislu zapadnih promicanja ideje da je razvoj i usavršavanje tehnike jamac ljepšeg života u budućnosti, treba čitati i članak:
Kako ćemo živjeti u godini 1950.? : Bajoslovan i lagodan život budućih generacija. OBZOR. 68 (1927), br. 68 (11. III.), str. 4. Nepotpisan članak. Šufflay prepričao članak koji je objavljen, znakovito, u desničarskom "Daily Mailu", listu engleskih veleindustrijalaca.

131 Čudesa "Maja-civilizacije" : Arheološka senzacija Amerike : Kronika u kamenju. OBZOR. 65 (1924), br. 31 (1. II.), str. 4. Potpis: Dr. M. Š.
Piramide u džungli : Američki savremenici Tutankhamena. : Otkrića o američkoj civilizaciji iz 2000 g. pr. Krista. Tajna Maya civilizacije. Neobični arheološki nalazi na Rio Grande. OBZOR. 65 (1924), br. 214 (10. VIII.), str. 4. Nepotpisani članak.
Agonija indijanske rase. Etnologijski prikaz prošlosti crvenokožaca : Igra s loptom. Tajna društva. Lov na bivole. Žrtve kulture. Rezervacije. Koliko ima danas Indijanaca. OBZOR. 65 (1924), br. 219 (15. VIII.), str. 4. Nepotpisani članak. O okrutnosti bijele rase prema Indijancima.
Pacifička Atlantida. Misterij Uskrsnog otoka : Hiljadugodišnje tajne pacifičkih ponora. Je li Azija bila vezana s Amerikom? Predhistoričke skulpture i nadgrobni spomenici. Mali broj stanovnika Uskrsnog otoka nije mogao da proizvede takva djela. Hipoteza o starom kontinentu i propaloj civilizaciji. OBZOR. 68 (1927), br. 156 (12. VI.), str. 2. Nepotpisani članak. Taj Šufflayev interes za propale civilizacije povezan je i sa Šufflayevim znanstvenim proučavanjem Balkana, koje dokazuje da su ljudske civilizacije dosta tanušne kožice na debeloj zemaljskoj kori.

i početi voditi "tvrdu" nacionalnu politiku. U tom je cilju Šufflay napisao uvodnik *Pred bezdanom*:[132]

»Upravo fundamentalne promjene vrše se u svjetskoj politici. "Hrvatsko pravo" bilo je prvo, koje je jasno i glasno, već prije 5 mjeseci, nagovijestilo silni val nacionalizma u Europi i dizanje europskog korduna proti Sovjetima.

I odjednom gleda zapanjeni "mirotvorni svijet", kako "frankovci svih zemalja" digoše glavu. Na izborima u Engleskoj tukoše konzervativci i voda francuskih nacionalista, bivši predsjednik Millerand, izdaje proglas na Francuze, da se skupe u nacionalnu republikansku ligu. U Italiji vlada fašista Mussolini i baš sada obnavlja s njim prijateljstvo engleski ministar vanjskih poslova Chamberlain.

Čitav Veliki Zapad stao je javno podupirati nacionalističku bugarsku vladu. U Austriji došao je ovih dana za ministra vanjskih posala dr. Mataia, čistokrvni buržuj, kako bi rekli naši slavosrbi, "izraziti frankovac". Poljska dobiva francusku ambasadu i postaje neka vrst velevlasti. Biograd već je davno sklopio vojnu konvenciju s Rumunjskom. Sada se sprema, da to isto učini s Italijom. Sve to radi se u smjeru jačanja evropskog korduna proti sovjetima.

Biograd je zaleđe Rumunjske. Mađarska je zaleđe Poljske. I šanse Mađarske poskočiše silno na Zapadu. Ona je zarano zamijetila, što se sprema na Velikom Zapadu i ulazi s oduševljenjem u veliku frontu proti današnjoj Rusiji. Kroz šest su godina Mađari isticali govorom, pismom i umjetničkim plakatima, jakom propagandom u Engleskoj i Americi, da njihov narod stoji tisuću godina na braniku Zapadne Evrope (krilatica: Ezer évig a nyugatert). Danas ponovno donose za to djelotvoran dokaz. Oni se osjećaju u tom kordunu kao riba u vodi. A čekali ga kao ozebao sunce. (...) Kako se vidi, nacionalistički val već je prošumio Evropom. "Umgruppierung" svršen je već posvuda: u Biogradu, u Sofiji, u Beču, u Budimpešti, u Varšavi, u Bukureštu. Samo nije obavljen u banskoj Hrvatskoj, tom ognjištu hrvatskog nacionalnog pokreta. Nije obavljen, jer tu slijepi vodi ćoravoga. Oba dva srljaju u bezdan.«[133]

Anglosaksonski Zapad nije ujedinjavao Europu na temelju kršćanske kulture i civilizacije, jer da jest, odmah bi bio udario na Mussolinija žestokim sankcijama, ne bi bio paktirao s fašizmom. Ali, paktiranje s europskim nacionalizmima, a bez savezništva u kršćanskoj kulturi, završilo je kako je završilo, katastrofom Zapada, s pobijenim milijunima ljudi. Zapad, koji je tu istu Mađarsku, Poljsku, Rumunjsku, Bugarsku "dovukao" u svoj "zid" protiv Rusije, prvo je te zemlje bez milosti prepustio Hitleru, a onda Staljinu.

Danas Zapad paktira (opet) s velikosrpskom vladom u Beogradu, velikosrpskom stoga što se ta vlada nije ispričala za velikosrpski napad na Hrvatsku, praćen ubijanjem tisuća hrvatskih civila, žena, djece i staraca te ratnih zarobljenika, praćen razaranjem hrvatskih domova, crkava i kulturnih spomenika. Danas Zapad paktira s onima koji

132 Pred bezdanom : Tisuću godina za Veliki Zapad. HRVATSKO PRAVO. 17 (1924), br. 4861 (21. XI.), str. 1-2. Nepotpisani uvodnik.

133 Isto.

nisu obećali da neće više uzeti u ruke palice, praćke i otrovne strijele jer to i ne mogu obećati; ako bi pak i obećali, to ništa ne bi značilo, ako to obećanje ne bi bilo praćeno djelima. Danas Zapad ponavlja pogrešku s fašizmom, kada civilizacija i kultura nisu imale nikakve težine u političkom odlučivanju, jer se sklapalo savezništvo s barbarima samo zato, da bi se sačuvalo blago veleindustrijalaca, novac i moć krupnog kapitala. Da je tome tako, da se Zapad isključivo s tih razloga sukobljavao s boljševičkom Rusijom, a ne iz nekih ideoloških, civilizacijskih i kulturnih razloga, nije dokaz samo to, što se nije iz civilizacijskih i kulturnih razloga sukobljavao s fašizmom, nego i Šufflayev uvodnik *Američka kamarila*:[134]

»Osvijetlit ćemo tamne i najmoćnije svjetske sile. Sile, koje kroje sudbinu svijeta. Kojima je država SHS tek neznatno sredstvo, ali kojima je Balkan postao vanredno važan.

Bacamo svijetlo na jednu malo drugojačiju kamarilu nego je to ona u Biogradu. Na Tammany Hall, skupinu bankira i veleindustrijalaca, na ono bijelo društvo, koje je odlučilo o svjetskom ratu. I koje se sada naporom svih svojih orijaških snaga diže, da održi rimski tip bijelih državnih tvorbi. Da zauzda revolucionarne ruske Sovjete.

Amerika, zemlja zlata i mašina, baca se svom snagom u Europu. Da ju spasi u savezu s Englezima, a od straha pred Azijom. Njezina flota za koji dan stići će na Jadran. Njezini emisari poplavili su čitavi europski kordun od Baltika do Egejskog mora. Njezini diplomate pletu ocalne niti. Rade i u Biogradu. Njezine novine bave se Balkanom. Bave se temeljito i gotovo ne taje, da se ondje radi o velikim svjetskim pitanjima.

U prilogu najvećih američkih novina "The New York Times" napisao je nedavno snažni američki publicista i putnik O'Hare McCormik članak pod vanredno značajnim podnaslovom: "Američki ideal demokracije s mašinskim blagostanjem iznosi pobjedu nad rivalnim sovjetskim idealom".«[135]

Šufflay citira McCormicka:

"Uistinu agrarne bune u Bugarskoj, macedonske provale u Grčku, hrvatski otpor u Jugoslaviji, 'crvene' vojske u Rumunjskoj, to su pokreti, koji se tiču Kanzasa većma, nego Wall Streeta ili Washingtona (!?). (...) Moskva gledajući preko balkanskih poljana na južno more, iz kojeg je protjerana, upotrebljava stare panslavističke krilatice da povuče Slavene u komunističku federaciju. A balkanski Slaveni okreću lice k američkoj preriji, koja zuji od mašina i telefona. Oni su čuli o dvjema vrstama demokracije, o onoj Nikole Lenjina i onoj Woodrow Wilsona. Obje idu za tim, da steknu više nego imaju, više odgoja, mašina, hrane, ugodnosti i samopočitanja. Ali Amerikanci, čini se, da su nekako već ostvarili ono, što Sovjeti obećavaju.

Tako je prvo pitanje od mnogih na Balkanu, koji će ideal demokracije pobijediti. Da li onaj, što ga propovijeda Kanzas i mudrac iz Emporije, ili pak carstvo Kristovo,

134 Američka kamarila : McCormick o seljačkim pokretima. HRVATSKO PRAVO. 17 (1924), br. 4835 (21. X.), str. 1-2. Nepotpisani uvodnik.

135 Isto.

što ga nuda Moskva preko Radića u Hrvatskoj i preko Krste Habačeva u Bugarskoj."[136]

Spominje li američki novinar užasan položaj ruskih seljaka, je li uopće zabrinut za "ljudska prava" tog seljaka? Nema ni riječi o tome. Riječ je o nečemu drugom, naime, o tome, čija će industrijska "civilizacija" vladati svijetom: ruska ili američka. Tko ovlada najvažnijim pomorskim i kopnenim putovima, tko bude imao više sebi podložnih zemalja i jeftinije sirovine, taj će pobijediti. Stoga američkog novinara ne zanima ni podređen položaj Hrvata u kraljevini SHS, ni HSS, ni hrvatsko seljaštvo, ni hrvatska kultura, ni plemenski *vis a tergo* balkanskog velegorja, nego samo jedno: koja će zemlja i čiji će narod raditi za probitak američkog krupnog kapitala, a tko će raditi za ruske boljševike. Trećeg puta nema. Američki je zaključak, da Stjepan Radić želi raditi za ruske boljševike, dakle Hrvati su uz Ruse. Drugo nije važno.

Zašto politika Velikog Zapada ne uzima u obzir civilizacijske i kulturne razlike između Hrvata i Srba, zašto sili Hrvate i Srbe da budu u jednoj državi ili pak jednom savezu, zašto gura u jednu vreću sunčanu mediteransku pješčanu lagunu i mračnu balkansku guduru, zašto gura Hrvatsku u balkansku provaliju koja guta civilizacije i kulture? Zato, što je civilizacija Zapada neprekidnom industrijalizacijom izgubila tlo pod nogama, potpuno se udaljila od prirode, od planina i rijeka, od mora i jezera, a kultura i umjetnost postale su samo manje ili više unosna investicija, more i rijeke samo područje poslovnih ulaganja, ljudi također samo manje ili više unosna investicija, pa su i planine i jezera i mora i livade i oranice postali novac, ne proizvodeći hranu, nego novac, pa se "hrana" proizvodi genetičkim putem, jer je genetički novac najjeftiniji novac. Tlo po kojem hodaju zapadni političari odavno nije više načinjen od zemlje nego od novca, pa ti političari ne znaju više osluškivati govor zemlje, govor zemaljske kore, koja tumači narodima što se može međusobno udružiti a što ne, i gdje su granice civilizacija, kultura i vjera, a te su granice, kako nas uči dr. Milan Šufflay, uvjetovane granicama sila koje struje zemaljskom korom.

Višestoljetnom industrijalizacijom te razvijanjem pohlepe za novim tržištima Zapad je oslijepio za uočavanje važnosti razlika među kulturama i civilizacijama pri donošenju političkih odluka, te je, unatoč svome bogatstvu i političkoj moći, samo naizgled paradoksalno, oslabio.

Vidjeli smo da su engleski novinari, dvadesetih godina XX. stoljeća dopisnici iz kraljevine SHS, bili sposobni razlikovati kulturno i civilizacijski Hrvate i Srbe. Danas je pitanje bi li to bili sposobni, u svakom slučaju njihovi političari nisu, ili ih to uopće ne zanima.

Međutim, dok se zapadno zanemarivanje razlika među kulturama i civilizacijama pri donošenju političkih odluka može pripisivati ne samo industrijskoj civilizaciji nego, kako je ona samo posljedica vjere zapadnog čovjeka u moć tehnike, osobinama zapadne bijele rase, koja je uništila dosta kultura i civilizacija, o čemu je Šufflay pisao, pristranost zapadnih diplomata, koji dulje vrijeme borave na Balkanu, i njihova zauzetost "za srpsku stvar", njihovo podržavanje velikosrpstva, čisto je balkanski fenomen u europskoj

136 Isto.

diplomaciji, te datira još od srednjeg vijeka. Taj fenomen balkanizacije europske diplomacije proučit ćemo na liku Mlečanina Filipa Barellija iz romana "Kostadin Balšić" Milana Šufflaya.

Tko je Filip Barelli? U povijesnoj Šufflayevoj studiji "Srbi i Arbanasi" spominju se svi važniji likovi iz "Kostadina Balšića", pa tako i Barelli. Tijekom XIII. stoljeća Mlečani prodiru na Balkan te počinju plesti mrežu oko albanske luke Drača. "U svim većim gradovima imadu oni svoje kolonije. Svagdje, gdje još nemaju izravne vlasti, imadu svoje konzule. U arbanaskom primorju imadu ih u Draču (1373), Spinarici (1277), Valoni (1359).

Već god. 1280. imade Ulćinj svojim načelnikom jednog Mlečanina (comes Marcus Pollani). God. 1357. dopušta veliko mletačko vijeće svojim građanima, da mogu ići za načelnike i činovnike (pro rectoribus et officialibus) 'u Valonu i ostala mjesta despotata' (locus Avalone et alia loca despotatus). A kad se, poslije smrti Dušanove, srpsko carstvo pretvara u roj kneževina, kod takovih malih dinasta od Skadra do Avlone pojedini Mlečani dolaze do velikog utjecaja. Najveći od ovakovih pionira prekomorske vlasti bio je Filip Barelli."[137]

Zabilježeno je da se 1364. Filip Barelli pojavljuje u Dubrovniku, poslije u Ulcinju. Bio je ministar financija (protovestijar) dračkog duke Balše II. "Poslije smrti Balše II. (1385) stupio je Filip u službu Đorđa II. Balšića. Tu je skoro nastradao. K Filipu je naime, negdje u martu 1390, došao neki čovjek, koji se izdavao za pouzdanika srpskoga kneza Vuka Brankovića, gospodara Prištine, Trepče i Prizrena, a zatim još i Skoplja pa Kruševca na donjem toku zapadne Morave. Ponudio je Filipu 500 libara srebra, ako preda varoš Ulćinj Brankoviću. Filip nije htio o tom ni čuti, već je tog čovjeka izbacio napolje (...). Usprkos tomu baciše Balšići Filipa u tamnicu i zaplijeniše njegova dobra. Tu valja primjetiti da je Đorđe II. Balšić bio svak Vuka Brankovića. Ova dvojica bili su supruzi dviju kćeri srpskoga kneza Lazara, koji je poginuo na Kosovu (1389).

Na uporni zagovor mletačke vlade pušten je Filip koncem god. 1391. iz tamnice i vraćen mu je imetak. Umah je stupio u službu Đurđa Thopije, koji je bio oženjen sestrom Vuka Brankovića. Kao protovestijar Đurđev on je prisutan kod predaje dračkoga kaštela Mlečanima (1. aprila 1392) i nosi poslije tu sačinjeni ugovor na ratifikaciju u Mletke."[138]

Filip Barelli bio je više desetljeća na službi kod lokalnih balkanskih vladara pa je dakle imao prilike na svojoj koži iskusiti balkanske plemenske podvale i spletke. U početnom dijelu romana "Kostadin Balšić" Barelli pokazuje izvrsno poznavanje balkanskih prilika, pokazuje kako poznaje čudne simbioze balkanskih naroda, kako poznaje njihovo plemensko vlastohleplje kojemu je "država" samo maska za obiteljsku vlast, pokazuje kako poznaje balkansku "crnu rupu" koja upotrebljava civilizacije, kulture i vjere samo u svrhu održanja plemenske vlasti. Barelli objašnjava drugom Mlečaninu Barbadigu:

137 Srbi i Arbanasi, str. 45.
138 Isto, str. 45-46.

"Ideja velike Dušanove imperije, razbijena o mnoge male epigone, sve jače dozrijeva u mozgovima ovih grabežljivaca, pogotovo nakon kosovske bitke, gdje pogibe srpski knez Lazar, čija slavohlepna kćerka Jelena ili, kako je zovu, Lena predstavlja sada kao supruga Jurja II. simbol legitimnosti. U slijepoj proždrljivosti i žedi za vlašću gledaju ovi vuci u strahovitoj turskoj sili lih samo saveznika, koji im uništava suparnike, koji je slomio Lazara Hrebljanovića, goni Vuka Brankovića iz Skoplja prema sjeveru, pritište Thopiju, a pravi svojim vazalom Konstantina Dragaša u Velbudžu i Marka, sina kralja Vukašina, u Prilepu. I carstvu na Bosporu žele propast, da se u njima kao krvnim rođacima usredotoči silni čar vizantijske tradicije. Druga generacija Balšića, tri brata župana, bila su još tri divlja pastirska čelnika. U treće je koljeno prodrla fina mješavina srpske i grčke krvi Lazarevića i Dragaša. Nad Jurom I. Balšićem zdvajali su uprepašćeni patriciji dubrovački i barski govoreći mi: 'e uomo furioso e chi non possed rason'. Ali vuk se spario s lisicom, Grkinjom Teodorom. Iz braka izišlo čudnovato kopile, Kostadin, u kojem su kliske i opasne osebujnosti majčine uspješno prikrile oporost i grozu očeva karaktera. Tvrdim, da svima, baš svima dračkim smutnjama ravna vještа, nesmiljena ruka Kostadinova, a ne bih se nimalo začudio, kad bih ovog smionog mladića jednog dana ugledao na ulici u sijedoj maski grčkog jeromonaha ili u kuti katoličkog fratra."[139]

Barelli sve zna o Balkanu, kojega je Kostadin Balšić simbol: simbioza naroda, instrumentalizacija vjera, civilizacija i kultura u svrhu učvršćivanja i širenja plemenske vlasti, okrutnost karaktera, okrutnost prema vlastitom narodu radi postizanja obiteljske vlasti, te, u skladu s tim, ratovanje pod turskom zastavom protiv konkurenta za plemensku vlast - sve ono što je hrvatskom narodu bilo potpuno strano i zbog čega su Hrvati tako stradali pod Turcima i od Turaka.

Dvorac Barellijev nalazio se blizu grada zvanog Rodoni ili Redoni. Zanimljivo je pročitati što Šufflay piše o stanovnicima grada u blizini kojega Barelli obitava:

"Rodoni ili Redoni zvao se u srednjem vijeku čitavi kraj okolo istoimenog rta između rijeke Išmija i Arzena. Sam je rt bio posut crkvicama i monastirima. Usprkos tomu stanovnici njegovi nijesu nipošto slovili sa svoje pobožnosti. Nijesu uopće imali dobra glasa. Ispod teške patine, koju je na njih naslagalo tisućljetno kršćanstvo i stega uređene države, magnetična je sila mora još uvijek izvlačila i dražila iste nagone, koji su njihove pređe prije petnaest stoljeća zapleli u rat s Rimljanima. Poput starih Ilira slovili su i Redonezi kao gusari."[140]

Noću su Redonezi u svojim čunovima napadali manje trgovačke brodove koji su jedrili kraj njihova grada, i pljačkali ih, dok su danju "bili Redonezi miroljubivi, pristojni ljudi, a od pamtivijeka nije bilo slučaja, da su putnici ili trgovačke karavane od njih nastradale po kopnenim cestama".[141]

To su te balkanske opsjene, sačinjene od starih crkvica i manastira i dnevne miroljubivosti, ispod koje vlada mračna zemaljska balkanska kora, koje su produžeci

139 Kostadin Balšić, str. 18.
140 Isto, str. 21.
141 Isto, str. 21.

plemenski predindoeuropski pranagoni samoodržanja, s palicom, praćkom i otrovnom strijelom.

U VI. glavi romana ("Na pretorijanskim vratima. Zotni Kosta") Filip Barelli vodi obranu Drača od pokušaja Kostadina Balšića da osvoji grad. Nizom smicalica Barelli je pripremio napadačima propast, a želja mu je da pokaže, kako se pameću, bez prolijevanja krvi, može pobijediti neprijatelj, kako objašnjava Izaku Angelu, zetu kneza Thopije, vladara Drača:

"Dakako, pohvatat ćemo napadače, kad će se uspinjati. Svakomu, kojeg uhvatimo, bit će na mjestu odmjereno dvadeset i pet vrućih. Ipak bih vas molio, da budete ondje vi nazočni. Kaštelan je Inkleki potpuno pouzdan, ali je divlja, krvoločna narav, a takovi su i ostali njegovi Arbanasi, osobito pak krujski oružnici, koji će biti ondje. Moglo bi se dogoditi koje nepotrebno ubojstvo. A ja želim, da u velikom nizu borbi za Drač ova, u kojoj ja vodim obranu, prođe s mnogo masnica, ali bez kapi krvi."[142]

Barelli ne želi ratovati na balkanski krvavi način, nego mletačkom lukavošću, te zaista uspijeva bez prolivene kapi krvi obraniti Drač od Balšićevih ljudi.

Tijekom romana putovi Kostadina Balšića i Filipa Barellija i dalje će se ispreplitati, jedan i drugi smišljat će urote kako bi svoga protivnika uništili. Barelli će braniti mletačke interese u Albaniji i posebno u Draču, koji će na kraju romana i pripasti Mlečanima, dok će Kostadin Balšić, koristeći se Turcima, nastojati domoći se Drača i drugih albanskih gradova. Da bismo dobili još neku sliku o Barellijevom protivniku, pravom Balkancu, evo kako Kostadin opisuje svojoj majci Teodori Jelenu Thopiju, ženu udanu za mletačkog patricija Marka Barbadiga, inače sestru kneza Jurja Thopije, vladara Drača, ženu u koju se zaljubio:

"Majko, to nije žena, koju bi vezao suprug, vjera, društveni propisi. Ne bi je vezalo ni dijete, da ga ima. Ne voli svog supruga, koji nema poduzetnosti, već je slijepo oruđe u njenim rukama. Ako ustreba, ona će ga nauckati proti vlastitom njegovu rodnom gradu, jer mrzi Mlečane, koji je sve više stežu. Prezire svoju sestru i njenog supruga kur Saka, te mletačke sluge, koji automatski davaju svoje privole za jačanje pravnih naslova mletačkih. Majko, to je žena, koja imade smisla za silne misli, koje ne grize savjest pigmeja, koju draži prolivena krv, a ono, što ljudi nazivaju grijehom, to je njojzi oznakom ljudske veličine."[143]

Balkancu pojam grijeha ljudskoga nije jasan budući da prepoznaje i priznaje samo ono, što jača njegovu vlast nad plemenom.

Kada Kostadin Balšić, manipulacijom Jelene Thopije, šalje vojnike Jeleninog muža Barbadiga da otmu ili ubiju Filipa Barellija, Barellijeva koncepcija obrane bez prolijevanja krvi pada u vodu te sjekire i mačevi odrubljuju neprijateljske glave i krv teče na sve strane:

»"On imade oklop!" poviče vojnik.

"Naravski, zvekane", reče Barelli otvoriv mu lubanju udarcem svog mača i

142 Isto, str. 57.
143 Isto, str. 73.

poletjev ususret svom desnom neprijatelju. Taj se je pokušao da brani, ali ga Filip kao usput ošine mačem preko lica.«[144]

Kako se roman bliži svome kraju, krv teče u sve većim potocima, teče krv iz rana koje su prouzročene sjekirama i mačevima, a sve zbog balkanskih pranagona Kostadina Balšića za plemenskom, obiteljskom vlašću nad albanskim gradovima, posebno nad Dračem, zbog čega Balšić ubija svoje takmace za vladavinu nad gradovima, ili pak one koji zastupaju mletačke interese.

Barelli uočava beskrupuloznost Balšićevu u borbi za plemensku vlast nad albanskim gradovima, te mu se počinje diviti, za razliku od Mlečana koji sjede u Veneciji:

»Zamišljeno vraćao se Barelli u palaču Musaki. "Ipak je čudnovato", govorio je on sam sa sobom, "kako ja sve drugačije vidim od ostalih ljudi. Mlečani drže, da je stvar s Krujom[145] već prevalila svoj zenit, a ja vidim, kako se na istoku, iza krujskih brda tek pomalja komet s turskim repom, repatica Kostadinova. Neobuzdana energija tjera je, kratko će sjati na horizontu moje komune. A ipak zaslužuje, da joj trag potraže i kasnija pokoljenja. Silan je i smion genij taj Kostadin. Istodobno goni on Mlečane i goni Turke. Goni Mlečane iz Kruje pomoću Turaka, goni Turke iz Skadra pomoću Mletaka. Vazal je Bajazidov, a neprijatelj Šahinov.[146] Ne bih se nimalo čudio, da u dogledno vrijeme međusobno počupaju brade sultan, ugarski kralj i dužd zbog pitanja, čiji je vazal zapravo Kostadin. Velik je to i krvav čovjek, bez srca, koji mora svršiti - crveno: u grimizu na prijestolju ili u vlastitoj krvi na stratištu.«[147]

Čudimo se, da Barelli, kako je sve bliže Balšiću, sve ljepše zbori o njemu, te one osobine Kostadinove, koje je početkom romana smatrao jadnim i kukavnim (nepostojanost savezništava, mijenjanje vjera, okrutnost u postupcima) drži sada - vrlinama. Ne znamo više, je li Barelli više Mlečanin, ili pak - Balkanac.

Čini se, da Kostadin Balšić u rujnu 1396. napušta privremeno Albaniju, kako bi sudjelovao u glasovitoj bitci kod Nikopolja, "gdje je Bajazid polomio sjajnu vojsku franceskih, engleskih i njemačkih vitezova, koja se je bila ujedinila s četama ugarskog kralja Sigismunda. Tu su franceski vitezovi, neiskusni u borbama s Turcima, opkoljeni, posmicani i pohvatani. Ugri dobro se držali i potisli Turke, kadno osvane na bojištu srpski knez Stjepan Lazarević, navali smjesta 'na kraljev stijeg i polomi ga'. U toj srpskoj vojsci, koja je brzo odlučila bitkom u korist Turaka, naslućujemo mi s pravom Kostadina, koji je mudro čekao, da vidi, kamo se priklanja bojna sreća. Mletačke galije na ušću Dunava preuzele su potučenog kralja Sigismunda i dovezle ga u Carigrad. Odavle se on preko Dubrovnika, gdje boravi od 21. do 28. decembra, vratio kući. I od toga imali su Balšići koristi, jer dne 3. januara 1397. doplovio je Juraj Stracimirović[148]

144 Isto, str. 111.

145 Albanski grad koji se odmetnuo od mletačke vlasti (mletački patricij Marko Barbadigo), a zatim ga preuzeo Kostadin Balšić kao turski vazal.

146 Šahin je Turčin koji upravlja Skadrom kao vazal Bajazidov.

147 Kostadin Balšić, str. 124.

148 Srpski knez, bratić Kostadina Balšića.

na svom brigantinu u Dubrovnik, da kao komes ili knez preuzme vlast na otocima Korčuli i Hvaru, koji stoje pod okriljem kralja Sigismunda."[149]

Eto, takvom se Balšiću divi mletački patricij Filip Barelli, na službi kod balkanskih moćnika, i mi odjednom shvaćamo da taj Filip Barelli više nema nikakve veze s vitezovima Zapada koji su ginuli za kršćansku Europu kod Nikopolja, ali zato ima i te kako veze s britanskim dopisnicima i diplomatima koji su krojili Jugoslaviju u kojoj su dominirali Srbi. Filip Barelli preteča je onih europskih diplomata koji su cijelo XX. stoljeće djelovali u korist velikosrpske ideje, slažući balkansku kulu od domino kocaka, kulu koja počiva na srpskoj dominaciji, i koja se svaki čas ruši. Filip Barelli je balkanizirani Europljanin, kojemu je prihvatljivo mijenjati saveznike, vjere, civilizacije i kulture, jer je važan samo cilj, a ne i put kojim dolazimo do cilja. Kada poslije strahovito krvave i nemilosrdne bitke između mletačke vojske, za koju su u toj bitci 1402. sudjelovali "kirieleisi", najpoznatiji albanski ratnici, te Balšićeve vojske Kostadinova vojska bude potučena, Barelli ne želi dopustiti Dračanima da sude Kostadinu Balšiću, na što je dominikanac, otac Progon, planuo:

»"Ser Filipe, vi ste poludjeli!" plane Progon. "Vi se zauzimljete za zločinca, koji stoji u usku savezu s Turcima, za krvoločnog vuka, koji je, a da ne govorim o drugome, prije tri časa prijevarnim načinom na stanku[150] dao poklati pedeset vojnika vašega rodnog grada -"

"Čujte me, mladi prijatelju!" prekine ga Barelli uzdignutim glasom, koji je mogao doprijeti i do Kostadina. "Knezu Kostadinu ne smije da sudi dnevna i ćorava strast, što od njega vidi samo neznatne dijelove, već bistro oko historije, što će ga obuhvatiti čitava. Ni ja nemam tog oka, ali vidim u njemu više nego vas dvojica. Knez Kostadin u savezu je s Turcima, da proti njim stvori predziđe kršćanstva. Poklao je petnaest lancija[151] hoteći spasiti tisuće još nerođenih vojnika, koji će natapati ovu i susjedne zemlje svojom krvlju zato - što je njegova osnova uništena. Maljušnim svojim podvizima vi ste omeli osnovu orijaša i time ste se strhovitije osvetili, nego što i slutite."«[152]

Zaista, s turskom će se vojskom stvoriti predziđe kršćanstva! Barelli je obolio od balkanskog civilizacijskog i kulturnog sljepila, te je i sam postao sredstvom u rukama

149 Kostadin Balšić, str. 140.

150 "... riječ je stanak tada u zapadnom dijelu balkanskoga poluostrva spadala u rječnik internacionalnoga prava. Tako se nazivali mješoviti pogranični sudovi, u kojima se rješavale rasprе između susjednih političkih jedinica. Institucija nosila slavensko ime, zvala se još sud, opći sud, porota, ali u njoj se stopili slavenski i arbanaski pravni navičaji tim laglje, što su sadržavali opće kulturne praelemente. U Dubrovniku nazivali se porotnici kod ovakih stanaka i 'skai' od arbanaskog glagola 'skaos', što znači: kazniti, osvetiti. Mjesta, gdje se obdržavali stanci, bila su drevnom predajom uglavljena: kod izvjesnih starih stabala, kod crkvica, na isbrešćima." "Kostadin Balšić", str. 97. Balšić je na "stanak" navabio Mlečane, zarobio ih i pobio ih mačevima, kršeći temeljne međunarodne pravne običaje. Kao što rekosmo, Balkancu zakoni i dogovori ništa ne znače.

151 Lancija je mletačka vojna formacija koju čine tri vojnika: oklopnik na konju, naoružan teškim, dugim kopljem i jakom sjekirom, potpuno oklopljen, glavu mu pokriva željezna kapa, jedino mu je lice otvoreno; Barelli ovako opisuje dva vojnika koja ga prate: "Jedan naime ovaki oklopnik na konju sa svojim sakomanom, koji je oružan sulicom i lukom, i s jednim lako oružanim pažem, koji mu nosi štit, tvori bojnu jedinicu, koju na zapadu zovu lancijom". "Kostadin Balšić", str. 26.

152 Isto, str. 185-186.

Kostadina Balšića, mrtvog Balšića, pa će Zapadu donositi glas da će srpska vojska, koja ratuje za račun Turaka, biti predzidem kršćanstva. Kako je to moguće, da Zapad vjeruje i danas Kostadinu Balšiću, da vjeruje plemenskom predindoeuropskom pranagonu samoodržanja, nagonu koji se širi iz mračnog balkanskog velegorja, a ne svojim vitezovima, koji su ginuli za zapadno kršćanstvo kod Nikopolja?

Zapad je davno odbacio kršćansku vjeru, kršćansku kulturu, provodeći uske nacionalne politike u kojima je svako sredstvo dobro, svaki saveznik dobar, svaka vjera i svaka nevjera dobra, svaka civilizacija i necivilizacija dobra, svaka kultura i nekultura dobra, i svaki novac dobar. Tako je Zapad, dekristijaniziran, svukao sa sebe tanku duhovnu košulju, i pokazao golo tijelo plemenskog čovjeka, kojim vladaju nagoni. Odbacivanjem Boga Zapad, iako posjedujući stare gradove koje Balkan ne poznaje, iako posjedujući umjetnost koju Balkan ne poznaje, iako posjedujući književnost koju Balkan ne poznaje, iako posjedujući veličanstvene katedrale koje Balkan ne poznaje, iako posjedujući pravne i državne tradicije koje Balkan ne poznaje, postaje nalik Balkanu; Balkan postaje zrcalo Europe, koja je odbacila Boga. Golo plemensko tijelo, koje ima u ruci palicu, praćku i otrovnu strijelu, tijelo koje laže, vara i krade da bi ostvarilo svoje plemenske nagone i nagone tijela. Stoga zapadni diplomati koji se šeću Balkanom, dobro plaćeni za svoje šetnje, premda svojom inteligencijom prepoznaju balkansku onostranost svakoj civilizaciji, kulturi i vjeri, postaju ipak instrumentom ostvarivanja ciljeva balkanskog plemenskog čovjeka jer su odbacili jedini štit koji ih može obraniti od *vis a tergo* - kršćansku vjeru, Boga. Jer se od plemenskih pranagona ne možemo obraniti pameću, nego samo vjerom.

Europa ulazi u XXI. stoljeće balkanizirana. Njeni su političari korumpirani, i više ne znaju ni sami s kim su sve sklopili saveze da bi osigurali što više novaca za svoje države i za sebe. Europski političari vode uske nacionalne politike, a obrana stare europske kršćanske civilizacije ih ne zanima, jer priznaju samo jednu "civilizaciju" - "civilizaciju" novca. Novac kao bog ponuđen je cijelom svijetu, Novac je bog Novog vrlog svijeta, ali ... zaboravivši stare vjerske običaje, Zapad je zaboravio da vjernici žele biti blizu svoga Boga, pa zato od davnina u svim vjerama postoje tradicije hodočašćenja u sveta mjesta, gdje se vjernik želi približiti Bogu. A "sveta mjesta" novog boga "globalnog" svijeta nalaze se na Zapadu. Tu se nalaze najveće banke, najbogatije kompanije, najmoćnije tvrtke. Zato milijuni "vjernika" novog boga, boga Vrlog novog svijeta, Novca, kreću od Istoka prema Zapadu, milijuni oduševljenih "vjernika" gomilaju se na granicama Europske unije, i nema te vojske i policije i te "Maginot linije" koja će ih zaustaviti. Istok će provaliti u Zapad, i ako se "vjernici" nove "novčane religije" razočaraju u svog boga, koji im treba tako mnogo dati, nema tog opisa koji bi mogao dočarati njihov bijes, njihov gnjev. Jer, Zapad je mnogo toga obećao Istoku, kako bi Istok postao pristalicom industrijske civilizacije. Zato će Istok posjetiti "svetišta" Zapada. Bit će to najspektakularnije hodočašće u povijesti religija, i najvatreniji gnjev razočaranih "vjernika" s Istoka. Bit će to zanimljivo gledati, onome tko bude imao tu priliku! A rijetki će to moći gledati, jer će trebati spašavati glave!

Vratimo se politici Zapada prema Hrvatima između dva Velika rata. Nećemo se zaustavljati na mnogim člancima koje je Šufflay preveo iz engleskih novina, te objavio u "Obzoru", a iz kojih se vidi intenzivno englesko motrenje političkih događaja u "Jugoslaviji" te englesko vatrogasno gašenje čestih požara između Hrvata i Srba, a sve u tonu "da Jugoslavija ima budućnosti ako se obje strane potrude". Nećemo ni o onim člancima iz kojih se vidi kako Francuska i Velika Britanija podupiru "umjereno" agresivno ponašanje fašističkog Mussolinijevog režima u Italiji prema kraljevini SHS jer su svjesne da Srbe i Hrvate mogu možda držati ujedinjene samo zajednički neprijatelji.[153]

Zato ćemo se na nešto drugo osvrnuti, a to je pisanje zapadnih novina o Stjepanu Radiću nešto prije atentata u beogradskoj skupštini i nakon njegove smrti.

Između Jugoslavije i Italije 20. VIII. 1925. sklopljene su Nettunske konvencije, prema kojima se na talijanske državljane u Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj, između ostalog, nisu odnosili zakoni i propisi o agrarnoj reformi. Zbog protivljenja Stjepana Radića i Hrvatske seljačke stranke, sporazum je ratificiran u beogradskoj skupštini tek 13. VIII. 1928., dakle nakon atentata na Stjepana Radića, odnosno njegove smrti. Velikoj Britaniji je znatno bilo stalo do prijateljstva s Mussolinijem, zbog talijanske potpore zidu Zapada prema boljševičkoj Rusiji, a ta se talijanska potpora zidu Zapada sastojala u tome, da Mussolini "pritišće" Jugoslaviju, ali umjereno, tako da taj "umjereni" pritisak pomogne opstanku Jugoslavije, jer se čudna "kraljevina" SHS mogla dulje održavati ako njezini narodi imaju zajedničkog neprijatelja. (Fašistička Italija, kao i svaka druga Italija, bila je protivnica postojanja Jugoslavije - podržavala je stvaranje hrvatske samostalne države, jer je onda mogla računati s pripajanjem većeg dijela istočne obale Jadrana Italiji, a samo po toj logici, što je Hrvatska manja država od Jugoslavije pa će se i teže oduprijeti talijanskim zahtjevima. Sve se to ostvarilo kada je nastala NDH. U tom kontekstu treba gledati i današnje igre oko Istre.) Kraljevina SHS bila je pak nagrada Srbima, koji su trebali imati važnu ulogu u zaleđu zida prema takmacu Zapada, boljševičkoj Rusiji, u industrijalizaciji svijeta. Kao što vidimo, vrlo čudno složene domino kocke ... Stoga je Velika Britanija gledala iskoristiti svaku prigodu da nagradi fašistički režim u Italiji, koji, eto, mora podupirati postojanje Jugoslavije, mada to ne

153 "Times" o talijansko-jugoslavenskim odnosima : Izmjenično nepovjerenje. OBZOR. 69 (1928), br. 189 (16. VII.), str. 2. Nepotpisani članak.
"Times" o talijansko-jugoslavenskim odnosima : Mir u Jugoslaviji je u prvom redu interes Italije. OBZOR. 69 (1928), br. 215 (11. VIII.), str. 2. Nepotpisani članak. "Times" piše: "Signor Mussolini je nekoliko puta izrazio svoju želju da vidi stvarno prijateljstvo uspostavljeno između Italije i njenog susjeda preko Jadrana, i svoje žaljenje da nije učinjen veći napredak prema stvaranju takvog prijateljstva. Ovo nije njegova krivnja ili krivnja najinteligentnijih srpskih rodoljuba. Ovi isto tako uvidaju kao što i on da države sa zajedničkom granicom moraju biti prijatelji ili neprijatelji te da najviši interes Jugoslavije i Italije traži da oni budu prijatelji. Ali u trojednoj kraljevini nema tako jake vlade, ni tako jake kontrole pučke strasti kao u fašističkoj Italiji i protutalijanski osjećaj je bio bezbrižno raspaljen u svrhe domaće politike.
Strpljivost koju je signor Mussolini tako često pokazao tamo gdje je strpljivost dio mudrosti bez sumnje će biti proširena na najtrijeznije elemente jugoslavenskog javnog života, čije poteškoće nitko ne pozna bolje od njega. Za izvršenje toga biti će potrebno nešto hrabrosti s njegove strane, ali u hrabrosti on nije nikada malaksao". Tako "Times", poluslužbeno glasilo britanske vlade, o Mussoliniju.

želi, i to tako, da netko drugi, dakako, a ne Velika Britanija, dâ nešto od svog vlasništva Italiji. Stoga je britansku vladu ljutilo odbijanje Stjepana Radića da dâ pristanak za ratifikaciju sporazuma. U "Timesu" je 29. svibnja 1928. objavljen uvodnik pod naslovom "Jugoslavija i Italija". Taj je uvodnik danas Hrvatima zanimljiv i stoga, što se iz njega lijepo može vidjeti, čemu služe današnja obećanja Zapada Hrvatskoj o davanju znatne novčane pomoći, ako se ispune određeni uvjeti. Jer, obećanja su samo mamac, a ostvareni hrvatski ustupci Zapadu jedina su stvarnost. Taj je "Timesov" uvodnik Šufflay preveo i objavio pod naslovom *"Times" o Nettunskim konvencijama*:[154]

"U petak se je saznalo, da je jugoslavenska vlada donijela mudru odluku, da podnese skupštini na ratifikaciju nettunske konvencije. Ove su konvencije bile potpisane još 25. srpnja 1925. sa strane g. Mussolinija i dvojice jugoslavenskih oponomoćenika. One se odnose na neka pitanja u pogledu Rijeke, Zadra i neutralne zone, te govore o pravu tamošnjih stanovnika, da odrede, koje će škole pohađati njihova djeca i na koncu bave se pitanjem upošljavanja talijanskih radnika u Dalmaciji. Ove konvencije sadrže također neke klauzule, koje ovlaštuju talijanske državljane, da kupuju nepokretnine duž i u blizini obale, te izuzimaju talijanske državljane, posjednike zemalja, od jugoslavenskog agrarnog zakona."[155] Nakon potpisa Nettunskih konvencija, nastavlja poluslužben list britanske vlade, Stjepan Radić "je postao jedan nemiran i od velike smetnje član posljednje vlade g. Pašića, te je iskorišćivao svaku važnu - pa i nevažnu - priliku, da napada nettunske konvencije i talijansku vladu, pozivajući se na to, da su klauzule, koje favoriziraju talijanske optante i državljane u Dalmaciji, opasne za prava Hrvata. Premda je on napokon morao izaći iz vlade, radikali su bili, ili su smatrali da su, nesposobni da se riješe savezništva s njime [podcrtao V. Ž.] Tako su konvencije ostale neratificirane i talijanska je zlovolja porasla. Nakon više od jedne godine odlaganja, dr. Ninčić, jugoslavenski ministar vanjskih poslova, zatražio je od talijanske vlade, da pristane, da se ponište one klauzule, koje su bile tako odiozne Hrvatima. Odgovor je bio tiranski pakt(...). Govori se, i te tvrdnje mogu biti potpuno istinite, da su britanski bankari, koji su interesirani sa pitanjem jugoslavenskog zajma, postavili kao jedan od glavnih uvjeta za zaključivanje zajma ratifikaciju nettunskih konvencija. Jugoslavenske državne financije dobro su administrirane; zemlja ima velika bogatstva i još veće mogućnosti, ali bi britanski bankari bili došli na manje u svojoj dužnosti, da nijesu bar urgirali kod beogradske vlade, da prije uredi svoje ekonomske razmirice sa Italijom."[156]

Reći Balkancima, da nisu sposobni riješiti se savezništva bilo s kim, a pogotovo s Hrvatom, teška je uvreda za Balkance koja ih, možda, može nagnati da se late palice, praćke i otrovne strijele. Kažem možda.

Vidimo kako se Velika Britanija brine zbog "ljutnje" Italije jer skupština kraljevine SHS nije ratificirala jedan nametnuti, fašistički ugovor, te nije riješila svoje

154 "Times" o Nettunskim konvencijama : Nepovoljan sud o Radiću i Pribičeviću. OBZOR. 69 (1928), br. 149 (3. VI.), str. 2. Nepotpisani članak.

155 Isto.

156 Isto.

"ekonomske" (valjda političke?) "razmirice" (koje li blage riječi!) s Italijom. A tko je kriv što kraljevina SHS neće dobiti kredite britanskih bankara, tko je dakle jedina smetnja sretnom životu u kraljevini SHS, tko onemogućuje poništavanje hrvatskog naroda svojim odbijanjem Nettunskih konvencija? Stjepan Radić i svatko tko paktira s njim, u ovom slučaju Svetozar Pribičević:

"Po nesreći za jugoslavensku vladu, g. Radić te njegovi pristaše i saveznici zauzeli su jedan opasan stav u njihovoj opoziciji protiv ratifikacije. Čim se je saznalo za odluku vlade g. Vukičevića da ratificira konvencije, srpska ju je štampa u Beogradu napala. G. Radić pošao je i dalje, potpomognut od svog prijašnjeg neprijatelja, a sadašnjeg saveznika g. Pribičevića, koji je jednom bio smatran kao jedan ultranacijonalistički političar i koji je bio u vezi s ekstremnom šovinističkom organizacijom Orjunom, te je otputovao u Dalmaciju, da održi jedan niz političkih zborova. Koncem sedmice pak izbile su protutalijanske manifestacije u Ljubljani, Splitu i u drugim dalmatinskim gradovima. U Šibeniku su demonstracije zauzele jedan kud i kamo opasniji opseg. Masa je provalila u talijanski konzulat i u neke talijanske radnje, skinula je jednu talijansku zastavu i opljačkala je kuće talijanskih optanata, i uopće ponijelo se na jedan potpuno necivilizirani način.(...) Otvoreno treba istaknuti, da je ovaj preludij nezgodan za daljnje pregovore između Italije i Jugoslavije, te nije čudo, da se u Rimu smatra, da se konvencije ne će moći u praksi primijeniti i baš u onim mjestima, na koje se uglavnom i odnose, i ako budu ratificirane. G. Pribićević ima u tim mjestima pristaše, g. Radić još više, a nije vjerojatno, da će razbor ili patriotizam diktirati ovom volubilnom demagogu bilo koje ograničenje. On ima više razloga, da bude protiv ratifikacije. Neprijateljstvo protiv Italije dalo mu je uvijek gradiva za provokativne govore; on bez dvojbe želi pokazati vladi, kako je opasno pustiti njega i njegove saveznike u opoziciji, on je protiv Britanaca i uopće jedan žestoki kritičar bankara i financijera.

Njemu je dostatno, da jugoslavenska vlada pregovara sa britanskim bankarima za jedan zajam. Ali ova izlaganja njegovih predrasuda moraju da su vrlo nezgodna dru. Marinkoviću."[157]

Tako "Times", poluslužbene novine britanske vlade, u svojim člancima usmjerenim protiv Stjepana Radića, neposredno prije atentata na hrvatske zastupnike, i takvim rječnikom (Radić je "nesreća" jug. vlade, on ima "opasan stav", Stjepan Radić je "volubilni demagog", koji između razbora i patriotizma bira patriotizam [zaista nevjerojatno drsko i bezobrazno pisanje "Timesa", ujedno i stupidno!], Radić je neprijatelj [hvala dragom Bogu!] fašističke Italije, i konačno, ali najvažnije - on je protivnik velikobritanske imperijalne politike).

Tako je "Times" pisao 29. svibnja 1928. o Stjepanu Radiću, tri tjedna prije atentata na njega i druge hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini.

Kada je Marinkovićeva vlada popustila pritiscima i ucjenama Velike Britanije te odlučila poslati Nettunske konvencije na ratifikaciju u beogradsku skupštinu,

157 Isto.

licemjerje engleskih novina dostiže svoj vrhunac. Šufflay prenosi pisanje londonskog lista "Referee", te dopisnika "Daily Maila" iz Jugoslavije Percivala Philipsa, o sporu između Jugoslavije i Italije. Šufflay objašnjava da je "Referee" "vrlo bliz Rodchildovoj financijskoj grupi, pa je već donio nekoliko reklamnih članaka u prilog Rotschildovom zajmu Jugoslaviji".[158] Zatim Šufflay prevodi dio članka iz "Refereea":

"Novine su bile u jednom pitanju zavedene u bludnju. Potrebno je stoga da se ustanovi da ratifikacija nettunskih konvencija nije bila postavljena kao uslov za Rotschildov zajam Jugoslaviji, već kao preporuka. G. Marinković se je odlučio za ratifikaciju slijedeći pravac svoje politike prijateljskog riješenja svih sporova sa Italijom. Ta politika je u saglasju sa savjetima engleske diplomacije i preporukama londonskih financijskih krugova, koji su u pitanju. Rotschildova kuća nije postavila nikakove teške ni žurne uslove."[159] Šufflay zatim nastavlja: »Vrijedi zabilježiti i telegram beogradskog dopisnika "Daily Maila" u broju od 6. juna, u kojem engleski dopisnik javlja, da je govorio sa jednim "odgovornim članom vlade". Taj mu je kazao, da će odnosi između Jugoslavije i Italije biti postavljeni na vrlo prijateljsku osnovu, ako samo Jugoslavija dobije od Italije zadovoljavajuće garancije u pogledu Albanije. Dopisnik (Percival Phillips) veli dalje da su "beogradske vlasti uvjerene, da je Moskva odmah stupila u akciju, čim su počeli manifestacije u Dalmaciji, te da je beogradskim komunistima bilo naređeno, da djeluju kao agenti provokateri, koji se moraju raspršiti po cijeloj zemlji". Na osnovu te izjave, engleski dopisnik prikazuje čitave demonstracije u Jugoslaviji, kao boljševičku stvar, pod naslovom "Moskovski novac u Jugoslaviji". - Zaista vrlo objektivne i čudne informacije daju vladini krugovi stranoj štampi!«[160]

I beogradska vlada i engleski dopisnik-obavještajac Percival Phillips vezuju Hrvate i Stjepana Radića za komuniste, odnosno za boljševičku Rusiju, slijedeći logiku: protufašistički demonstranti u hrvatskim gradovima su komunisti, jer destabiliziraju Jugoslaviju, a Jugoslavija je "čvrsto" zaleđe zapadnog zida prema boljševičkoj Rusiji. Hrvati, naime, svojim demonstracijama ljute Mussolinija, koji možda zbog toga više neće "umjereno" tlačiti kraljevinu SHS, nego je malo snažnije pritisnuti, te pridonijeti njenom raspadu, što Britanci nikako ne žele.

Ponavljamo da je dopis Percivala Philipsa izašao u "Daily Mailu" 6. lipnja 1928.

Dr. Milan Šufflay u članku *"Mussolini tjera oblake"*[161] navodi drugi članak dopisnika "Daily Maila" Percivala Phillipsa, ovaj put pisan iz Rima:

158 Engleska štampa o zajmu i sporu s Italijom : Marinkoviću nije ratifikacija stavljena kao uslov, već kao preporuka i savjet! Demonstracije su odgodile zajam za nekoliko mjeseci! Beogradska vlada prikazuje sve demonstracije, kao plaćene iz Moskve. OBZOR. 69 (1928), br. 158 (13. VI.), str. 5. Nepotpisani članak. Šufflayev ironični odnos prema tvrdnjama engleskih novina sakriven je u dva uskličnika u podnaslovu članka.

159 Isto.

160 Isto.

161 "Mussolini tjera oblake" : "Daily Mail" o namjerama Italije prema Jugoslaviji. Nisu krivi Talijani koji navaljuju, nego Hrvati koji se brane! OBZOR. 69 (1928), br. 160 (15. VI.), str. 2. Nepotpisani članak. Po običaju, Šufflayeva ironija je u podnaslovu članka.

"Sumnja u Italiju, koju sam našao tako jaku kod mnogih Srba u Beogradu, je jedna potpuna obsesija u Hrvatskoj i Dalmaciji. Što se bliže dolazi talijanskoj granici, to je jače tvrđenje o opasnosti rata, a to je posljedica vjerovanja Hrvata, da je odluka Italije, da proširi prije ili kasnije svoje granice na njihovu štetu, ako ne bude mogla mirnim sredstvima, a ono pomoću rata. (...) U Italiji ne ćete nikoga čuti, da govori o predskazanom ratu s Jugoslavijom. Konstatirao sam jedno opće uvjerenje, da su Jugoslaveni uzmanjkali da pokažu svoju dobru vjeru time, što su uporno odbijali, da ratificiraju nettunske konvencije, te da prvi korak za poboljšanje međusobnih odnosa mora biti iskreni prihvat toga pakta sa strane pučanstva, naročito u njemu protivnim pokrajinama, kao i sa strane beogradske vlade."[162] Phillips citira talijanskog dužnosnika: "Italija gaji prema Jugoslaviji samo najprijateljskije namjere, a za to nema boljeg dokaza no što je govor g. Mussolinija. Preostaje da se vidi, da li će naročiti mentalitet Hrvata, koji je glavna brana miru, moći uočiti istinu, kada je ona svakom drugom jasna."[163] Konačno, i Percival Phillips pridružuje se općoj britanskoj hajci na Hrvate i Stjepana Radića, te na kraju ima poruku za jugoslavensku vladu: "Sumnja u Italiju, koja se je u više prilika ispoljila u otvorenu mržnju, opća je u Hrvatskoj, a nastojanja izvjesnih političara, da ju drže budnom govorima i novinskim člancima, ne će doprinijeti poboljšanju stvari. (...) Brza ratifikacija nettunskih konvencija sa strane jugoslavenske vlade, imat će dobar odjek. Međutim mnogo ovisi o spretnosti vlade, da spriječi nove demonstracije, naročito u pograničnim predjelima."[164]

Eto, koja je osnovna logika politika zapadnih zemalja: pripremati se za rat, a pričati o miroljubivim namjerama, imati medna usta, a činiti gorka djela. Eto, to je ono, što moraju još naučiti Hrvati, jer ona nacija koja se tako ne ponaša, teško može politički, dakle kao država, preživjeti.

Jugoslavenska vlada je poslušala savjete britanske vlade 20. lipnja 1928.

Da bismo dobili zaokruženu sliku o britanskoj politici prema Hrvatima i Stjepanu Radiću, pogledajmo "Timesov" nekrolog Stjepanu Radiću:

"Stjepan Radić je pripadao onoj vrsti narodnih vođa, koji su se u nekolikim državama nakon rata istakli, protivno tami, na koju izgleda da su ih predratne prilike bile osudile. Proces emancipacije i oslobođenja novih snaga što je bilo omogućeno ratnim prevratom i potaknuto pobjedom saveznika preokrenuo je podložene rase [podcrtao V. Ž.] u suverene države i utopio je buntovnike u upravljače. Ljudi poput Mihaela Collinsa u Irskoj, Stamboliskog u Bugarskoj i Radića u Jugoslaviji - da ni druge ne spominjemo - dobili su u prvom redu povjerenje naroda zato, što su sami bili iz naroda, što su dijelili njegove osjećaje i izražavali ih u domaćem govoru te krutoj premda jakoj akciji. Oni su bili prirodni vođe. Red je njihovog razuma bio ograničen, njihova je vizija bila uska, a njihove su metode bile primitivne. Ali baš ih je ta njihova uskogrudnost i prostodušnost nametala njihovim jednostavnim sljedbenicima, koji su,

162 Isto.

163 Isto.

164 Isto.

radujući se toj njihovoj novo nađenoj snagi, bili nestrpljivi, da ostvare rezultate i bili nepovjerljivi prema skeptičnim pogledima starijih i opreznijih državnika.

Oni su volili da njihove vođe upotrebljavaju direktne metode i brze odluke. Vrijedni, buntovni i naprasni, ovi su ljudi izazvali autoritet u svojim mladim danima, a kada su sami postigli uplivna mjesta, zadali su teške udarce svojim protivnicima i takmacima. Nasilno su počeli i nasilno su rušeni. Collins u jednoj zasjedi, koju su mu postavili republikanci. Stambolijski je bio ustrijeljen javno od vladinih vojnika, a Radić fatalno ranjen revolverskim metkom od jednog političkog protivnika u beogradskoj skupštini."[165]

Prema britanskom mišljenju, svatko tko ne slijedi britansku politiku je nerazuman, uzak i primitivan. Kako je pak britanska politika razumna, široka i civilizirana, u to smo se mogli uvjeriti čitajući članke britanskih novinara, koji su u stvari vladini službenici, jer su članci uglavnom prenijeti iz "Timesa".

"Civilizacija" Zapada, temeljena na najpodmuklijim spletkama protiv civiliziranih malih naroda, temeljena na poticanju dominacije rasno "kreposnijih" naroda nad manje "kreposnim", "civilizacija" temeljena na poticanju nasilja prema Zapadu nepoželjnim vođama malih kulturnih naroda, "civilizacija" koja sklapa savezništva s plemenskim predindoeuropskim pranagonima, "civilizacija" koja sklapa saveze s fašističkim vođama protiv starih europskih kršćanskih naroda, "civilizacija" koja na početku XXI. stoljeća sudi onima koji su se branili od balkanskih predindoeuropskih plemena, a nagrađuje predindoeuropska plemena, nagrađuje "civilizaciju" palice, praćke i otrovne strijele, "civilizacija" je smrti, "civilizacija" koja svoju smrt još nije prepoznala, ali to ne mijenja činjenicu, da je to propala "civilizacija".

(Nastavit će se)

165 Engleska štampa o Stjepanu Radiću : Uvodnici "Timesa" i "Morning Posta". OBZOR. 69 (1928), br. 218 (14. VIII.), str. 2. Nepotpisani članak. Kako su pak francuske novine pisale o umrlome Stjepanu Radiću, piše mađarski list "Pester Lloyd", čije pisanje prenosi "Obzor" u članku *"Pester Lloyd" protiv pisanja francuske štampe o Hrvatima* (br. 217, 13. VIII. 1928., str. 5): "Žalosno je i žaljenja vrijedno, da francuska štampa i ovu priliku ne će da propusti bez da pravi raspoloženje za svoje političke interese i to načinom, koji kod samih zemalja, koje su prije kratkog vremena stajale prema Jugoslaviji u neprijateljskom stavu, pobuduje negodovanje. Jedan od prvih publicističkih organa u Francuskoj, list, koji vrijedi kao govornica francuskog ministarstva vanjskih poslova, pokušava prikazati Radića kao ekstremnog u jugoslavenskoj politici, kojemu treba pripisati krivnju, što se jugoslavenska država nije mogla iskopati iz krize i srediti. Smrt seljačkog vođe prikazuje list kao oslobođenje te umanjuje ličnost na odru ležećeg Radića i blati ju. Zar da u Parizu ne poznaju animozitet koji kroz stoljeća vlada među Srbima i Hrvatima? To misliti, bilo bi naivno. U Francuskoj žele da zatvore oči pred poteškoćama koje su nastupile i koje mogu nastupiti te postati za mir u Evropi, jer je Jugoslavija rođena tako rekući u Francuskoj. Ta nojeva politika može se ispričati jedino na taj način jer ju vođe državnici koji su potpisali mirovne ugovore. Nerazumljiv je i neoprostiv glupi nekrolog, koji je jednome Radiću namijenjen a koji je zaslužio u prvom redu hvalu saveznika i asociranih vlasti. Jer da nije sa svojim autoritetom i popularitetom nastupio za jugoslavensku državu, tu državu ne bi bilo moguće ostvariti". Ta je nojevska politika Zapada i danas na djelu na Balkanu, politika koja boluje od sljepila za razlike među civilizacijama i kulturama, balkanskog sljepila, jer su za Balkan sve kulture i civilizacije iste - neprijateljske, strane, tuđe, nepoželjne.

Slavica ČILAŠ

U autobusu

Gužva pri ulasku.
Spotiču se putnici pod teretom torba i nijemo prolaze jedan pokraj drugoga.
"Tko li je sjedio na ovome mjestu prije mene? Kako mu je bilo?" pitam se, promatrajući bunovne poglede uokolo.
Gutači novina, do vrata zakopčani, žmirkaju na izlizanim sjedalima u osvitu novog dana. Dah jutarnje svježine jedva se probija kroz ustajali zrak.
U koloni, jedan za drugim, odlaze autobusi s kolodvora da bi se opet vratili tamo odakle su krenuli.
Na cesti prema moru već viđeno: skliski kolnici, nepregledni zavoji, povremeni zastoj cijele kolone.
Priljubio se pogled uz prozor ne pitajući se više koliko će to sve trajati, jer druga postaja je daleko, a odredište - puno dalje.

U autobusu:
između dvije postaje
žvačem strpljenje.

Nevenka KAUZLARIĆ

Tradicija

Vjerna tradiciji svojih predaka
U košulji bijeloj i crnu fraku
Kreće se među vlatima trave
Na štulama.
Nenadano zalepeće krilima
Pa elegantno otplovi zrakom
U sigurnost drevna doma
Na sljemenu pocrnjela krova.
Tu je ljubav, tu je nada,
Zapis o tradiciji
I roda mlada.

Okvir za jesen

Jesenska se slika uokvirila
u prozoru sobice:
žuto lipovo lišće i dvije sjenice.
Zapuhao južnjak, donio kišu
i osiromašio sliku
za dvije pernate ljepotice.

Ivan PANDŽIĆ

Augustin Kažotić
pouzdan pokazatelj hrvatske povijesnosti

U povodu godine Augustina Kažotića

A. Kažotić jedan je od najznamenitijih ljudi, što ih je rodila hrvatska zemlja!
Prof. dr. Josip Buturac, *Blaženi A. Kažotić*, Jeronimsko svijetlo, Zagreb 1942.

Svjetski umnici, nakon mnogih odrednica povijesti, zaključiše da je povijest zapravo put prema Istini i Slobodi. Što je Istina, što li Sloboda, ljudska umnost još uvijek nije dosegnula odgovora, jer ti pojmovi naprosto nadilaze obzorje ljudskoga uma. Ali, kako je savršenost u jednostavnosti, najjednostavniji i ujedno najobuhvatniji odgovor dao je sam Krist: "Ja sam Put, Istina i Život", ili: tko hoće živjeti, neka me slijedi i spoznat će Istinu.

Međutim, kako bismo došli na pravi put, potrebno je progovoriti o tome što je *povijest*. Opet tisuću staza što se račvaju i streme prema jednome putu u ljudsku zavičajnost. Svaki pristup toj upitnosti zahtijeva strogo razlikovanje povijesti od *povijesnosti*. Povijest je ono što se zbiljski zbilo. Međutim, svaki ljudski pokušaj osmišljenja vremena zahtijeva misaoni odnos, dakle *filozofiju povijesti* nastojnu objasniti je li "zbivanje u svjetskoj povijesti bilo odista umno", ili je povijest anarhično nizanje događaja. Svjetska povijest, prema Hegelu, zbiva se na "duhovnome tlu", a supstancija duha jest *sloboda*. Razvijajući filozofiju duha Hegel je došao do apsolutnog duha koji se opojmljuje u povijesti filozofije. On će stoga poslije naučavati da filozofija, u biti, ima istu zadaću kao i teologija: uprisutniti Boga u svijetu. Biskup Bossuet, visoki crkveni prelat, držao je kako je čitav povijesni tok "djelo Božje promisli" i jedina mu je svrha Civitas Dei. Ali, s obzorja ljudske povijesti, sloboda biva "jedina istinitost duha". To je ujedno i vrhunac samosvijesti. Stoga, cjelokupna svjetska povijest pokazuje kako duh postupno dolazi "do svijesti i htijenja istine". Svjetska povijest zato mora biti umna i njoj je u interesu da spozna razvoj ideje slobode, koja i postoji kao svijest o slobodi. S filozofskog obzorja Istina, Dobrota, Ljepota, Sloboda u biti su istovjetne, jer maksimalno svaka oslobađaju čovjeka od neznanja i dovode ga do samosvijesti, do "bivstva-kod-samoga-sebe", do čovjeka dakle kao integralnog bića.

Povijesnost je indeks ljudske samosvijesti. Samosvijest je samospoznaja kao samodjelatnost, riječju - *sloboda!* Povijesnost je dakle *stupanj ljudske slobode*. Poznato je da Stari Rimljani roba nisu držali čovjekom nego oruđem koje govori, jer nije bio slobodan. Povijesnost je dakle kontinuirani niz smislenoga zbivanja. Ni sama povijest nije proizvoljnost, anarhija samovolje i slučajnosti, nego stroga zakonitost. Povijest da bi uopće bila, mora biti *ozbiljena umnost*, tj. um pretočen u zbilju. Sve ostalo je plod

pada ljudske svijesti. Stoga bismo ovdje mogli ponoviti poznatu spoznaju: "Konačno biće nema povijesti; ono jest povijest!"

Još od biblijskih vremena svjetlo slovi kao načelo sklada i reda. Sam Krist je rekao: "Ja sam svjetlo svijeta!" Odatle potom: "svjetlo vjere, svjetlo uma, svjetlo logosa, svjetlo istine... Hrvati kao sinovi svjetla" od davnine mu pridaju posebna svojstva. Poslije Plotina (III. st.) Hrvat Franjo Petrić (XVI. st.) da bi došao do prvoga uzroka uzima za ishodišta svjetlo (*lux*) i svjetlost (*lumen*). Po njemu je svjetlost uzrok cjelokupnoga gibanja, rasta i uopće života u prirodi. Sunčevo svjetlo i svjetlo ostalih nebeskih tijela dolazi od "netvarnoga svjetla", kojim božanske sile djeluju u svijetu. Svjetlo stoga postaje metafora za stvaralački um. *Infinita lux* - metafora za božanski um, tj. za samoga Boga, navlastito kada se Lux piše velikim početnim slovom. To je uvjetovalo da su Hrvati svjetlu podarili metafizička svojstva, pa tako i Bog postaje *ontološka svjetlost*, ili biće po samome sebi.

Refleks Luxa jest lumen. Ineligibilno svjetlo je mnogo šire i jače nego obično svjetlo. Najvjerniji odraz inteligibilnog svjetla, tj. ontološkog svjetla svakako su *sveci*. o čemu svjedoči i svjetlosni svetokrug oko glave. Ako je povijesnost povijesti, što netom rekosmo, samosvijest i samodjelatnost, onda su sveci najintenzivniji iskaz toga odnosa prema Bogu, sebi i svijetu. Svetost je, mislim, zdrav odnos prema sebi, Bogu i svijetu. Tragom te spoznaje pokušat ćemo doći do našega sveca, zasad blaženika Augustina KAŽOTIĆA, koji je, nedvojbeno, jedan od pouzdanih pokazatelja hrvatske povijesnosti, visoki domet hrvatskoga akropolskog duha. Međutim, da bismo došli do pravih spoznaja, treba prije svega utvrditi kriterije.

Kažotić je svetac i djelatnik europskog srednjovjekovlja. Treba namah reći da srednji vijek nije više "razdoblje totalne tame" nego vrhunac prosvijećenosti i duhovnosti. Sakralna epoha, rekao bi Nikolaj Berdjajev, mislilac koji se uz našega Milana Šufflaya najviše i najstručnije bavio tim "gordim vijekom". Povratak srednjovjekovlju, ne u vremenskom smislu, jer je to nemoguće, nego povratak višem tipu religioznosti, imperativ je vremena, tvrdi Berdjajev. Inače će stroj progutati čovjeka. Kultura srednjega vijeka, piše veliki bogotražitelj, jest preporod, borba s barbarstvom i tminom, što su nastupili poslije pada antičke kulture. Kršćanstvo je velika slika prosvjetljenja tame, pretvorba kaosa u sređeni kozmos. Srednji vijek je vrlo bogat i složen. Dugo vremena bilo je ustaljeno mišljenje da je srednji vijek pusto mjesto u umnoj povijesti čovječanstva, u povijesti filozofske misli. No u srednjem vijeku bilo je jako mnogo istinskih mislilaca, kao ni u jednoj dosadašnjoj epohi, izrijekom tvrdi Berdjajev. Srednji vijek je uspostavio *sakralnu istinu* i društvo utemeljeno na toj istini ne može biti isključivo sekularno društvo. "Sekularna demokracija znači otpad od ontoloških osnova društva, otpad od Istine", gotovo kategorički tvrdi Berdjajev. Stoga društvo, ili će biti "teokratski sakralno" ili će postati "socijalistički sakralno". *Tertium non datur* - trećega puta nema, kao da lebdi na usni velikoga mistika, koji je morao napustiti vlastitu domovinu zbog navale socijalističke sakralnosti. Berdjajev će također reći da je srednjovjekovna teokratska zamisao jedna od najvelebnijih zamisli, ali - *cum grano salis:* suviše napadno ostvarivanje Carstva Božjega svagda je bilo sumnjivo i

vazda ukazivalo na opsjenu. Tako razmišlja objektivan i velik mislilac. Zaokret je potreban - od vanjskog prema unutrašnjem, ali s mjerom. Kad čovjek ima silu da može upravljati svijetom, ili čak uništiti znatan dio čovječanstva i kulture, tada sve ovisi o njegovu duhovnom i moralnom stanju i o njegovu duhu. Stoga "pitanje tehnike neminovno postaje duhovnim pitanjem", što zapravo znači religioznim pitanjem.

Na potrebu sklada i ravnoteže između znanstvene spreme ljudi i njihove moralne spreme, ukazao je i Dušan Žanko pišući o Milanu Šufflayu. Tehnički napredak, nažalost, mnogo je brži od etičkoga. Taj nesklad može prouzročiti slom čitave bijele civilizacije. Kako duhovne i moralne, riječju općeljudske vrednote izmiču znanosti jer su nemjerljive, ne će biti napretka u čovječanstvu dokle god *mistik ne bude imao pravo kao i znanstvenik.* Zapad je u povijesnosti održalo "metafizičko jedinstvo" kulture, hijerarhijska ljestvica vrijednosti, jedinstven pojam čovjeka-ličnosti, zajednička ideja o životu u svemiru (D. Žanko).

Je li dakle, da se opet vratimo prvotnoj tezi, srednjovjekovlje uravnotežilo tablice duhovnih, umnih i moralnih vrijednosti?

Spomenut ćemo ovdje samo neke od mnoštva istaknutih srednjovjekovnih mislilaca. Kako, po nekima, srednji vijek počinje padom Zapadnoga Rimskog Carstva (476.), spomenut ćemo i one umnike koji su pripremili uzlet srednjovjekovlja.

Začetnik teologije povijesti svakako je veliki MOJSIJE (XIII. st. prije Krista), a njezin utemeljitelj jest sam ISUS KRIST kao utjelovljeni Logos. Međutim, ovdje nam je ukazati samo na ljudske reflekse Logosa, Riječi po kojoj je postalo sve što je postalo. Crkveni oci u tome su nedvojbeno prednjačili, jer su mnogi bili ovjenčani svetokrugom i iznimnim umom.

Počnimo TERTULIJANOM (II-III. st.) jer je on kao obraćenik svojim temperamentom unosio u kršćanstvo borbenost i žučljivu polemičnost. U tom kontekstu treba shvatiti i njegovu misao da poslije spoznaje kršćanstva nije potrebna nikakva filozofija. Neka bude spomenut i ORIGEN. (II-III. st.) koji je uza sve svoje zablude pridonio razvoju kršćanske misli, jer se trebalo kritički postaviti spram njegova originalna nauka. Sv. AUGUSTIN (354.-430.) do danas znači epohu u povijesti filozofije i teologije. Diskurzivnim mišljenjem nastojao je objasniti razloge za Božju Državu u kojoj bi kao kraljica vladala Istina, kao zakon Ljubav, a trajnost bi bila Vječnost. Ako nema pravde, onda nema ni mira, a mir je opća sigurnost. Carstva bez pravde obična su razbojstva. Augustin je i prije G. B. Vica začeo filozofiju povijesti, jer je čitavu povijest, ostvarenje Božjeg plana, shvatio kao svrhovitu cjelinu.

Povijest je, po Augustinu, usmjereno, pravolinijsko i jednosmjerno kretanje prema Apsolutu. Čovjek stoga može doći do svoje punine, *plerome*, kako kaže sv. Pavao, jedino u nebeskom Jeruzalemu. Svojom iznimnom mišlju i duhovnošću Augustin je omogućio mnoštvo istaknutih srednjovjekovnih mislilaca. Sv. Augustin je dakle vječita misaona mladost svijeta.

Kad je propalo Zapadno Rimsko Carstvo, njegovu povijesno-političku ulogu preuzima franačko carstvo KARLA VELIKOGA (početak IX. st.). Vladarska mudrost i izniman mar za kulturu, temeljne su odrednice toga franačkog državnika. Refleks

Karlovih stremljenja nedvojbeno se može nazreti i u misaonom sklopu P. ABELARDA (1079.-1142.) koji je od vladara zahtijevao *socijalnu pravdu* i *zaštitu siromašnih*. Gotovo istodobno u Engleskoj djeluje ANSELMO Canterburyjski (1033.-1109.) koji se bori za autonomiju Crkve. Teologija, po njemu, stoji *iznad* i *ispred* filozofije prema načelu koje kao da je čuo od sv. Augustina: *Credo ut intelligam* (Vjerujem da bih spoznao). Kažu da se bolje svecima moliti nego ih uspoređivati, ali je Franjo ASIŠKI (1182.-1226.) svojim duhovnim bogatstvom odista obilježio jednu epohu. Božji sirotan svojim duhom odjenuo je cijelu Europu i postao njezinim zaštitnim znakom za siromaštvo, poniznost i poslušnost. "Manja braća" postala su najvećim duhovnim bogatstvom tadašnjega svijeta. Sam Sirotan, dobivši Kristova obilježja, gotovo se s Njime poistovjetio: u patnji, poniznosti i jednostavnosti. Može li se njegovo svjetlo, koje se maksimalno približilo svjetlu njegova Učitelja nazvati srednjovjekovnom tamom? Neka su značenja očito u nesuglasju. Ali, mi želimo "argumentis non armis" dati pravu sliku srednjega vijeka. Franjin životopisac sv. BONAVENTURA (1221.-1274.) jedan je od najvećih franjevačkih ideologa, ujedno učenjak, mistik i teolog koji je svome franjevačkom redu dao intelektualnu dimenziju. Posjećivao ga je i sveti Toma. Povijest mu je dodijelila laskav naslov: *doctor seraphicus*. Svojim teološkim raspravama Bonaventura je to i zaslužio.

U obzorju druge duhovnosti i diskurzivne misli djeluju također iznimni umnici. Jedan od njih je i AVICENA (980.-1037.), arapski filozof, političar, pjesnik i liječnik. Značajan predstavnik arapskog aristotelizma, ali se ponekad približava i misticima. Svijet je, prema njemu, vječan u vremenu, jer je uvjetovan vječnim Bogom koji postoji izvan vremena. Ljudska duša je besmrtna u duhovnom smislu. Božanski um prethodi ljudskome. AVERROES (1126.-1198.), također arapski filozof, uz filozofiju proučava i teologiju, pravo i medicinu. Zastupao je nezavisnost znanosti od autoriteta Crkve. Vrlo kompetentan tumač Aristotela.

Europska filozofija u to vrijeme također bilježi vrhunske proplamsaje. ALBERT VELIKI (Albertus Magnus, XIII. st.) bio je filozof i teolog. Snažno je utjecao na razvoj skolastičke srednjovjekovne filozofije. Zbog iznimno velike erudicije dobio je naziv *doctor universalis*. On je razgraničio filozofiju od teologije. Naučavao je da objava odlučuje u onim pitanjima u kojima filozofska spoznaja ne može dati adekvatna rješenja. Objava je iznad uma, ali mu ujedno nije i protivna. Bio je za harmonizaciju prirodne i objavljene teologije, što će poslije prihvatiti i njegov učenik TOMA AKVINSKI (1225.-1274.), čija je misao najviši pokušaj prilagodbe Aristotelove filozofije kršćanskom svjetonazoru. Zbog obuhvatna znanja nazivali su ga *doctor angelicus*, *doctor communis* i *doctor universalis*. I Toma je predavao u Parizu, u koji je petnaestak godina poslije stigao i naš Augustin Kažotić. Tomina filozofija postala je "vrhuncem srednjovjekovne skolastičke misli i temeljem kršćanske dogmatike sve do naših dana". I Toma misli da se teološke istine mogu braniti umom, jer nisu proturječne nego vrlo vjerojatne. Nastavljajući na Aristotela, Toma naučava da Bog postoji kao čisti nematerijalni oblik (*actus purus*). Duša je besmrtna jer je nematerijalna te se ne može uništiti ni raspasti. Makar se kaže da je Toma "pokrstio" Aristotela, on sâm nije sebe

držao aristotelovcem nego sljedbenikom Istine. Stoga je Istini Toma posvetio svoje najblistavije umne zalete. Istina bi stoga bila - podudarnost bića s umom (*adequatio rei et intellectus*). Tu će odrednicu prihvatiti i najveći mislilac XX. st. Martin Heidegger. "Istina danas i već odavna znači suglasnost spoznaje sa Stvari. Istina je bit istinitoga." Međutim, ne bi u tome bila najveća vrijednost i zasluga Tome za razvoj kršćanske i humanističke misli uopće, da se nije posvetio filozofiji perennis, vječnim tajnama i konačnoj ljudskoj svrsi. Krajnji je čovjekov cilj blaženstvo koje se sastoji u posjedovanju najvišega dobra, a to je Bog. Stoga se savršeno i vječno blaženstvo može postići samo u zagrobnom životu. Toma je također porekao teoriju o "dvije istine" te ukazao kako ostaje "neuklonjiva razlika između razumske i vjerske istine", ali ne i oprečnost. Vrijeme potvrđuje ili odbacuje pojedine postavke. Kako su mnoge Tomine postavke potvrđene, možemo Akvinca držati istinskim misliocem, koji je bitno utjecao na europski a potom i na svjetski način mišljenja. Stoga nam nije čudno što se u tom obzorju našao i naš umnik i kreposnik bl. Augustin Kažotić.

Bilo bi nepošteno ne spomenuti drugoga velikog mislioca iz toga vremena, makar je bio Tomin oporijek, a to je DUNS SCOTUS (oko 1270.-1308.), franjevac koji je učinio mnoge nove pokrete u srednjovjekovnoj filozofiji te je kao "najoštroumniji i najdublji mislilac srednjega vijeka" (W. Windelband) s metafizičke strane dao poticaj za potpunu izmjenu smjera u filozofskom mišljenju. Za razliku od Tome, koji je davao prednost umu pred voljom, Duns Scotus postavlja volju u prvi plan a *dobro* iznad *istinitoga*. No "najveći je moralni cilj ljubav prema Bogu". Volja zapravo određuje i razumsku djelatnost. Moralni zakoni su iskaz Božje volje a ne razuma, misli D. Scotus. Svojim tezama, tvrde i neki hrvatski umnici, navijestio je novu epohu u razvoju europskoga mišljenja. Ovdje svakako treba spomenuti i nadahnute zapise sestre Marije od Pres. Srca (Anka Petričević), koja kao mističarka osmišljava Tomine razumske razloge i D. Scotov primat volje koju vodi ljubav.

Spomenuti nam je i Meistera ECKHARTA, njemačkog dominikanca i mistika, potom W. OCCAMA, engleskog franjevca, i filozofa, i stotine drugih, ali to nije prvotna svrha ovoga izlaganja. Naša je nakana ukazati kako je srednjovjekovlje na visini svojih zadaća, umnih, moralnih, znanstvenih i duhovnih te da je u tom kontekstu naš predstavnik našao svoje visoko mjesto.

Velikog pjesnika DANTEA (1265.-1321.) gotovo je nemoguće zaobići, to više što je bitno utjecao na svoju epohu i što je u savršenoj pjesničkoj formi prepjevao filozofiju Tome Akvinskoga. U svom remek-djelu "Božanstvenoj komediji" ili "Božanstvenoj glumi", kako je neki prevode, Dante je kroz etički i politički angažiran i umjetnički nenadmašan spjev iznio poruke svom vremenu, jednostavno i spontano, ali obuhvatno i izvorno, jer "istinska originalnost niče sama na tlu cjelovitosti" (T. Vereš). Danteov svaki lik ima višestruk smisao, tj. alegorijski. U cjelini "Božanstvena komedija" sintetičan je izraz srednjovjekovne kulture, ali otvara i nove spoznajne prostore. Za nas Hrvate zanimljivo je 31. pjevanje "Raja", jer ondje veliki Dante spominje hodočasnika iz Hrvatske:

Ko taj što možda iz Hrvatske sada
dolazi našu Veroniku zreti,
što je se s davnoga ne nasiti glada,

već, dok se vidi, veli u pameti:
"Gospodine moj Kriste, Bože pravi,
takav li dakle bješe lik tvoj sveti?"

To je godina 1300., koju je veliki papa Bonifacije VIII. proglasio svetom godinom pa su mnoga hodočašća naprosto grnula u Rim. Je li među hodočasnicima bio i Augustin Kažotić, ne znamo, ali je vrlo vjerojatno da jest. Nakon završenih studija na Sorboni, propovijedao je diljem Italije, a potom, kako se pretpostavlja, i u Bosni. Kažotić 1303. postaje zagrebačkim biskupom. Kao veliki propovjednik i brižan duhovni pastir, Kažotić je vazda bio sa svojim pukom. Hodočašće u Rim u svetoj godini bilo je izazov kojemu naš kreposnik nije mogao odoljeti. Osim toga, Kažotić je "rimski čovjek". On u Pariz odlazi iz Rima, a poslije će ga, kako znamo, sâm papa posvetiti za biskupa. Tu moju pretpostavku, ufam se, jednom će potvrditi dokazi. Na mladim je teolozima, što odlaze u Rim na daljnje nauke, da to istraže. Ali, ipak je najvažnije što je Kažotić vazda "u špici" svih duhovnih i intelektualnih zbivanja tadašnje Europe. K tome zapravo smjera i ovaj naš trud. Međutim, nije ni to njegova jedina i konačna svrha.

Da je Kažotić bio samo Europejac, ne bi ušao u obzorje našega razmatranja. Pojedinačno može ući u opće ako pritom zadrži sve svoje izvorne oznake. Ili, Kažotić je mogao postati Europejcem, jer je ostao Hrvatom. Stoga nam je ovdje spomenuti i one znamenite Hrvate koji su omogućili Kažotića i njegov europski status. Htjeli bismo samo ukazati na one Augustinove prethodnike koji su zublju hrvatske kulture upalili da bi je on mogao rasplamsati.

Knez VIŠESLAV na prijelazu iz VIII. u IX. st. na svojoj krstionici kaže da to vrelo prima nemoćne da ih *prosvijetli*. Međutim, istinski začetnik hrvatske povijesnosti jest knez TRPIMIR (IX. st.) čije će velebno djelo nastaviti sam Augustin Kažotić. Knez BRANIMIR definitivno će vratiti Hrvate u krilo zapadne Crkve, jer, kako reče Ivo Pilar, osjetio je duševno srodstvo s Rimom. Hrvatski sjever brani LJUDEVIT POSAVSKI (IX. st.), ali je svakako vrhunac hrvatske plemenitosti i skrbi za ponižene i uvriježene kraljica JELENA (X. st.) koja izrijekom za sebe kaže da je "za života bila majka kraljevstva, majka sirotâ i zaštitnica udovicâ". Vrhunac političke moći Hrvatska postiže za kralja TOMISLAVA (X. st.). Tomislavovo djelo nastavljaju kraljevi KREŠIMIR IV. i ZVONIMIR (XI. st.). I Zvonimir u svojoj "zavjernici" svjedoči da će "vjerno upravljati kraljevstvom, braniti crkve, zaštićivati siromahe, udovice i siročad". Nakon Zvonimira politika prepušta mjesto *kulturi*. Kultura je duhovni stupanj, ostvarivanje humanih vrednota u čovjeku i njegovim djelima. Hrvati su u ove krajeve došli kao kulturan narod, o čemu svjedoče dokazi materijalne i duhovne kulture. Navlastito su ozbiljno shvatili preporuku pape Ivana X. da se djeca od najnježnije dobi upute u literarni studij, ali ne samo djeca bogatih i slobodnih, riječju, povlaštenih,

nego i djeca bespravnih. Takva su pravila, nedvojbeno, vrijedila i u Europi. Naš prvi znanstvenik Herman DALMATINAC ili DALMATIN (XII. st.) iz Istre poučava u javnim školama u Španjolskoj i Francuskoj (F. Šanjek). Herman je u svoje vrijeme bio jako cijenjen pa mu, kao poslije i Kažotiću, ugledni suvremenici posvećuju svoja djela. Njegove poznate riječi da s inovjercima ne treba pregovarati oružjem nego lijepim riječima, ne fizičkom silom nego snagom dokaza, ne s mržnjom nego s ljubavlju, poslije će najdosljednije provoditi Augustin Kažotić.

Pariz je zbog svoje visoke kulture nazvan "gradom svjetla". Hrvati kao *sinovi svjetla* hrle stoga u Pariz. Kako je Augustin Kažotić prvi Hrvat koji studira na Sorboni, njemu ćemo posvetiti posebnu pozornost. Hrvatsku duhovnu stazu teško bi bilo osmisliti u kratkom prikazu, stoga ćemo dati samo neke naznake. Julije KLOVIĆ, slikar minijaturist, prijatelj Michelangelov i Brueghelov, pokopan je u Rimu s natpisom "Pictor de Croatia". Šibenčanin Juraj ŠIŽGORIĆ za Hrvate kaže da su "izvanrednih duhovnih sposobnosti, a Dalmacija najplemenitija ilirska pokrajina". Zatim, da je u Šibeniku bilo ljudi koji su se proslavili diljem svijeta na polju teologije, filozofije, pjesništva, govorništva i prava, a i onih čijem se umu divila i sama Italija. Dubrovnik je, kao i uvijek, na europskoj razini s humanistom Ilijom CRIJEVIĆEM, poznatim pod imenom Aelius Lampridius Cervinus, a Šibenik ponovno progovara dvojicom VRANČIĆA, Antunom i Faustom. Hrvatsko primorje izvorno progovara preko svoga filozofa Franje PETRIĆA (Cres 1529. - Rim1597.) koji za ishodište svojega razmišljanja uzima svjetlo (*lux*) i svjetlost (*lumen*), kako bi došao do prvotnog pravoga uzroka, a to je Bog. I marksistička prosudba za njega veli: "Petrić je nesumnjivo jedan od naših najznačajnijih filozofa... značajna stvaralačka ličnost renesanse i prvi naš filozof i polihistor europskoga ranga!"

Drugi Europejac koji stoji na čelu novoga razdoblja hrvatske književnosti jest Marko MARULIĆ (1450.-1524.), splitski vlastelin, "otac hrvatske književnosti". Glavninu svojega književnog opusa napisao je na latinskome, međutim, za hrvatsku kulturu i literaturu bitan je epski spjev "Judita" (Venecija 1521.) koji je narodu ulijevao snagu i vjeru u pobjedu nad Turcima. Marulić je prijateljevao s najuglednijim europskim intelektualcima, a dopisivao se s Erazmom Roterdamskim, najblistavijim umom toga vremena.

I refleks protestantizma imao je u nas svojih značajnih predstavnika. U prvom redu treba spomenuti Matiju VLAČIĆA ILIRIKA (Mathias Flacius Illyricus) koji je rođen 1520. u Labinu, a umro 1575. u Frankfurtu na Majni. U jednom istarskom samostanu učio je prve škole. Sa šesnaest godina došao je u Veneciju na daljnje školovanje, a potom otišao u Njemačku. Pao je pod Lutherov utjecaj i s 24 godine postao profesor u Wittenbergu. U trideset godina napisao je oko 300 knjiga i brošura.

Otpor Turcima nosio je mnoge samoprijegorne žrtve, ali i istaknute junake. Takav je nedvojbeno bio hrvatski biskup i ban, nesudeni kardinal Petar BERISLAVIĆ (1450.-1520.). Nanio je mnoge poraze Turcima "natčovječnom osobnom požrtvovnošću i naporom". Njegovoj hrabrosti i odanosti Rimu te Katoličkoj Crkvi divio se čitav tadašnji Zapad na čelu s papom Leonom X.

Dubrovnik je fenomen sam po sebi, po svojoj ljepoti i kulturi, slobodi i umjetnosti, što su uzveličali mnogi umnici i umjetnici. Držimo da je Marin DRŽIĆ (1508.-1567). nezaobilazan jer pripada medu vrhunska imena tadašnje europske renesansne komedije. Držićev "Skup" pojavio se 100 godina prije Molierèova "Škrca". Međutim, vrhunac Dubrovnika kao mita o gradu koji je vazda znao sačuvati slobodu i neovisnost, vješto izmičući Istoku i Zapadu, svakako predstavlja Ivan GUNDULIĆ (1589.-1638.), istinski umjetnik koji je odista progovorio *lege artis*. U Gundulića je najvažniji domovinski doživljaj, dubrovačka ljepota i sloboda. Po estetskom izrazu Gundulića možemo držati začetnikom nove hrvatske kulturne i poetske nadgradnje. Najviši znanstveni vrh Dubrovnika, a možda i Hrvatske, jest ličnost učenjaka i filozofa, fizičara i matematičara, astronoma i pjesnika Josipa Rudera BOŠKOVIĆA (1711.-1787.), zvanjem isusovca, učenošću vrhunskog Europejca što je pridonio razvitku europske znanosti, djelujući u Italiji, Francuskoj, Engleskoj... Bio je član engleskoga učenog društva *Royal Society*, član francuske Akademije besmrtnika te mnogih drugih ustanova diljem svijeta. Bio je prijatelj i suradnik francuskih enciklopedista. Francuzi kažu da je Bošković fizičar XXI. st., jer njegov nauk o atomima tek treba shvatiti i primijeniti. Tragični F. Nietzsche, koji je inače podcjenjivao Hrvate i Poljake, rekao je da su baš jedan Hrvat (Bošković) i jedan Poljak (Kopernik) napravili bitne zaokrete u znanosti.

Drugi redovnik, ali iz sjeverne Hrvatske, Juraj KRIŽANIĆ (1618.-1683.), školovao se u Zagrebu, Bologni, Grazu te u Rimu. Kongregacija za propagandu vjere god. 1646. poslala ga je na misionarski rad u Rusiju. Glavno djelo *Politika*, pisano u Sibiru, s obzirom na vrijeme i uvjete doseglo je veoma visoku razinu znanstvene zrelosti i objektivne vrijednosti. Umnogome je, kako je poslije rečeno, "bio daleko ispred svoga vremena". Sjevernu Hrvatsku okitit će potom slavna loza Zrinskih, koja će dati heroje i umjetnike. Prava povijesnost, međutim, izranja preko kreposti, jer je ona plod samosvijesti i samoprijegora. Veliki kreposnici daju stoga bitna obilježja svome vremenu. Duh osovljenosti i oporbe mislim da će se poslije izviti preko bana Josipa JELAČIĆA (Petrovaradin 1801. - Novi Dvori 1859.) Jelačić je sinteza hrvatske državotvorne misli, simbol vjere i povjerenja u sebe i svoj narod. Riječju: hrvatska nadvremena kategorija kao zalog svevremenosti Hrvatske. Sve je to uvjetovalo da počnu dozrijevati razlozi za sveopći narodni preporod. On se ozbiljio u osobama i ličnostima Ljudevita GAJA, grofa Janka DRAŠKOVIĆA te u himniku hrvatske domovinske ljepote Antunu MIHANOVIĆU, koji je stekao "neumrlost" u hrvatskom narodu svojom himnom "Lijepa naša domovino" (*Danica*, 14. ožujka 1835.). Mihanović je pjevajući o ljepoti izgovorio hrvatsku povijesnu istinu te iskonsko htijenje za slobodom kao bitnom ljudskom odrednicom. Ni loza MAŽURANIĆA nije povijesno, ni umjetnički zatajila. Poseban šarm toj obitelji daje Ivana BRLIĆ-MAŽURANIĆ, prva dama koja je postala redovitim članom Akademije znanosti i umjetnosti. August ŠENOA (1838.-1881.) nije uzeo za zlo što se Ivan Mažuranić o njega ogriješio. Šenoa je bio velik duh i velik Hrvat. On je pošao u potragu za hrvatskim nacionalnim i povijesnim identitetom. I našao ga je u povijesti, u suvremenosti, u umjetnosti. Nije stoga bez razloga razdoblje njegova stvaranja nazvano *Šenoino doba*. Hrvatska poezija

u to doba doživljuje svoj apogej u ličnosti Silvija Strahimira KRANJČEVIĆA (Senj 1865. - Sarajevo 1908.). I da ništa nije napisao nego velebnu pjesan MOJSIJE, s mišlju na oca Domovine Antu Starčevića, i Kranjčević bi bio dosegao *neumrlost*. Uvidio je da svako vrijeme "ubija svoje proroke", što je, nažalost, ostalo temeljnom odrednicom do danas. Jer je volio svoju domovinu, Kranjčević je pokopan izvan nje. Tin UJEVIĆ, izraz novovjekog hrvatskoga akropolskog duha, umro je u svojoj domovini kao podstanar. Augustin Kažotić, svetac i nacionalni dobrotvor, umrijet će u tuđini kao hrvatski *prognanik*. I na njemu se obistiniše riječi pape Grgura VII.: "Ljubio sam pravdu, a mrzio nepravdu, zato umirem u progonstvu!".

Akropolske zalete pokazat će još i Hrvatska moderna. Milutin CIHLAR NEHAJEV, pa MATOŠ i već spomenuti TIN, koji će u mnogome i natkriliti Europu. Ali, zemljopisno uske granice, sputat će i njihove duhove.

Miroslav KRLEŽA pokušat će "per negationem" afirmirati svoju ličnost na svim područjima. U tome je djelomice i uspio. Hrvatski nobelovci tek će svome narodu dati temeljna obilježja.

Živeći kao "jedinstvo suprotnosti", Hrvati su se vazda oprekama borili za svoju povijesnost. Sredinom XIX. st. to je jedinstvo bilo pretočeno u Strossmayera i Račkoga s jedne strane, te u Antu Starčevića i Eugena Kvaternika s druge strane.

Ante STARČEVIĆ (1823.-1896.), tvorac Hrvatske stranke prava i prvi filozof hrvatske povijesti, na temelju povijesno-pravnoga slijeda udario je temelje hrvatske povijesnosti. Starčević je prvi insistirao na hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Držao je kako je državna nezavisnost pravo rješenje za Hrvate. Bio je pobornik parlamentarizma, demokratskih prava te svestrana gospodarskog i kulturnog razvoja. Već u ono vrijeme pozivao je na pomirbu sviju Hrvata. Oštro je ustao protiv velikosrpstva koje je pod izlikom okupljanja sviju Srba u jednu državu posegnulo za vitalnim hrvatskim interesima. I današnja Hrvatska plod je Starčevićevih ideja o samostalnoj Hrvatskoj na temelju povijesnoga prava. Starčevićev politički i idejni suputnik svakako je Eugen KVATERNIK (1825.-1871.) koji se slagao sa Starčevićem da Hrvatska mora biti samostalna država, a s ostalim zemljama u Monarhiji povezuje ju samo vladareva osoba. Samo, Kvaternik je više slušao zakone svojih domovinskih čuvstava negoli okrutnost političkog pragmatizma. Njegova žrtva ipak nije bila uzaludna. Hrvatska povijest, reklo bi se, ipak uplovljuje u svoju zavičajnu luku. Ono što su pokušavali Starčević i Kvaternik na političkom polju, to su J. J. STROSSMAYER, biskup đakovački, i Franjo RAČKI, povjesničar i visoki crkveni prelat, nastojali ostvariti na duhovnom i znanstvenom području. Osnivaju stoga južnoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, koju su izvorno nazvali: *Academia artium et scientiarum Slavorum Meridionalium*, dakle Akademija Južnih Slavena, što je, naravno, u socijalističko doba također bilo krivotvoreno. Preko ekumenizma nastojali su ujediniti sve kršćanske Crkve. Augustin Kažotić i Juraj Križanić nesumnjivo su bili njihovi evandeoski preteče. Drugi čovjek koji je htio afirmirati hrvatsku povijesnost na temelju arheoloških nalaza, svakako je don Frane BULIĆ, što će poslije, s drugoga obzorja potvrditi Ivo PILAR, alias Südland (1874.-1933.). Svojom znamenitom knjigom "Južnoslavensko pitanje" htio je integralno

zahvatiti hrvatsku povijest, njezinu etičku i etničku supstanciju. Südland je proročki progovorio da je rješenje južnoslavenskog pitanja u stvaranju hrvatske države. Bizantinska mržnja i dalje će nadirati prema Zapadu, ali kao što se nekoć razbijala o "predzide kršćanstva", dakle o hrvatsku vjeru i kulturu, tako će se danas razbiti o bedem povijesnoga uma kojim su Hrvati zaustavili iracionalni nadir s Istoka i tako još jednom Europu spasili od barbarstva. Pseudonimno provlačeći svoje ideje, Pilar-Südland bitno je pridonio očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta. Sličnu ulogu odigrao je i Milan ŠUFFLAY (1879.-1931.), hrvatski povjesničar i albanolog svjetskoga glasa. Njegova poznata misao o balkanskoj vododijelnici na Istok i Zapad ukazala je na to kako prolivena hrvatska krv na tom tlu ne znači samo naciju nego i civilizaciju, jer je "hrvatstvo tu sinonim za sve što je lijepo i dobro stvorio europski Zapad". On će još zaključiti da je hrvatski nacionalizam korisniji od integralnog jugoslavenstva, jer je jedan od najvažnijih bedema zapadne civilizacije. Povijest organički raste, jer se povijesni vjekovi spiralno nadvijaju jedni nad druge. Prije Berdjajeva naučavao je kako je potreban povratak u srednjovjekovlje kao u viši tip religioznosti, budući da je srednji vijek bio usmjeren na transcendentno i transcendentalno, na ljudsku unutrašnjost i tako iskovao ljudski duhovni lik.

Mislilac koji je, vjerojatno, najcjelovitije zahvatio hrvatsko nacionalno biće svakako je Filip LUKAS (1871.-1958.), hrvatski svećenik, prognanik, predsjednik Matice hrvatske (1928.-1945.), ideolog hrvatskoga nacionalnog bića, prorok i dobrotvor. Sav svoj ljudski vijek posvetio je boljitku hrvatskoga puka, kao i Kažotić, Starčević, Merz, Stepinac, Pilar, M. Budak ili V. Nikolić. Lukas će prvi razgovijetno reći da se narod očituje u kulturi. Narod je duhovno načelo i jedna duhovna obitelj. Povijest je zapravo funkcija kulture, a kultura bit povijesti. Kako je Toma Akvinski zaključio da je pravednost opća krepost, Lukas među prve odlike stavlja: etičnost i religioznost, zatim osjećaj za pravdu, težnju za slobodom i političkom samostalnošću. Pravda mora postati *kreativnim načelom*. Nije stoga čudno što izniman hrvatski kreposnik Augustin Kažotić, nosi naslov *vir iustus*, čovjek pravednik!

Stoljetno povijesno iskustvo navelo je P. Rittera Vitezovića da u pjesan unese kako su Hrvati naselili nebo kreposnicima. Na čast oltara zasad su podignuti samo neki. Sv. Nikola TAVELIĆ (XIV. st.), franjevački mučenik, prvi je hrvatski kanonizirani svetac. Jedina žena iz naših krajeva koja je podignuta na čast oltara jest bl. Ozana KOTORSKA (1493.-1565.). Mnogi vjernici nasljedovali su njezine kreposti i utjecali se njezinu zagovoru. Marko KRIŽEVČANIN, mučen u Košicama 1616., kanoniziran je tek 1995, također snažan svjedok vjere i nepokolebljivosti te odanosti Kristu i Rimu. Otac Leopold Bogdan MANDIĆ, naš suvremenik, "svetac ispovjedaonice", kako su ga nazivali, dobrim savjetom i blagošću tješio je ljude na životnim bespućima. Kanoniziran je 1983. Bl. Alojzije STEPINAC (1898.-1960.) najveći je izazov našega vremena i najsnažniji poziv na žrtvu i samoprijegor. Taj jednostavni i plodni život satkan je zapravo od dvije rečenice: *In te, Domine, speravi* - U tebe se, Gospodine, uzdam, i posljednjih riječi: *Fiat voluntas tua!* - Budi volja tvoja. Dakle, vjera i potpuno predanje u Božju volju. Refleks minulih vjekova, rekli bismo, i sinteza patničke putanje

hrvatskoga puka. Uzoriti kardinal Stepinac očito je imao uzor u svome preteči na zagrebačkoj biskupskoj stolici, Augustinu Kažotiću.

Augustin Kažotić (Trogir oko 1260. - Lucer 1323.) - *Kratka rekapitulacija hrvatske povijesti i povijesnosti*

Hrvati u današnje svoje krajeve dolaze kao kulturan narod, što smo više puta istaknuli. Papa Ivan X. pišući kralju Tomislavu traži od njega "da se hrvatska djeca od najranije dobi upućuju u literarni studij." Na tome insistira i 14. zaključak Splitske sinode iz 925. A. Kažotić, rođen u Trogiru nadomak Splita, zapravo svoje početno školovanje završava u Dioklecijanovu gradu. Trogir još u III. st. prije Krista utemeljiše grčki kolonizatori. O grčkoj nazočnosti u Trogiru svjedoči i reljef Kairosa, božanstva sretnog trenutka, s tezuljom u ruci kao simbolom varljive ljudske sreće. Takve je sreće bio i Trogir. Zbog povoljna zemljopisnog položaja često je mijenjao gospodare. Njegovu povijesnu sudbinu najvjernije su predstavili njegovi domaći sinovi: Ivan LUČIĆ (1604.-1697.), te Pavao ANDREIS (1610. -1686.) obradivši navlastito svoje suvremenike. U Trogiru je pronađena i "Trimalhionova gozba", ulomak iz glasovitog djela "Satiricon" slavnoga rimskog pisca Petronija koji je umro oko 66. Pronađen je i zlatni novac s likom franačkoga suverena Karla Velikoga. Međutim, za nas je važnije razdoblje hrvatsko-ugarskih kraljeva (1107.-1420.) jer je u to vrijeme rođen i naš znameniti znanstvenik i zasad blaženik Augustin Kažotić. Tada se u Trogiru na gradskome trgu gradi velebna katedrala (XII. st.), a glavni poticatelj bio je biskup Treguan. U to vrijeme javlja se i glasoviti majstor Radovan, graditelj katedrale i tvorac njezina znamenitoga portala. U takvu ozračju kulture, umjetnosti i duhovnosti rađa se Augustin, koji namah, od rane mladosti, pokaza iznimno zanimanje za knjigu. Augustinov životni put ovdje ne ćemo potanje iznositi, jer su to više puta učinila njegova redovnička subraća oci M. Biškup i F. Šanjek, na čemu im velika hvala.

Svrha nam je dakle predstaviti zrelog Augustina u vrhu tadašnje europske znanstvene i duhovne misli, potom u cjelokupnom korpusu hrvatske kulturne baštine.

Cijeli Trogir zapravo je jedna umjetnina, kako izvrsno zapaža, po majci Trogiranin, poznati hrvatski intelektualac Dušan Žanko, kojega je minulo nevrijeme bacilo "pod tuđe nebo". Ni Žanko ne će previdjeti timpanon zapadnoga portala na kojemu "stoji uklesan sv. Augustin, zagrebački biskup, iz slavne trogirske obitelji Kažotića." Kroz cijelu burnu prošlost grad je spasila "njegova tradicija i njegova ljepota, najstarija hrvatska ljepota".

Ime Augustina Kažotića, njegov prvi spomen, vezan je uz knjige. Stana Saladini god. 1286. "svom unuku Augustinu iz Reda braće propovjednika" namjenjuje 50 libara za nabavu knjiga. U Parizu, za studija na Sorbonni, isticao se marljivošću i ljubavlju prema knjizi. Po završetku studija, kako bilježe oci Biškup i Šanjek, pročuo se kao izvrstan govornik i učen profesor koji se proslavio u Francuskoj, Italiji i diljem svoje domovine.

Papa Benedikt XI. imenujući Kažotića zagrebačkim biskupom u buli navodi: "... upravljamo oči naše pameti na tebe, člana Reda braće propovjednika, kojega iz prijateljskog poznavanja uočismo kao učena, urešena ozbiljnošću ponašanja, zauzeta za duhovne stvari, vješta u vremenitim dobrima". Papa Ivan XXII., kada je zagovarao zagrebačkoga biskupa Kažotića pred kraljem Karlom Robertom, kaže da se časni brat Augustin može istinom opravdati kao nevin, jer je brižan i razborit muž kojega dostojno štiti vlastita nevinost. U buli kojom imenuje Augustina lucerskim biskupom, tražeći prikladna pastira uz pomoć višnje blagosti i u dogovoru s braćom kardinalima, nakon što je pozorno promotrio velike kreposti i zasluge što su otprije poznate taj se papa usredotočuje na Augustina Kažotića čijom će duhovnom korisnošću Crkva u gradu Svete Marije mnogostruko napredovati. U "Molbi za kanonizaciju" Karla, vojvode kalabrijskoga i potkralja napuljskoga, kaže se da bi se proglašenjem Kažotića svetim "razveselila cijela sveta Majka Crkva a obradovao bi se i grad Lucera u kojem je on sretno preminuo i još sretnije u Gospodinu počiva". U pismu lucerskog priora generalatu reda govori se o čudotvornom učinku Kažotićevih relikvija. U buli "Nuper ad supplicationem" kojom Klement XI. proglašava blaženim A. Kažotića stoji da štovanje bl. Augustina postoji od pamtivijeka te da se može nastaviti s vlastitim časoslovom i misom istoga blaženika. U prilog tomu ide i činjenica da su se tri Petrova nasljednika okoristila Kažotićevim teološkim znanjem: Benedikt XI, kojemu je Kažotić bio teološki savjetnik, Klement V. koji je Kažotića pozvao da iznese svoje mišljenje o templarima, te naposljetku Ivan XXII, koji je htio čuti njegov stav o proširenim kompetencijama Inkvizicije i teološkim raspravama o Kristovu siromaštvu. Ono što je naučavao sv. Bernard, da heretike ne treba pridobivati oružjem nego dokazima, a što je prihvatio i clunyjevski opat Petar Časni, u djelo je provodio Augustin Kažotić.

U vezi sa širenjem "heterodoksnih zajednica" održana su dva Lateranska sabora. Papa Ivan XXII. posavjetovao se pritom s probranim teolozima među kojima je bio i A. Kažotić.

U životopisu "Blaženi Augustin Kažotić", njegova časna redovnička subraća Šanjek i Biškup pišu da je Augustin bio vrlo cijenjen u europskim intelektualnim krugovima kao vrstan govornik, učenjak te čovjek pun dobrote i iskren prijatelj siromašnih. O tome svjedoče mnogi njegovi suvremenici. Znameniti liječnik toga doba Arnold iz Bamberga, posvetio mu je svoje djelo "Regimen sanitatis" god. 1317. Splićanin Miho Madijev, Kažotićev suvremenik, svoj nekrolog zagrebačkom, odnosno lucerskom biskupu završava riječima: "Mnogi danas pobožno hodočaste na Augustinov grob uz koji su vezana brojna čudesa". Prof. Petar Grgec u poznatom životopisu "Bl. Augustin Kažotić i njegovo doba" (Zagreb, 1963.) kaže da je Kažotić bio velik čovjek, muž herojskih kreposti. Za boravka u Parizu, na slavnoj Sorbonni, stanuje u samostanu sv. Jakova, a spomen-ploča na crkvi sv. Stjepana na brdu u Latinskoj četvrti među najpoznatijim imenima koja su živjela u spomenutom samostanu, uz Alberta Velikoga pa još većega Tomu Akvinskoga, ima ispisano i ime: Augustin Gazzoti, évèque (biskup), umro 1323. Dakle, i na vanjski način Kažotić je među najvećima u srednjem vijeku. Kao izaslanik hrvatsko-ugarskoga episkopata Kažotić odlazi 1318. u francuski grad

Avignon u kojem su tada boravili pape u progonstvu. Ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert zabrani mu povratak pod izlikom da ga je pobožni biskup oklevetao kod pape. Ali, dokazi govore sasvim suprotno, o čemu smo već govorili.

Kako smo podosta oduljili svoje izlaganje, trebalo bi ukratko reći u čemu je sve Kažotić bio prvi ili barem prednjačio. O tome smo već više puta pisali i nabrojili 42 zgode u kojima je Kažotić bio čelnik. Kažotić je prvi hrvatski prognanik, prvi doktor filozofije i teologije sa slavne Sorbonne, prvi hrvatski blaženik podignut na čast oltara, prvi hrvatski blaženik kojega je jedan strani grad (Lucera) izabrao za svoga nebeskog zaštitnika. I tako redom. Međutim, ovdje bismo naveli one odlike što ih prvom zgodom propustismo. Rekosmo da je ime Augustina Kažotića vezano uz knjigu, a ipak nam se dogodio propust, naime Blaženik je obogatio Metropolitanu, tj. katedralnu knjižnicu. Zatim, možemo slobodno reći da je on začetnik CARITASA u današnjem smislu. On prima siromahe na svoj biskupski dvor u Zagrebu te ih hrani i dariva. Donosi "Biskupske uredbe u statutu zagrebačkog Kaptola iz 14. st.". Kažotić je *vir iustus* kojemu se obraćaju velikaši u svojim prijeporima. Brine se o zdravlju svoga puka i stoga sadi ljekovite biljke. Kao poseban štovatelj Bl. Djevice nedvojbeno je pridonio velikom štovanju Majke Božje u Hrvata. Isusovac pater Petar Perica koji je napisao toli divnu pjesan "Zdravo, Djevo, svih milosti puna" s neizbježnim pripjevom "Rajska Djevo, Kraljice Hrvata", možda je nadahnuće našao u Kažotiću.

Kažotić je, jednom riječi, kratka rekapitulacija hrvatske povijesti i povijesnosti, sinteza svih nacionalnih stremljenja što konvergiraju (stječu se) prema zajedničkom uvoru, a to je točka Omega, Isus Krist. Bio je svetac, umnik i znanstvenik, propovjednik, mučenik, prognanik, ali nikada očajnik. Riječju: autentičan izraz hrvatske duhovne akropole, a kao patnik vjeran iskaz hrvatske golgotske patnje. Indeks hrvatskoga europeizma, da se poslužimo besjedom drugih. Zaključimo stoga riječju patra Šanjeka, sorbonskog doktora i našega akademika: "Svojim izvanrednim sposobnostima i širinom pogleda, Kažotić je zadivio mnoge suvremenike diljem Europe".

Povratkom Kažotića u hrvatsku kulturu i duhovnost, vratila se i Hrvatska svojoj povijesnosti, samostalnosti i suverenosti. Rekoše: malo je napisao. A veliki filozof Karl Jaspers u knjizi "Sokrat, Budha, Konfucije, Isus" navodi: veliki naučitelji nikada ne pišu; oni naučavaju, o njima pišu drugi. Sedam stoljeća nakon smrti Kažotić u svijestima svojih sljedbenika svijetli intenzivnije nego ikada. Njegova kultna mjesta, kojih je sve više, postaju kulturnim rasadištima. Nadomak je i kanonizacija, kako nam govore pouzdane vijesti.

Augustin Kažotić svojom samoprijegornom žrtvom odista je omogućio da njegova mala Hrvatska postane duhovno još veća. Istina i ljubav ne trpe prisilu; one su istovjetne sa Slobodom, da malo parafraziramo završne riječi kardinala Kuharića izrečene u poznatom govoru na Dan hrvatske državnosti 30. svibnja 1996. I bit vjere je sloboda. Ako čovjek vjeruje, on je zaista slobodan, reći će pak Karl Jaspers.

Obdaren Vjerom, Ufanjem i Ljubavlju u herojskom stupnju, Kažotić je zaista bio slobodan. O tome svjedoči njegov svetački život, navlastito posljednji trenuci.

Oltar znači *žrtvenik*. Biti podignut na čast oltara u prvome redu znači neprekidno se žrtvovati za apsolutne i vječne vrijednosti.

Kako komentar ne može nikada iscrpsti vrelo i smisaono obilje izvornika, tako ni naša besjeda ne može izreći duhovno obilje kreposnika i mučenika o kojemu je riječ. Uostalom, sveci i nisu zato da ih usporedujemo nego da ih nasljedujemo. Usporedba stavlja Različito u Jednako, kako bi razliku učinila vidljivom, veli mudrac. Na nama je da Razliku učinimo što nevidljivijom. Bit ćemo tada u svojoj biti, kako reče prvak hrvatske poetske riječi - Tin Ujević. Augustin Kažotić svoju razliku sveo je gotovo na *Istost* sa svojim Učiteljem.

LITERATURA:

Petar GRGEC, *Blaženi Augustin Kažotić i njegovo doba*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1963;
Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1, KS, Zagreb 1988;
Karl JASPERS, *Sokrat, Budha, Konfucije, Isus*, Zodijak, Beograd 1980;
Adalbert REBIĆ, *"Muž pravedan"*, BAK, VIII, 1982, 1-2;
Josip BUTURAC, *Bl. Augustin Kažotić, Mali životopis svetoga zagrebačkoga biskupa*, Kažotić, 1992;
Baltazar Adam KRČELIĆ, *Sveti Augustin Kažotić (životopis)*, BAK, XII, 1995, 23.

Malkica DUGEČ

Na presahlu vrelu

Nikome ne reci
Da bijasmo sami
Na presahloj rijeci
Uspona i htijenja,
Ogoljeli do dna
Crvotočna tijela.
Nikome ne reci
Da s presahla vrela
Škrtih nada, utjeha dobrotom
Srknusmo tek otrov
U bezdane varki
Padajuć sve dublje
Obliveni krvlju i ledenim potom.
Ne. Nikom ne reci
Kako dugi bjehu dani i mjeseci
U bezumlja jami
Ni kako smo bespomoćno sami
Jednu vječnost cijelu
S ranama u duši, po obrazu, tijelu
Tek o svojoj djeci
Snili snove tajne
Na presahloj rijeci,
Na presahlu vrelu
Zemlje zavičajne.

Boris VRGA

Prilozi za portret Mladena Pejakovića

U slikarstvu postoje dvije stvari, oko i mozak, i obje se moraju ispomagati.
Paul Cézanne

Umjetnost se bavi preobrazbama: derealizira realitet u novu realnost.
Mladen Pejaković

Mladen Pejaković (rođ. 1928. u Petrinji, diplomirao slikarstvo na Akademiji za primijenjenu umjetnost u Zagrebu 1954., u klasi prof. Ernesta Tomaševića) umjetnik je vrlo širokih stvaralačkih interesa i metijerskih određenja, pa se tako o njemu više i češće govori kao o plodnom i nadahnutom piscu, kojemu je pisanje važnih i visoko rangiranih studija o starohrvatskoj arhitektonskoj baštini te razmjerima zlatnog reza u likovnim umjetnostima i arhitekturi primjerice, tobože veći izazov no samo slikanje. No, sve ovo moglo bi se izreći tek na prvi pogled, pogotovo stoga što je riječ o "osviještenom" i visokokvalitetnom likovnom kreativcu izraženoga senzibiliteta kojem je slikarstvo ipak temeljna i kontinuirana stvaralačka usmjerenost i čiji se slikarski opus nameće kao nesvakidašnji intelektualni izazov. Spoznaja da se slikar kloni bilo kakve bučnosti i da njegova djela ne susrećemo prečesto na javnim izložbenim manifestacijama, potencira diskretnost i delikatnost njegovih stvaralačkih namjera, na koje nije ponukan mimetičkom strogošću i deskriptivnim ciljevima, već ponajprije smislom za kreativnu metamorfozu i poetsku modifikaciju pojavnog, aktualizirajući, posve u suglasju s kanonima postmodernističkog pluralizma, sintetičnu narav vlastita slikarskoga govora zaokupljena istraživanjem interpretativnih pristupa u elaboraciji kako neposredne životne (s)tvarnosti, tako i same slikarske površine.

Zadržavajući se na elementarnoj razini analize, sagledavajući specifične motivske i oblikovne značajke Pejakovićeva slikarstva, može se zaključiti kako je ta umjetnost ponajprije naturalistička - ona se dakle oslanja na promatranje prirodnoga krajolika i pojavne stvarnosti, iz koje dolaze brojni posredni i neposredni impulsi, no isto tako i na suptilno oblikovno i koloristično "(pre)vrednovanje" njenih pojavnih struktura i formi. Spomenuto preoblikovanje odvija se kroz procese redukcije figuralnosti, ne toliko na način eliminacije i brisanja, koliko kondenzacije, izlučivanja i transformiranja ishodišne stvarnosti, koja na njegovim slikama poprima izraz sintetičke cjelovitosti iz koje - reklo bi se - gotovo nikada ne iščezavaju "uhvatljive" regionalne podudarnosti pa ni figuralne aluzije. Cijela površina slike je, naime, sintetično doživljena, slikarski aktivirana i ritmički strukturirana površina na kojoj u dinamičkoj ravnoteži stoje cjelina i njeni kristalični fragmenti, globalna vizija te ikonografski segmenti stvarnosti (kubusi i skeleti kuća, krošnje i debla stabala, oblačasti svodovi, posude za voće i dr.), kojih je

metaforičko-simbolička aluzivnost, baš kao i izrazita poetska esencija, vrlo važna i nedvojbena. Takve, plošno strukturirane slike, u kojima prepoznajemo koncentraciju na bitne vrijednosti, "pripitomljenost" poteza i odmjerenu funkcionalnost svakog nanosa, a koje možemo definirati kao svojevrsno psihogramsko nastrojenje te intimni duhovni krajobraz u kojem se međusobno prožimaju duhovna i čulna percepcija, optičko i mentalno, dozirana intelektualnost i pulsiranje slikareve osjećajnosti, izoštreno oko i metodičan duh, konkretno i intuitivno mišljenje, postale su stanovitom paradigmatskom konstantom ovoga autorskog iskaza, koji nije statičan već - kao što to pokazuju najnovija platna iskazuje daljnje oslobađanje slikarskoga postupka i nove stvaralačke mijene unutar samozadanih granica. Moglo bi se reći kako autora više od atmosfere intrigiraju struktura, analiza oblika i lokalne boje te više od izvanjskih, unutarnja značenja motiva, njegova delikatna gradbena restilizacija, geometrijsko-organički raster, semantički sukus i poetička kristalizacija, pri čemu je stvarni (pejsažni, vedutni ili mrtvoprirodni) predložak tek predtekst novoj likovnoj stvarnosti u kojoj sraz predloška i preobrazbe nerijetko poprima transcendirajuće, dapače i metafizičko značenje.

U radikalnijim izvedenicama ovih nastojanja analitičnost postaje sve sintetičnija i djela žive podjednako intenzivno, ne samo u svojim kompozicijskim težištima, već i u gotovo svakom fragmentu svoje površine, koja i nije drugo doli harmonizirani sustav boja koncentriranih u mrljama i plohama koje prezentiraju, kako kromatski karakter svjetlosno-optičkih fenomena, tako i materijalne veze između konkretnih formi, potičući pomisao na konstruktivniji karakter pojedinih djela čiji sadržaji - bez obzira na stupanj interpretativne distanciranosti pa i apstraktnosti forme - tematski korespondiraju sa svojim predlošcima. Stoga bi se i moglo reći kako je u okosnici svake takve kompozicije u pitanju poseban konstruktivni proces plastičke metamorfoze, koji polazi od izvornog predmetnog svijeta, i u skladu s podnaslovno citiranom Pejakovićevom sentencom o derealizaciji realiteta (u kojoj kao da naslućujemo i davnu Braqueovu misao po kojoj je slika završena tek kad je uklonjen svaki početni motiv) - izražava potragu za nekom dubljom istinom i spiritualiziranom realnošću, uspostavljajući meta-stvarnost, bez koje ni ona ishodišna ne bi imala svoju pravu težinu i vrijednost. Unoseći u procese preobrazbe racionalni mentalni pristup, ali i uzbuđenja vlastite umjetničke intime, autor u svoje "odslike" zbilje unosi i stanoviti ekspresivni naboj koji je posljedica vizualne fascinacije i neposrednog emotivnog izazova teme, razotkrivajući nam one vrijednosti koje egzistiraju ispod pojavne opne konkretnih prizora. Stoga nije daleko od istine, pogotovo uzmemo li u obzir neke slikareve biografske okolnosti (porijeklo, mjesto školovanja, životne ambijente i slično), zaključak po kojem se na tim slikama međusobno prožimaju i duhovno korespondiraju dva različita shvaćanja zbilje: sredozemna čulnost i panonska racionalnost, odnosno mentalni dojmovi i refleksi što ih je autor akceptirao i posvojio životom u ovim zavičajnim podnebljima.

Pejakovićev svijet nastaje iz čestica boja (za koje je Cézanne tvrdio da predstavljaju mjesta susreta našeg uma i svemira) koje - uvijek u funkciji arhitekture cjeline - progovaraju svojim fizičkim izražajnim karakteristikama: pastoznošću, jačom ili slabijom pikturalnom zasićenošću i ritmiziranošću namaza, prebacujući semantičko

težište s deskriptivnoga, stvarnoga i opipljivoga na strukturalno, unutrašnje i duhovno. Sužena koloristička skala, svedena na odvaganost modrikasto-zelenkastog, žuto-smeđeg i sivkasto-ružičastog registra te, po pravilu kontrasta ili sličnosti, koncentrirano graduiranje kromatskih odnosa tonova i polutonova, koji se naslanjaju jedan na drugi i postaju gradbeni čimbenik slikovne površine, odjelotvoruju modulacijski sustav koji naposljetku razgrađuje viđeno te uspostavlja novu vizualnu stvarnost, nerijetko impregniranu hladnim sjevernjačkim nijansama ili pak južnjačkim iskrenjima, anticipirajući i stanovitu novoekspresionističku poetiku, koja je to - istini za volju - više svojim kromatskim intenzitetima, žustrim suzvučjima i dinamiziranom fakturom, negoli intencionalnom napetošću i uznemirenošću autorskih poruka, mada se ni takav tip odnosa prema svijetu, bar kad su dublji slojevi Pejakovićeva svjetonazora u pitanju, ne može u potpunosti apstrahirati.

Pri svemu ovome Pejaković, kao iznimno informiran i kultiviran umjetnik, uvažava razna iskustva prethodnika i u temelje svoga umjetničkoga rada ugrađuje povijesnu baštinu evropskoga modernizma, počevši od stečevina sezanizma, apstraktnih tendencija i ekspresionističke zvučnosti do neokubističkih odjeka i postimpresionističkih zasada, artikulirajući "čista" slikarska djela koja, sublimacijom umjetničkoga nasljeđa u prostore slikarskih okvira, otvaraju mogućnost novoga dijaloga s pojavnim svijetom. Krajnji rezultat tog dijaloga ogleda se u sintezi koja ne ugrožava stvaralački legitimitet autora, već naprotiv, afirmira izvornost i ovjerava personalizirani karakter njegove umjetnosti, evidentan i na drugim poljima njegovih stvaralačkih aktivnosti, pridonoseći, kako je to već više puta s punim opravdanjem konstatirano, onoj inteligenciji slikarstva koja ne širi nego produbljuje problem.

Budući da smo posebice istaknuli autorovu polivalentnost i svestranost, zadržimo se ukratko i na drugim aspektima Pejakovićeva umjetničkoga djelovanja. Uz scenografiju u kazalištu i filmovima te scenarije za filmove, Pejaković se okušao i kao filmski redatelj (*Izložba*, 1963., *Bila jednom jedna točka*, 1964., *Zemlja*, 1969.). Opremio je mnogobrojne muzeje i izložbe, a posebice su zapažene njegove postave izložbi: *Moderne kroatische Keramik* (Beč, 1956.), *Poslijeratna hrvatska umjetnost, Belgijska keramika i tapiserija, Ivan Meštrović* (1983.), *Pisana riječ na tlu Hrvatske* (1987.), *Tisuću godina hrvatske skulpture* (Zagreb, 1991.), *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha* (Budimpešta, 2000.), *Blaženi bilizi* (Hvar, 2001.). Autor je izložbe *Svjetlo i prostor u starohrvatskom graditeljstvu* (Zagreb, 1978.) i *Preromanico croato* (Rimini 1982., Verona 1983.). U likovnim postavima mnogih muzeja i aranžiranjima izložbi iskazao je ukus i osjećaj za prostor te smisao za aranžiranje eksponata i doživljaj umjetničkih djela, pa nimalo ne čudi da je za likovni postav Arheološkog muzeja u Zadru dobio nagradu "Vladimir Nazor" (1976.).

Autor je vrlo zapažene knjižne trilogije: *Broj iz svjetlosti*, 1978., *Starohrvatska sakralna arhitektura*, 1982., i *Omjeri i znakovi*, 1996., od kojih je ova potonja dobitnica "Vjesnikove" književne nagrade "Ivan Goran Kovačić" kao i nagrade Matice hrvatske "Ivan Kukuljević Sakcinski". U svim ovim knjigama, bez kojih bismo o našoj graditeljskoj baštini znali znatno manje, Pejaković je znanstvenom aparaturom i

spisateljskom dosjetljivošću, kombinacijom analitičkoga i poetskoga diskursa, interpretirao ranosrednjovjekovnu (predromaničku) starohrvatsku sakralnu arhitektonsku baštinu (omeđenu IX. i XI. stoljećem), a i renesansne spomenike u Dalmaciji, uklopivši ih u određeni mjerni sustav i proporcije. Pri svemu tome iskazao je izazovan i gotovo pionirski pristup koji nije deskriptivan, već je baziran na vrlo preciznim i lucidnim strukturalnim metodološkim ispitivanjima i tvarnim, a ujedno i ezoteričnim promišljanjima, kakva su npr. ona o simbolici brojeva i geometrijskih znakova. Brojnim fotografijama, tlocrtima, presjecima i vlastitim crtežima, služeći se ravnalom, trokutom i šestarom, Pejaković je egzemplificirao kako je posrijedi smišljen, zreo i vrlo slojevit graditeljski sustav u kojem se zapravo krije egzaktnost skrovitih mjera i prostorna (kozmička) orijentacija prema suncu, a ne graditeljska nevještost i neukost naših starih majstora, tek doseljenih Hrvata na obalu Jadrana, kako se je to do Pejakovićevih studija uglavnom smatralo. Uvodeći tezu o kozmičkoj determiniranosti arhitektonskih rješenja, po kojoj se svaki građevni projekt uklapa u svemirski red, Pejaković posebno značenje daje svjetlomjernom instrumentariju, posebice svjetlopisnom kalendaru (putu što ga prevaljuje sunce i smjeru jutarnjih, večernjih ili sunčanih zraka u važne dane liturgijske godine i kristološkoga kalendara), dakle faktoru svjetlosti, koja je pravi razlog svih prividnih nepravilnosti i "iskrivljenja" građevinskih oblika i nije tek puka fizikalna pojava, nego značenjsko svjetlo čije zrake fizički i metafizički, doslovno i metaforički, određuju sve brojčane i prostorne odnose tako da se svaki građevinski oblik može dovesti u svezu s apsolutom odnosno Bogom. U svojim monografijama (*Ante Jakić*, 1988., i *Branko Ružić*, 1996.) i ogledima (*Ogledi o likovnom umijeću*, 2001.) iskazao se kao odgovoran tumač i pažljiv interpretator koji nastoji svako djelo iščitati na razgovijetan i objektivan, nerijetko i analitičko-izmjerni način. Vrlo je visoko rangirana i njegova knjiga s područja teorije likovnih umjetnosti (*Zlatni rez*, 2000.) koja se bavi značenjima svih vrsta zlatnog reza, kao apsolutne i sveprisutne geometrijske proporcije ili temeljnog razmjera u otkrivanju tajne umjetnosti.

Kao kipar iznenađivao je medijem i tehnikom. Njegove instalacije na temu pisanice, izlagane na uskršnjim izložbama, a nazivane "*Okvir za jaje*" ili pak "*Jaje za gladnog*", pri čemu je zlatno jaje života dopunio gladnom ljudskom figurom i potrebnom žličicom, na duhovit način dograđujući ikoniku pisanice egzistencijalnim refleksijama, dokazale su da umjetnost ne priznaje stege i da su nova plastička i značenjska rješenja uvijek moguća. U tom smislu, posebno vrijedna ostvarenja jesu njegovi objekti-kompozicije ("stakleni akvariji"), sastavljeni od kamenih oblutaka nađenih na obali mora ili u moru, koje ih je i oblikovalo, utopljeni u blokove prozirne umjetne smole ili staklaste plastične materije odlivene u oblike kocke ili kvadra, u kojima "plivaju" ili "plove" kao u moru. Te koliko analitičke, toliko i intuitivne kompozicije, svojom su formom i volumenom skulpture, ali kako su išarane linijama te obojenim točkama ili većim kromatskim površinama, dotiču i slikarstvo te fasciniraju optičkom ravnotežom elemenata, vizualnim skladom i harmonijskom ljepotom evocirajući predjele morske bajkovitosti ili snovite igre vraćenoga djetinjstva.

Svim ovim djelatnostima Pejaković je individualizirao svoj stvaralački profil, tako da je njegova pozicija u našem sadašnjem likovnom trenutku iznimna i gotovo nezamjenjiva. Unatoč priznanjima i isticanjima, on ostaje tih, skroman i nenametljiv, sklon radu, daljnjem istraživanju i stvaranju djela koja predstavljaju neprijepornu vrijednost hrvatske likovne scene. Daleka od bilo kakvih klišeja, širinom svojih pogleda, svojim otkrivalačkim nastojanjima, intuitivno-misaonim supstratom i poetsko-lirskim impulsima, Pejakovićeva umjetnost, čini mi se, uspješno zadovoljuje potrebe za uzbuđenjima, skladom i ljepotom svima onima koji su upravo umjetnost prihvatili kao svoj modus vivendi - način opstojanja i razumijevanja svijeta.

Najnovije izdanje HKD sv. Jeronima:

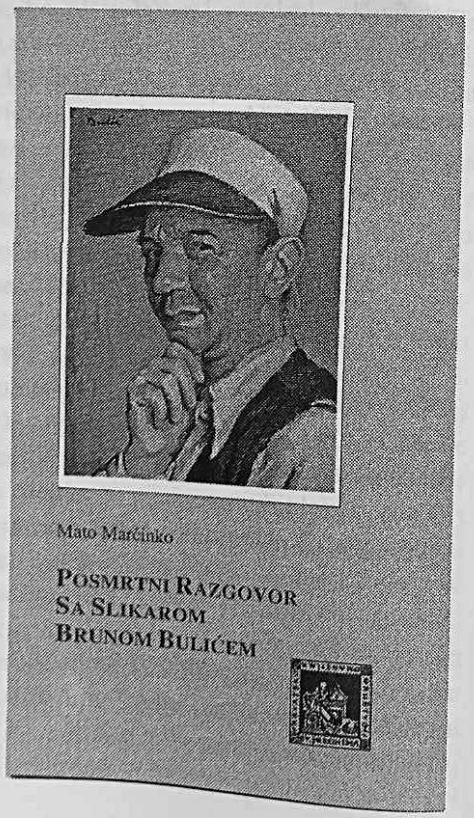

Naručuje se kod:
HKD sv. Jeronima
Trg kralja Tomislava 21
10000 Zagreb
ili na tel.: 01/49 22 300

Tomislav MARETIĆ

Jesen i fontana

(s i t n o p j e s n i)

Noćni gost diljem
Svijeta, u svakome
dvorištu - Mjesec.

Cijeloga dana
djeca nađu sadržaj u
praznom dvorištu.

Kotač bicikla
u mlaki reže nebo
na dva dijela.

Plastična čaša
na praznoj tržnici
šeće s vjetrom.

Golub na časak
potrči i za čikom
na hladnom vjetru.

Slušajuć' walkman,
zanesena, ispušta
neke krikove.

Na djedovu grobu
čujem u sebi ritam
starih valcera.

Dodir zemaljske
i nebeske domovine
u plamu svijeće.

Zagledan u strip
na pločniku čuči u
koturaljkama.

Prošao je život -
vodoskok usred lišća.
Tu su šetali...
zrinjevačke platane,
filigranski pločnici.

Lišće topole
nadšuštava suho
kukuruzište.

Skupljajuć lišće
na Zrinjevcu pogledava
krošnje platanâ.

Jablani plove
kroz maglu, kišu, vjetar
na istom mjestu.

Brisač tramvaja
i šumovi s ulice
uspavljuju me.

Razmočena svjetlost
u lokvama uličice
na jesenskoj kiši.

Za vožnje busom
u vrludavom potoku
bljesne reklama.

Na daskama
ljuljačke bubnja kiša
po žutom lišću.

Gle, vrvi promet! -
U perivoju na kiši
miruju ljuljačke.

Jesenska kiša
i fontana - dodir
dviju samoća.

Nedjeljko MIHANOVIĆ

Umjetnička percepcija i stvarnost u romanu *Žalosni Gospin vrt*

1.

Nakon što je Raos u romanu *Vječno nasmijano nebo* (1957.) ispričao mladost svoga srca i autobiografske odjeke djetinjstva s dragim slikama i mirisima zavičaja, u drugom dijelu svoje trilogije, *Žalosni Gospin vrt* (1962.), on nastavlja s pričom svoga dječaštva i mladenaštva, izbačena iz prostora djetinjstva i ubačena u jednu novu sredinu obrazovnog i odgojnog svijeta. Taj drugi svijet u njegovim razvojnim godinama dječaštva i mladosti prikazan je u svim životnim krizama s puno osobnih tajna i moralnih sukoba. Odmah po dolasku u sjemenišni zavod za odgoj svećenika u Splitu, mladi Raos se zaprepašteno suočava s ozbiljnošću ambijentalnog okruženja i sa stegovnom strogošću. Već sam natpis koji ga je pri dolasku dočekao na golemim vratima sjemenišne zgrade: *Religioni et bonis artibus*,[1] nagoviještao mu je nešto zagonetno i tajnovito. Prvi sudari s apsolutnom disciplinom su ga upozoravali, da su bezbrižne obale djetinjstva napuštene i da: "Nikada više našega sunca, ni oblaka od perja, mjesečine naše, naših okupanih zvijezda, ni vječno nasmijanog neba". S nostalgijom ostavljenih dječjih igara i bezbrižnih doživljaja javlja se u njemu tužaljka za čeznutljivim slikama djetinjstva, koje je otputovalo u nepovrat. Obuzima ga žalost za svom onom seoskom čarolijom slika i doživljaja, u kojima se ništa u stvarnosti ne postiže, a sve se realizira u mašti i u snu.

Od samog početka Raosove autobiografske ispovijedi uviđamo, da taj "curriculum" unutar strogog i krutog pedagoškog sjemenišnog odgoja nije jednostavan. Raos postaje svjestan da je ušao među čvrste odgojne koordinate, u kojima se nepoštedno poštuje red i disciplina, dužnosti i obveze. Ali najviše ga uznemiruju i ponižavaju odgojiteljski policijski postupci, kada su se auktoritet i samovolja odgojitelja (prefekta) pretvarali u torturu. On je trajno u strahu da se na njega ne obori srdžba "starijeg prefekta", kojega doživljava kao strogog "žandara", odgojiteljskog štrebera i podmuklog "Kerbera".

2.

Činjenica je da mladi Raos po svome temperamentu za onu dostojanstvenu ozbiljnost nije imao sklonosti. Sukob sa zavodskom disciplinom, koja mu je roditeljskim željama i uvjetima siromaštva bila nametnuta, proizlazio je primarno iz njemu neprimjerena sjemenišnog odgoja, iz sredine suviše tijesne i njegovu urođenom

1 Vjeri i dobrim umijećima.

karakteru odbojne. Mladi Raos, gurnut pod spartansku zavodsku stegu, nije u sjemenišnom odgoju mogao naći ni svoju mjeru, ni svoj izraz. Stoga se u tome preplašenom i nespretnom dječaku u "semideponentnim hlačama" i u "cajganom odijelu s meridijanima i paralelama" javlja potištenost. Često pribjegava sanjarenju kao utočištu svoga životnog osjećanja. Izgubljen u mislima i željama, on u svojim najintimnijim sklonostima krije svoju žarku čežnju za slobodom i navikama proživljena djetinjstva na selu, koje su odgovarale nesvjesnom nagonu njegove naravi. Njegovo sanjarenje često kruži po pejsažu rodnog kraja, oživljavaju drage uspomene i čežnja za svojom "malom osamljenom kućicom, osutom zlatom predvečerja". Ali u tome prekapanju po duši svjestan je i toga, da ga kod kuće čeka bijedan težački život, kukuruzni kruh, poniženje pred susjedima, strogo lice oca Petra i sažalni pogled majke. Stoga zlovoljan i šutljiv iz dana u dan otkriva po neku iluziju, od koje se u trenutcima pribranosti izliječi, da bi sutra neumorno tražio sljedeću.

Iz ukupne životopisne ispovijedi se spoznaje, kako je izbor Raosova zvanja (koji su učinili drugi) bio otpočetka pogrješan. Od prvog do posljednjeg trenutka borio se u Raosu njegov prirođeni, slobodni, neukrotivi temperament protiv zahtjevnog odgoja koji je tražilo svećeničko zvanje. Njegova uzburkana ćud i nametnuto mu zvanje sukobljavali su se u njemu na najmučniji način. Sve je bilo suprotno njegovoj otvorenoj i slobodnoj naravi. U sjemenišnome strogo propisanom dnevnom redu, osim obvezne poslijepodnevne zajedničke šetnje ili rekreacijskog igranja nogometa, u duhu "mens sana in corpore sano",[2] nije bilo nikakva prostora za bilo kakvu, pa ni najnaivniju, zabavu, koju je u tim najosjetljivijim godinama tražio njegov *eros matutinus*[3]. A upravo je za tim žudio njegov nemirni temperament i mladenačka pjenušava krv. "O kakve opojne i lude krvi u meni" - otkriva unutarnje stanje svoje naravi mladi Raos. I koliko god se trudio da libidinozne porive i pritajene želje u sferi erosa sublimira na razinu više forme duhovnog života, "ne možeš uteći nečistoj napasti" (str. 199).

3.

Da bi prihvatio svećenički stalež, potrebno je maksimalno odricanje, a ta je riječ za Raosa potpuno neshvatljiva, nje nema u njegovu životnom leksikonu. Njega ne privlači u to mladenačko doba nijedan stalež, a ponajmanje svećenički. Samo u očaravajućoj slobodnoj pustolovini udisanja seoskog zraka on osjeća vlastitu radost života. Iz toga depoa slobodno proživljena djetinjstva, iz slika krajobrazne jasnoće i svježine, hranio je mladi Raos za vrijeme razmišljanja svoju maštu i dušu. On prirodnim instinktom iskreno osjeća: kako je sva ljepota i poezija dječaštva i mladosti daleko "otkad odosmo u ljude" (str. 35).

2 Zdrav duh u zdravome tijelu.
3 Rane ljubavne čežnje.

I kao što oluja galeba nad morskom pučinom, tako su i "proljetne pubertetske oluje" uzavrele mladenačke strasti sve jače i više uzdizale Raosa iznad mirne sredine sjemenišnog života. Sa svojom razdraženom maštom, punom suzdržane strasti i tajnih muka, on danju i noću sanja o ženi kao o nekom nedokučivom idolu i životnom eliksiru. A čeznuti za nečim pod oznakom zabrane, znači čeznuti dvostruko. U groznici njegovih libidinoznih sklonosti raskidale su ga njegove suprotnosti. On provodi nevidljivi dvostruki život. Njegova je mladost žudila za mladošću, a u sferi erosa sve je bilo zatvoreno i prekriveno hermetičnom šutnjom. Nikakva odgojna psihoanalitička etiologija nije ulazila u složeno pitanje vitae sexualis. *Ab turpem causam*[4] sve je bilo prešućivano i zataškavano. Tražio je prema svome prirodnom osjećanju i željama slobodu i ljubav koje bi pristajale toj dobi života, a oni su tjelesnom i duševnom spartanskom higijenom bili gurnuti pod strogu odgojnu praksu prešućivanja i posvećena sublimiranja. A mladi Raos nije mogao proniknuti u tajni smisao manipulacije tim besmislom apsolutnog prešućivanja i zatajivanja najprirodnijeg i najbezazlenijeg erosa. U tim mučnim protuslovljima između njegova temperamenta i nametnuta odgoja nastajao je Raosov neukrotivi nemir i nestrpljenje za slobodom.

4.

No uza sav Raosov naglašeni temperament, potrebno je ustvrditi, kako je u konzervativnoj shemi sustava sjemenišnog odgoja nedostajao djelotvorniji *ratio educationis*[5] u oblikovanju skladne osobnosti odgajanika u fazi prijelaznog razdoblja. Na devijantno ponašanje odgajanika nije se primjenjivao *individualni* odgojni pristup. Odgojni praksis i didaktički princip nisu uključivali element odgojnog kreiranja po mjeri pojedinca. Orijentacija odgojnih mjera prema pitomcu premalo je uključivala u razvijanju pozitivnih osobina volje i karaktera, u izgradnji ličnosti i u formiranju značaja *individualnu usmjerenost*.

Već samom činjenicom da se u sjemenišnom zavodu odgojno oblikuje izvan svoje obitelji, odgajanik je hendikepiran. U tome nedostajanju normalne obiteljske sredine nameće se potreba da se u najvećoj mogućoj mjeri nastoji ublažiti nedostatak najpozitivnijega obiteljskog odgojnog djelovanja (ako je obitelj u moralnom pogledu sređena) na oblikovanje ličnosti.

Uspjeh odgojnog rada u velikoj mjeri zavisi od osobnosti i značaja odgojitelja. A silnice nezadovoljstva mladog Raosa upravo su se kretale oko dva ključna lika: "starijeg prefekta - žandara" i "Kerbera", koji se pokazivao kao oličenje policijskog odgojnog duha, i ravnatelja zavoda, "kukca-mitronosca", s nevidljivom barijerom "auktoriteta", sa zajedljivim odgojnim odnosom i bešćutnim, nedodirljivim, nadmoćnim ponašanjem. Postupci odgoja i kažnjavanja su često primjenjivani tako, kao da se preodgajaju maloljetni prijestupnici i delinkventi, a ne bezopasni, više-manje dobroćudni odgajanici.

4 Zbog nepristojnosti stvari.
5 Smisao odgoja.

Jedina osoba koja razumije Raosove životne krize je zavodski duhovnik, kojega on naziva don Anđeo. Rascijepljen u svojoj ličnosti, izgubljen u mislima, željan topline i prisnosti, mladi Raos ih jedino nalazi u don Anđela. Jedino on shvaća njegovu životnu tajnu i tisuće tajnih muka koje on proživljava u svojim najosjetljivijim godinama u svojoj nutrini. I kad don Anđeo umre, on s gorčinom u duši ustanovljuje, kako je sjemenišna "kuća ostala bez duše" i "što će nam onda sjemenište bez duše" (*Don Anđelova smrt*). Nakon don Anđelove smrti nitko više nije suosjećao s uzbuđenjima njegova temperamenta, nitko nije ni pokušao naći put do njegova srca. Otuda ono tragično osjećanje gnjeva koje izbija iz toga dječačkog srca. Otuda onaj nevidljivi dvostruki život, koji se istančano psihološki očituje u poglavlju: *Stigme, Isuse, stigme*.

5.

No upoznamo li stvarnu, objektivnu sliku sjemenišnog odgoja u doba njegovih gimnazijskih dana, vidjet ćemo kako Raos uza sve žive slike stanja vlastitoga duha koja su uzburkivala i pritiskala njegov plamen unutarnje pobune, ipak nije dao potpunu obostranu stvarnost satkanu od sjena i svjetla - "*bona mixta malis*"[6]. Raos promatra taj složeni problem edukacije samo s jednog gledišta. A tko poštuje potrebno dvojstvo, dostiže istinu. Prava istina tu nije čak, kao što obično biva, ni negdje u sredini, jer je odviše pomaknuta prema negativnim crtama odgojnog sustava i razvijanju zastranjujućih osobina volje i karaktera kod odgajanika. Raos ne sučeljava krajnje suprotnosti, nego gurnut pod spartansku stegu, živi u uvjerenju, da su svi njegovi školski drugovi jednako opterećeni unutarnjim sukobima u sferi erosa i sputani nametnutim dužnostima. Nije vidio oko sebe i one odgajanike, koji su na putu u svetište doživljavali u sebi svoj duhovni preobražaj i u čijoj se čistoj duši otpočinjalo formirati nešto novo i veliko, a čega bez iskušenja i svladavanja sama sebe ne bi moglo biti. Raos ne prikazuje i one pojedince koji su se pod odgojnim geslom: "*Ad maiora natum sum!* "[7] oblikovali za više ideale i koji su nadrastali sami sebe. U tim pubertetskim "proljetnim olujama" bilo je i takvih odgajanika, koji su pobune puberteta manje osjećali i bez veće unutarnje opterećenosti lakše svladavali.

Raos posve previđa one osobnosti, koje su svoj život živjeli u umjerenijim temperaturama adolescencije, bez unutarnjih potresa, i koji su sukob između čistoće i spola uspješno i bezbolno uspijevali u duhovnoj sublimaciji svladati i pobijediti. Bilo je i takvih kojima je mlada duša bila ispunjena iskrenošću, vjerskim žarom, religioznim uvjerenjem i težnjom prema svećeničkom pozivu. Jedan dio odgajanika je poziv na gozbu Gospodnju prihvaćao spremno i sa zanosom. Bilo je "mnogo zvanih, a malo odabranih", ali oni koji su kao "odabranici Gospodnji" bili predređeni božanskoj milosti, uspješno su se na krilima molitve uzdizali do višeg stupnja duhovnosti, do pročišćenja zemaljskih želja i sjaja transcendencije. Nije vidio, ili pak u svojoj životopisnoj kronici

6 Dobro pomiješano s lošim.
7 Za nešto više sam roden!

nije želio a posteriori iznijeti, što se kod drugih zbivalo, razvijalo i skrivalo u finom i osjetljivom tkivu duše.

Raos nema strpljenja ulaziti u tajanstvenu tvorevinu karaktera, dodirnuti neke više moralne osobitosti ili prići analizi one duševne substancije koja se naziva *savjest*. Taj pogled očito proizlazi iz prekomjernosti njegova mladenačkog temperamenta, iz rascjepa ličnosti i iz neusklađenosti njegove osobnosti s vlastitom sudbinom. Ta nezadovoljnost jednoga sasvim muškog i naglašenog temperamenta izrasta i razvija se u pravcu jednostranog doživljavanja stvarnosti, u iskrivljeno konkavno zrcalo promatranja. U tom neraspoznavanju onih svojih drugova, kojih se želja poklapala s dužnošću i koji su imali svoju životnu zvijezdu vodilju, u tome karakterološki jednostranom i nepotpunom prikazu pojedinih ličnosti, pisac Raos nam izgleda poput starogrčkog mitološkog lika Hefesta: hramlje na jednu nogu, i tu slabost spoznajnog hoda kroz stvarnost nadoknađuje hipertrofiranim iskorakom druge noge. Ne poznaje u sebi onu odgovornost umjetnika, koju primjerice pokazuje Stendhal u svome romanu *Crveno i crno*, gdje zahvaća sve strane života, da kroz autobiografsku struju svijesti i podsvijesti doživljajnom mnogostrukošću uobliči potpunu sliku stvarnosti.

6.

Na tome putu prema svetištu Raos pokazuje narav potpunoga *antimetafizičara*. U ozračje tajanstvenih odnosa i mističnih veza njegova percepcija rijetko nalazi sebi put. Kakvo razmišljanje, kakav ispit savjesti? I s takvom životnom filozofijom, koja bi se najsuglasnije mogla izraziti Horacijevom izrekom: "Carpe diem!"[8], on nije mogao shvatiti one koji su nastojali uskladiti svoju volju s voljom Božjom, i kojima je tajnoviti Bog istupio iz svoje skrivenosti te postao religiozna stvarnost i duhovna ljubav. Raos nije u svojoj sredini zapažao one, koji su, poneseni žarom čvrste vjere, morala i odlučnosti, rasli duhom u visine i svojom dušom uranjali u mirno more Božanstva.

Bilo je i takvih odgajanika, koji su svoje nemire, želje, težnje srca, pobune misli, mladenačke zanose i odsjeve ekstaze usmjeravali prema središnjem plamenu svemira, prema sjaju vječnog svjetla. Nije ovdje namjera miješati estetiku s moralom, nego upozoriti da je u Raosovu romanu izostala jedna druga dimenzija umjetničke percepcije stvarnosti, ona koja bi upotpunila sliku zavodskoga sjemenišnog života i otvorila vrata i drugim težnjama i duševnim stanjima mladih odgajanika. Premalo je u toj intimnoj pustolovini života duha, produhovljenosti, tanahnog čuvstva i kao paučina finog vjerskog osjećanja.

U toj Raosovoj nabujalosti nemoćne pobune ima finih zapažanja, precizne karakterologije, opravdana ironiziranja, cinizma i sarkazma, ali nema izmirenja suprotnosti između egocentričnog, prenadražena osobnog osjećanja svijeta i onog oblika života koji se zbiva na planu Božje providnosti. Raos u svome poigravanju sa spiritualnim potvrđuje Papinijevu misao: "Kako je samo malen korak od uzvišenog do smiješnog", jer se ono uzvišeno često očituje u paradoksima. A nošen kolebljivim

8 Iskoristi dan!; uživaj što ti se pruža!

krilima svojih osjetila, Raos je teško prihvaćao da i u patnji može biti smisao života, kao što je iz Beethovenove patnje gluhoće nastala himna radosti.

Njegova iskonska težnja je biti slobodan, i takva njegova logika jednaka je njegovu karakteru. Najslobodnijim se osjeća među svojim zavičajnim brdima, pod nebom punim zvijezda, jer "ta brda ne smanjuju prostore, nego ih otvaraju". Slobodu često vidi u raspojasanosti i drži da požuda pokreće svijet. On je osoba s dvije iskonske naravi i dvije duše: jedna ga je u "Gospinu vrtu" kao "Gospina dječaka" nastojala privući k Bogu, a druga ga je prisiljavala da se kotrlja u putenosti i neobuzdanosti. Ova druga strana je pristajala stvarnosti njegove naravi. Te dvije volje: jedna duhovna, druga putena, trajno su u unutarnjem sukobu. On nikada u to mladenačko doba nije postigao jedinstvo svoje naravi. Osobna tajna libida i snažna senzualnost postajale su odraz njegova unutarnjeg konflikta.

7.

Raos pitanje čovjekove slobode promatra *egzistencijalistički* i *senzualistički*, te poput Sartrea drži, kako je: "Čovjek svoja sloboda" (Sartre). U svome samopromatranju i u raspinjanju između svojih suprotnosti daleko je bio od spoznaje, da u grijehu i u egoističnom voluntarizmu nema istinite slobode. Konstruktivni oblik slobode ne proistječe iz subjektivnoga, egoističnog hedonizma, nego iz nesebičnog *altrocentrizma*. Prema sv. Augustinu "prava sloboda se ne sastoji u slobodnom izboru između dobra i zla, nego u mogućnosti obratiti se dobru i ostaviti zlo". Sloboda se ne sastoji u nekoj ravnoteži između dobra i zla, nego u odbacivanju onoga što je zlo: "*Ut scias reprobare malum et eligere bonum*".[9]

Raosove unutarnje nesuglasice rijetko dolaze iz plemenitih pobuda razuma. One najčešće proizlaze iz krvi, iz spolnog pijanstva i nezasićene požude. Sfera podsvjesnoga, libidinoznog i nagonskog bitno je u Raosa određivala svjesne i nesvjesne čine. Južnjačka narkotična senzualnost i kompleks neostvarenih potisnutih želja izazivaju u njemu punu pomiješanost nagona i duha. Za njega duh služi životu, a rijetko život duhu. Njegovi refleksi uzburkane mladenačke krvi gotovo su posve lišeni utjecaja razuma i ćudoređa. Jedini eliksir radosti je žena. Dovoljan je pogled na žensko biće i već se u njemu događa duševna i ćudoredna havarija. On ne može pogledati ženu, a da ne osjeti miris njezine puti i da je ne poželi. Čim mu bljesne u svijesti pojava neke žene ili sijevne varnica nekoga djevojačkog pogleda, on potpuno neuračunljiv trči naprijed, progonjen svojim eksplozivnim raspoloženjem i temperamentom. A njegov temperament nije stvoren za službu boginji Ljubavi, nego pohotnom Erosu. Raos nikada nije zaljubljen u Ljubav, nego uvijek u puteni Eros. U svome mladenačkom zaljubljivanju on nema ništa od mitske ljepote Efeba, on je izraziti pojam pohotljiva Satira, s nasrtljivošću i drskošću požudnog erotomana, u kojemu plamti nezadovoljena seksualnost.

9 Da znadeš razabrati zlo i odabrati dobro.

8.

Ima trenutaka kad Raos svoj pogled podigne i prema zvjezdanom svodu. Ali čim jedna putena asocijacija nasrne na njegovu vrelu maštu, potpuno ga poremeti. No kad uspije izići iz bunila napasti, uzdiže se do blistavo jasnog zanosa. On nije dao kompletnu sliku sjemenišnog života, ali je zato izvanredno oslikao plime i oseke svoga osjećanja, svoje nerve, svoju strast, svoju krajnju podvojenost i napregnutost, svoju prenadraženost i vječitu avanturu u iskušenjima duševne vatre i stvaralačkog zanosa. Razapinjan eksplozijama spolnosti, strahom od oca mlinara Petra i prkosom prema svim tim "prefektima-žandarima", znao je u svojoj tmurnoj i uzvišenoj tuzi, i u svojim samorazgovorima s Bogom, izraziti neposredna očitovanja profinjena literarnog umijeća. Kako su puni lirske ispovijedi njegovi noćni solilokviji s likom malog Isusa na pustom sjemenišnom hodniku, u prigušenom, tajanstvenom žutom svjetlu (*Stigme, Isuse, stigme...*)! Kako je impresivna ona poetska apstrakcija u halucinantnom razgovoru s don Anđelom u tajnovitom labirintu kliške tvrđave (*Čudnovati susret mnogo bliži istini, nego snu*) !

Ova poglavlja nisu jedina u kojima Raos doživljava u tajanstvenim slikama istine i slutnje pravu ekstazu i intimnu puninu mističnog zanosa. Na nekim stranicama on nije samo istančani introspektivni pripovjedač, nego i oblikovatelj sublimirana pjesničkog lirskog iskustva. U tome otkrivanju unutarnje svjetlosti svojih emocionalnih očitovanja ističe se i onaj iskreni ton prijateljske lirske osjećajnosti izražen prema don Anđelu u poglavlju *Don Anđelov imendan*.

A i osjećaj ljudskosti prema majci i ocu Petru uvijek ublažuje i ogrijava njegovo prkosno, razdraženo nezadovoljstvo i očitovanje intimnih razočaranja i pobuna. U takvim nadahnućima, kada se aureola njegova duha izdigne nad sudbinom njegove libidinoznosti, osjetimo plime i oseke nježnih treptaja duše, njegovu osamljenost, bespomoćnost i bol. Uz takav iskreni i topli plamen promatranja sve postaje dublje i istinitije.

9.

Uza sve propuštene mogućnosti Raosove književne percepcije, ovaj film piščeva đačkog života u romanu *Žalosni Gospin vrt*, komponiran je poetski dojmljivo, spontano, s neposrednom subjektivnom intervencijom u vlastiti svijet intime. U ovoj kronici dječaštva, sa slikama zavičaja, u kojima žubore bistra vrela sretnog djetinjstva, u nemoćnim osamljeničkim maštanjima u polutami zavodskih hodnika, gdje se u duši dječaka isprepliću šareni i sjetni snovi, a prigušena bol u dubinama skrivenih odnosa istine i slutnje okružuje njegove bujne halucinacije, osjetit ćemo mnoge lirske titraje njegovih usplahirenih nemira i tajne erotske radoznalosti. U tome kroničarskom izlaganju, prožetom elementarnom snagom osjećaja i strasti, nameće se auktorov duboki autobiografski odraz.

Raos je vrsni glumac svoje biografije. On umije svirati po najintimnijim strunama vlastitoga bića. Ponekad i blefiranje i obmanjivanje njemu leži u krvi kao prirodna funkcija uobličavanja književne iluzije stvarnosti. On znade neusiljeno i duhovito

pripovijedati, i da gotovo nevjerojatno učini vjerojatnim. Time se objašnjava i njegova lakoća realističkog fabuliranja, sočnost pripovijedanja s naglašenom crtom humora, maštovitost i čista senzibilnost s treptavim odjecima njegove nemirne svijesti.

Raos se znade uživjeti u svijet dječje percepcije, predočiti ozračje malih, tihih radosti i dati istinsku, istančanu temperaturu osjećanja. Rijetko je netko u hrvatskoj književnosti iznio o sebi toliko istine u najintimnijem proživljavanju djetinjstva i mladenaštva, u proćućenom promatranju sama sebe, kao on. Bez ikakve unutarnje cenzure i pretvaranja, sasvim otvoreno izvlači iz sebe sve one freudovske psihoanalitičke neuroze i podsvjesne potisnute doživljaje, pohotne porive, duševne krize, provale taštine, tajne vlastitih pubertetskih nemira i seksualne radoznalosti. Njegov duh prelazi od jednog raspoloženja do drugog: od nježnosti do tjeskobe, od duševnog blaženstva do gorčine, od suosjećanja do mržnje, od osude do praštanja, od lomače vjerske ekstaze do eksplozije nastrane libidinoznosti, od dobroćudne plime zanosnog osjećanja do sjene gorkog humorizma, od tonova dubokoga ljudskog čuvstva do maća sarkazma koji nikoga ne štedi. Njegovo promašeno djetinjstvo tražilo je osvetu, i on je sebi priuštio to zadovoljstvo da svoje strijele uperi protiv nositelja odgoja, koji u njegovim opisima ne proizlaze (osim don Anđela) portreti, nego karikature.

10.

Sa spontanom istinitošću poniranja u dušu i s tankoćutnom dimenzijom napetosti u osluškivanju sama sebe Raos ugrađuje povijest svoga djetinjstva i mladosti u svoju osobnu dramu. U njega su ipak jače razvijena osjetila i opažanje, nego kritičnost psihološkog postupka produbljivanja stvarnosti. Kroz strukturu svoga "subjektivnog realizma" on je fragmentarist i impresionist, koji kroz šarenu struju snova i maštanja brižno izlaže svoje male sličice sjećanja i doživljaja.

Raos pripovijeda neposredno i sasvim otvoreno. Njegov je stil poetičan i epičan, miran i silovit, jednostavno istinit i uzbudljiv, dostojanstven i retoričan, zanosan i buntovan, melankoličan i sarkastično duhovit. Pripovjedni diskurs se izmjenjuje s lirikom. Svoja sjećanja zapisuje perom koje leti, ali duboko osjeća ono što kaže. Njegov dobronamjerni *humor* izdiže njegovo djelo iznad kroničarske jednoobraznosti, oslobađa radnju od dosade, ublažava ironiju, izmiruje pretjeranost i preuveličavanja, omekšava raspoloženje. Jedna od temeljnih odlika Raosove pripovjedne umjetnosti jesu iskreni i proživljeni treptaji duše i od toga unutarnjeg stvaralačkog impulsa dobivaju ova djela umjetničku snagu, jasni i gipki tijek pripovijedanja. Tako je u ispovijedi pri kraju poglavlja svoga romana *Žalosni Gospin vrt* bio najiskreniji, kada u zagrljaju propale sušičave djevojke spoznaje: "...da je proteklo nešto lijepo, nešto bijelo i nedužno, zauvijek proteklo, i da se nikada ne će vratiti bure ni južni oplodni vjetrovi, da nikada više ne će onako ludo, onako bezumno i neodgovorno poletjeti za svojim snom". Sreća je bila da je taj nemirni temperament shvatio, da konačni njegov san, smisao i slast života leži u umjetnosti. Tako mu je književna stvaralačka opsesija postala najsnažnija naslada, pravi smisao i odlučujući izraz očitovanja njegove osobnosti.

2000. godine

Računala,
Strojevi,
Automati..
Sadašnjost je postala budućnost
A ja?
Još gledam
Kako se nebo smiješi,
Kako moja susjeda pati
I umire,
A ja
Još čekam
Da mi prijatelj nježna pisma piše
A možda mi i nije prijatelj više...

Računala
Strojevi
Automati
Ljudi cijelog Globusa su bliži,
Al prijatelji sve rjeđi
I dalji..
Veliki umovi dvadesetog vijeka,
Jeste li to znali?
Jeste li dobro
Baš sve sračunali?

Prilozi za biografiju fra Bernardina Tome Leakovića

U ovom mi je članku namjera objaviti još nekoliko izvora koji bi mogli poslužiti pri opisu života poznatog franjevca i pisca fra Bernardina Leakovića (1741.-1815.). Više o njegovom životu može se saznati i iz priložene literature.

Prvi zapis dobio sam od fra Vatroslava Frkina OFM mjeseca studenoga 1996. godine. To je kratak zapis iz popisa "Franjevci-svećenici i braća Provincije sv. Ivana Kapistrana" koji se čuva u franjevačkom samostanu u Slavonskom Brodu. Donosim ga u potpunosti:

"Bernardin Leaković

Rođen je 13. prosinca 1741. u Bošnjacima. Obučen u franjevačko odijelo u Šarengradu 8. rujna 1759. Tu je položio prve zavjete 8. rujna 1760. Govori ilirski--materinski, talijanski i njemački."

Taj je zapis nepoznati autor napisao još za Bernardinova života, jer je pisan u prezentu. Datum rođenja odnosno krštenja točan je, što sam provjerio i u bošnjačkom "Kršteniku 1717.-1790.". Iz gornjeg zapisa saznaju se dvije nepoznanice: datum i mjesto Bernardinova ulaska u novicijat (8. IX. 1759., Šarengrad). Dr. Čorkalo piše da je Toma stupio u Franjevački samostan u Radinu. Mislim da bi tu konstataciju bilo vrijedno i znanstveno potkrijepiti, kako bi se znao i njen izvor i vrijeme na koje se ona odnosi.

Drugi zapis o Leakoviću objavljen je u Šrepelovoj knjizi "Građa za povijest književnosti hrvatske", u radu fra Josipa Jakošića (rođ. 1734. u Požegi) "Scriptores Interamniae vel Pannoniae Sauiae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione a. 1830)". Prijevod i tog zapisa na hrvatski jezik poslao mi je fra Vatroslav Frkin, mjeseca travnja 1997. godine:

"40. Fra Bernardin Leaković

Rođen u poznatom selu, zvanom Bošnjaci, smještenom četvrt sata od Save i u slavnoj kraljevskoj brodskoj Krajini. Tijekom vremena primljen je u Red sv. Franje i u njemu poučavao filozofiju i poslan u Palestinu proveo pet godina u duhovnim službama i vježbama, u Betlehemu je vršio dužnost gvardijana a u Jeruzalemu dužnost diskreta sv. Zemlje. Kao povratnik u Provinciju više je godina vršio dužnost revnog vikara, predstojnika i propovjednika. Još uvijek služi istu službu a također vodi brigu za duše šarengradske župe pripojene samostanu. Na hrvatskom je jeziku napisao Propovijedi za sve nedjelje tijekom godine za upotrebu propovjednika i na korist slušatelja u Osijeku 1795. u kvartu."

Koliko mi je poznato, taj zapis nije nigdje iskorišten. Napisao ga je fra Josip Jakošić, ali je, u navedenoj knjizi, tiskan tek 1899. godine. U njemu nalazim potvrdu da je fra Bernardin Leaković uistinu bio u Sv. Zemlji i to pet godina.

Kako je fra Josip Jakošić bio fra Bernardinov suvremenik, njegov bi zapis svakako trebalo uzimati u obzir. Iz njega se nadalje vidi da je fra Bernardin bio u

Betlehemu gvardijan, a u Jeruzalemu diskret te da je u domovini potom djelovao kao vikar, predstojnik i propovjednik šarengradskog samostana i župe.

Nekoliko kratkih zapisa nalazim i u knjizi Stjepana Sršana "Osječki ljetopisi 1686.-1945.". U njoj nalazim kako je fra Bernardin Leaković 1766. i 1767. godine bio student teologije, zatim da je mjeseca rujna 1795. objavljena njegova knjiga te da je mjeseca lipnja 1809. na franjevačkom provincijalnom kapitulu u Baji izabran za konzultora Provincije sv. Ivana Kapistrana, kojoj je pripadao. Važno je da je fra Bernardin u Osijeku učio teologiju, da je 1795. bio upravitelj župe u Šarengradu te da je očito bio ugledan član Provincije, jer je izabran za konzultora, a izlazak njegove knjige zabilježen i u ljetopisu osječkih franjevaca.

Dr. Čorkalo u svojoj knjizi piše (1993.) da joj je poznat samo jedan Bernardinov autograf i to onaj od 1792. kada je fra Bernardin krstio jedno dijete u selu Vrbanji. Ja sam pregledavao rukopis "Krštenik 1717.-1790." i u njemu na nekoliko mjesta nailazio na Bernardinov autograf i to od 1770. do 1772. godine, pa tako imam potvrdu da je Leaković bar triput tih godina bio u svojim rodnim Bošnjacima. Tih je godina Leaković bio u Iloku pa je uistinu i mogao ovamo dolaziti.

Na osnovi svih dosadašnjih saznanja mislim da je Leaković bio u Sv. Zemlji između 1773. (jer je tada bio u Iloku) i 1795. godine, jer je tada tiskana njegova prva knjiga.

Kako se već nekoliko godina bavim prikupljanjem i istraživanjem podataka o životu i djelu fra Bernardina Leakovića, proveo sam manje istraživanje koje je vezano uz jedno pismo pisano u Šarengradu 15. travnja 1788. godine. To je pismo na latinskom jeziku otisnuto u faksimilnom pretisku Leakovićeve knjige. Preveli su mi ga dr. Stjepan Sršan i Mato Batorović. Cijeli tekst sam donio u župnom listu "Ovdje sam". Tragajući za imenima koja se spominju u tom pismu i bošnjačkom "Kršteniku", utvrdio sam da nitko od spomenutih u pismu nije bio iz uže obitelji fra Bernardina Leakovića. Zašto se ono našlo u franjevačkom samostanu u Šarengradu, nije mi poznato. Ipak, držim da su u pismu spomenuti Leakovići, koji su svi bili Bošnjačani, morali biti u srodstvu s piscem Leakovićem te da su stoga i došli k njemu u Šarengrad da im on napiše to pismo tadašnjem caru. Ono očito nije bilo njemu poslano, jer je do danas ostalo sačuvano u Šarengradu.

Na kraju, nadam se da će i ovaj moj prilog o piscu Leakoviću popuniti nekoliko praznina u znanju o tom čovjeku te tako pomoći budućim istraživačima njegova života i djela.

Literatura:

1.) Čorkalo, Katica: "Fra Bernardin (Toma) Leaković (1741.-1815.)", u: Slavonica, Ogranak MH Vinkovci i HAZU, Vinkovci, 1993., str. 39.-58.,

2.) "Franjevci-svećenici i braća Provincije sv. Ivana Kapistrana" str. 5., rukopis, Franjevački samostan u Slavonskom Brodu,

3.) Juzbašić, V.: "Najstarije bošnjačko pismo", u: Ovdje smo, list župe Bošnjaci, god. VIII., br. 1., Bošnjaci, 2000., str. 7.-8.,

4.) "Krštenik 1717.-1790.", rukopis, Rkt. župni ured Bošnjaci,

5.) Leaković, B.: "Nauk od poglavitih stvari kršćansko-katoličanskih", faksimilni pretisak, Franjevački samostan i župa Šarengrad i Muzej grada Iloka, Šarengrad-Ilok, 1998., posebno Pogovor autora fra Franje Emanuela Hoška i Mate Batorovića, str. II-XXXII.,

6.) Sršan, S.: "Osječki ljetopisi 1686.-1945.", Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., str. 54., 55., 120. i 128.,

7.) Šrepel, M.: "Građa za povjest književnosti hrvatske", knjiga 2., Knjižara jugoslavenske akademije, Zagreb, 1899., str. 144.

S. Marija od PRESVETOG SRCA

Udišem tišinu...

Udišem tišinu
i ronim u dubine
svoga bitka,
sjedinjujući se s Tvojim
Srcem
i ćuteći kako mi dušu
oblijeva
Tvoj topli božanski val.

Mirujem...
A nedaleko
srebrenasto more
tiho preplavljuje žal.

Franjo ŠERIĆ

Moj dug fra Julijanu Jeleniću

(uz 70-godišnjicu smrti, 5. VIII. 1931. god.)

U Modriči mi je ostalo sve što sam bio prikupio o Julijanu Jeleniću. Meni su ostala samo sjećanja o tome. Budući da sam gradu o Julijanu Jeleniću prikupljao 1981. godine, možda neću biti dovoljno precizan u navođenju podataka.

Za Julijana Jelenića saznao sam posve slučajno. Školske godine 1980./1981. iz Modriče sam se preselio u Zagreb jer sam htio riješiti neke svoje privatne probleme. Svaki rastanak s Modričom teško sam podnosio pa tako i ovaj. Da bih lakše podnio rastanak od rodnoga kraja, išao sam u Sveučilišnu knjižnicu i tamo po raznim knjigama i časopisima pokušavao pronaći sve što mogu o prošlosti Modriče. Radio sam u Školi za slijepe i slabovidne, tako da sam imao manji broj sati i pogodan raspored te puno slobodnog vremena. Moja je supruga tada bila na specijalizaciji interne medicine i mnogo je vremena provodila učeći. Da joj ne smetam, ja sam svoje slobodno vrijeme provodio u Sveučilišnoj knjižnici. Znao sam za knjigu "Modriča u NOB-i", koju je napisao direktor modričke gimnazije, pa sam svoju potragu započeo tom knjigom. Puno bolja od nje bila je knjiga "Modriča" Milenka S. Filipovića. Uočio sam da su skoro svi navodi dokumenata u obje knjige vezani za neki od radova Julijana Jelenića. Kako je prošlost Modriče bila povezana sa starim gradom Doborom i franjevačkim samostanom, svoja sam traženja usmjerio na franjevce, posebno bosanske. Pregledao sam sve "Serafinske perivoje" (i kada su mijenjali svoj naziv) i kopirao sve što sam našao o Modriči. Nije toga bilo mnogo. A onda sam u jednome broju pronašao kratku vijest iz Modriče: "U Modriči je mladu misu održao Julijan Jelenić..." Prilično me začudilo zašto bi mladu misu držao u Modriči. Nikada nisam ni u modričkoj crkvi u nekoj propovijedi, ni na vjeronauku kod župnika Mije Thona, ni u školi, ni bilo gdje drugdje do tada čuo za Julijana Jelenića. A ako bi se Modriča mogla nečim ponositi, onda bi to u prvome redu bio on. Odmah sam pogledao u "Enciklopediju Jugoslavije" i pročitao da je Julijan Jelenić rođen u Riječanima kod Modriče.

Bio sam presretan kad sam to otkrio. Ujedno sam bio i razočaran odnosom Modričana prema njemu.

Ponovno sam pregledao sve "Serafinske perivoje", ali sam sada tražio sve što mogu naći o Julijanu Jeleniću. Kopirao sam sve što sam pronašao. A pronašao sam mnogo.

Neki su mi članci bili posebno dragi. U izvješću s neke prigodne proslave u gimnaziji, u članku piše da je pjesmicu u originalu na francuskom jeziku deklamirao Julijan Jelenić. Prvi put sam pročitao nešto o njegovim intimnim problemima u članku "Nešto sitnježi iz moje budimpeštanske bilježnice". U članku "Dalmacijom i Jadranskim morem" piše o raspravi koju je u vlaku vodio sa suputnikom u vezi sa zahtjevom za

autonomijom dijela Hrvatske. Da sam tada pažljivije pročitao članak, mogao sam znati da će kad-tad doći do "balvan-revolucije" koja nas je tako neugodno iznenadila. Vrlo je slikovito obrazložio svoje stajalište: "Vi, koji svoju cijelu jabuku čuvate samo za sebe, htjeli biste da našu jabuku zajednički podijelimo". Dakle, već na samom početku dvadesetoga stoljeća pisao je o onome što nas je zadesilo na kraju. U članku o Mandaleni Pereš-Vuksanović kratko je opisan, između ostalog, život u franjevačkom samostanu u Modriči i jedna modrička obitelj, obitelj trgovca Stjepana.

Nakon jedne i pol školske godine provedene u Zagrebu, vratio sam se u Modriču. Osnovna škola u Modriči imala je sačuvan najstariji dnevnik, u kome sam pronašao, među ostalima, upisanog i Marka Jelenića. Uz odlične ocjene, na kraju je navedena napomena: Zbog izuzetne nadarenosti Marko Jelenić je odabran da školovanje nastavi u samostanu u Tolisi. Ime Julijan dobio je kasnije, kada se zaredio. U isti je dnevnik upisan i modrički pjesnik Avdo Karabegović - Hasanbegov. Njemu je pred Gimnazijom u Modriči bio podignut spomenik.

Iako su Riječani od Modriče udaljeni samo sat hoda, nije bilo lako preko brda dolaziti u Modriču. Za jačih zima, vukovi su se spuštali sve do grada. Zbog toga su mnogi učenici napuštali rodno selo i odlazili "trbuhom za kruhom". Za blagoslov kuća, župnik je od moga tate posuđivao konja i na njemu odlazio u obilazak kuća u Riječanima. Putovanje kolima trajalo je tri puta dulje jer je kolski put bio zaobilazan. Vjerujem da se dječak Jelenić preporodio kada je stigao u Tolisu. Nažalost, nikada nisam stigao obići samostan u Tolisi da vidim što bih tamo našao. I kada je napustio Tolisu, Jelenić se tamo vraćao ljeti za vrijeme odmora.

Svoje kolege u Srednjoj školi u Modriči zainteresirao sam za Jelenića, tako da je kolegica koja je predavala povijest prijavila jednoga učenika za smotru "Znanost mladima", s radom vezanim za fra Julijana. Naša je škola svake godine odlazila na "Sajam knjige" u Beograd. Mene je od sajma više zanimao obilazak antikvarijata. Tamo sam nalazio dosta knjiga koje su me zanimale, po vrlo povoljnim cijenama. Tako sam pronašao subotički kalendar "Nova revija" u kojem je bio Jelenićev rad "Problem dolaska franjevaca u Bosnu i osnutka bosanske Vikarije". Moja je radost bila to veća što "Novu reviju" nisam uspio pronaći u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici.

A onda se dogodilo ono čemu sam se nadao sve vrijeme. U Modriču se vratio sa studija mladi daroviti povjesničar. Odmah je dobio posao i podršku da organizira izdavanje knjige o povijesti Modriče. Bilo mi je drago kada me je pronašao i zamolio da mu posudim sve što sam prikupio u Zagrebu. Pregledao je sve i bio oduševljen. Kao i ja. Napokon su se pojavili mladi ljudi, bez predrasuda, koji će se odužiti Julijanu Jeleniću i dati mu zasluženu važnost u rodnome kraju.

Novaca nije nedostajalo i knjiga "Hronika Modriče" brzo je bila gotova. Kvalitetu je jamčila ekipa stručnjaka koja je stajala iza cijeloga projekta. Mladi je povjesničar bio nagraden mjestom asistenta u Sarajevu. Meni je vratio sve što je od mene posudio, a u znak zahvalnosti poklonio mi jednu "Hroniku Modriče". Kada sam pregledao knjigu, uvidio sam da su sve moje nade bile samo snovi naivca. Jelenića spominju jako često, ali samo kada bez njega ne mogu jer citiraju njegova djela. A u članku "Značajni

Modričani" nema ni spomena o njemu. Ali su zato kao značajne naveli ljude čiji značaj nije sezao ni do granica vlastitog dvorišta. Za doktora povijesnih znanosti, dekana fakulteta, sveučilišnog profesora i akademika - nije bilo mjesta. Iako je prije toga zaslužio mjesto u "Znamenitim i zaslužnim Hrvatima", "Enciklopediji Jugoslavije" i "Leksikonu pisaca Jugoslavije", nije zaslužio mjesto u "Hronici Modriče". U Modriči mi je ostalo i nestalo preko tisuću naslova, a ove knjige mi je najmanje žao.

Nisam uspio pronaći časopis "Dušobrižnik" u kome bi trebalo da je objavljena propovijed Julijana Jelenića na njegovoj mladoj misi. Navodno je objavljena u 1908. godištu. Tome godištu u Sveučilišnoj knjižnici nedostaju neke stranice pa to tamo nisam pronašao. U samostanu u Krapini našao sam godišta i prije i poslije toga, ali to ne.

Nadam se da je ipak iza nas vrijeme kada se nije smjelo spominjati da je netko svećenik, i da će biti prilikâ da čujemo više i o Julijanu Jeleniću. Obitelji Jelenić nose još i prezime Nikić, tako da ljudi iz Riječana ne znaju za Julijana Jelenića, ali znaju za Marka Nikića. Tko bi želio o njemu saznati više, može, osim u već navedenim knjigama, pronaći o njemu i u "Franjevačkom vjesniku" 38/1931., u kojemu je izvještaj s njegova pokopa, nekrolog i portret. Kratka autobiografija nalazi se u "Hrvatskoj prosvjeti" 6/ 1919.

Danas, kada spomenem da sam iz Modriče, neki se sjete ulja "Optima" i modričke rafinerije nafte. I to je sve. Modriča nije ni po čemu drugome ni bila poznata. Ja se nadam da će se ipak jednom znati da je u Modriči bio jedan od prvih bosanskih franjevačkih samostana, da je crkva svetog Ilije svojevremeno bila najveća crkva u Bosni, i da se u najmanjem selu kraj Modriče rodio najznačajniji čovjek toga kraja: fra Julijan Jelenić.

Bernardina CRNOGORAC

Odsjaj

Štalica
vječna uljanica,
gori, plamsa, zove.
Duše propinje
Sćućurene u svojoj zebnji
osluškuju svoj prolaz.
Iz svoga oklopa gledaju plamen
i svoje slomljene trske.
Pri odsjaju božićnoga svjetla
provjeravaju svoje korake.

Marijan CIPRA

Srednjovjekovna ontologija Tome Akvinskoga

Već je mnogo puta rečeno kako u srednjem vijeku filozofija nema svoju autonomiju nego je shvaćena kao sluškinja teologije - *ancilla theologiae*. Ali mi smo već dosad vidjeli kako je svaka ontologija ujedno i teologija, pa je tako moguće da i srednji vijek ima svoju filozofiju koja je ujedno ontologija i teologija. Središnja je pak misao srednjovjekovne filozofije ona o redu i poretku bića - *ordo* - koje bića zahvaljuju svome Stvoritelju jer poredak i raspored među njima postoji zahvaljujući usmjerenju čitavog svemira prema Bogu. Filozofija ima zadaću da prikaže i obrazloži taj poredak bića, koje je u cjelini dobro jer biće i dobro zamjenjivi su pojmovi - sve što jest jest dobro, a zlo je samo gubitak i manjak nekog dobra. Izvor svega nesavršenog nužno je u nečemu savršenom. Što viši položaj neko biće zauzima u svemu, to je nužnije da učestvuje u onome redu i poretku u kojem počiva dobro univerzuma.

U stvaranju je na najviši način dobar poredak univerzuma, koji je, kako Aristotel kaže, na najviši način savršen. Zato Sveto pismo kaže: Bog je vidio sve što je stvorio i bilo je veoma dobro - dok se o pojedinačnim stvarima kaže: one su biće dobro. Pored kategorijalnih izričaja svako biće ima na sebi i oznake transcendentalija: jedno, istinito, dobro i lijepo. Biće je kao biće jedno, s obzirom na spoznaju istinito, s obzirom na volju dobro i s obzirom na osjećaje lijepo. Tako sveti Toma izlaže svoje viđenje univerzuma ali i filozofije, sve videći kao savršeni poredak od Boga stvorenog univerzuma. Nitko nije poslije Tome tako pozitivno mislio o biću, jer bit je Tomine filozofije taj optimizam i ujedno realizam u metafizičkoj raspravi oko bića. Kao što postoji filozofija kao naravna spoznaja bića tako postoji i teologija kao nadnaravno inspirirana spoznaja Boga, i ovo dvoje nužno se nadopunjuje. Jer milost Božja ne dokida čovjekovu narav nego je usavršava. Toma ima razumijevanja za prirodno kao i duhovno biće. Iako bi biće bilo višega reda kad bi posjedovalo neprolaznost, to je ipak svijet koji se sastoji od prolaznog i neprolaznoga bolji od onoga koji bi se sastojao samo od neprolaznih bića. Iako je duhovno biće višega reda nego tjelesno, to ipak svijet u kome bi bila samo duhovna bića ne bi bio bolji od nesavršenijeg svijeta. Duh je prvi začetnik i pokretač univerzuma. Nužno dakle mora posljednji i najviši cilj univerzuma biti duhovno dobro. To je međutim istina. Tako je istina nužno najviša svrha univerzuma.

Ali Toma je svjestan i konačnosti i ograničenosti ljudske, jer čovjek je, iako najviše, ipak samo stvorenje i kao takav ima učešća ne samo na bitku nego i na nebitku. Univerzum je stvoren ni iz čega i zato na sebi nosi pečat prolaznosti. Da se duša može prikloniti zlu, to je njoj svojstveno ne po njenom podrijetlu iz Boga nego po njenom učešću na ničemu. Ta misao o stvaranju ni iz čega - creatio ex nihilo - karakteristična je za židovsku i kršćansku tradiciju i ona objašnjava na poseban način podrijetlo onog negativnog i zloga u bićâ. Svaka determinacija je ujedno i negacija i zato sve stvorenje

kao ovo ili ono podliježe takvom negiranju. Omnis determinatio negatio est - taj stavak važi za svako konačno biće. Samo je Bog bez determinacije, on je indeterminiran i u tome smislu beskonačan, slobodan od svakog nijekanja. Ali kao beskonačan Bog je ujedno i nespoznatljiv, u onome što on jest, za konačni um i zato se do Boga dolazi ne toliko mišljenjem koliko vjerom ili, rečeno jezikom mistike, ekstazom. Iako nemaju nužnosti u sebi, za spoznaju Boga postoje dokazi i Toma navodi njih pet kojima mišljenje može stići do uvida u Božju egzistenciju. Jednom je to dokaz iz biti kretanja koje uvijek ima svoj uzrok ali lanac uzroka ne može biti beskonačan već je potreban prvi pokretač svega kretanja a to je Bog. Drugi dokaz je iz svrhovitosti stvorenog svijeta i njegove umne uređenosti koja ne može biti slučajna nego pretpostavlja jednog vječnog Stvoritelja i inteligenciju. Treći dokaz je onaj ontološki - da pojmu najvećeg bića nužno mora pripadati ne samo esencija nego i egzistencija. Pojam od kojega se veći ne da zamisliti nužno uključuje u sebi i egzistenciju. To je ontološki dokaz Anselma Kenterberijskoga. Četvrti dokaz je urođeni čovjekov poriv za srećom i blaženstvom, koji ne bi imao svrhe kad ne bi bilo Boga u kojemu je moguća beskonačna sreća za čovjeka. I konačno peti dokaz jest iz suglasnosti svih ljudi u sva vremena da postoji nešto takvo kao što je Bog stvoritelj i upravitelj svekolikog bitka. Ti dokazi nemaju strogog važenja i zato su često bili i osporavani. Najdublju kritiku dokazâ za Božju egzistenciju donijet će Kant. Za Kanta ontološki dokaz ne važi jer pojam bilo koje stvari ne uključuje nužno i njezinu egzistenciju. Fizikoteleološki dokaz iz svrhovitosti prirode ne važi jer pojam svrhe nije objektivno valjan nego tek princip uređivanja pojava u našem iskustvu. Svrhe ne postoje po sebi nego samo za nas, pa tako ni za kozmos ne možemo objektivno misliti da je svrhovito uređen nego je to samo subjektivna predodžba. Dokaz iz bića u kretanju za nužnu egzistenciju prvog, nepokretanog pokretača ne važi jer je pojam uzroka također subjektivna kategorija a ne objektivna činjenica pa tako ne vrijedi za stvari po sebi već samo za područje našeg mogućeg iskustva. Ali Toma i srednjovjekovna filozofija još su daleko od te Kantove destrukcije metafizike. Da u svemu duša spoznaje nešto realno, taj Aristotelov stavak važi i za Tomu - i on je optimist kad je u pitanju spoznaja stvari po sebi jer mi smo tako sačinjeni da u svemu što spoznajemo dotičemo realitet predmeta spoznaje kakav je on po sebi i za sebe. Toma je realist i u pitanju spoznaje i načina bitka općih pojmova, naime univerzalija. Univerzalije su za Tomu nužno prije samih stvari u božanskome umu - universalia ante res - zatim su u samim stvarima - in rebus - i napokon u našem duhu i poslije stvari - post res. Toma u pitanju o univerzalijama povezuje platonizam i aristotelizam. U pitanju o hijerarhiji bića Toma zauzima tradicionalno gledište o ljestvici bića. Na umu ima stalno Dionizijev stavak da se najviše počelo niže regije bića dotiče ili je identično s najnižim principom više regije i tako se stvara stupnjeviti poredak bića u uzajamnoj harmoniji i nadopunjavanju. Čovjek tu stoji između životinje i anđela. S nižim bićima dijeli on osjetilno zamjetljivi svijet dok s višima dolazi do duhovne spoznaje i uvida. Tako izgleda Tomina ontologija odnosno metafizika. Za Tomu, mi dijelimo spoznaju principa s anđelima, koji su čisto duhovna bića. Čovjek je u duhu

posjednik principa - habitus principiorum - to je a priori u ljudskome duhu, a takvu apriornu spoznaju imaju duhovna bića.

Za razliku od Platona Toma vidi čovjeka kao jedinstvo duha i tijela. Čovjek ne bi bio bolji da je samo duhovno biće, jer je utjelovljena ljudska duša savršenija s tijelom nego bez tijela. Duša je forma tijela i ujedno njegov pokretač. Toma ponavlja i u svojoj psihologiji načelo da čovjek nije besmrtan po nousu, po intelektu, to jest da ne postoji samo jedan univerzalni intelekt nego je intellectus agens, nous poietikos, tvorni um nešto u duši. Kad bi bio istinit monopsihizam kako ga je naučavao Averroes, onda ne bi bilo individualne odgovornosti ni ćudoređa jer bi se sve zbivalo po nužnosti i općenitosti uma.

Ali već prije Tomine recepcije Aristotela u srednjovjekovnoj filozofiji bit će preuzet i platonizam, doduše u svojoj neoplatoničkoj varijanti. To je slučaj kod Ivana Scota Eriugene, koji svoje glavno djelo "O podjeli prirode"- De divisione naturae - piše pod očitim utjecajem neoplatonizma i mističke filozofije Dionizija Areopagita. Eriugena je ujedno prevoditelj Dionizijeve "Mističke teologije" na latinski za potrebe dvora Karla Velikog. Eriugena vidi biće kao stupnjeviti redoslijed prirode koja je u biti svojoj ono jedno što se razvija kroz hijerarhijski poredana bića. Na vrhu prirode i kao njena svrha bivstvuje ono jedno, Bog ili bitak, o kome ponajbolje znamo kroz učeno neznanje - docta ignorantia. Budući da je Bog indeterminirani, beskonačni bitak, on u svemu nadilazi ne samo osjetilni svijet nego i mišljenje, koje je uvijek mišljenje o nečemu, o onom determiniranom što nosi na sebi negaciju. Jedno je onkraj bivstva i bića ali iz njega proizlaze sva bića i to činom stvaranja ni iz čega - creatio ex nihilo. Bog je tako ona priroda koja nije stvorena već stvara sve što je stvoreno, mnoštvo bića po stupnjevitom redoslijedu. Bog je u tom smislu priroda koja stvara a da nije stvorena - natura naturans non naturata. Tu prepoznajemo ono jedno koje je iznad svih određenja, bitak koji nije rod ni vrsta. Ono novo što donosi Eriugena jest pojam stvaranja. Grčka filozofija ne poznaje taj pojam ali on je svojstven židovskoj tradiciji i kršćanskom nauku. Bog je tako priroda koja stvara a da nema ničega što bi joj prethodilo kao moguća materija za oblikovanje. Grci misle da je svijet oblikovana materija, dok je za judeokršćansku predaju s obzirom na to središnji pojam stvaranje ni iz čega.

Svijet nastaje božanskim: Fiat! - Neka bude! I reče Bog neka bude svjetlo i svjetlo bi. Božansko stvaranje također ide stupnjevito i razvojno. Eriugena svijet stvorenja naziva prirodom koja je stvorena - natura naturata. Prije svega stvoren je duhovni svijet u kojem prebivaju ideje kao prauzori i uzroci vidljivih bića. Taj svijet duha i uma također je stvoren ali on ne prolazi niti propada nego stvara dalje svijet vidljivih stvorenja. U tom smislu on je priroda koja je stvorena i stvara - natura naturata naturans. Ideje su dinamičke praslike bića i s pogledom na njih Bog stvara osjetilno zamjetljiv svijet, prirodu koja je stvorena i ne stvara - natura naturata non naturans. Kao što sva bića proizlaze iz Boga, tako ona imaju i svoju svrhu u Bogu i produhovljeni svijet cilj je stvaranja. Riječ je o biblijskom novom Jeruzalemu kada će Bog tvoriti sve novo, novo nebo i novu zemlju - natura non naturata - prirodu koja nije stvorena i ne stvara jer je dovršenje Božjeg nauma i plana. Povratak svih bića k Bogu i Bog sve u

svemu cilj je stvaranja, cilj u kojemu sve nesavršeno propada a ostaje samo ono što je savršeno i sveto. Takvo shvaćanje prirode i božanskog stvaranja utjecat će na kasniju filozofiju, posebno na mistiku. I klasični njemački idealizam posegnut će za Eriugeninom četverostrukom podjelom prirode. Tako Hegel u svom apsolutnom idealizmu ideji pridaje tu moć stvaranja i proizvodnje svega pojavnoga svijeta ni iz čega. Priroda u svoja četiri vida kao stvorena i kao stvaralačka odgovarat će Hegelovom pojmu filozofske istine kao cjeline u kojoj je jedno sve i sve jedno- hen kai pan. Ipak treba biti oprezan kad se barata Eriugeninim pojmovima, jer oni nisu daleko od panteističkog shvaćanja svijeta pa prema tome ni od pojma Boga koji nije tako teistički osoban kako to uči kršćansko vjerovanje.

Filozof najusklađeniji s istinama vjere svakako je sveti Toma. Za njega se postavlja pitanje u kakvom su odnosu filozofija i teologija. Filozofija nastaje po naravnom umu, teologija se zasniva na objavljenim istinama vjere. Teologija ide odozgo prema dolje, iz objavljenog pojma Boga prema njegovim stvorenjima, filozofija počinje od stvorenih stvari i ide prema njihovim principima. U stvarima možemo razlikovati bit i bivstvovanje - essentia i existentia. To je razlika između onoga "da jest" i onoga "što jest". Štostvo može postojati i bez egzistencije, kao puka mogućnost bivstvovanja, tako primjerice izmišljene stvari i bića razuma, entia rationis, koja imaju bit a da nemaju svoje egzistencije. Ali u Bogu bit i bivstvovanje jedno su. Božja bit u tome je da Bog jest, njegova esencija njegova je egzistencija. On je onaj koji govori za sebe: Ja sam koji jesam. Bit je ujedno mogućnost ozbiljenja - mogući bitak kojemu pridolazi egzistencija. U Bogu pak su mogućnost i zbilja jedno te isto. Bog je najviša mogućnost i ujedno najviša zazbiljnost. On je sam akt postojanja - actus essendi - i nema na sebi ničeg samo mogućeg, on je apsolutna moć, upravo svemoć i sveznanje. Bog stvara svijet ni iz čega i tu dolazi do problema vječnosti ili konačnosti svijeta. Crkveno naučavanje jest ono o stvaranju, tako da se Toma približuje herezi kad dopušta i mogućnost da je svijet vječan (međutim, valja znati da je on zapravo samo nijekao mogućnost da se čisto umski dokaže bilo konačnost bilo vječnost svijeta, a kao vjernik priznavao je njegovu konačnost). Ali to je sporedno pitanje u inače vrlo koherentnoj zgradi Tomina sustava. Svoje mišljenje o bitku, biću i bivstvu Toma je najprije izložio u svom kraćem spisu "De ente et essentia", gdje raspravlja o odnosu biti i egzistencije, apsolutnog čisto beskonačnog bitka i onoga ograničenog definicijom određenog posebnog i pojedinačnog bića.

Bit odnosno ono što neko biće jest općenito njegova je suština. Takve su ideje u božanskome duhu, pa u stvarima i napokon u našem intelektu. Ništa nije u intelektu što ne bi prije bilo i u osjetilima - taj stavak važi za Tominu spoznajnu teoriju ali pod uvjetom da u intelektu imamo principe po kojima sredujemo svijet osjetilnog iskustva. U intelektu posjedujemo principe stvari, intelekt je u najdubljem smislu habitus principiorum. Svaka spoznaja zbiva se prema mogućnostima onoga tko spoznaje - omne receptum per modum recipientis. Duša je na neki način sva bića jer u njoj se mogu reflektirati sva bića. Tako posjedujemo i spoznaju Boga kao najvišeg principa i uzroka sviju stvari iako za sada spoznajemo nejasno "kao u ogledalu" a onda ćemo

licem u lice, kako kaže apostol Pavao. Mi znamo da Bog jest iako ne možemo znati, jer to nadmašuje našu spoznaju, što Bog jest. To je u najdubljem smislu za nas tajna.

Bog je svemoguć, to znači da on može sve osim onoga što nije moguće misliti bez protuslovlja, jer sve što je u sebi, dakle logički, nemoguće nemoguće je i u stvarnosti. Sve su mogućnosti sadržane u Božjem intelektu i tu se nalaze ideje, opći pojmovi ili, kako ih srednji vijek naziva, univerzalije . U sporu oko univerzalija Toma sjedinjuje platoničko i aristoteličko stajalište . Ideje, opći pojmovi, prije su samih stvari, u božanskom intelektu, potom su u samim stvarima - in rebus - i napokon putem apstrahiranja dobivamo ih mi u svom umu, dakle u ljudskom umu one su poslije stvari - post res. Budući da je sve stvoreno iz Božje svemoći i sveznanja, to Bog posjeduje apsolutnu spoznaju svega što je bilo, jest i bit će, pa i spoznaju pojedinačnih stvari. Kod pojedinačnih stvari postavlja se pitanje njihove individuacije ili toga kako ideje kao opći pojmovi dobivaju pojedinačnu egzistenciju, odnosno što je princip individuacije - principium individuationis? Taj princip individuacije Toma vidi kod složenih bića, složenih iz materije i forme, u njihovoj materiji koja je obilježena za primanje formi (materia signata). Kod nesloženih bića, dakle onih čisto duhovnih, princip individuacije jest potencija koja omogućuje da takvo biće ima individualnost. Pitanje o potenciji uopće jedno je od najtežih u Tominoj ontologiji. Jer po Aristotelu mogućnost je uvijek samo pasivna mogućnost da se primi određena forma. Zato u Bogu, tako uči Aristotel, nema nikakve potencije jer on je čisti akt, vječna i nepromjenljiva zazbiljnost koja kao um misli sama sebe i u tom je smislu stalna zazbiljnost. Ali Toma ravnajući se prema kršćanskom nazoru u Bogu nužno vidi apsolutnu moć i time mogućnost koja je aktivna i kao takva je stvoriteljska snaga kojom Bog ozbiljuje svijet. U Bogu je aktivna potencija i ona stvara sav svijet stvorenja. Već u ranom djelu "De ente et essentia" razlikuje Toma tri bićevna stupnja. 1. Materijalne, tvarne, ili složene stvari, složene iz materije i forme. To je tjelesni svijet, nežive stvari i sva živa bića, uključujući i čovjeka. 2. Duhovna ili jednostavna bića, pri čemu je Aristotel mislio na duhove koji, prema njemu, pokreću zvijezde. Toma i srednjovjekovni mislioci podrazumijevaju tu anđele. Toma ih naziva jednostavnima jer ih vidi kao čiste forme. 3. Prvo biće - Bog. Tu se svi slažu da je prvo biće, uzrok sviju drugih, sasvim jednostavni, čisti bitak. Ako otklonimo složaj materije i forme za jednostavna bića duha, onda za njihovo razlikovanje dolazi u obzir samo razlika između potencije i forme. Što više formalnog elementa ima u jednostavnim bićima, to su ona bliže Bogu, koji je princip ozbiljavanja svakog od tih jednostavnih bića. Princip individuacije za čisto duhovna bića jest dakle potencija i forma. Tako Toma rabi Aristotelove distinkcije i pojmove prilagođujući ih istinama objavljene vjere. Nama današnjima čine se te distinkcije i pojmovi dalekima budući da smo u suvremenosti zahvaćeni sumnjom u sve naslijeđene i tradicionalne pojmove i često u njima vidimo tek puke riječi. Ali upravo u naše vrijeme podignut je zahtjev za ponovnim pronalaženjem smisla bitka i to u djelu Martina Heideggera "Bitak i vrijeme". Heideggerova suvremenica Edith Stein pokrenut će također pitanje o smislu bitka. Ona će pokušati upravo spojiti fenomenološku metodu svog učitelja Edmunda Husserla s tradicionalnim učenjem svetog Tome i to u opsežnom djelu "Konačni i vječni bitak -

pokušaj jednog uspona k smislu bitka". Tu dolazi do produktivne sinteze između suvremene fenomenologije i tradicionalne metafizike kakvu Edith Stein vidi najbolje zastupanu u nauku svetog Tome. Prije svega tu se postavlja pitanje o smislu kršćanske filozofije - ona je s jedne strane autonomno filozofsko istraživanje, a s druge strane ona ima položiti račun pred objavljenim istinama vjere. Kršćanska je prema tome ona filozofija koja osim naravnih principa mišljenja uvažava i nadnaravnu Objavu, s kojom nikako ne misli doći u sukob. Istina je jedna pa prema tome istina filozofije ne može proturječiti istini vjere i teologije, pogotovo kad znamo da je prva filozofija odnosno metafizika ujedno i istinska filozofska teologija.

Upravo je sustajanje bitnog mišljenja izazvalo kod Martina Heideggera reakcije u smislu vraćanja filozofije na njene tradicionalne temelje pa tako i na srednjovjekovnu misao kako se ona filozofski najbolje ozbiljila u djelu Tome Akvinskog. Jer tu imamo čistu filozofiju kakvu Toma otkriva u Aristotela, u savezu s kršćanskom teologijom kako je ona također kod Tome dovedena do potpunosti. Dvije Tomine Sume, "Suma teologije" i "Suma protiv pogana", temeljne su teološke knjige koje su skroz prožete duhom filozofije. Toma prevladava učenje o dvije istine - jednoj teološkoj na osnovi Objave i drugoj filozofskoj na osnovi prirodnog ljudskog uma. Te dvije istine u stvari su jedna istina u kojoj teologija nadopunjuje filozofiju u pitanjima što nadilaze moć ljudskog intelekta. Pitanje o Trojstvu, o vječnosti ili konačnosti svijeta, o inkarnaciji druge božanske osobe takve su istine koje um ne može sam dosegnuti bez pomoći Objave. Filozof i teolog stvoreni svijet promatraju s različitih gledišta. Tako piše Toma u "Sumi protiv pogana": Nauk kršćanske vjere promatra stvorove ukoliko se u njima odrazuje neka sličnost s Bogom i ukoliko zabluda o njima vodi k zabludi o Božjim zazbiljnostima. Na taj način spomenuti nauk njima pristupa s jednog gledišta, a ljudska filozofija s drugog. Jer ljudska ih filozofija promatra kakvi su u sebi; stoga koliko ima rodova stvari, toliko je i raznih dijelova filozofije. Međutim kršćanska ih vjera ne promatra kakvi su u sebi, npr. oganj ukoliko je oganj, nego ukoliko uprisutnjuju Božju uzvišenost te se na bilo koji način odnose prema samome Bogu. Zbog toga također filozof i vjernik promatraju različite zbilje stvorenog svijeta. Filozof promatra ono što tom svijetu pripada po naravi, npr. osobinu ognja da se diže u vis. Vjernik naprotiv promatra u stvarima samo ono što im pristaje ukoliko se odnose na Boga, npr. da su stvorene od Boga, da su podložne Bogu i slično. Ako pak filozof i vjernik zajednički promatraju nešto u stvorovima, to izlažu po različitim načelima. Filozof crpe dokaz iz navlastitih uzroka stvari a vjernik iz iskonskog uzroka, npr. jer je Bog tako objavio ili jer je to na slavu Božju ili jer je Božja vlast beskonačna. Stoga se nauk vjere mora nazvati najvišom mudrošću jer promatra kudikamo najviši uzrok. I zbog toga mu se kao vodećemu ljudska filozofija stavlja u službu. I zato božanska mudrost kadšto crpe dokaze iz načela ljudske spoznaje. Jer i kod filozofa prva se filozofija služi dokazima svih znanosti da bi pojasnila svoje postavke. Odatle također proizlazi i to da oba nauka ne postupaju po jednakom rasporedu. U filozofijskom nauku, koji promatra stvorene stvari u njima samima i po njima dovodi k Bogu, na prvom je mjestu promatranje stvari a na posljednjem razmatranje o Bogu. Naprotiv u nauku vjere, koji promatra

stvorenja samo u vezi s Bogom, na prvom je mjestu razmatranje o Bogu, a tek onda o stvarima.

Osebujnost Tomina razmišljanja u samoj je metodi skolastičkog raspravljanja. Skolastička je metoda poseban način argumentacije iznijetih teza. U njoj se filozofski način razmišljanja povezuje s citiranjem Svetog pisma i drugih relevantnih autora. Auctoritas je svojstvo koje imaju citirani autori. Na prvom mjestu tu je od filozofa Aristotel, koga Toma naziva naprosto Philosophus - Filozof. Kad je teza iznijeta, izlažu se argumenti za nju i protiv nje. Sic et non - tako i ne tako, da i ne, nazvao je tu metodu još Petar Abelard u 12. stoljeću. Prema njoj ravnaju se i Sentencije Petra Lombarda, koji je neposredni prethodnik Tome Akvinskog. Liber sententiarum Petra Lombarda bio je udžbenik na kome se mladi Toma vježbao u raspravljanju po skolastičkoj metodi. I Albert Veliki, neposredni učitelj Tome Akvinskog, koristio jom se. Na jednom primjeru prikazat ćemo bit i smisao skolastičke metode. Riječ je o tome ima li Bog potenciju i kakva je ona. Teza glasi: Iz svega je pak jasno da je Bog možan i da mu se primjereno pripisuje djelatna moć - potentia activa. 1. Doista, djelatna je moć počelo djelovanja na druga bića ukoliko su druga. A Bogu pristaje da bude drugima uzrok bivovanja. Dakle pristaje mu da bude možan. 2. Kao što trpna moć prati bića u mogućnosti tako djelatna prati biće u zbiljnosti. Naime svako pojedino biće djeluje zato što je u zbiljnosti, a prima utjecaj zato što je u mogućnosti. No Bogu pristaje biti u zbiljnosti. Prema tome pristaje mu djelatna moć. 3. Božje savršenstvo uključuje u sebi savršenstva svih bića. A djelatna sila spada na savršenstvo stvari. Svako pojedinačno biće naime ima to veću silu što je savršenije. Prema tome djelatna sila u Bogu ne može nedostajati. 4. Sve što djeluje ima moć djelovati; jer ako nema moć djelovati nemoguće je da djeluje. No Bog je djelatelj i pokretač kako je već pokazano. Prema tome ima moć djelovati, a primjereno mu se pripisuje moć djelatna a ne trpna - potentia activa non passiva. Iz toga se pak nadalje može zaključiti da je Božja moć istovjetna sa samim Božjim bivstvom. Toma će raspravljajući o Božjoj moći izvesti još i to da je Božja moć istovjetna s Božjom djelatnošću.

Toma smatra da nema suprotnosti između istine razuma i istine kršćanske vjere. Premda istina kršćanske vjere nadilazi sposobnost ljudskog razuma, ipak joj one istine koje razum po naravi posjeduje ne mogu biti suprotne. Doista spoznaje koje su po naravi usađene u razum moraju biti istinite u najvišem stupnju tako da nije moguće zamisliti da bi bile neistinite. Toma smatra da ljudski intelekt ima urođenu spoznaju Božje istine. U svom najvišem vidu umu je svojstveno posjedovanje principa - habitus principiorum, a Bog je najviši princip sviju stvari. Zato je i znanje o Bogu svojstveno umu, a filozofija i teologija imaju zadaću da to znanje pojasne i sustavno prikažu. Osim urođene spoznaje da Bog jest filozofija i teologija donose i umske dokaze za Božje postojanje i to je onda onih pet puteva - quinque viae - kojima um dopire do uvida u Božju egzistenciju.

Prvi dokaz svodi se na Aristotela. Zasniva se na činjenici kretanja. Kretanje je shvaćeno u širokom smislu kao prelazak iz stanja mogućnosti u stanje zazbiljnosti. Ali lanac uzroka ne može biti beskonačan. Zato je potrebno da postoji jedan nepokretani

pokretač koji svima daje gibanje. Drugi se dokaz zasniva na djelatnom uzroku. Nije naime moguće da se u djelatnim uzrocima ide u beskonačnost, nešto mora biti prvo djelatno iz čega proistječu svi drugi uzroci. Treći dokaz polazi od razlike između mogućeg i nužnog bića. Mi vidimo da su sva bića moguća, znači mogu biti i ne biti. Zato je očevidno da u temelju mogućnosti prebiva jedno nužno biće koje nije samo moguće nego nužno egzistira. Četvrti dokaz polazi od stupnjeva savršenstva. Ako ima više i manje savršenih bića, to je nužno da postoji jedno prvo i najsavršenije biće - Bog. Peti dokaz polazi od "upravljanja stvarima". Vidimo red i poredak u prirodi, priroda je svrhovita i jedno je upućeno na drugo a sve je umno uređeno. Iz te umne uređenosti moramo nužno zaključiti da ona nije slučajna nego proizvod inteligencije koja je najviša svrha cjelokupnog zbivanja u prirodi. A to najviše biće koje je svrha i inteligencija jest Bog.

Ali Toma sam ne polaže svoju vjeru u dokaze o Božjoj egzistenciji. Sam kaže: Treba se jako čuvati toga da se dokazima privodi k stvarima vjere. I to iz dva razloga: prvo jer se time umanjuje rang vjere budući da istina vjere nadilazi sav ljudski um; drugo jer su ti umni razlozi najčešće ništavni te daju povoda nevjernicima za porugu budući da oni misle da mi vjerujemo na osnovi takvih dokaza. Toma je svjestan konačnosti i nesavršenosti ljudskih spoznaja. Kaže: Boga u ovome životu mi ne možemo savršeno spoznati, tako da bismo znali što on jest; ipak možemo o njemu znati što on nije. I u tome se sastoji savršenstvo spoznaje dok smo na putu. Slično tome ne možemo u ovome životu ni savršeno ljubiti Boga tako da bismo bili stalno okrenuti prema njemu, nego samo tako da naš duh nikad ne skrene u nešto protubožansko. Pa ipak čovjek je stvoren na sliku i priliku Božju i njegov je duh nemiran dok ne počine u Gospodinu. Najveće je blaženstvo gledati Boga licem u lice, a mi to dok smo na putu nismo sposobni. Sam je Toma iskusio tu razliku između pojmovnog čovjekova spoznavanja i samog božanskog svjetla istine. Usred poglavlja o sakramentima iz drugog dijela "Sume teologije" zanijemio je. Svome je učeniku Reginaldu rekao: Prema onom što sam sad doživio sve moje pisanje i istraživanje jest poput pljeve. Kaže se da je Toma imao viziju samoga Gospodina Isusa Krista koji mu je rekao: Bene scripsisti de me - Dobro si pisao o meni.

Toma nije samo mislilac bitka i Božje egzistencije nego promišlja i ljudske stvari - npr. pitanje o ćudoređu, o bogatstvu, o najvećoj mogućoj sreći čovjekovoj. Kad je riječ o sreći, nju Toma vidi za umsko stvorenje u motrenju Boga - visio beatifica. Blaženo zrenje svrha je svakog umnoga bića. Sreća se ne sastoji u zemaljskim dobrima, ona nije u tjelesnim užicima, nije u častima, u slavi, bogatstvu, svjetovnoj moći, nije u tjelesnim dobrima, nije čak ni u ćudorednim radnjama ili u razboritosti, nego u samom motrenju Istine. Istina pak u transcendentalnom značenju jest ono što jest, bitak, a to je u prvom i u iskonskom smislu Bog. Tako je sreća čovjekova u motrenju Boga kao prauzroka i najviše svrhe sviju stvari.

Volja slijedi u pravilu ono što je dobro, a najviše je dobro ono koje ponajvećma jest: opet bitak ili Bog. Dobro i bitak zamjenljivi su pojmovi, svako dobro to je po sudjelovanju u bitku, po mjeri svoje participacije u njemu. Ukoliko jest svako je biće

dobro, iako se ovo "jest" metafizički gledano izriče za biće i bitak ne na isti ni na jednak nego tek na sličan način, na način analogije bića. Analogija bića - analogia entis-rješava dilemu oko toga da se biće izgovara na više načina. Ono "jest" nije isto u bitku i u biću - u strogom smislu biti je samo jedno - jedan bitak nepromjenljiv i vječan. Ali i biće na neki način jest i to ukoliko participira na bitku, biće ima sličan bitak, analogan samome bitku. Analogia entis omogućava Tomi da vidi i razumije univerzum kao stvoren od Boga, s bićima bližima Bogu ili daljima od Njega, s više ili manje bitka u sebi. Svijet je stvoren od Boga i prema tome ima početak i kraj kao i vrijeme, začeto zajedno sa svijetom. Teza o vječnosti svijeta, iako filozofski pomišljiva, teološki je neprihvatljiva i zato se tu u srednjem vijeku sukobljuju mišljenja. Sam Toma to pitanje ostavlja donekle otvorenim, zašto je i bio pozvan od koncila u Lyonu da se tamo opravda - ali, on je na putu onamo preminuo. Tako je učenje o konačnosti svijeta ostalo teološki važeće i filozofski prihvatljivo.

Svijet, stvoren od Boga koji je najviše dobro, i sam je dobar, kako to svjedoči Knjiga Postanka: I vidje Bog da je stvoreno veoma dobro. Ali svijet je stvoren ni iz čega i tako svako stvorenje nosi na sebi karakteristike ničega. Svako određenje ujedno je negacija svih drugih određenja - omnis determinatio negatio est. Što je neko biće bliže Bogu to ima više bitka a manje nebitka. Time je ujedno rečeno da postoje stupnjevi dobra koji su istovjetni sa stupnjevima bitka jer bitak i dobro zamjenljivi su pojmovi. Treća najopćenitija odredba bića jest da je ono istinito, ukoliko odgovara svome pojmu. Ono je ujedno kao takvo jedno tako da dobivamo transcendentalije, najopćenitije odredbe bića - ono je jedno, bićevno, istinito i dobro. U najvišem smislu transcendentalije se odnose na Boga, koji je savršeno biće, savršeno istinit i savršeno dobar. U Bogu su savršenstva sviju stvari. Što se izriče zajedno o Bogu i o drugim bićima, ne izriče im se suimeno (sinonimno) ni jednakoimeno (aequivoce) nego u smislu analogije.

Filozofija, koja ide naravnim putem do spoznaje principa, i teologija, koja se oslanja na Božju objavu, dva su načina na koja mi imamo znanje o bitku. Njihova pak razlika jest ona između razuma i vjere. Vjera nadilazi razum ukoliko putem vjere saznajemo ono što razum sam po sebi ne može dokučiti. Takve su tajne Boga, kao jedan u trojstvu, utjelovljenje druge božanske osobe, njezina smrt i uskrsnuće i povratak sviju stvari k Bogu. Toma kaže: Da je Bog jedan i trojstven može se samo vjerom shvatiti i ne može se ni na koji način dokazati iako se mogu donijeti za to neki ne odviše uvjerljivi razlozi. Bog jedini može samog sebe shvatiti, dok mi spoznajemo nejasno i jedva shvaćajući. Osim toga Bog sve spoznaje pod vidom vječnosti, budući da je sam vječan i to, u strogom smislu, jedini vječan. On vječno rađa Sina, svoju Riječ. Toma kaže: Riječ Božja odraz je onoga tko je izgovara i ona se sjedinjuje s njime u istoj naravi. Božja Riječ nije samo odraz nego i Sin koga Otac vječno rađa i koji je oduvijek s njim, kako kaže sam Isus: Prije nego što Abraham bijaše ja jesam. Radanje Riječi ne dešava se kao što mogućnost biva zazbiljnošću nego onako kako iz zbilje nastaje zbilja, primjerice svijetljenje iz svjetla ili pojam iz djelatnog uma. Tako radanje očito nije suprotno tome da je Sin Božji pravi Bog i da je vječan; naprotiv nužno je da je jednakovječan s Bogom čija je Riječ, jer djelatni um nikad nije bez

riječi. Sin se uvijek rađa i uvijek Otac rađa. I Toma se spominje Platona i njegovog carstva ideja: Platoničari su pretpostavljali ideje kad su rekli da svaka stvar nastaje učešćem i sudjelovanjem u ideji - npr. čovjek ili neko drugo biće. Namjesto tih ideja mi imamo jedno: Sina, Riječ Božju. Treća osoba u trojstvu Duh je Sveti - ljubav kojom Otac ljubi Sina i Sin Oca - koji proizlazi od Oca i Sina. Trojstvo ostaje tajnom koja se ne može dokazati ali se utoliko više može u nju vjerovati. A vjera je predokus onoj spoznaji kojom ćemo spoznavati kad budemo Boga gledali licem u lice u blaženom viđenju - visio beatifica. Jer blaženo motrenje Boga jest čovjekova svrha i savršena sreća. Zato su i stari poganski filozofi u teoriji i u gledanju ideja vidjeli najvišu svrhu za čovjeka, što je kršćanstvo protumačilo kao težnju za duhovnom domovinom odakle svi potječemo. Sada vidimo nejasno i kao u ogledalu, a onda ćemo licem u lice. Najveća sreća za čovjeka koji je u svom zemaljskom opstanku još na putu, jest pronicanje u otajstva vjere, što je priprema za konačno gledanje Boga. Kako je Bog prva i najviša istina, to istraživanje istine spada u najodličnija čovjekova zvanja. Zato je i bavljenje filozofijom i teologijom, a napose prvom filozofijom ili metafizikom najbolje zanimanje za čovjeka. Tomina filozofija i teologija jedan su od temeljnih kamenova na kojima počiva ontologija. Vjera koja uzdiže i usavršava ljudski razum i ujedno ga nadilazi jest u tome smislu svojstvena i ontologiji. Vjerujem da bih spoznao - credo ut intelligam - i razumijem da bih vjerovao - intelligo ut credam - ostaje trajni motto kršćanske filozofije.

Prikazali smo ukratko glavne teme i motive filozofiranja svetog Tome, najreprezentativnijeg predstavnika srednjovjekovne filozofije. Svi momenti srednjovjekovnog filozofiranja prisutni su kod Tome: pitanje o biću, bitku i biti, spor oko univerzalija, carstvo milosti i carstvo prirode, princip individuacije, odnos konačnog i beskonačnog bića, nauk o dvije istine. S obzirom na ovo posljednje, Toma je jedini u srednjem vijeku prevladao to učenje o dvije istine - jednoj teološkoj i vjerskoj, drugoj naravno filozofskoj - time što je stupnjevito odredio biće te milost shvatio ne kao dokidanje nego kao usavršenje čovjekove prirode. Tako i teologija, iako nadilazi, kao nauk o vjerskim istinama, filozofske istine, ne protuslovi im nego ih nadograđuje. Tako se cijela zgrada Tomina sustava harmonično izgrađuje na hijerarhiji bića, koje Toma shvaća kao analogiju entis.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Mato Marčinko: POSMRTNI RAZGOVOR SA SLIKAROM BRUNOM BULIĆEM,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2001.
2. **Malkica Dugeč: ZIPKA,** K. Krešimir, Zagreb 2001.
3. **Malkica Dugeč: DOMAĆE ZADAĆE,** K. Krešimir, Zagreb, 2001.
4. **Stjepan Lučić: PISMO BOGU,** Ceris d.o.o., Vinkovci 2000.
5. **Vjekoslav Čižek: BORBA ZA ISTINU,** Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 2001.
6. **REPUBLIKA HRVATSKA 210/2001,** Zagreb 2001.
7. **Alojz Jembrih (urednik): 200 GODINA KAJKAVSKE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI,** Varteks d.d., Varaždin - Donja Stubica 2001.
8. **ADRESAR MISIONARA,** Misijska centrala Crkve u Hrvata, Zagreb 2000.
9. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA, 11/2001,** hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2001.
10. **MATICA 10/2001,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2001.
11. **PANONSKI LIST 1-2/2001,** Panonisches Institut in Guttenbach, 2001.
12. **BLAGOVIJEST 5/2001,** Nadbiskupski ordinarijat, Beograd, 2001.
13. **Marijan Karabin: VJENČANJE U CRNINI,** Matica hrvatska Zaprešić 2001.
14. **Ivan Lendić: BOŽJI KOTAČI,** Laus, Split 2001.
15. **OTVORENA PITANJA POVIJESTI HRVATSKE FILOZOFIJE (Pavao Barišić, urednik),** Institut za filozofiju, Zagreb 2000.
16. **Erna Banić-Pajnić: PETRIĆEV PUT - OD KRITIKE ARISTOTELA DO POBOŽNE FILOZOFIJE,** Institut za filozofiju, Zagreb 2001.
17. **Ante Milković: NAŠA ŠKABRNJA,** Znanstvena knjižnica, Zadar 2001.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Otvoreno pismo hrvatskim jezikoslovcima

Ovim kratkim otvorenim pismom obraćam se za stručnu pomoć našim jezikoslovcima jer sam u svojim istraživanjima o filozofskom značenju terminâ "um" i "razum"[1] došao do nekih neočekivanih jezikoslovnih činjenica koje ne mogu razumjeti.

Sudeći, naime, po Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio XIX, u Zagrebu 1967-1971, str. 536-540., u staroj hrvatskoj književnosti postoji izraz "um", što je potvrđeno djelima Šiška Menčetića (1457.-1527.), Petra Hektorovića (1487.-1572.), Petra Zoranića Ninjanina (1508 ? - prije 1569.), Marina Držića (1508.-1567.) itd. Na temelju djela B. Glavičića *Marulićev latinski rječnik*, Split 1997., moglo bi se zaključiti da se latinski ekvivalent, "intellectus", hrvatskog izraza "um" nalazi i u djelima Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, ali to bi trebalo pobliže provjeriti u kontekstu Marulićevih tekstova jer Glavičić oba latinska termina "intellectus" (str. 166.) i "ratio" (str. 269.) prevodi na hrvatski "razum", što po našem mišljenju nije i ne može biti ispravno, kako sam pokazao u svome spomenutom članku (usp. bilj. 1.).

No najviše iznenađuje činjenica da je izraz "um" potpuno odsutan u djelima naših najstarijih i najznačajnijih leksikografa od kraja XVI. stoljeća do sredine XVIII. Faust Vrančić, na primjer, u svome peterojezičnom rječniku *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venetiis 1595., uopće nema hrvatsku riječ "um", nego latinski izraz "intellectus" prevodi "pamet" (str. 50.), a "ratio" "razbor" (str. 88.). Bartol Kašić sa svoje strane u *Hrvatsko-talijanskom rječniku* (1599.) s *Konverzacijskim priručnikom* (1595.), Ed. princeps, Zagreb 1990., ima samo "Pamet" (= Mente, Ingegno, str. 303.) i "Razum" (= Intelletto, str. 396.), nema "um". Nema ga ni Juraj Habdelić u *Dictionaru ili Réchi Szlovenszke zvexega ukup zebrane, u res posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene*, U Nemskom Gradzu M. DC. LXX, ni Ivan Belostenec u *Gazophylaciumu* Zagrabiae 1740., ni Andrija Jambrešić u *Lexicon Latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, Zagrabiae 1742. Habdelić izjednačuje "razum" s "intellectus", Belostenec oba latinska izraza "intellectus" (str. 701.) i "ratio" (str. 1021.) prevodi "razum, pamet", odnosno "razum, razbor", dok Jambrešić za "intellectus" (str. 439.) ima samo "razum", a za "ratio" (str. 838.) "razbor, razborje".

Na temelju iznesenih činjenica nužno se postavlja pitanje: Kako je moguć tako veliki raskorak između stare hrvatske književnosti i stare hrvatske leksikografije glede upotrebe izraza "um"? A moglo bi se i postaviti mnogo šire i načelno važnije pitanje: Ima li i drugih sličnih slučajeva u višestoljetnoj hrvatskoj jezičnoj odisejadi, koji potvrđuju taj raskorak između hrvatske leksikografije i žive hrvatske književnosti? Koji su to? Nauka i nauk? Opći i zajednički?...Volio bih da kompetentni jezikoslovac odgovori na postavljena pitanja, i to secundum veritatem (po istini).

1 Tomo Vereš, Um i razum, u: *Marulić*, XXXIV (2001) 4, str. 678-686.

Tomo Vereš

Je li bio potreban protuosovinski rat?

(Kolovoško razmišljanje običnа čovjeka o hrvatskoj vojnoj akciji "Oluja")

Kada je završio Drugi svjetski rat, čovjek se našao pred novom *političkom dogmom* - nacifašizam je bio nečovječni sustav koji je morao biti uništen! Sustav je bio uistinu zao i nestao je s lica zemlje. *Vae victis!* To je bilo službeno mišljenje i imalo je svu moguću promidžbenu pomoć na svim razinama diljem svijeta. Mogao je, doduše, netko i drukčije misliti, ali samo misliti i misli zadržati samo za sebe.

Italija je praktički kapitulirala u srpnju 1943. i pokazala se prema Saveznicima *kooperativnom* (kako bismo danas kazali), pa je zato fašizam dobrim dijelom pomilovan. Neprijatelju čovječanstva ostalo je samo jedno ime - nacisti.

Saveznici iz Drugoga svjetskog rata nisu uništili samo nacistički sustav, nego su do temelja srušili i onaj dio Zemljine površine na kojem se nacizam pojavio. To ne treba posebno dokumentirati - sjetimo se samo Dresdena, njegovih mrtvih, i ostalih njemačkih gradova.

Nije nipošto suvišno pitati što se htjelo postići uništenjem civilnih ciljeva. Ne ćemo biti daleko od istine ako kažemo da su Saveznici htjeli da njemački narod i svi ostali narodi upamte na dugi rok od barem tisuću godina što će im se dogoditi ako se usude krenuti nedopuštenim, krivim, ili samo neodobrenim putem ...

Ponašanje čvrste ruke prema Nijemcima nastavilo se i nakon rata. Znamo što se dogodilo Nijemcima iz Istočne i Srednje Europe. Bilo ih je oko 12 milijuna, a Saveznici su se složili s njihovim protjerivanjem. Ta je odluka još i danas na snazi.

Poznata nam je također sudbina grobova njemačkih vojnika u Zagrebu i ona njemačkoga vojnog groblja u Zadru (danas je tu Tvornica kože, blizu Gradskog groblja), koje više ne postoji. Pukim slučajem nije uklonjeno groblje njemačkih vojnika na Bokanjcu kod Zadra ...

Što se tiče njemačkih ratnih zarobljenika, znamo kako je s njima postupio srpski general Koča Popović, kasniji ministar vanjskih poslova Jugoslavije.

Osobno mi je poznato kako se postupalo s njemačkim ratnim zarobljenicima u Zadru odmah nakon svršetka rata. Bilo ih je možda nekoliko stotina i oni su bili prvi čistači zadarskih ruševina. Ni jedan od njih nije imao na nogama svoje cipele, jer su im bile oduzete. Bilo je to zimi 1944./1945., a zarobljeni vojnici svoje su noge umatali u papir cementnih vreća i sve to žicom vezali uz noge. Možemo zamisliti koliko im je taj papir pomogao za zimskih, kišnih dana ... Nadalje, Zadranima je bilo strogo zabranjeno i da pruže koju cigaretu tim ljudima ... partizanski se stražar brinuo da se to ne dogodi: *"Druže, odbi!"*

Tako je približno bilo i drugdje u svijetu, jer je poražena njemačka vojska morala biti i psihički uništena. Moj rođak, austrijski časnik (a nakon okupacije Austrije u službi u njemačkoj vojsci), bio je zarobljen na talijanskoj bojišnici, blizu Firence. Kada se kolona zarobljenika kretala gradskim ulicama, narod je s prozora bacao na njih smeće. Moj je rođak pojeo svoj časnički prsten, jer ga nije htio baciti, a nije ga smio ni

zadržati, jer se s časnicima strože postupalo u zarobljeništvu. Zato je progutao svoj prsten ... i nakon mnogo godina opet ga na ruci nosio kao uspomenu na svoje vojničko školovanje.

Daleko bi nas odvelo ako bismo željeli opisati svu težinu kazne koja je snašla svakoga vojnika poražene njemačke nacističke vojske.

Svi se slažemo da je nacifašizam bio zlo i da je zbog toga protuosovinski rat bio opravdan, tj. osloboditeljski. Nu, možda se smije postaviti pitanje je li bilo uistinu potrebno sve ono što se dogodilo s njemačkim vojnicima poslije rata. Je li bilo opravdano oduzeti cipele zarobljenim vojnicima, zabraniti im da puše poklonjenu cigaretu, preorati u Zagrebu njemačko vojno groblje? Točnije, je li sve to bilo sukladno međunarodnome pravu? To pitanje očekuje odgovor s mjerodavnog mjesta.

Nije mi poznato da je netko od svjetskih čelnika kazao ili napisao da je takav postupak sa zarobljenim ili mrtvim njemačkim vojnicima bio nepotreban ili nezakonit, ili pak suprotan međunarodnom ratnom pravu ... Znači, neprijatelja se baš tako moralo kazniti!

U svezi s tim može se postaviti i pitanje: je li se mogao izbjeći Drugi svjetski rat? Ta, zašto se nije popustilo *još malo* nacifašizmu? Zar se nije mogao uništiti taj sustav i na neki drugi način? Je li protuosovinski rat bio baš potreban?

* * *

Domovinski je rat bio za Hrvatsku ono što je Drugi svjetski rat bio za veliki svijet. Hrvatska je bila napadnuta i branila se - baš kao što su se tijekom Drugoga svjetskog rata branile Engleska, Francuska i ostale države.

Ipak, postoji razlika između tih ratova i to je predmet koji će povijest proučavati. U Drugome svjetskom ratu, kao u svim ratovima od početka svijeta, vrijedilo je pravilo *vae victis*. Za hrvatski Domovinski rat vrijedi pravilo *vae victoribus*. Ili, prevedeno na hrvatski: jao pobjednicima. Točnije, za naše prilike: *jao onima koji su se usudili pobijediti*, jer je netko za Hrvatsku postavio zakon: *jao onima koji su se usudili braniti se*. Mislim, da povijest još nije zapisala da je netko bio kažnjen zato što se branio. I povijest će zapisati da se to zbilo prvi put s Hrvatskom.

Naredbom svjetske velevlasti Hrvatska je morala pomilovati skoro sve koji su je napali i koji su sravnili sa zemljom Vukovar, Škabrnju i ostale naše gradove i sela. Ali ni to nije dovoljno. Oni koji su branili Hrvatsku, bivaju danas uhićeni i predani nekakvu međunarodnom sudu pod optužbom da su *prekoračili dopuštenu* mjeru obrane. Nekakvom *ljekarničkom vagom* broje se granate koje su pale na Knin prilikom njegova oslobađanja. Nastoji se utvrditi je li na taj grad palo možda pet granata više od *dopuštene doze*. Pretražuje se kninsko groblje i provjerava je li svaki poginuli propisno pokopan. Traži se ima li možda u grobovima ubijenih civila ... Međutim, pronađeni su ubijeni talijanski vojnici iz Drugoga svjetskog rata ...

Nije nipošto teško zaključiti da se želi presuditi kako je hrvatska obrana bila nepotrebna ili čak nedopustiv čin! Odnos prema hrvatskoj obrani upravo je suprotan

odnosu prema obrambenome Drugom svjetskom ratu. Nije mi poznato da je itko pozvan na odgovornost zbog postupka prema zarobljenim njemačkim vojnicima nakon rata, a još manje, da je tko odgovarao zbog uništenja Dresdena ili njemačkih grobova u Zagrebu ...

Ako je bila predviđena kazna za Njemačku u Drugom svjetskom ratu, onda je morala biti predviđena i kazna za one koji su napali i uništili Hrvatsku. Ako je postupak prema njemačkim vojnicima i civilima bio zakonski utemeljen (možda i jest, jer nitko se još nije ogradio od tih postupaka), još je više bilo zakonski utemeljeno ponašanje hrvatske vojske prema neprijateljskim vojnicima i prema zarobljenicima. To je ponašanje bilo i ljudsko i zakonsko, a nikakva usporedba nije moguća sa savezničkim ponašanjem u ratu i poslije njega.

Ako se pak tijekom Drugoga svjetskog rata dogodilo nešto suprotno međunarodnom ratnom pravu (a sigurno se dogodilo!), onda se može razumjeti da se nešto slična moglo dogoditi i tijekom našega Domovinskog rata. To svakako valja žaliti, ali ocjena tih događaja ne smije biti različita.

* * *

Zašto tzv. međunarodna zajednica ima takav odnos prema hrvatskome obrambenom ratu? Nije teško zaključiti da je jedan od razloga činjenica što se Hrvatska rodila protiv volje onih koji su sašili prvu i drugu Jugoslaviju, prvu i drugu Čehoslovačku. Međutim, ovo je njihova odluka: "ako se već neželjena rodila, ne znači da mora dalje živjeti". Dakle, Hrvatska se smije i ukinuti, kako bi se sašila nova tvorevina, koja će odgovarati krojačima iz Prvoga i Drugog svjetskog rata, točnije njihovim gospodarskim računima - jer, oni ne poznaju drugih vrijednosti. Drugi je razlog katolicizam u Hrvatskoj. Poznati neprijatelji Crkve znaju, da je Katolička Crkva još uvijek jaka na ovim našim prostorima, ali u ime globalizma Crkvu treba uništiti. Potrebno je, dakle, kriminalizirati obrambeni hrvatski rat, ukinuti Hrvatsku kao samostalnu državu, u nadi da će time osjetno biti smanjen utjecaj katolicizma na našim prostorima.

Ako bi današnji haški sud za tzv. ratne zločine napisao optužnicu protiv onoga koji je naredio uništenje Dresdena (koje ni u kom slučaju nije bilo potrebno u ratu protiv nacizma!!), možda bi se moglo tad postaviti i pitanje opravdanosti rata protiv Hitlera. Ako se pak tuži onoga koji je oslobodio Knin (ali ne na način kojim su Saveznici oslobodili Njemačku) i broje granate ispaljene na taj grad, onda je očito da se želi dovesti u pitanje sama zakonitost naše obrane.

U najnovije se vrijeme na velika i/ili mala vrata promiče teorija prema kojoj je hrvatski osloboditeljski pohod bio nepotreban. To drugim riječima znači da je trebalo priznati okupaciju, priznati etničko čišćenje i uništenje svega hrvatskog i katoličkog - u ime *globalizma* i u ime teorije jednakosti između napadača i žrtve.

Ako bismo tu teoriju prihvatili, onda bismo morali zaključiti da je slična teorija imala vrijediti i za Saveznike iz Drugoga svjetskog rata, tj. oni su se trebali pomiriti s

okupacijom Poljske i tako izbjeći rat. Ako je bilo nepotrebno oslobođenje Knina, onda je bilo nepotrebno i oslobođenje Poljske i drugih država. Takvim razmišljanjem i takvom logikom smijemo zaključiti da je bio nepotreban Drugi svjetski, osloboditeljski rat.

Mi znamo, međutim, da je taj rat bio opravdan, a stoga je bio opravdan i naš Domovinski rat. Ako je bilo zakonito osloboditi Poljsku i druge države, onda je to bilo i za Knin i ostala naša područja.

Ako su se Saveznici smjeli braniti u ratu, onda se smjela braniti i Hrvatska u svom ratu. Ako su Saveznici smjeli pucati, onda je to smjela i Hrvatska. I pucala je, ali je broj žrtava bio mnogo manji od broja poginulih od Savezničke ruke. Hrvatska je poštivala međunarodne obveze i ratno pravo.

* * *

Mislim da konačno smijemo razmišljati i o nekim drugim pojedinostima u ponašanju tzv. međunarodne zajednice, koja smatra da ima pravo baš svima i svakom pojedincu krojiti pravdu prema svojim subjektivnim mjerilima.

Mogao bi tko postaviti pitanje: što je to međunarodna zajednica, koju svi spominju? Mislim da malo tko znade o čemu je riječ. Što se papira tiče, to su države članice Ujedinjenih naroda, a ima ih oko 200. Nu, sve konce vuče tek mali broj ljudi, odnosno država - baš kao u kazalištu lutaka. Neka se ta zajednica ugleda u Katoličku Crkvu, pa će na svijetu biti više pravde: zagrebački je nadbiskup poglavar jedne velike biskupije, dok je npr. krčki biskup poglavar male biskupije. Nu, oni su ravnopravni, a nadbiskup zagrebački niti može, niti smije bilo što naređivati krčkom biskupu. Kada bi takvi odnosi vladali među državama, bilo bi svakako više pravde nego danas!

Razmišljam o silnicima ovoga svijeta, koji su se tijekom svoje duge ili kraće povijesti naživali u svom kolonijalizmu, imperijalizmu, šovinizmu i rasizmu - sve donedavna. Katkada su se i branili, na razne načine ... Sada su pak izmislili globalizam i u njemu opet uživaju na štetu malih naroda. Jer, globalizam je eufemizam za obnovljeni imperijalizam.

Najnovija prijevara, globalizam, daleko je od plemenite vizije De Gaullea, De Gasperija, Adenauera, koji su bili časni ljudi, katolici, i imali još časnije namjere.

Kazali smo da se Hrvatska rodila protiv volje velevlastî. Kralj Herod je ubio svu djecu mlađu od dvije godine, a silnici žele da nestane Hrvatske, koja ima ... tek deset godina. Također dijete.

Nakon Domovinskog rata protjerani i preživjeli Hrvati vratiše se na svoja spaljena ognjišta. Oni su danas krivi što su se vratili i što su njihovi jučerašnji susjedi Srbi - valjda opterećeni zločinom - pobjegli u Srbiju, iako ih je predsjednik Tuđman (kroz čitavo vrijeme "Oluje") preko radija pozivao da ostanu u svojim kućama. Tuđmanov poziv nije koristio, ruka pomirnica nije prihvaćena.

Nije potrebno imati neku naročitu pamet pa da se vidi kako se Hrvatska zbog tih svojih "grijeha" stalno kažnjava. To je posebno došlo na vidjelo u povodu sprovoda prvoga hrvatskog predsjednika. Bilo je zabranjeno svim predsjednicima država da podu

na Tuđmanov sprovod. Tko je taj nevidljivi koji je sve to organizirao? Možda će netko pogoditi. Nisu smjeli doći ni predsjednici najbližih država - Italije, Austrije, Mađarske, Slovenije itd. Samo jedan predsjednik, turski, nije uvažio naredbu i bio je na sprovodu. Tuđman je bio zakonito izabran predsjednik, pa stoga nije trebalo bojkotirati njegov sprovod. Ali, jao, bio je predsjednik države koja se nije smjela braniti. A on je bio najzaslužniji i za rođenje i za obranu. Zato ga je trebalo barem mrtva kazniti i ujedno obznaniti gledište međunarodne zajednice prema neželjenoj novoj državi.

Hrvatska je danas, na svoj deseti rođendan, ponižena, osiromašena, na haškom sudu optužena.

Izvrsna je studija Dubravka Jelčića o plutokratskom agresivnom pohodu za osvajanje svijeta, pohodu koji nadmašuje nasilje iz doba davnih osmanlijskih osvajanja (*Fokus*, 30. kolovoza 2001., str. 13, *Hrvatska i Europa - nekad i danas*).

Na Božji će sud doći svi ljudi, pa i silnici ovoga svijeta, bez obzira na to vjeruju li u Boga ili ne. Na taj će sud sigurno doći i današnji haški sud, koji se poigrava s Hrvatskom kao mačka s mišem - samo deset godina poslije njezina rođenja.

Otvara se knjiga jadâ
Knjiga grješna ljudskog rada,
Što će vagnut biti sada.

Kada Sudac sudit stane,
Sve će tajne biti znane,
Sve grjehote pokarane.

Kolik strah će na sve pasti,
Kada Sudac s višnjom vlasti,
Dođe pretrest ljudske strasti!

(Iz posljednice *Dies irae, dies illa*)

D. Kalendis Septembribus MMI Iaderae

P.s.

4. rujna 2001. jedan je ministar u makedonskoj vladi kazao približno sljedeće: "Temeljem naredbe međunarodne zajednice Makedonija je morala pristati na promjenu svog ustava i nagoditi se sa svojim pobunjenicima. Svojim ponašanjem ta zajednica poručuje teroristima diljem svijeta da se terorizam isplati".

Samo nekoliko dana kasnije, 11. rujna 2001., teroristi su srušili tri zgrade u SAD-u, koje su bile i simboli američke gospodarske i vojne moći. Ali i bahatosti. Ubijeno je više tisuća ljudi.

Nitko pošten ne može, niti smije, opravdati taj terorizam, koji mora dobiti svoje točno ime i biti kažnjen. Ali, hoće li Amerika sada podijeliti vlast s teroristima, ili promijeniti svoj ustav, kao što je to morala Makedonija učiniti?

Nakon tog napada predsjednik Bush u svojim je govorima najavio *odmazdu*. Mislim da *odmazda* nije prihvatljivo ponašanje, jer je samo *obrana* prihvatljiva i zakonita. Bush je nadalje izjavio: "Svaka je zemlja ili s nama, ili protiv nas" (22. IX.). I to je u najmanju ruku čudna izjava ...

Točno 10 godina ranije bila je napadnuta Hrvatska, ali je za neke ta agresija bila sitnica ... SAD se nisu mnogo uznemirile! Ta, radilo se o tuđoj koži ... Po svemu sudeći, ubijeni Amerikanac vrijedi više od ubijenog Hrvata, uništene američke građevine vrijede više od uništenih hrvatskih sela i gradova!

Gospodo, mnogo toga nije u redu u vašoj pravdi i u vašem moralu! Jer, *iustitia regnorum fundamentum*. A što je pravda? *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (Inst. Iust., I, I, 1).

Pavao Galić

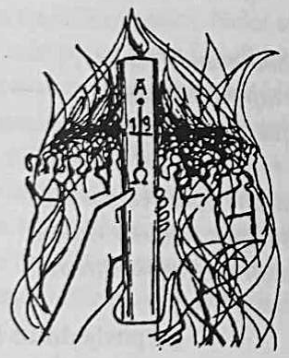

JOŠ JEDNO USPJEŠNO I SPEKTAKULARNO GOSTOVANJE U ZAGREBAČKOM HNK

(Pedro Calderón de la Barca y Henao: Život je san, gostovanje Hrvatskog narodnog kazališta Ivana pl. Zajca, Rijeka)

Posljednjih nekoliko dana listopada kazališni je Zagreb imao prilike uživati u gostovanju riječkoga HNK Ivana pl. Zajca, čiji su članovi u HNK u Zagrebu izveli poznato Calderónovo djelo "Život je san", možda najpoznatije kazališno remekdjelo iz tkzv. "španjolskoga zlatnoga vijeka". Prepun dubokih ideja i filozofskih razmišljanja o životu, ali i vrlo dinamičan, zanimljive radnje i naglih obrata, nadahnut Platonom i njegovom nezaboravnom slikom spilje kao metafore ljudske egzistencije, ali i ondašnjom španjolskom komedijom, kao i elizabetinskim (Shakespearovim) teatrom, u kojemu se često šokantna akcija isprepliće s kompleksnim refleksijama i bravuroznim pjesničkim monolozima, Calderónovo je djelo postalo omiljena lektira velikana kao što je, primjerice, filozof Arthur Schopenhauer, koji misli španjolskoga pisca često citira u svojoj kapitalnoj knjizi "Svijet kao volja i predodžba". Zbog zgusnute, razmišljanjima o smislu života i postojanja bogate poezije, "Život je san" sadrži brojne nezaboravne replike, kao primjerice, da je čovjeku "najveći grijeh što se rodio". Jedna je od čuvenih, gotovo već poslovičnih replika i u samom naslovu, a kako Calderónov mračni svijet sudbinskih borbi i naoko bezizlaznih situacija, ipak sadrži svijetlu točku nade, čujemo i poziv: "neka bude zora, pa makar i popodne", jer u Calderónovu svjetonazoru (a i u svjetonazoru cijele ondašnje katoličke Španjolske) za spoznaju istinskih vrijednosti nikada nije kasno, kao što nije kasno ni za, s tom spoznajom povezano, plodno i spasonosno obraćenje, koje i na intimnom, ali i na svjetskomu planu može roditi sklad iz sveopćega kaosa.

Zbog specifičnog spoja i isprepletanja unutarnjega i vanjskoga, kontemplativnoga i akcijskoga, misaonoga i

Radoš Bolčina i Davor Jereško

scenski spektakularnoga, postavljanje na scenu Calderónova "Života" vrlo je zahtjevno, no članovi riječkoga HNK Ivana pl. Zajca znaju svoj posao, jer uspješno su prikazali sve karakteristike i različite slojeve ovoga klasičnoga djela. Redatelj *Zlatko Sviben* gledatelje nije zakinuo ni za jednu komponentu, pa je glumce vrlo uspješno vodio kroz unu-

trašnja preispitivanja likova, a ujedno je održavao i potrebnu izvanjsku dinamiku, koja ne popušta tijekom cijele predstave, kao i - nikad banalnu - spektakularnost, pa je u ovoj postavi "Život je san" pravi doživljaj za duh, uši i oči. Među vrlo uspješnim efektima su i uporaba scenografije, rotirajuća pozornica, a i Velázquezova slika "Las meninas" ("Pratilje"). Glede spektakularnosti, riječki nam je HNK donio jednu od najdojmljivijih predstava u posljednje vrijeme, s vrlo dobro ocrtanim razdobljem baroka, kad je Calderón i pisao svoje djelo.

Glumački veteran *Mustafa Nadarević* zablistao je u ulozi kralja Basilija, lika s vrlo složenim motivima, koji pod stare dane odlučuje preispitati odnos unaprijed određene sudbine i slobodne volje, željezne predodređenosti i stvaralačke nepredvidivosti, a *Mustafa Nadarević*, vrlo ih nadahnuto i znalački raščlanivši, pred nas iznosi različite strane i razine jedne te iste unutrašnjosti, strmine i klance traženja, nedoumica, vječnih sukoba i upitanosti ljudske prirode.

Mustafa Nadarević i Adnan Talagić

Kralj Basilio pokretač je svega u ovom djelu, gdje svaki lik ima vlastitu tragičnost, egzistencijalnu rastrganost, ali i mogućnost iskupljenja u pronalaženju plodnijega, svjetlijega životnoga puta. Slijepo vjerujući u proročanstvo i neumoljivu sudbinu u okrutnom, zapravo nikad spoznatljivom svijetu, u strahu od budućnosti koju vidi utjelovljenu u vlastitom potomstvu, poslao je svog sina Sigismunda u dugo i samotno zatočeništvo na pustomu mjestu, kako se ne bi ostvarilo zlo proročanstvo, ali onda ga je (jer kralj Basilio je, kako doznajemo, i znanstvenik) odlučio pustiti, zaspala ga dovesti na dvor i privremeno ga učiniti kraljem, da bi vidio koliko se ljudska priroda, kao jedinstveni i neponovljivi individuum, može suprotstaviti sudbinskoj predodređenosti i nadvladati je.

Mustafa Nadarević svojim je glumačkim talentom i iskustvom obilato iskoristio mogućnosti što ih nudi lik kralja Basilija pa je još jedanput u svojoj plodnoj karijeri ostvario odličnu, vrlo dojmljivu ulogu, žarko, a ujedno suptilno i precizno podastirući široki spektar osjećaja, razlomljenost, egzistencijalne strahove i traženja kralja Basilija, za što je na kraju predstave nagrađen dugim spontanim pljeskom i uzvicima odobravanja.

Radoš Bolčina izvrsno je odigrao stoženi lik kraljevića Sigismunda, koji, zahvaljujući kako vlastitoj naravi, tako i objektivnim događanjima oko sebe,

Radoš Bolčina i Galliano Pahor

prolazi posebno težak put do samospoznaje i iskupljenja, jer mora poslužiti kao svojevrsni "pokusni kunić" u pitanju predodređenosti ljudske sudbine ili slobodne volje. Radoš je Bolčina pronašao pravu mjeru između poetske kontemplativnosti (u početnom prizoru izgovara monolog čije su replike nadahnule mnoge velike umove), između onog duboko unutarnjeg, što se stalno prelijeva u izvanjsku spektakularnost (i čini tako važnu značajku Calderónova djela) i strastvene razigranosti, pa je brojne Sigismundove preobrazbe učinio posve uvjerljivima, a svojim je glumačkim mogućnostima oduševio publiku, koja može zbilja uživati u njegovoj vješto iznijansiranoj glumi.

Galliano Pahor kao knez moskovski i *Adnan Talagić* kao Clotaldo, svojim su markantnim glumačkim pojavama pridonijeli zahtjevnom ritmu izvedbe i vrlo se dobro uklopili u Calderónov svijet skliskih karakterizacija i razbijenih ličnosti koje, tražeći sebe, svoju cjelovitost i iskupljenje, ujedno traže i odgovore o samom smislu postojanja. Galliano Pahor pokazao je sklonost fino iznijansiranu humoru, a Adnan Talagić suvereno se kretao rasponom od početne okrutnosti Clotaldova lika do kasnije osjećajnosti i odanosti, uspješno nam prenoseći kontroverznost Calderónovih likova u varljivu svijetu.

U kontroverznost, nesigurnost, opasnosti i stalne promjene toga svijeta zapliće se i Klarin, koji od duhovita i drskoga sluge postaje kraljeva dvorska luda, kraljev sudrug u zatočeništvu, a nakratko i sam kralj, pa usponi i padovi njegove sudbine na neki način humoristično zrcale i podcrtavaju promjene što se događaju u svim drugim likovima, nošenima (slijepom?) bujicom "svijeta". Takvu je ulogu Klarina podcrtao *Davorin Jureško*, unijevši u predstavu posebno razigranu humorističku notu, a s njom i još jednu zanimljivu razinu, koju je publika nagradila srdačnim pljeskom. Jureškov je raspon glume širok i vrlo dobrodošao u općemu tijeku predstave.

Doris Šarić Kukuljica imala je isto tako zahtjevnu ulogu kao i njezini muški

Doris Šarić Kukuljica

kolege, jer morala je iskazati istu rastrganost, upitanost i traženja, isto mučno probijanje kaotičnim svijetom k samospoznaji i iskupljenju, neprestano se, kao i muški protagonisti, preobrazujući u vrlo bogatom tijeku predstave, a strast, žestinu, odlučnost, ali i neospornu ženstvenost dame Rosaure prenijela je s razigranošću i šarmom vrsne glumice.

Olivera Baljak

Paletu tako snažno ocrtanih likova i njihovih zamršenih odnosa, suvereno se krećući pozornicom, izvrsno upotpunjuje *Olivera Baljak*, a njezina uloga razumne princeze Stele služi kao most između likova i svojevrsna je protuteža njihovoj često slijepoj strastvenosti.

Treba svakako spomenuti likovno vrlo dojmljivu i funkcionalnu scenografiju *Drage Turine*, jer njegov rad uvelike pridonosi uspjeloj spektakularnosti predstave, bilo da je riječ o tamnim stijenama zabitna planinskoga kraja ili o kraljevskom dvoru koji se, zahvaljujući suptilno simboličnim scenografskim rješenjima, na trenutke doima poput zlatnoga kaveza, gotovo identičnoga stvarnomu planinskomu zatvoru.

Kostimografkinja *Mirjana Zagorec* također je uvelike pridonijela vizualnom identitetu predstave, dočaravajući nam doba baroka i kostima s Velázquezovih slika, a sveopću su atmosferičnost podcrtali skladatelj *Stanko Juzbašić* i oblikovatelj svjetla *Ivo Nižić*. Ne možemo ne spomenuti *Petru Senjanović* i *Sanjina Kovačića*, zaslužne za scensko kretanje i scensko mačevanje. Tečni prijevod *Nikole Milićevića* upotpunjen je prijevodom - adaptacijom *Zvjezdane Timet*, a lektorica je *Vera Badurina*.

Osim glavnih glumaca, još i niz drugih likova čini tijek ove raskošne predstave tako dojmljivim i punim pokreta, a poslije gostovanja splitskog HNK s "Tetoviranom ružom" *Tennesseeja Williamsa*, ovo je još jedno gostovanje u zagrebačkom HNK što su ga ljubitelji kazališta svakako trebali vidjeti.

Mladen Jurčić

KULTURNA DOGAĐANJA U ZABOKU

Grad Zabok i njegovi ne tako brojni a radini djelatnici u kulturi i ove su godine priredili bogat i raznolik program u okviru tradicionalne priredbe *Dani K. Š. Gjalskoga*, koja se održava svake godine koncem listopada, tj. u tjednu kada je Ksaver Šandor Gjalski rođen (26. X. 1854.).

Zaprešićki akvarelisti, Ingeborg Crnogaj i Mirjana Drempetić Hanžić

Ljubitelji likovne umjetnosti mogli su (od 25. listopada) razgledati akvarele Ingeborg Crnogaj (u prostoru ugostiteljskoga objekta Polanović), kao i skupnu izložbu *Zaprešićki akvarelisti* (u Gradskoj galeriji od 23. listopada).

Središnji likovni događaj predstavlja i pravi početak ovogodišnje manifestacije (22. listopada), kada je otvorena samostalna izložba mlade akademske slikarice Mirjane Drempetić Hanžić (udate Smolić), koja je u Galerijskom prostoru zabočke "Elektre" predstavila dvadeset i pet radova nastalih tijekom ove godine.

Premda govorimo o autorici koja je ove godine zaokružila tek treće desetljeće života, Mirjana Drempetić Hanžić u svojoj izlagačkoj bilanci - od 1993. godine, kada je počela javno izlagati - bilježi dvanaest samostalnih izložbi (Gornja Stubica, Krapina, Zabok, Zadar, Zagreb) i četrdesetak skupnih (Krapina, Križevci, Sesvete, Split, Zagreb).

A da je riječ o odvažnoj, dapače samouvjerenoj umjetnici, svjedoči i drevna (k tome i prilično zahtjevna!) tehnika enkaustike, koju je Mirjana Drempetić Hanžić odabrala pri ostvarbi radova u ovom ciklusu, koji ne ostavlja

ravnodušnim ni na ravni koloristićke ekspresivnosti a još manje na onoj tematsko-sadržajnoj. "Ispod gustog sloja enkaustike" - piše između ostalog Darko Glavan u tekstu popratnoga kataloga - "ponekad vrlo uočljivo, a ponekad gotovo kriptografski prikriveno, mogu se prepoznati crne mačke i druge obitavateljice noćnih mora, što svjedoči o nepromijenjenoj ikonografiji podsvijesti i snovidenja. S druge strane, snažni rasplamsaji boja ukazuju na nova ateljerska istraživanja koja su tektoniku crno-bijelih rastera, dominantnu na Mirjaninim slikocrtežima u posljednjih pet godina, iz prvog plana potisnuli na nekoliko puta preslikanu osnovicu slike".

Pavica i Zdenko Krulić te Drago Belina

Kada se zapodjene iole ozbiljan razgovor o likovnim događanjima u

Djela Ivana Lovrenčića (1917.) predstavljena su i u Dvorcu Gredice (18. XII. 1999. - 22. I. 2000.)

Zaboku, bilo bi nepravedno prešutjeti nastojanja udruge *Muži zagorskog srca*, čije je sjedište (od samog osnutka 30. rujna 1997.) u obnovljenome dvorcu obitelji Gjalski. Prijašnjih su godina tamo predstavljeni radovi Zdenka Gelenčira, Albine Jakić, Franje Klopotana, Ivana Lovrenčića, Mate Tijardovića... a tijekom mjeseca rujna ove godine, radovi Pavice i Zdenka Krulića te Drage Beline.

Pavica Krulić (rođena 27. rujna 1971. godine u Koški kod Našica) predstavila se s 15 ulja na platnu i tempera, nastalih u vremenskom rasponu od 1998. do 2000. godine. Iz kratke kataloške zabilješke dr. Antuna Željka Živkovića doznajemo da se Pavica Krulić školovala u rodnoj Koški (osnovna škola), zatim u Osijeku (srednja trgovačka škola) te da živi i radi u Belišću; da je samostalno izlagala u Našicama (Galerija Isidor Kršnjavi), Donjem Miholjcu (Velika dvorana Dvorca), Valpovu (Gradska kavana), Slatini (Gradsko učilište) i Belišću. Brojne su i skupne izložbe na kojima je sudjelovala: Zabok (Likovna kolonija Pihači), Zagreb (Zimski vrt IPC INA NAFTA PLIN), Valpovo (Ljeto valpovačko), Koška (Dom lovaca i strijelaca), Belišće; svoje je radove predstavila i publici u Švicarskoj (Urdorf i Schafhausen).

"Po stilskim osobinama" - točno zamjećuje pisac kataloga - "naša umjetnica bliska je neoimpresionizmu i u njenom slikarstvu... ima bliskosti s Alfredom Sisleyem i Camilleom Pissarrom, kojeg privlače teorije pointilista. Slikarica zanemaruje liniju u korist boje te na taj način dobija razbijenu i titravu površinu. Zanimljivost slika je visina horizonta (ili je visok ili dosta nizak) kojim sugerira dubinu i širinu prostora. Njena ulja i tempere različitih su dimenzija, a nazivi slika kao *Briješće*, *Briješ-*

ćanski prosjek, *Hrast*, *Koškanski krajolik* pokazuju nam koliko je umjetnica bliska s prirodom (...)".

Za razliku od svoje sada već bivše supruge Pavice, Zdenko Krulić (rođen 27. siječnja 1966.) predstavio je 17 radova, od kojih su većina crteži olovkom (12) te ulja na platnu, nastali tijekom posljednje tri godine (1999. - 2001.).

Nakon završene osnovne škole u rodnoj Koški, Zdenko Krulić završava srednju šumarsku u Karlovcu, stekavši zvanje šumarskoga tehničara.

"Zdenko Krulić" - opet ću se poslužiti riječima dr. Antuna Željka Živkovića - "pravo je dijete šume. U šumi je odrastao, u šumi radi i živi, šumi se posvetio svojim zvanjem i cijelom svojom dušom i osjećajima. Crteži i likovno izražavanje nazočni su kod malog Zdenka Krulića već u najranijim dječjim godinama. (...) Drvo je za Krulića subjekt koji živi svojim životom, a slikar ga osjeća u svim fazama uzrasta drveta od malog izdanka do monumentalne skulpture slavonskog hrasta...".

Zato ne čudi brojnost Krulićevih samostalnih (Belišće, Donji Miholjac, Našice, Valpovo), skupnih (Zagreb, Zabok, Vukovar, Virovitica, Vinkovci, Veliki Tabor, Velika, Valpovo, Stubičke Toplice, Požega, Osijek, Novska, Našice, Koška, Donja Stubica, Bizovačke Toplice, Belišće) te izložbi u inozemstvu (Zürich, Urdorf i Schafhausen u Švicarskoj).

Prva obljetnica smrti samoukoga kipara Drage Beline (Klupci, 29. rujna 1928. - Prosenik Gubaševski, 7. rujna 2000.) obilježena je i predstavljanjem dvadesetak njegovih skulptura. Likovna kritika i povjesničari umjetnosti duguju našoj likovnoj publici iscrpan i temeljit autorski portret Drage Beline, koji je tijekom više od četiri desetljeća samozatajno izradivao svoje ne tako brojne ali zato profinjene skulpture od drva. Tragajući za odgovorom na pitanje tko je Drago Belina, poslužit ću se riječima Vladimira Poljanca, koji na stranicama časopisa *Hrvatsko zagorje* (br. 2, 2000.) toplim i biranim riječima predstavlja Belinu:

"Drago Belina, nestor hrvatskoga naivnog kiparstva, rođen je (...) u selu Klupci (Sv. Križ Začretje). Nakon osnovne škole u Sv. Križu odlazi u zanat. Bio je brusač noževa i grafički radnik u Bakrotisku i Vjesniku. Godine 1958. počinje rezbariti u drvu, skupno izlaže od 1962., a prvu je samostalnu izložbu imao 1972. u Zagrebu. Izlagao je u zemlji i inozemstvu na petnaest samostalnih te preko tri stotine i pedeset skupnih izložbi, primivši za svoj dugogodišnji umjetnički rad mnoštvo nagrada i priznanja."

Odlučivši se za prizore iz težačkoga svakodnevlja, Drago Belina je "ovjekovječio u drvu iskonsku dušu zagorskoga seljaka i uzveličao njegov trpni život, rad, znoj i muku (...)". Ostavši pritom "uvijek iskren i neposredan, Belina podastire i poklanja kaleidoskop sadržaja, šarolikost postavljenih si tema, raznolikost forma i dojmljivu izražajnost, čime izvanredna voluminoznost njegove male plastike, u jednom tako čvrstom materijalu kao što je drvo oraha ili hrasta, dostiže svoje maksimalne efekte".

Stjepan Tomaš, Vladimir Poljanec ...

Književna nagrada *Ksaver Šandor Gjalski* ustanovljena je (na poticaj Narodnog sveučilišta u Zaboku) 1979. godine, a ovogodišnji njezin dobitnik je Stjepan Tomaš. Predstavljanje Tomaševa djela *Otkud dolaze sanjari* i dodjela

nagrade (uz prigodni program) upriličeni su u subotu 27. listopada.

No, i prije tog središnjeg događaja, književni sladokusci su mogli uživati u brojnim književnim priredbama. Petoro uglednih pisaca (Lidija Bajuk, Ernest Fišer, Dražen Katunarić, Miroslav Mađer i Višnja Stahuljak) čitali su pjesme po svome izboru iz vlastitoga opusa (četvrtak, 25. listopada).

Dan kasnije Božica Pažur je predstavila književni rad Vladimira Poljaneca, koji je u interpretaciji svojih tekstova iz knjige kratkih proza *Figurice na stalaži*, kao i jednočinke *Frajlica*, bio više nego uvjerljiv, izmamivši dugotrajni opetovani pljesak oduševljene publike.

Nagrada Gjalski dodjeljuje se i srednjoškolcima pa su i oni imali svoju večer (24. listopada), a na svoje su došli i đaci osnovnih škola Crikvenice, Poreča i Zaboka, koji već petu godinu objavljuju knjigu literarnih i likovnih radova pod zajedničkim naslovom *PoZiCa 2001.*, čije je predstavljanje upriličeno u zabočkoj Gradskoj knjižnici (petak, 26. listopada).

Umjesto zaključka

Pored svega rečenog, a krenete li put Zagorja, imajte uvijek na pameti da ćete u Dvorcu Gjalski u Gredicama (svakoga dana od 10 do 22 sata, osim ponedjeljka), zahvaljujući neumornom i velikodušnom zalaganju novoga vlasnika Gorana Vrgoča i njegove obitelji, zateći i stalni postav o povijesti dvorca i obitelji poznatoga pisca. Na 37 izloženih reprodukcija fotografija, uz kratke popratne tekstove, upoznat ćete se s radom i djelom Ksavera Šandora Gjalskog.

Tvrtko Klarić

GALERIJA ŠIMUN

Bosanska Posavina u cjelini, a osobito dijelovi nekadašnje općine Brčko, ranih devedesetih pretrpješe teška ratna razaranja. Veći dio stanovništva raselio se po Europi i svijetu. Koncem devedesetih život se tamo počeo vraćati. U tom nastojanju nezamjenjiv doprinos pružaju franjevci Bosne Srebrene.

Djelovanje franjevaca, kao i postojanje franjevačkoga samostana, u sjevernom dijelu pitomih obronaka Majevice (Skakava), spominje se u povijesnim dokumentima iz XIV. i XV. stoljeća. Na tom prostoru od sredine XVIII. stoljeća, podjelom župe Ravne, nastaju župe Zovik i Bijela. Od tridesetih godina XX. stoljeća, kada je naime u susjednom selu sagrađena župna crkva Bezgrešnoga začeća Blažene Djevice Marije, moguće je pratiti kontinuitet djelovanja i župe Dubrave. Tijekom protekloga rata ta je crkva oštećena dalekometnim projektilima pa su redovnici odlučili najprije obnoviti samostan, a pri kraju su i pripreme za izgradnju nove župne crkve.

U tom samostanu, koji nosi ime Antuna iz Padove, jednog od najglasovitijih franjevaca, a koji je zapravo podrijetlom iz Portugala, 10. listopada 2001. godine obnovljena galerija umjetnina *Šimun*, koja svojim imenom podsjeća na fra Šimuna Filipovića (1735. - 1802.). Na taj se način, prema riječima Marijana Karaule, ravnatelja katoličkoga mjesečnika *Svjetlo riječi*, "iz zaborava vraća u naše vrijeme ime sina ovih posavskih krajeva, koji je iz svoje rodne Bosne otišao u samostan talijanskoga grada Ripatransone, ondje živio na glasu svetosti a danas je u tijeku postupak njegove beatifikacije". Zasluga za utemeljenje galerije (1983.) i njezino obna-

vljanje ponajviše pripada skromnomu sljedbeniku asiškoga siromaška fra Stjepanu Paviću, kojemu su u ostvarenju toga nauma pomogli - osim redovničke mu subraće - Željka Čorak i Tonko Maroević, naši vrsni povjesničari umjetnosti i likovni kritičari. Na svečanom otvorenju bili su nazočni i brojni umjetnici (ne samo iz Zagreba) čija su djela tom prigodom predstavljena, ali i mnogobrojni djelatnici u kulturi (akademici, sveučilišni profesori, književnici, knjižari, novinari, nakladnici, knjižničari).

U galeriji *Šimun* trenutačno je izloženo više od stotinu radova. Odnos kiparskih prema slikarskim izlošcima je približno 1 : 3. Među tridesetak kiparskih ostvarenja četiri su Vanje Radauša (a u ovoj bih prigodi izdvojio osobito dojmljivu *Slavu Raškaj*); s po tri rada nazočni su: Ivan Meštrović i Sofija Naletilić Penavuša; s po dva pak Branko Ružić i Šime Vulas, dok preostalih četrnaest izložaka potpisuju: Antun Augustinčić, Mile Blažević, Kruno Bošnjak, Zdenko Grgić, Želimir Janeš, Kuzma Kovačić, Miroslav Kraljević, Frane Kršinić, Josip Marinović, Ante Orlić, Tomislav Ostoja, Josip Poljan, Stipe Sikirica i Marija Ujević.

Sastav slikarske reprezentacije je brojniji i šarolikiji, ali je među djelima Gabrijela Jurkića ili Ljudevita Šestića bilo zadovoljstvo vidjeti pastel i ulje Naste Rojc, zatim autoportret Slavka Šohaja (ulje), akvarelirane crteže Ivana Lovrenčića, čak četiri rada Omera Mujadžića, koloristički razigrane kompozicije Zlatka Kesera i Vlatka Blažanovića. Dakako, nije lako ostati ravnodušan ni pred uvijek svježim crtežima Ambroza Testena; slično kao ni pred neobičnim *Svetim Jurjem* Antuna Borisa Švaljeka.

Već spomenuti protagonisti ove *sevdah* priče o novoosnovanoj galeriji, Željka Čorak kao autorica teksta i Tonko Maroević koji potpisuje izbor, postav i katalošku obradu, pobrinuli su se i za doličan katalog, na čijoj su realizaciji sudjelovali: Mihajlo Arsovski, ime koje je odavna zaštitni znak za vrhunski odrađenu dizajnersku dionicu, kao što je to i ime Gorana Vranića, kada je riječ o fotografiji reproduciranih radova.

Uvjeren sam da će zamisao fra Stjepana Pavića pridonijeti bržem povratku stanovništva na plavetne sjeverne obronke Majevice, a sve vas koje put navede cestom od Orašja do Tuzle u galeriji *Šimun* čeka više od stotinu razloga za odmor tijela i okrepu duše.

Tvrtko Klarić

UZ IZLOŽBU JOSIPA ĆOSIĆA

Prije 26 godina bio sam na otvorenju Ćosićeve izložbe i za reviju Marulić, br. 3/75, napisao sam feljton pod naslovom Poezija boja Josipa Ćosića. Kartoni su blistali suncem i bojama, a iz njih pjevala mladost, radost i vjera u život.

Ove godine 21. rujna Ćosić je izložio 18 kartona u Galeriji 8 Udruge umjetnika "Vjekoslav Majer" u Zagrebu, pod naslovom Piramida uma, što bismo mogli uzeti kao završen i savršen oblik jedne filozofije života i umjetničkog usmjerenja, kojem se stiže umovanjem, čuvstvovanjem i aktivnošću čitavoga ljudskoga bivstva.

Ulazim u prostorije ispunjene prigušenim žamorom, pozdravljanjem i radošću što se još susretnemo. Autor Ćosić, slikar i pjesnik, dočekuje nas radosno i pozdravlja glasno.

Nadoše mi mjesto i pogledom kružim po izloženim kartonima. Boje su sive, tamne i teške. Razmišljam i pitam se što je to sa slikarem Ćosićem. Ali nije teško odgovoriti. Tu su zgusnute tragične godine života, bolje rečeno umiranje naroda čiji je sin i slikar Ćosić. Agresor je pljačkao, palio i ubijao, grobovi primaju tisuće hrvatskih mladih života, rastu povorke majka zavijenih u crninu. Poslije Bleiburga i križnog puta opet je gorjelo Podunavlje, istočna i zapadna Slavonija, Banija, Lika i Dalmacija, a Herceg-Bosnu dave Srbi i Bošnjaci s istim ciljem i istom strašću.

U takvome ozračju drhti srce i plače duša, pjesnička duša Josipa Ćosića, koji je i sam duhom u prognaničkoj povorci sa svojim narodom i pomaže mu nositi križ. On trpi i sa svojom ranjenom Crkvom, vjeran njezin član i osvjedočeni vjernik u Krista raspetoga.

I ovi kartoni dio su njegove duše u koju se zgruvalo preteško stradanje nacije, a uz to još i rastanak s majkom, a majka je samo jedna i s njom se poklapaju ljubav, dobrota, razumijevanje i praštanje.

Nikaragvanski pjesnik Rubén Dario u pjesmi "Ja jesam onaj ..." u jednoj strofi kaže:

Al je duši, božanskom milošću,
dobrota bolji dio izabrala.
I bje li žuči u mome životu,
umjetnost je gorčini slatkoću dala.

I Ćosić, slikar i pjesnik, umjetničkim stvaranjem ublažava svoje trpljenje, smanjuje broj i težinu svojih križeva i tako lakše ide u gorko sutra, u krvave godine svoje nacije.

Dulje motreći izložene kartone teških namaza sivim i tamnim tonovima, nisam mogao a da na svakoj slici ne zapazim slabiju ili jaču zraku svjetlosti, koja odražava slikarevu vjeru u nadsvijet, u Božju dobrotu i milost, pa sva zla ovoga crnoga vremena neće zagušiti kršćansko osvjedočenje koje u Ćosića osmišljava umjetnički aktivizam i potiče volju za stvaranjem.

Naš poznati dramaturg profesor Petar Selem jednom zgodom izjavio je: "Živimo u zaraženom prostoru i izluđenoj atmosferi", a bilo je to početkom ove godine kada je Vjeran Zuppa nazvao Georgija Para krvnikom hrvatske kulture. Zašto?

Ne zato što nije ostvario solidan program kao intendant Hrvatskog narodnog kazališta, već zato što je član druge stranke.

Sijanje mržnje i sotoniziranje političkog protivnika bila je boljševička praksa negacije duha, a gdje nema duha, nema ni kulture.

Profesor Selem dalje poručuje: "Zato je odgovornost ljudi koji bi trebali pripadati području duha, području umjetnosti, da na svaki način prevladaju taj prokleti ulog mržnje." Slikar Josip Ćosić to čini.

Njegova tamna paleta daje građu za guste i mrke namaze na kartonima, koji odražavaju atmosferu zla što nas truje i davi, ali onaj sitni bljesak u tami upućuje nas onamo kamo nas usmjerava vjera u ljubav, istinu i pravdu.

Tako umjetnost i molitva zajednički ostvaruju istinsko ozračje skladna i sretna života, kako kaže Eugène Ionesco.

Grga Pejnović

NOVI PODRAVSKI RJEČNIK

(Jela Maresić: Đurđevečki rječnik, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Knj. 11., Zagreb 1999., str. 187-254.)

U posljednjem smo desetljeću svjedocima renesanse kajkavske dijalekatne leksikografije. Naime, kad je riječ o kajkavskoj leksikografiji općenito, do toga je razdoblja pozornost kajkavologa uglavnom bila usredotočena na veliki višesveščani *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika* u nakladi HAZU i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje kojega je izradba još u tijeku, a do sada je objavljen veći broj svezaka. S druge strane, leksikografskoj se obradbi izvornih kajkavskih govora do spomenutoga najnovijega razdoblja posvećivala znatno manja pozornost, unatoč znatnoj i vrlo uspješnoj kajkavskoj leksikografskoj tradiciji u prošlim stoljećima. Rezultat toga je vrlo mali broj do sada postojećih rječnika izvornih kajkavskih govora, premda se pokušaji toga tipa mogu pratiti još od početka prošloga stoljeća, tj. od 1907. g. kada je Franjo Fancev objavio popratni popis riječi uz svoju raspravu o virovskom govoru i podravskom dijalektu. Iza toga, više od 60 godina nema sličnih pokušaja, sve do 1969. g. kada Viktor Jurković, uz svoj rad o brodmoravičkom kajkavskom govoru iz 1969. g., objavljuje i mali aneksni rječnik. Nekoliko godina poslije, tj. 1973., objavljen je još jedan mali aneksni rječnik izvornih kajkavskih govora, i to uz rad Josipa Hermana o govoru Virja u Podravini. Bilo je to razdoblje svojevrsnoga laganoga budenja kajkavske dijalekatne leksikografije. Naime, pet godina poslije Hermana svoj su mali rječnik prezidanskoga govora u Gorskom kotaru objelodanili Josip Pavlin i Bogdan Mlakar. Značajniji pomak u kvaliteti leksikografske obradbe dostignut je tiskanjem aneksnoga rječnika turopoljskih govora Antuna Šojata, uz njegovu raspravu o tim govorima koja je tiskana 1982. g. Samo godinu dana poslije Stjepan Krpan objavljuje svoju monografiju o Hrvatima kajkavcima u selu Keči u Rumunjskoj, koja sadrži i mali dodatni rječnik kečanskoga govora. Ta su djela bila uvodom u svojevrsni preporod leksikografije izvornih kajkavskih govora koji je započeo sredinom 90-ih godina 20. stoljeća. To novo razdoblje započinje 1995. g. kada je objavljen *Mali frazeološki rječnik govora Podravskih Sesveta* Jele Maresić. Godinu dana nakon toga iz tiska izlaze još dva rječnika izvornih kajkavskih govora. To su *Rječnik govora Podravskih Sesveta* Jele Maresić te opširni aneksni rječnik uz monografiju o ivanečkom govoru u Hrvatskom zagorju, kojega je autor Franjo Hrg. U tom je ozračju dočekan i do sada daleko najopsežniji *Rječnik govora Gole*, kojega su autori Ivan Večenaj i Mijo Lončarić, a objavljen je 1997. Sljedeće je godine tiskan mali aneksni rječnik Marije Petrič uz raspravu o govoru pomurskih Hrvata u Serdahelu u Mađarskoj, dok će godina 1999. ostati zapamćena po čak trima rječnicima izvornih kajkavskih govora. Te godine Zlata Bujan - Kovačević objavljuje svoj rječnik govora Fužina, Vrata i Beloga Sela u Gorskom kotaru pod naslovom *Fužinarski kaj*. Poznati nizozemski kroatist Peter Houtzagers objavljuje monografiju o kajkavskim gradišćanskohrvatskim govorima Umoka i Vedešina u Mađarskoj, s opsežnim aneksnim rječnikom, a Jela Maresić svoj *Đurđevečki rječnik*. Ukratko, u posljednjih je stotinu godina objelodanjeno 14 rječnika izvornih kajkavskih govora, i ti se rječnici međusobno vrlo razlikuju kako opsegom, tako i kvalitetom leksikografske obradbe.

Zadržimo li se na tradicionalnoj podjeli kajkavskoga narječja prema Stjepanu Ivšiću, možemo reći da čak šest rječnika izvornih kajkavskih govora pripada grupi podravskih govora križevačko-podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja. To su Fancevljev, Hermanov, Večenaj-Lončarićev i tri rječnika Jele Maresić. Iza toga je najzastupljeniji goranski dijalekt kajkavskoga narječja, s tri rječnika, tj. Jurkovićevim, Pavlin-Mlakarovim i rječnikom Zlate Bujan - Kovačević. Šojatov i Krpanov rječnik pripadaju turopoljsko-posavskom dijalektu, dok rječnici Franje Hrga i Marije Petrič pripadaju zagorsko-međimurskom dijalektu kajkavskoga narječja. Houtzagersov pak rječnik izvornih kajkavskih govora Umoka i Vedešina nije moguće svrstati unutar nekoga od danas postojećih kajkavskih dijalekata u Hrvatskoj. Naime, pretci Umočana i Vedešinaca potječu s nekadanjih plemićkih posjeda Kraljeve Velike u zapadnom dijelu općine Novska nedaleko od Lipovljana, te obližnjeg Međurića u zapadnoj Slavoniji. Nekoć se na tom, danas štokavskom području, govorilo kajkavskim dijalektom koji je bio donekle srodan govorima turopoljsko-posavskoga i križevačko-podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja. Prema tome, Houtzagersov rječnik donosi gradu istočnokajkavskoga dijalekta kojega u Hrvatskoj više nema. Stoga nije začudno što je Houtzagersova knjiga pobudila u Hrvatskoj veliku pozornost. Stanovita je pozornost u hrvatskoj javnosti posvećena i rječniku Zlate Bujan - Kovačević. Tako je npr., iste godine kada je taj rječnik objavljen, i časopis *Hrvatski sjever* objavio njegov prikaz iz pera Josipa Lisca (br. 3-4/1999.).

Međutim, treći kajkavski rječnik koji je objavljen iste godine do sada je na žalost ostao prilično nezapažen. Doduše, usputno je spominjan u prikazima *Hrvatskoga dijalektološkoga zbornika* u cjelini, ali mu posebice nije posvećivana pozornost. Upravo ta činjenica što rječnik nije objavljen samostalno nego u sklopu Zbornika, nedvojbeno je pridonijela njegovoj manjoj poznatosti u javnosti, premda je tiskan i kao separat, tj. poseban otisak. Drugi bi razlog valjalo potražiti u činjenici što je riječ o opsegom manjem leksikografskom djelu koje sadrži oko 2000 natuknica. Međutim, izborom natuknica, kao i kvalitetom njihove leksikografske obradbe, taj rječnik Jele Maresić nedvojbeno pripada među najuspjelija ostvarenja kajkavske dijalekatne leksikografije. Ta činjenica ne začuđuje, jer je riječ o autorici koja već niz godina sustavno istražuje podravske kajkavske govore. Na temelju brojnih osobnih terenskih istraživanja, kao i temeljitoga poznavanja do sada postojeće literature, Jela Maresić je i do sada ostvarila vrlo zapažene rezultate objaviv̌i veći broj radova na tu temu, a nakon njene dizertacije o morfologiji podravskih kajkavskih govora, može ju se slobodno smatrati najboljom poznavateljicom podravskih kajkavskih govora južno od Drave.

Đurđevečkom rječniku Jele Maresić prethodi autoričina kraća studija o fonološkim, morfološkim i rječotvorbenim

značajkama đurđevečkoga govora. Kao i raniji njeni podravski rječnici, i ovaj je rječnik plod dužega i temeljitoga terenskoga istraživanja. Kao dobra poznavateljica suvremenih tijekova razvoja teorije leksikografije, Jela Maresić prije samoga rječnika iznosi svoju metodologiju obradbe leksikografske građe te korisnike rječnika upoznaje sa strukturom leksikografskih članaka, ovisno o tom kojoj vrsti riječi natuknica pripada. Osim općega leksika, rječnik sadrži i stanoviti broj onomastičkih natuknica. Pritom su abionimne natuknice zastupljene u više nego trostruko većem broju od bionimnih koje su isključivo antroponimi. Među antroponimima je najviše vlastitih imena (više od deset) te nekoliko hipokoristika, dok su skupni antroponimi zastupljeni s nekoliko etnika. Od stotinjak abionimnih natuknica, otprilike trećina pripada blagdanskim imenima, dok se preostale dvije trećine odnose na različite vrste toponimskih natuknica. Među njima je nešto više od 20 ojkonima (npr. *V'irję* - ime mjesta), poneki horonim (npr. *Slavo:n'ija*), dok je anojkonimnih natuknica približno pedesetak. Među anojkonimnim natuknicama u prvoj su skupini mikrotoponimi, kojih je daleko najviše, tj. više od 30 (npr. *K'ostajn* - ime polja), a u drugoj je skupini petnaestak hodonima od kojih su svi imena ulica, dok je u trećoj tek poneki hidronim (npr. *Dr'a:va*).

Za svaku onomastičku natuknicu, kao i za sve ostale natuknice, u Rječniku su donesene vrlo precizne izgovorne odrednice, zatim temeljni morfološki opis, prijevodna semantizacija, a najčešće i egzemplifikacija, tj. jedan ili više rečeničnih govornih primjera. Zbog takvoga načina obradbe leksikografske građe, *Đurđevečki* je *rječnik* dragocjen izvor podataka za različita dijalekatna komparativna istraživanja na svim jezičnim razinama. Zbog toga se nadamo da će Jela Maresić i ubuduće svojim leksikografskim prilozima obogaćivati podravsku kajkavsku dijalektologiju, a time i hrvatsku dijalektologiju općenito.

Sanja Vulić

U PROCJEPU IZMEĐU PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

(Karlo Bačić: "Didova rič", zbirka pjesama, Matica hrvatska - ogranak Kukljica, 2001)

Malo se koje mjesto na našim otocima može pohvaliti da je u svojoj sredini iznjedrilo svoj pjesničko-čakavski četverolist, kao što se to može pohvaliti težačko-ribarsko-turistički gradić Kukljica na otoku Ugljanu sa svojim četverolistom Tomislavom Maričićem Kukljičaninom, Tomislavom Meštrićem, Karlom Bačićem i Antom Karlićem Ravom, koji svoje pjesmotvore pišu na svom starom kukljičkom govoru, koji se u mnogome razlikuje od ostalih čakavskih govora kojima se još uvijek govori na našim otocima.

Karlo Bačić je do sada objelodanio dvije zbirke pjesama na arhaičnom govoru svoje Kukljice. Prvu pod naslovom "Moje lipo misto" (Zadar 1995) i drugu "Ljudi i užance" (Zadar 1997), tiskane pod pokroviteljstvom Matice hrvatske u Zadru. Ovoj trećoj zbirci pjesnik je dao naslov "Dîdova rîč", a podijeljena je u pet poglavlja, svaki pod vlastitim naslovom: "Mâslina", "Sîknjica", "Dîdova rîč", "Pôp Mândić" i "Mlôda nevista". Ukupno trideset i devet što kraćih što dužih pjesama različite sadržajne vrijednosti. U naslovima poglavlja i pojedinih pjesama, bez obzira na njihovu umjetničku vrijednost, iščitavaju se sve Bačićeve življenjske i pjesničke preokupacije. I za razliku od ostalih kukljičkih pjesnika, koji nastoje da su im pjesme jezično i stilski izbrušene, Bačića kao da taj problem toliko i ne zaokuplja. On je, za razliku od spomenute trojice, u prvom redu strogi kroničar svoga mjesta, koji o ljudima i događajima, prošlim ("Dîdov kaîč", "Grîšnica", "Sîknjica", "Môja mâti", "Mâslina") i sadašnjim ("Mlôda nevîsta", "Pôp Mândić", "Cvîče", "Ôpčina"), progovara na samo sebi svojstven način, bez puno uzvišenih i patetičnih riječi, jednostavno, veselo i tužno, jezikom razumljivim svakom našem bodulu.

Bačićeve pjesme, u cijelosti uzevši, iako nisu vrhunska umjetnička ostvarenja, dokument su vremena koji nas podsjeća na našu narodnu prošlost. Ova zbirka malena po opsegu, ali značajna po arhaičnom jeziku kojim je pisana svjedoči da je njen auktor ostao vjeran sebi: jednostavan u opisivanju događaja, malo mareći za jezična pravila i slovničke zavrzlame.

Bačićeva poezija neodoljiva je u osjećaju stvarnosti i istaknutoj vezi čovjeka i rodnog mu zavičaja. Jer, noseći svoju Kukljicu, njenu okolicu, svoje Kukljičane prošle i sadašnje u duhu, krvi i srcu, u svijesti i podsvijesti, kao i skladu življenja koje itekako zna što je toplina obiteljskog doma i njegova sigurnost značila za sve nas rođene i odgojene na užarenom otočkom kamenjaru, pjesnik uspijeva da sve - i rijetke ptice što su još ostale, i more koje nas oplakuje, stari dvori, vrtovi, mocire (suhozid), škrape, uvale i žali sa župnom crkvom sv. Pavla, te grobovi predaka - diše i živi u svojoj prirodnoj i nenametljivoj jednostavnosti i u njegovim pjesmama.

Tematska nit koja povezuje svih trideset i devet pjesama ove zbirke jest u užem smislu ljubav prema zavičaju, a u širem nostalgično sjećanje na skladno i ćudoredno življenje koje je, priznali mi to ili ne, nestalo ustupivši mjesto "modernijem" načinu življenja, punom svih mogućih nedorečenosti. Bačić u svojim pjesmama pjeva i o starim dvorima, lučkim valobranima, brodovima i kaićima ("Dîdov kaîč") što su ih stvorile žuljevite ruke naših predaka. Danas, više manje, sve te stare kuće i dvori zjape prazni i zapušteni. A nestali su i stari brodovi, koji su izgubili svoju namjenu u novom načinu življenja.

Čitajući ovu zbirku nisam se mogao oteti dojmu da pjesnik ne pjeva iz poriva nego iz dubokih motiva. On svojim jednostavnim smislom za otkrivanje i najsitnijih tajni svojih sumještana prenosi svoje unutarnje raspoloženje i svoj duhovni svijet u pjesmu. Njegovi stihovi odišu jasnoćom, jednostavnošću i ljepotom priprostog izraza, sadržajem punim življenja i narodne mudrosti koja zrači, moglo bi se reći, iz svake njegove pjesme.

Za zaključak ću reći da kod ove zbirke valja posebno naglasiti da je auktor u njoj našao sebe. Jer, tražiti životnu istinu i pisati o njoj, i to na pjesnički način, bez uljepšavanja i slijeđenja ustaljenih normi, znači tu istinu prožeti ljubavlju, baš kao što je to Bačić učinio, u mnogim svojim pjesmama progovorivši istinito i sugestivno o surovu i grubu životu koji nikad nije milovao našeg otočanina.

Zbirka "Dîdova rîč" popraćena je bogatim rječnikom na kraju knjige, a sve pjesme imaju označene naglaske u skladu s kukljičkim čakavskim govorom, tako da

ih može čitati i razumjeti i onaj naš čovjek koji nije roden na otoku Ugljanu. Time Bačićeva poezija postaje dostupna svima koji uživaju u čitanju izvorne bodulske beside i u našoj dragoj primorskohrvatskoj čakavici.

Ante Bačić Fratrić

HRVATI U VENECIJI

Desetak godina rada - istraživanja po venecijanskim arhivima i knjižnicama, proučavanja opsežne literature, pisanja o pojedinostima i sintetiziranja - urodilo je monografijom *U Gradu svetoga Marka* (Zagreb 2001., str. 520) povjesničarke Lovorke Čoralić (Zadar, 1968.), također autorice knjige *Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama* (Zagreb 1997), znanstvene suradnice u Hrvatskom institutu za povijest i predavača pri Hrvatskim studijima u Zagrebu.

Temeljitost njezina pristupa uočiti je već u opsežnu prikazu izvora i literature, a susljedna poglavlja pokazuju i onu raščlambe izvora, poglavito mnoštva sačuvanih oporuka. Na tome će autorica graditi svoju, zapravo pionirsku monografiju o hrvatskom useljivanju, nazočnosti, djelovanju i značenju u Veneciji.

Venecija, glavni grad Mletačke Republike, stanovitog imperija, logikom i potrebama državnih funkcija, napose gospodarskoga prosperiteta i teritorijalne sigurnosti, privlačila je pripadnike različnih narodnosti, dopuštala, poticala i nadzirala njihovo useljivanje, iskorišćivala njihove sposobnosti, znanje, vještinu i nadasve nevolju.

U spletu imperijalnih interesa i širine, velikih mogućnosti moćne i bogate države te živahna, živopisna šarenila velegrada, autorica je potražila hrvatske useljenike i namjernike te predočila višestoljetnu njihovu povijest u glavnim sastavnicama.

Upozorivši na nedovoljno odredeni naziv *Schiavoni* u stranih pisaca, kaže kako "arhivska vrela zorno svjedoče o hrvatskom narodnosnom obilježju pretežitoga dijela došljaka s istočnoga Jadrana".

Zatim prati tokove useljivanja sve do modernoga doba i iščeznuća hrvatske zajednice u Veneciji. Utvrđuje glavne uzroke iseobe, napose tursko osvajanje, opisuje glavne njezine smjerove te područja. Kako su mletačka osvajanja za više stoljeća veliki dio hrvatske obale podvrgnula duždevoj vlasti, najviše je useljenika stizalo u Veneciju iz Dalmacije i Boke. Kako je pak nevolja u korijenu iseljivanja, pa tek onda pozitivni gospodarski, društveni ili kulturni poticaji, hrvatski useljenici postajali su dio srednjega gradskog sloja i, dakako, nižih slojeva. Zanimljivo je da se društveni luk u rasponu od XI. do XVIII. st. napinje od robova i političkih prognanika do poduzetnika, majstora, učenjaka, umjetnika pa i do rijetkih koji su bili primljeni u mletačko plemstvo.

Autorica je pozorno nastojala rekonstruirati društvenu razvedenost Hrvata u Veneciji, njihovu uspješnost, kulturu svagdašnjega života, ali i tamne strane neuspjeha, nesreće i zločina, te prinos kulturi takvoga žarišta. Nije ju samo privukla osebujnost i značenje Hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna nego i najmanji hrvatski trag u gradskoj toponomastici.

Naposljetku konstatira trajnu asimilaciju, uglavnom kroz tri naraštaja, sve

tanje useobe te nestanak hrvatske zajednice za modernog jačanja talijanske narodne svijesti i državnoga sjedinjivanja. Novo je doba pomelo zajednicu, utrnulo joj svijest o široj narodnoj pripadnosti. Pod utjecajem političkih promjena jačali su talijanofilski regionalizmi, pretapali se u talijanstvo pa prerastali i u protuhrvatski iredentizam. Takvu razvoju autorica na kraju utkiva optimistične retke o suvremenim, napose gospodarskim i kulturnim odnosima.

Monografija sadržava popis izvora i literature, priloge, napose grafikone iseoba, iseobenih područja i gradova, prebivališta u Veneciji, strukture zanimanja, te kazala.

T. M.

MRLJA NA OBRAZU GRADA

(Damir Svoboda: "Mrlja na obrazu grada - Gradnja i rušenje Svetišta Srca Isusova na Gajevu trgu u Osijeku", Osijek: Matica hrvatska, 2000.)

Autor Damir Svoboda napisao je dokumentarnu knjigu o povijesti neizgrađene crkve u Osijeku, o ljudima koji su - i o tom u kojim okolnostima - trebali podići možda najzanimljiviju građevinu u Osijeku, sakralni objekt - Svetište Srca Isusova. Sve što se događalo oko podizanja i kasnije rušenja toga hrama Božjega djeluje kao građa za misteriozni film. To se i u knjizi na neki način spominje: "Kada tijekom četrdesetih godina propadne već gotovo realizirana zamisao o gradnji isusovačke crkve, Gajev trg će postati gotovo ukleto mjesto. Na njemu su trebali tijekom 20. stoljeća biti sagrađeni: kazalište, Hrvatski dom i crkva; ali ništa od toga nije ostvareno. Ostala je samo tržnica, a sagrađena je (koje li urbane grozote) benzinska crpka ..."

Nešto je ipak, bar privremeno, uspjelo biti realizirano na tom trgu: u palaču Maksimović smješten je Hrvatski dom. U tu lijepu neoklasicističku palaču, koja dominira prostorom trga, bio je do 1948. smješten Hrvatski dom koji je mnogima smetao: "Ono što nisu uspjeli radikali, uspjeli su komunisti. Potpuno su onemogućili djelatnost Hrvatskoga doma. Došavši na vlast, komunisti su prosudili i osudili pojedince koji su navodno dopustili da unutar hrvatske institucije djeluju Hrvati ..." Sic!!

No vratimo se glavnoj temi knjige kojom se mnogima, ne samo u Osijeku nego u Hrvatskoj, otvaraju stranice takozvane male ili sporedne povijesti, te iskrsava ne samo sudbina jedne građevine, nego i mnogih likova vezanih uz tu epohu u gradu na Dravi.

Možda je najbolje poći od posljednje rečenice pogovora Vilima Matića: "U GRADU su uvijek živjeli ljudi koji su ga voljeli, darivali, djelovali na NJEGOVOM napretku; ali i oni koji su voljeli samo sebe, a GRAD i GRAĐANE mučili i uništavali..."

Grad je ovdje s punim pravom ispisan krupnim slovima (kao što inače pišemo i za Dubrovnik antonomastički - samo Grad) i pritom točno znamo: Grad znači upravo to - mjesto koje sažima sve silnice religijskog, kulturološkog i gospodarskog što je čovjek stvorio unatrag 10000 godina, sve od vremena drevnoga Jerihona. Grad je u svom razvitku kroz povijest ostvario dvije glavne točke u svom središtu: *akropolu* i *agoru*. Obje su bile potrebne čovjeku. Svojim dimenzijama i sadržajima Osijek se sigurno

približio tom antičkom idealu Grada, harmoniji apolonskog i dionizijskog koja čini prostor i njegove stanovnike obilježenima prepoznatljivom kvalitetom.

Knjiga ima 38 poglavlja u kojima se dokumentarno obrazlaže povijest gradnji na Gajevu trgu, okolnosti koje su ometale gradnju - kao ratovi, nestašica novca i vlastodršci koji nisu duhovno pripadali gradu na Dravi. Moglo se naslutiti da nikakva građevina katoličke provenijencije neće biti dobrodošla u objema Jugoslavijama, iako bi dotična isusovačka crkva značila jedinstvenu formu na ovim prostorima Europe, nalik Berninijevoj crkvi S. Andrea al Quirinale, crkvi ovalnoga tlocrta, u čijem prostoru se čovjek uistinu osjeća posebno duhovno raspoložen.

Nije bilo važno onima koji su to srušili što je projekt za grandioznu crkvu izradio jedan od vodećih arhitekata toga doba Josip (Jože) Plečnik, koji je znao prilagoditi objekt gradu i njegovu duhu; nije bilo važno što su građani zdušno prihvatili tu gradnju i osnovali Društvo za gradnju Svetišta Srca Isusova u Osijeku; nije bilo važno što su sakupili brojne novčane priloge (o čemu svjedoči čudesno pedantni popis svakoga novčića); nije bilo važno što je postavljen kamen temeljac 1940. godine, u nekima toliko neželjenoj Banovini Hrvatskoj, i dignuti zidovi do visine sedam metara... sve to nije bilo važno - građevinu je trebalo srušiti pod svaku cijenu, slijedeći logiku GOVORA MRŽNJE koji su komunisti uveli po modelu iz SSSR-a, često citirajući idola Lunačarskog (sovjetskog komesara za obrazovanje): *"Mi mrzimo kršćane i kršćanstvo.* Čak i najbolji medu njima moraju se smatrati našim najgorim neprijateljima. Kršćanska ljubav je smetnja razvoju revolucije. Dolje s ljubavlju prema bližnjem!! *Ono što mi želimo jest MRŽNJA...* Samo tako možemo pokoriti univerzum." To se, dakako, može prepoznati kao trag Karla Marxa, koji je bio bog nove religije mržnje: "Religija je znak ugnjetavanog bića, sentiment bezosjećajnog svijeta, kao i duh bezdušnih uvjeta. Ona je opijum za narod". U tom ozračju tužnoga hrvatskoga poslijeraća izašla je i krunska knjiga kao maleus maleficarum - "Magnum crimen" (1948.), nakon čije pojave odmah počinje već pripremljeno rušenje crkve. Sve se, kaže predgovor, dogodilo bez prosvjeda Osječana "... jer se u to vrijeme i zbog manjih razloga završavalo na višegodišnjoj robiji, bez građanskih prava, ali i imovine."

Na kraju knjige stoji pozamašan popis darovatelja za gradnju crkve, svaki novčić, sve do onih nekoliko biblijskih kuna koje je uplatilo više osoba. Impozantan je to popis, ne toliko po količini novca, nego po broju ljudi koji su tu sudjelovali. Čitajte, dragi Osječani, Zagrepčani, Varaždinci i mnogi drugi, čitajte tisuće imena svojih predaka i ne zaboravite! Čudesan je to popis u kojem prevladavaju ženska imena. To su iste ruke koje su tako dobro vezle naše maštovite nošnje, ruke koje su kruh mijesile, rađale brojnu djecu, tkale platno... A pri tom će vas sve sjećati na ovaj posljednji Domovinski rat kada je opet rušilo, sveto i profano, istom mržnjom obojeno zlo koje mrzi Grad.

Možda nije sasma zanemariva ni simbolika mjesta gdje je rasla i rušena crkva Svetišta Srca Isusova - križanje Vukovarske i Radićeve ulice. Danas možda bolje nego ikada znamo simboliku obje riječi: Radić je već bio mrtav, Vukovar će to postati. Kada je osvanuo sunčani dan u nedjelju 20. listopada 1940., blagoslovljen je kamen temeljac, kaže

knjiga. Bio je isklesan od mramora kao dar, sa znakom križa, datumom i udubinom za povelju. Vrijedi pročitati taj opis veličanstvenoga doživljaja na 68. stranici. Ne samo pročitati, nego i pronaći nekoga svoga na tom slavlju. Biskup Antun Akšamović potpisanu je Povelju stavio u posebnu staklenu kutiju, ovu pak u limenu koju su zatvorili i zalemili te umetnuli u udubinu kamena temeljca. Sve je to spušteno u temelje kripte i tamo je ostalo, izgleda, do dana današnjega. Duboko u srcu zemlje, duboko u srcu.

Većina onih koji su u tome sudjelovali već je mrtva. Velike enciklopedije nisu zabilježile njihova imena. Ova knjiga kao enciklopedija male povijesti bilježi ih.

Isusovci su čekali 160 godina da se vrate u Osijek poslije ukinuća reda: od 1773. do 1933. Danas su opet nazočni u gradu na Dravi, otvorili su Gimnaziju. Pitajućoj se gdje je kamen temeljac za srušenu crkvu, gdje je povelja, jesu li još uvijek duboko ispod zemlje na tržnici usred Grada, učini mi se da je jedan dio toga u mladim glasovima kojima odzvanja nova Gimnazija isusovačka, u obnovljenoj Tvrđi i nadi koju mladi nose.

Mislim da bismo se trebali suglasiti s prvim predsjednikom SAD Georgeom Washingtonom koji je, napuštajući službu, rekao između ostaloga: "Od svih stvari i običaja koji vode političkom napretku, *samo su religija i moralnost prijeko potrebni činioci.* Zapitajmo se kakva će biti budućnost napretka, poštovanja, života, ako nas napusti osjećaj religiozne obveze?"

Hvala autoru knjige Davoru Svobodi da je podsjetio na te dvije glavne obveze: religioznost i moralnost.

Nevenka Nekić

NA OŠTRICI DVOJBE!

(Dina Franin, *Zadnji sokovi ljeta, pjesme*, Bill Commerce, Zagreb 1999.)

Pjesme *Zadnji sokovi ljeta*, mogli bismo protumačiti kao *Zadnje plodove života* ili možda kao *Zadnje užitke života.* Velika je razlika između ta dva pristupa. U jednome je čovjek otvoren davanju, u drugome uzimanju. Autorica je očigledno razapeta između ta dva pola. Možda je tek nesvjesno bacila izazov svakome od nas da se u toj dvojbi otkrije?

Ponekad zaista nismo svjesni što govorimo. Kad kažemo npr. ljubavni odnos, najčešće mislimo na nešto što dobivamo, ali što znači *odnos?* Ne znači li to da odnosimo nešto što smo uzeli drugome? Ako dvoje uzimaju jedno od drugoga, tko tu onda dobiva? Zašto se susret ljudi naziva *odnosom* umjesto *donosom?* Rječnik u sebi krije mnoge zagonetke, a ponekad skriva ljudsku psihologiju pritajene stvarnosti.

Dina Franin u svojim pjesmama otkriva dvije vrijednosti koje joj se ne mogu poreći: iskrenost i talenat. I pjesme u prozi i one u stihu istoga su temperamenta, istoga duha i zasopljenoga stvaralačkog napona. Kao ptica koja bi rado uzletjela, ali su joj slomljena krila.

Autorica žudi za prijateljskom rukom i razgovorom. Ona, poput izazivačke rukavice, baca u lice riječ, očekujući riječ. Kada je riječ učinila svoje, kad je riječ otvorila stazu do srca, poslije je sve moguće. Neka nitko ne sumnja u riječ! To je njezina poruka. Ali, riječ nalazi tek slaboga odjeka.

"Bože, vrati mi nevinost jutra i mir dubokih voda", pjeva ova pjesnikinja, a to je znak da je na dnu njezine duše zdrava i normalna ljudska žudnja. Ova zbirka

stihova je doista otvorena i iskrena. *Kom da se takva jadam?* kaže autorica i dodaje: *Osudi me odmah!* tražeći iskrenost za iskrenost. Ali ona osjeća da je ljudi najprije oplijene, a potom su s njom iskreni. Tako joj nanose dvostruku bol.

Ova poezija ima svoju svrhu: *primicati se cilju: Živjeti!* Pri tome život je bezbroj malih svakodnevnih stvari: topli pogled, stisak ruke, lijepa riječ... Sve to ova pjesnikinja poznaje. Ništa nije izgubljeno. Zato je njezina velika nada u tome što i Nada sama traži nju i ide u njezinome smjeru.

Božidar Prosenjak

USUSRET NOVOM TISUĆLJEĆU

Nakon dviju knjiga Marka Bubala *Nemam mamu, ali imam tebe* (1994.) i *Molitvenik moje majke* (1997.), koje problematiziraju položaj hrvatskoga življa iz Podunavlja i Bosanske Posavine u ratnom, prognaničkom, i poratnom vremenu, koncem 2000. ugledala je svjetlo dana i treća knjiga *Prvo je zvonilo*, nastala kao zbir dugogodišnjega kreativna čitanja s olovkom u ruci. Duhovna obnova i afirmiranje duhovnih vrednota idejna su potka na kojoj se gradi semantostruktura ovih triju knjiga.

Knjiga *Prvo je zvonilo* otkriva karakter i duhovni profil svoga urednika i priređivača, koji s intelektualnom znatiželjom pristupa čitanju, s odušević jenjem skuplja mudrosno blago, i ne čuva ga ljubomorno za sebe, nego knjigom prenosi drugima kako bi se njime mogli okoristiti i oni koji nisu pročitali lektiru istovjetnu njegovoj. Zato možemo reći da je vlč. Marko Bubalo knjigu objavio s jasnim imperativom: *Čitajte!*

Knjiga nije završeno djelo u trenutku izlaska iz tiska, ona tad postaje otvoreno djelo prepušteno neizvjesnoj sudbini u rukama čitatelja, koji mogu listati i čitati njezine stranice, a i kada je zatvore, život joj se nastavlja u njihovoj svijesti.

Kao što svaka roba ima svoga kupca, tako i svaka knjiga ima svoga čitatelja, koji u knjizi može tražiti zabavu, opuštanje, informaciju, lijek za svoje boli i patnje, zaborav, poticaj za sanjarenje i fantaziranje, može čitati iz dosade, dokolice, znatiželje ili iz želje za novim spoznajama i znanjima. Raznovrsni sadržaji zabavnoga, poučnoga, povijesnoga, vjerskoga karaktera, ukoričeni knjigom *Prvo je zvonilo*, zadovoljavaju različite potrebe svojih čitatelja. Književni će teoretičari takvu recepciju nazvati pasivnom, no s ovom knjigom naprosto nije tako. Kako joj je namjera aktivirati čitatelje, uknjiženi sadržaji ne daju čitatelju mira. Neki će ga iskazi postidjeti, neki poraziti ili nasmijati, neki rastužiti, a neki poučiti ili upozoriti na mane, slabosti, propuste i grijehe, podsjetiti na moralne autoritete, ideale i vrhunce humanosti. Sadržajima ove knjige može mjeriti svoju duhovnu snagu ili slabost, provjeriti stanje svoje savjesti i svijesti, utvrditi stupanj svoga znanja. Najvažnije im je učinkovito djelovati na čitatelja, koji se treba aktivirati sudioničkim, sustvaralačkim čitanjem kako bi dosegnuo smisao djela i uživao u njegovu otkrivanju.

U izboru sadržaja urednik i priređivač ne gubi se u apstraktnim sferama, nego mu je na umu praktičan život običnog maloga čovjeka kojega je potrebno riječju okrijepiti i duhovno unaprijediti. Početna je intencija priređivača i urednika bila pomoći svima koji se "nađu u prigodi, uslijed raznih okolnosti, ad hoc, na brzinu izići pred auditorij i javno govoriti." Upravo takvo stanje vremenskoga tjesnaca i nedostatka nadahnuća za javni govor asocira naslov *Prvo je zvonilo...* Knjiga je nastala iz želje da se pomogne svima koji dobiju prigodu nešto reći u javnom nastupu, a nemaju vremena temeljito se prirediti za govor i ne mogu svladati tremu, o čemu duhovito, ali istinito svjedoči izreka: *Ljudski mozak započinje raditi u trenutku vašeg rođenja i ne prestaje sve do trenutka kad izađete pred slušatelje*. Zato knjiga priskače dobrohotno govornicima u pomoć i počinje, kao i svaka javna svečanost, u pjesničkom, himničkom tonu stihovima dobro nam znane *Lijepe naše, Hrvatske domovine* Antuna Mihanovića, a nastavlja se izborom iz domoljubne, religiozne, socijalne poezije, stihovima koje nije naodmet znati napamet. Drugi dio knjige, *Hrvatska i Hrvati*, iznosi sadržaje o istaknutim ličnostima iz hrvatskog vjerskoga, političkoga i književnoga života. Poglavlja *Mudre misli u jednoj rečenici* i *Kratko, ali sadržajno* sadrže mudre izričaje i poslovično blago širokoga tematskoga spektra i registra tonova. *Primjeri koji zrače* puni su zgoda i anegdota, ali i tužnih priča iz svakodnevlja običnoga, konkretnoga čovjeka koji u borbi za opstanak često ne stigne ni pomisliti na duhovnost. *Najzanimljiviji ulomci iz tiska* svojim sadržajima podsjećaju na vjerske i biblijske istine, i na povijesne i aktualne suvremene događaje koje valja oteti zaboravu. Predzadnje poglavlje *Razmišljanja o životnim istinama* donosi reminiscencije suvremenika na kraju 20. stoljeća i 2. tisućljeća, a završno poglavlje *Humor* relaksaciju duhovitim šalama i pošalicama, koje su nezaobilazne u svakom ležernijem razgovoru, a dolaze nakon oficijelnoga javnoga nastupa, u neobaveznim razgovorima opuštanja i prijateljskoga ophođenja.

Stvaralačko čitanje potaknulo je i motiviralo vlč. Marka Bubala da uredi knjigu koja računa na produktivnu recepciju i kreativno sudioništvo čitatelja, zadovoljavajući mu poučnim sadržajima znatiželju i želju za novim spoznajama, a zabavnim sadržajima potrebu za zabavom. Iako je priređivač i urednik skromno nazvao svoje izvatke iz tuđih djela pabircima, a svoj posao pabirčenjem, prije bi bila riječ o žetvi, jer knjiga donosi svojevrsnu sintezu kršćanskoga, katoličkoga nauka, filozofijskoga mišljenja, idejnih i duhovnih strujanja u 20. stoljeću u Hrvatskoj kao dijelu zapadnoeuropskoga civilizacijskoga kruga. Osobito su dojmljive snažne riječi i misli Marije Terezije i Franje Saleškoga, koji su konkretnim životom i djelom pokazali kako kršćanstvo nije samo ideja, nego i načelo po kojemu je moguće živjeti.

Budući da urednik i priređivač želi iskustvo prethodnih naraštaja, duhovne vrednote i ideale utisnuti u pamćenje, usaditi u svijest i savjest čitatelja, možemo zaključno reći kako je knjiga nastala s jasnim imperativom: da čitatelji pročitane sadržaje emotivno dožive, u svijesti prožive, a potom konkretnim djelom ožive i osmisle svoje postojanje. Knjiga Marka Bubala *Prvo je zvonilo* rezultat je traganja za čovjekovom uspravnošću i moralnom ispravnošću, kojoj, nadajmo se, na početku 3. tisućljeća nije odzvonilo.

Anica Bilić

VOJVOĐANSKI MULTIKULTURNI CENTAR

Zahvaljujući svome suzavičajniku u Subotici g. Tomislavu Žigmanovu, koji je i suradnik "Marulića" (usp. br. 2/1997. i br. 4/1997.), doznao sam za postojanje više nego zanimljivog Centra za multikulturalnost u Novom Sadu i za njegova dva časopisa: CMK INFORMATOR (News Letter) i HABITUS. Prvoga časopisa dobio sam samo dvobroj 13-14, Septembar / Oktobar 2000. koji - kako je naznačeno na str. 1. - informira o kulturnom stvaralaštvu manjinskih zajednica u Vojvodini, a u svome prvome dijelu de facto se bavi prekretničkim izborima 2000. u SR Jugoslaviji viđenima očima po jednoga Slovaka (Juraj Bertoš), Rumunja (Niku Čobanu), Mađara (Tibor Mesman) i Hrvata (Tomislav Žigmanov); dok od časopisa HABITUS posjedujem samo dvobroj 3-4/2001., koji želim ukratko prikazati našem općinstvu.

Prvo pada u oči da časopis uzima za naslov višeznačnu i prilično zagonetnu latinsku riječ "habitus" pa se iz samoga naslova ne može razabrati njegova tematska usmjerenost, a nema podnaslova koji bi je precizirao. Stoga će mnogi čitatelji zacijelo posegnuti za nekim rječnikom stranih riječi da bi bar donekle upoznali značenje te nesvakidašnje riječi. Tako će u *Rječniku stranih riječi* Bratoljuba Klaića naći sedam-osam raznovrsnih značenja: "1. držanje tijela; vanjski izgled nekog živog bića (biljke, životinje, čovjeka); vanjske oznake tjelesne i duševne konstitucije; spoljašnjost, vanjština, kakvoća uopće; 2. navika, običaj, odijelo" (izd. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1986, str. 510.). Suočeni s tako disparatnim značenjima jedne latinske riječi koja su možda naivno pretpostavljali da je gotovo jednoznačno jasna, čitatelji će izgubiti volju da traže pravi smisao koji je uredništvo imalo na umu prilikom izbora imena i dosljedno tome neće dokučiti sadržajnu vezu između njega i raznih priloga između korica, osim ako su možda urednici u prvom broju časopisa pojasnili njegovo ime. Jamačno, pokušaj Tomislava Žigmanova da u svom prilogu "Kršćanska etička paradigma - narav i aktualna održivost", na str. 49. u bilj. 3. prevede "habitus" na hrvatski (kao "nastrojenost"), uredništvo časopisa ne smatra svojom interpretacijom naslova.

Zadržali smo se ponešto na ovom jezikoslovnom pitanju glede naslova časopisa *Habitus* kako bismo sugerirali svim urednicima da svojim časopisima nastoje dati jasan naslov.

Prijeđimo sada ukratko na sadržaj časopisa koji je - usput budi napomenuto - vrlo ukusno opremljen i ima 190 stranica. Podijeljen je na pet tematskih (?) dijelova koji su samo numerirani, a ne i naslovljeni.

U prvome dijelu nalaze se prilozi: Mate Zovkića "Multikulturalnost apostola Pavla" (str. 11-27) i Anne Marije Grünfelder "Mnoga lica globalizacije, perspektive humanog svjetskog poretka" (str. 29-43). Već se iz naslova Zovkićeva priloga razabire da se autor izravno bavi bitnom tematikom novosadskoga Centra za multikulturalnost, ukoliko pokazuje da su život i rad apostola Pavla temeljito obilježeni multikulturalnošću, to jest prožimanjem i zajedničkim životom više kultura, više oblika kulturnog života u jednoj sredini, zemlji ili državi. Pavlova otvorenost za druge kulture omogućila je prerastanje Isusova pokreta u svjetsku religiju.

Anna Maria Grünfelder bavi se suvremenim pitanjem globalizacije, koja je po

njoj neizbježna pojava suvremenoga svijeta, ali je i duboko dvoznačna pa nužno zahtijeva kritički pristup te globalnu etiku, a s kršćanskoga stajališta primjereni povijesni razvoj katoličke društvene nauke.

U drugome dijelu časopisa slijede četiri priloga: Tomislava Žigmanova "Kršćanska etička paradigma - narav i aktualna održivost" (str. 47-69), Atile Patoa "Hrišćanstvo i političko mišljenje u delima Hane Arent" (str. 71-88), Alpara Lošonca "Mogućnosti hrišćanske kulture" (str. 89-109) i Ljuana Marka Gashija "Vernik u liturgiji - savremeni teološki aspekt" (str. 105-124). Otišli bismo predaleko kad bismo pokušali iznijeti na vidjelo makar i nacrt spomenutih problemskih priloga kojima je zajedničko obilježje da aktualiziraju kršćanstvo na području etike, politike, kulture i liturgije. Ako se izlaganje ponekog autora tu i tamo čini teško, hermetičko, možda zbog prekomjerne upotrebe tuđica i onda kad su se lako mogle zamijeniti jasnim domaćim izrazima, čitatelj uvijek ima spasonosnu mogućnost da shvati autorovu poruku na temelju sažetka članka, na engleskom i mađarskom jeziku (Žigmanovljev članak ima sažetak i na hrvatskom jeziku).

U trećem tematskom dijelu donose se tri članka: Janko Kubinjec "O duhovnosti u hrišćanstvu i pravu" (str. 127-146), Slobodan Beljanski "O pravnim porukama Isusovih propovedi" (str. 147-152) i Stanko Pihler "Neke napomene o značenju hrišćanstva za evropsko pravo - prilog raspravi" (str. 153-157).

U četvrtom je dijelu samo članak Zorice Kuburić "Teologija u funkciji mentalnog zdravlja i/ili bolesti" (str. 161-176), dok je u petom i posljednjem dijelu prilog Tomislava Žigmanova "Vojvođanski Nijemac Wilhelm (Vilim) Keilbach - glasoviti filozof i psiholog religije" (str. 179-190). Ovaj će prilog zacijelo zanimati mnoge čitatelje u Zagrebu i Hrvatskoj jer se radi o međunarodno uglednome znanstveniku čiji je rad ostavio duboke tragove na Teološkom fakultetu u Zagrebu i mnogo šire, a koji je gotovo potpuno pao u zaborav možda samo zbog toga što je Nijemac, i to vojvođanski Nijemac. Prešutio ga je Grlićev marksistički *Leksikon filozofa*, 3. izd., Zagreb 1983. - na što sam upozorio već iste godine u svome članku "Kršćanski filozofi u marksističkom leksikonu" (usp. *Obnovljeni život* 38 (1983) 2, str. 178.; vidi također u knjizi *Pružene ruke*. Zagreb 1989, str. 185.) - a izvukli su ga iz zaborava Bonaventura Duda: "Monsignoru Dru Wilhelmu Keilbachu in memoriam (usp. *Bogoslovska smotra*, 53 (1983) 1, str. 144-147), i Josip Oslić: "Filozofija religije Wilhelma Keilbacha i njezine metafizičke pretpostavke" (usp. *Filozofska istraživanja* 16 (1996) 1, str. 175-189) te "Filozofija religije Vilima (Wilhelma) Keilbacha kao pokušaj opravdanja religijskog pluralizma" (usp. zbornik *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb 2000, str. 407-421).

Držim da je Žigmanov dao temeljitu i cjelovitu sliku o životu i radu prof. Vilima Keilbacha, jer je vodio računa o svim dosadašnjim napisima o njemu u nas. Ipak neka mi bude dopušteno napomenuti na kraju da se u bibliografiji ne spominju Keilbachova dva kapitalna djela. Prvo je na hrvatskom jeziku, *Psihologija religije*, Tisak Grafičke škole, Zagreb 1951., 350 str., a drugo na latinskom, *Ontologia cui praemittitur Logica formalis*. Ad usum auditorum, Tisak Grafičke škole, Zagreb 1951., 227 str. (ne zaboravimo da je format obiju

knjiga 29 x 21 cm). Potonje djelo značajno je i za hrvatsku filozofsku terminologiju, jer na kraju donosi latinsko-hrvatski *Rječnik* (str. 219-227). Navodimo autorovu kratku napomenu na početku tog rječnika:

"Svrha nam je, da olakšamo traženje nepoznatih latinskih riječi i da omogućimo početniku uči u trag onom značenju, što ga pojedini izrazi imaju u f i l o z o f i j i. - Nadamo se, da je i to jedan važan korak naprijed na putu stvaranja pravog stručnog nazivlja. S nekim smo izrazima i sami nezadovoljni, ali u pomanjkanju boljih morali smo ih preporučiti." (str. 219).

Na žalost, autor ne tumači značenje latinskog filozofskog izraza "habitus", nego samo "habitudo" (odnos, relacija).

Tomo Vereš

DIJALEKTOLOŠKI O LETNICI

(Dr. Radosav J. Đurović, *Letnički govorni tip*, Filološki fakultet Priština, Vranje, 2000.)

Dr. Radosav J. Đurović istaknuti je srpski dijalektolog s vrlo znatnim opusom, a napisao je priloge važne i za nas Hrvate. Prvenstveno mislim na monografiju "Prelazni govori južne Bosne i visoke Hercegovine" (*Srpski dijalektološki zbornik*, 38., 1992., str. 1-378), također na upravo tiskanu knjigu *Letnički govorni tip*. Sama Letnica, kako je mnogima poznato, hrvatsko je selo na Kosovu. Tamo se, pak, govori idiomima torlačkoga narječja, skupine dijalekata između kosovsko-resavskoga dijalekta te bugarskoga i makedonskoga jezika. Tom narječju pripadaju i govori oko Karaševa u Rumunjskoj te govor Svinice u Đerdapu. Uglavnom torlačkim govorima komuniciraju Srbi. Hrvati govore torlački u Karaševu i okolici (Ravnik, Lupak, Klokotič, Vodnik, Nermić, Jabalče) te u Janjevu, Letnici, Vrnavokolu i još ponegdje (Šašare, Vrnez) na Kosovu. Kosovski Hrvati danas u znatnu broju žive u zagrebačkoj Dubravi i u Kistanjima blizu Drniša i Knina.

Torlačko narječje posebni je pečat dobilo svojim ulaskom u balkansku jezičnu ligu (bugarski, makedonski, grčki, albanski, rumunjski). Balkanizmi su ovi: gubitak infinitiva i njegova zamjena konstrukcijom *da* + prezent ili prezentom; preobrazba deklinacije; posebna komparacija, pri čemu se komparativ tvori po principu *po* + pozitiv, superlativ konstrukcijom *naj* + pozitiv; likvidacija slavenskog futura; parazitska uporaba enklitičkih oblika ličnih zamjenica; postpozitivni član. Balkanizmi nisu svugdje podjednako uobičajeni; timočko-lužnički dijalekt najbalkaniziraniji je, pa ima i postpozitivni član, dok su prizrensko-južnomoravski i karaševsko-svinički dijalekt najmanje balkanizirani.

Dr. Đurović u svojoj knjizi obično govori o srpskom katoličkom etnosu srpskoga jezika u Letnici (str. 12), o Letničanima kao Srbima. Ipak na 19. str. kaže da su se "kristalizovali u hrvatski etnos srpskog jezika". Međutim, najbolje o tom tko su oni govori njihovo ponašanje. Kada se u 17. stoljeću u Letnici rudarstvo ugasilo, oni su u veliku broju otišli u dalmatinske gradove, u Italiju i slično. Kako je bilo nedavno? Đurović kaže ovako: "Za vreme građanskog rata u Jugoslaviji 1991-1995. godine, koji je samo psihološki dotakao Srbe katoličke vere na Kosovu, iz Letnice se iselilo 9/10 stanovništva, uglavnom u Hrvatsku (Bjelovar, Novo Selo, Virovitica, Podravska Slatina)". U svemu, u Letnici dominantni su potomci Sasa, Dalmatinaca, Dubrovčana i Bosanaca; oni su u toj sredini glavninom izgubili svoje jezične osobine.

R. J. Đurović komparativno obrađuje letničke govorne osobine. Zanimljivo je da Letničani čuvaju kvantitet, tj. akcenatski se razlikuju od većine govornika torlačkoga narječja koje je karakterizirano tzv. ekspiratornim akcentom. U Letnici govore se dva silazna akcenta, dugi i kratki, uz to i ekspiratorni akcent. U jednom primjeru zabilježen je i akut (str. 147)! Jat nije dosljedno ekavski, tj. uz ekavizme javljaju se i jekavizmi, diftonški jat i ikavizmi. Zbog prirode časopisa u kojem se ovaj prinos objavljuje ne bih isticao pojedinosti, jedino bih rekao da je knjiga R. J. Đurovića doprinos vrijedan pozornosti, svakako vrlo važan hrvatskom dijalektologu koji se bavi cjelinom hrvatskih dijalektalnih idioma. To je knjiga usporediva s monografijom *Govor Janjeva* Milivoja Pavlovića. I letnički govor, kao i janjevski, sačuvao je dosta stari tip govora prizrensko-južnomoravskoga tipa, jer su utjecaji na taj govor bili relativno slabi, slabiji nego utjecaji na govore Srba toga područja.

Josip Lisac

DA IM SPOMEN OČUVAMO

(Ratko Perić, "Da im spomen očuvamo", Biskupski ordinarijat 2000., Mostar itd. - 527 stranica)

Biskupski ordinarijat u Mostaru izdao je pod gornjim naslovom novu knjigu tamošnjeg biskupa mons. dr. Ratka Perića, poznatog široj javnosti kao vrstan pisac više knjiga, stručnih rasprava, dokumenata i prikaza. Svojim iskričavim umom vrsnog teologa i vjernika, te hrabrošću uzornog pastira, poput svojih velikih predšasnika, stožernik je Crkve u Hrvata, poznat po svom značaju, obrani svetinja vjere i Crkve, kao i prava svoga hrvatskoga naroda u BiH. Mostarski biskupi, reći će dobri poznavaoci crkvenih prilika, već dugi niz desetljeća spadaju u sam kvalitativni vrh naše Crkve i naroda, ali će ostati smišljeno i planski potiskivani od "interesnih grupa, udruga i društava" u široj javnosti, iz straha pred svojom istinskom veličinom značaja, jer nisu išli u lažne kompromise, irenizme, kalkulacije i trgovine s ovim svijetom ili sekularističkim svijetom u samoj Crkvi; bili su dosljedni borci za Božju istinu i zdravu crkvenost, a ne kalkulatori za osobnu karijeru i tvorci mita svoje veličine pomoću klanova i interesnih medija! Tu opredijeljenost za povijesnu istinu o osobama i događajima, kao i ljubav prema svetoj Crkvi, naći ćemo pomno iščitavajući i ovu knjigu.

Ova je knjiga posvećena, u Jubilarnoj godini 2000. od Isusova Rođenja, "biskupima i svećenicima hercegovačkih biskupija koji su u svoje vrijeme - u posljednjih 400 godina - u vjeri, nadi i ljubavi prema Presvetom Trojstvu živjeli, iz ljubavi se žrtvovali i u Gospodinu preminuli". Sam autor u Uvodu ističe, da je upravo to bio povod da ukratko iznese "životopise pokojnih biskupijskih ili svjetovnih svećenika - njih preko stotinu i dvadeset - koji su crkveno djelovali na terenu hercegovačkih biskupija u posljednje četiri stotine godina, od 1600. nadalje, ***da im spomen očuvamo***. Ovdje, naravno, uključujemo i domaće biskupe iz istog perioda: biskupe ordinarije,

apostolske vikare i kapitularne i generalne vikare u Hercegovini. Osvrćemo se na svećenike koji su bili inkardinirani u naše biskupije, makar djelovali u drugim biskupijama, kao i na one koji su inkardinirani u druge biskupije, ali su misionarili više godina u našem narodu na području današnjih dviju biskupija: trebinjsko-mrkanske i mostarsko-duvanjske. Tako donosimo i imena redovnika misionara, franjevaca, dominikanaca i isusovaca, na području trebinjske biskupije."

Valja se prisjetiti, da je mjesečnik hercegovačkih biskupija "Crkva na kamenu" imao redovitu rubriku od 1993. do 1999. godine pod naslovom *Da im spomen očuvamo*, u kojoj je bilo objavljeno preko 80 svećeničkih imena, očito od istog autora. Ovdje su te povijesne bilješke preuzete, proširene, provjerene i dopunjene. Autor u Uvodu navodi sve značajnije izvore, a potom donosi Bibliografiju, značajnije Izvore i Kraćenice češće upotrebljavane u knjizi, odnosno u njezinom znanstvenom aparatu.

Ovdje je riječ u prvom redu o Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji, pa je razumljivo da nalazimo ponajprije povijesne podatke o biskupima te biskupije od 840. i 1142. godine pa sve do trebinjskog biskupa Nikole Ferića, koji je vodio svoju mjesnu Crkvu od 1792. do 1819. godine. Nakon njegove smrti u biskupskom dvoru Trebinjske biskupije u Dubrovniku, odmah iza crkve sv. Vlaha, biskupiju vode kapitularni vikari i apostolski delegati od 1819. do 1839. godine, kada je papa Grgur XVI. apostolskim pismom "Apostolici Nostri Muneris" od 12. rujna predao Trebinjsku biskupiju na upravu dubrovačkim biskupima kao apostolskim upraviteljima. Oni su tu službu vršili do 1890. godine, a tada je papa Leon XIII. biskupiju povjerio na stalnu upravu mostarsko-duvanjskim biskupima. Među biskupima Trebinjske biskupije bilo je i redovnika: augustinaca, franjevaca i dominikanaca. Tu nalazimo popis generalnih vikara u Trebinjskoj biskupiji od 1729. do 1890. godine, dok su posebno i opširnije prikazani apostolski vikari hercegovački Rafo Barišić (1846.-1863.) i Anđeo Kraljević (1864.-1879.), koji su, iako i sami franjevci, imali dosta nevolja s franjevcima u pastoralnom služenju i upravi mjesnom Crkvom, pa su od Svete Stolice tražili apostolsku vizitaciju i uvođenje redovite uprave i biskupijskih svećenika. Posebno je obrađen biskup mostarsko-duvanjski i apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski fra Paškal Buconjić (1880.-1910.), koji je za 30-godišnjeg upravljanja biskupijama zaredio petoricu svećenika mostarsko-duvanjske biskupije i 74 franjevca, te je dao srušiti crkvenu kuću u Mostaru pokraj katedrale koju je sagradio njegov predšasnik Anđeo Kraljević i ondje podići franjevački samostan. Katedralu je dao pretvoriti u župnu i samostansku crkvu, uz obećanje da će katedralu sagraditi drugdje, što dakako nije učinio ni on ni njegov nasljednik fra Alojzije Mišić (1912.-1942.). Vjerojatno jedinstven primjer "skrbi" mjesnih biskupa za povjerenu im biskupiju?! Nadasve je zanimljiv opis koji je dao sam Mišić, kako se je kao bosanski franjevac preporučivao austrougarskim vlastima u Sarajevu, ne bi li postao biskupom u Banjoj Luci, ali vlasti su ga navodno htjele u Hercegovini: *Hoće pa hoće. Privolim i ja. In nomine Domini!* Za njegove gotovo 30-godišnje uprave zaređena su 22 biskupijska svećenika u mostarsko-duvanjskoj biskupiji i 174 franjevca. "Proslavio" se i molbom 1923. godine Svetoj Stolici da se svečana Decizija iz

1899. godine preinači, kao i time, što je uveo 1939. godine "numerus clausus" (= određen broj) za hercegovačke sjemeništarce u travničkom sjemeništu. Takovo što bilo nam je poznato u novije doba samo u Čehoslovačkoj od rigidnog komunističkog režima! Od katedrale u Mostaru također ništa, u 30 godina biskupovanja nije uspio ni temelje podići. Za biskupa fra Paškala Buconjića napisao je: *Puno se je trudio da biskupiju materialno osigura, ali pod zadnje dane života, ko i kako ne znam, uništeno je.* Čini se, da je za biskupiju tako završio i njegov tridesetgodišnji mandat. Sveta Stolica je strpljiva, ali je nakon 60 godina bolnog iskustva prestala s tim i takovim igrama i "izgradnjom" institucija mjesne Crkve u Hercegovini, te je 1942. godine odlučila postaviti za biskupa mons. dr. Petra Čulu između biskupijskih svećenika, koji je predstojnik Crkve u Hercegovini od 1942. do 1980., a kao biskup koadjutor pomaže mu mons. Pavao Žanić od 1971. do 1980., njegov nasljednik i mjesni biskup od 1980. do 1993. godine. Oni su dosljedno provodili odluke Svete Stolice, podigli su katedralu, biskupijski kler i institucije mjesne Crkve, te pokrenuli vjerski tisak. Bili su uz svoj narod, čvrsti i vjerni, istiniti i pravdoljubivi, pravi rodoljubi, hrabro odolijevajući raznim kušnjama izvana i iznutra. Resila ih je neupitna crkvenost i vjernost Petrovim nasljednicima na Apostolskoj stolici sv. Petra u Rimu.

Nakon prvih pastira ili predstojnika mjesne Crkve u Hercegovini, nalazimo i kratki opis hrvatskih zavoda u Italiji, u kojima su odgajani i školovani mnogi svećenici, koji su djelovali kao župnici i misionari u Hercegovini u vrijeme 400-godišnje turske vladavine. To je zavod u Loretu od 1580. do 1860. godine, gdje su studirala osmorica svećenika Trebinjske biskupije. Osnovan je pri glasovitom marijanskom svetištu. Zavod u Fermu od 1663. do 1746. godine, gdje su devetorica svećenika Trebinjske biskupije završila svoj studij. Bilo je planova da se još 1660. godine otvori takav zavod u Dubrovniku, ali je dubrovački nadbiskup Frano Perotti 1662. godine javio u Rim Kongregaciji za širenje vjere da se gradske vlasti boje osvete moćnih susjeda Osmanlija. Stoga je izbor pao na Fermo, gradić u Papinskoj državi, udaljen nekoliko kilometara od jadranske obale. Zavod je osnovan s nakanom da odgaja "klerike iz biskupija podložnih nevjernicima" tj. iz "ilirskih" zemalja koje su se nalazile pod osmanlijskom upravom. I, dakako, zavod u Rimu, koji i danas djeluje kao *Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima*. Zavod u Fermu prestao je djelovati, jer nije bio pogodan za zdravlje studenata, pa je 1746. godine pripojen rimskom zavodu *Urbanumu*, dok je zavod u Loretu zatvoren 1860. godine, kad je Pijemont prisvojio papinsku pokrajinu Picenum i zatvorio ga.

Središnji dio knjige posvećen je prikazu preko 120 preminulih svećenika hercegovačkih biskupija od 1600. godine do naših dana. Tu su isklesani njihovi portreti s osnovnim životnim podacima i okolnostima u kojima su djelovali i prikazali svoju životnu žrtvu kao navjestitelji Evanđelja i djelitelji svetih tajna. Kroz njihove sudbine kristali se život u patnji, žrtvi i nadi te mjesne Crkve. Na kraju pojedinih životopisa donesen je, gdje je to bilo moguće, poneki odlomak iz osobnoga pisma, prikaza ili djela dotičnoga svećenika ili nekoga drugoga o njemu, a objavljene su i slike svećenika iz novijeg vremena, onih do čijih se slika moglo doći. Autor nije uključio pedesetak svećenika glagoljaša koji su pastoralno

radili u granicama Mostarsko-duvanjske biskupije od 1650. do 1850. godine, jer njima pripada posebna studija; ali je uključio popis misionarskih djelatnika benediktinaca, franjevaca, dominikanaca i isusovaca u Trebinjskoj biskupiji, kao i prikaz o preminulim biskupijskim bogoslovima i sjemeništarcima, među kojima je najpoznatiji Sluga Božji Petar Barbarić.

U Dodatku autor donosi nadasve zanimljiv prikaz pod naslovom *Sporovi i sporazumi oko "Stjepanske biskupije" (1622.-1631.)*. Radi se zapravo o pokušaju skadarskog biskupa fra Dominika Andrijaševića, koji je zbog nekih sukoba morao napustiti Albaniju, da si sam osnuje svoju biskupiju u Naroni (Gabeli), čime je stvorio onodobni *Hercegovački slučaj* u koji su bili uvučeni nedužni ljudi, svećenici, bosanski franjevci, trebinjski biskup Krizostom Antić i makarski biskup fra Bartul Kačić. Izvješće fra Blaža iz Graca neodoljivo sliči na suvremene pamflete i podmetanja te vrste. Zanimljivo, biskup fra Dominik Andrijašević pritisnut činjenicama i argumentima pokušava župe svoje nepostojeće biskupije dati makarskom biskupu fra Bartulu Kačiću. Dakako, trebinjski biskup Krizostom Antić razobličio je tu aferu, koja je donijela mnogo sablazni pred vjerničkim pukom i inovjercima, da uopće i ne postoji na području njegove Trebinjske biskupije nekakova *Stjepanska biskupija*, te je konačno utvrđena granica između Trebinjsko-mrkanske biskupije i Makarske biskupije, granica na Neretvi. Tu su i prikazi: *Budislavićev pravovjerni zavod u Dubrovniku, Duhovni profil vjernika Trebinjske biskupije* i *Mučeništvo mladića Marka Milanovića iz Kruševa* 1859. godine, kome je neki harambaša Sava Ćeović sa svojim ljudima dao odsjeći glavu, jer se nije htio priznati *Rišćaninom već Latinom: Ja sam Katolik pak činite što oćete!* Tu je i slikovni prilog *Da im spomenikom očuvamo spomen* koji su priredili don Ante Luburić i don Dražen Kutleša. Oni su po nalogu svoga biskupa obišli preko 60 mjesta u Hercegovini i pribavili ondje fotografije, a i izvan Hercegovine, pa donose slikopis grobova biskupa, svećenika, bogoslova i sjemeništaraca o kojima se govori u knjizi, u želji *da se grobovi naših starih svećenika očuvaju u pobožnoj uspomeni naših vjernika*. Ta za budućnost vrijedna fotodokumentacija počinje likom Bogorodice s Djetetom kod izvora Vidoštaka, oko 3 kilometra zapadno od Stoca, koji stručnjaci smještaju u 11. ili čak 9. stoljeće, i spomenikom neznanom biskupu u župi Bijelo Polje - Potoci. Predaja govori, da su ondje Turci ubili biskupa dok je dijelio krizmu, svećenike, krizmanike i prisutne vjernike. To bi se moglo odnositi na smederevskog biskupa Nikolu Ugrinovića, za kojega je povijesno utvrđeno da su ga Turci ubili 1604. godine zajedno s četiri njegova sudruga. Biskup Ugrinović pastoralno je obilazio i Hercegovinu.

Ova vrijedna knjiga počinje Sadržajem, a završava Kazalom spomenika i Kazalom imena. Otkriva nam osobe, sa svim njihovim ushitima ali i padovima, koje su bile u službi Evanđelja i naroda, Krista i Crkve! Vrijedna je i spomena i prouke, jer se u njoj zrcali svježe i življeno kršćanstvo, često svjedočko i mučeničko, na tlu kršne Hercegovine! Vrijedni autor, uz svoja teološka, ekumenska, mariološka i ina djela, već je ranije objavio važne podatke o najuglednijim svećenicima Crkve u Hercegovini koji su učili školu u Sarajevu i koji su studirali u Italiji; a ovom knjigom, odnosno životopisima želi na

jednome mjestu prenijeti *našim sadašnjim i budućim naraštajima bitne podatke o pokojnim biskupijskim svećenicima koji su radili kao crkveni službenici u mostarsko-duvanjskoj i trebinjsko-mrkanskoj biskupiji u posljednjih 400 godina*. Autor ne prešućuje ni vrijedna istraživanja drugih istraživača s tog područja, primjerice dr. fra Bazilija Pandžića ili mr. don Ivicu Puljića, te zapise mons. Stjepana Batinovića, don Joze Zovka, don Andrije Majića i drugih. Ovo je djelo leksikonske vrste, koje autor ne smatra završenim. Ima još dosta neistraženih imena, posebice onih svećenika u Trebinjskoj biskupiji koji se nisu potpisivali imenom i prezimenom čak ni u matičnim knjigama krštenih, vjenčanih ili umrlih, nego su samo zapisali: župnik ili župnikov zamjenik. Oni iziskuju nova istraživanja. Vjerujemo da će se naći novi zaljubljenici naše časne prošlosti i nastaviti istraživanja, radi istinske budućnosti, a ne samo fraze o budućnosti, bez temelja i sadržaja, koju uporno ponavljaju oni što se boje prošlosti i koji valjda vjeruju da tek s njima sve počinje.

Stjepan Kožul

SPOMENICA JEDNOGA OD NAJLJEPŠIH PRIRODNIH I POVIJEŠĆU VRLO BOGATIH PROSTORA

(Anđelko Mijatović i Josip Bogović: "Spomenica župa Drežnik-grada, Vaganca i Korenice", II. prošireno i preuređeno izdanje, s ilustracijama i fotografijama djelomice u boji, Društvo za zaštitu Plitvičkih jezera, Zagreb, 2000. god., strana 294.)

Istinitost ovoga moga naslova bi sigurno potvrdili i autori ovog povjesničkoga djela, koji u poglavlju pod naslovom "Župa Drežnik-grad", na 43. str. ističu: "Župa Drežnik-grad obuhvaća svojim prostranstvom najljepše krajolike: Plitvička jezera, rijeku Koranu, zelene brežuljke, najljepši prirodni izlog što ga pruža naše podneblje..." To je područje na raskrižju značajnih prometnica koje povezuju sjevernu s južnom Hrvatskom i sjevernu i srednju Europu sa Sredozemljem, pa je i zbog toga, čak da i nisu na njemu svjetski dragulj Plitvice, turistički i te kako značajno. A što se tiče povijesti na području negdašnje drežničke županije, dovoljno govori činjenica da je s tom županijom u čvrstom dodiru krbavsko područje, u kom je od kraja 15. st. udaran kamen zaglavni naše hrvatske sudbine. Tu je jugoistočno od Korenice Krbavsko polje, na kom je, na blagdan Male Gospe 8. rujna 1493. godine turski Jakub paša uništio cvijet ondašnje Hrvatske. A prije toga tu je bila Krbavska biskupija, utemeljena na crkvenom saboru u Splitu 1. svibnja 1185. godine i na čelo joj je na istom saboru postavljen mladi kanonik Matej, a prvostolnica joj je bila u naselju zvanom Krbava, koje je kasnije promijenilo svoje ime i do danas je ostalo Udbina. Zbog stalne opasnosti od Turaka sjedište je krbavskoga biskupa Bulom pape Pia II. 1460. godine premješteno u Modruš, pa je otada i biskupija promijenila svoje ime i umjesto Krbavska, zvala se Modruška. Posljednji je biskup u toj Modruškoj biskupiji bio Ivan Begna Kožičić - Zadranin, a u vrijeme njegova biskupovanja 1564. godine Modruška biskupija je pripojena Biskupiji senjskoj, opet poradi opasnosti od Turaka.

I kad smo kod povijesti, valja nam istaći da - dok nam pojedini hrvatski beznačajnici danas na sve načine nastoje

iz hrvatskih škola istjerati hrvatsku povijest i naše hrvatske narodne programe, da bi hrvatsku mladost odgajali kroz neke svoje slobodarsko-liberalne i kroz neke kozmopolitsko-nadnacionalne bezsadržajne odgojne okvire, jer nam je, uče nas, usprkos velikoj povijesti, gledati u budućnost - neiskvarenom hrvatskomu rodoljublju treba nadahnuće nalaziti u vječno aktualnom nauku Oca Domovine, za koga je današnji dan učenik jučerašnjega i koji uči, što je ime, pleme, baština pojedincu, da je to povijest narodu i da zaprašene papirine mrze ili preziru samo oni koji ih nemaju, ili koje one grizu! I zato smo sigurni da ova Mijatović-Bogovićeva knjiga i te kako mora gristi takve, jer ona na znanstveno utemeljen način i autentično oslikava povijesne tijekove na ovom drežničkom, vaganačkom, koreničkom i plitvičkom području naše lijepe i drage Hrvatske.

Knjiga se sastoji od četiri temeljna dijela: Župa Drežnik-grad (9.-179. str.), Župa Vaganac (181.-223. str.), Župa Korenica (225.-252. str.) i Župa Plitvička jezera u osnivanju (253.-257. str.). Na kraju je i posebni dodatak Nacionalni park Plitvička jezera (259.-276. str.) sa završnim dijelom Plitvička jezera i njihova budućnost (277.-292. str.), koji je napisao dr. sc. Petar Vidaković, predsjednik Društva za zaštitu Plitvičkih jezera i dugogodišnji generalni direktor Nacionalnog parka Plitvička jezera, koji je i nakladnik ovoga izdanja. Nakon svakoga od nabrojenih segmenata ove knjige dan je i popis literature, što uz mnoge bilješke pruža znanstveni instrumentarij koji zainteresiranijima otkriva vrela i pomaže im za eventualno podrobnije istraživanje.

U Spomenici ima više ilustracija i fotografija, djelomično i u boji. Na str. 12.-15. je narodna pjesma "Berislavić ban i Frankopan u boju s Turcima", koja pjeva o tomu kako je 1520. godine 20. svibnja na području današnje drežnik-gradske župe boreći se nemilosrdno s Turcima poginuo hrvatski biskup i od 1513. do 1520. god. hrvatski ban Petar Berislavić, a koju je u 19. st. po riječima svoga župljanina Dane Gašljevića zabilježio najpopularniji drežnik-gradski župnik Joso Vukelić. Na 17. str. je osam stihova iz Kačić-Miošićevoga spjeva "Razgovor ugodni naroda slovinskog", koji ukratko slikaju borbu zapovjednika hrvatskih husara Jurja Križanića s Turcima prilikom zauzimanja Drežnik-grada u 16. st. Na stranama 26. i 27. je pjesma vojnoga svećenika i jednoga od najboljih slavonskih pjesnika iz onoga vremena Antuna Ivanošića pod naslovom "Pjesma od junaštva viteza Peharnika Regimenta ogulinskoga Obrstara, koju Ogulinac pjeva niz tamburu, kako on i regiment njegov tri turske čete, koje biu z jurišem navalile na Drežnik-grad, posiče i u bijeg natira 4ga dana maloga travna godine 1788.".

Uz prikaz ratovanja oko Drežnik-grada u 16. i 17. st., te uz opis Drežnik-grada u 19. st., pri čemu se navodi i pisanje povjesničara i putopisca Adolfa Vebera Tkalčevića o Drežnik-gradu, citirajući iz njegova putopisa "Put na Plitvice", na stranama od 29. do 42. je izvadak iz knjige povjesničara dr. Mirka Valentića "Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881.", izvadak u kom autor daje prilično iscrpan prikaz Kvaternikove bune godine 1871.

I nakon toga, da kažem, opširnijega povijesnoga uvoda i okvira, dolazimo do iscrpnoga prikaza utemeljenja i teškoga trajanja katoličke župe Drežnik-grad sa župnom crkvom sv. Ante u Drežnik-gradu, s filijalnom crkvom Marije Pomoćnice u Selištu i crkvicom sv. Ivana

u Smoljancu. Tu su pregledni i za povijesno istraživanje vrlo korisni statistički podaci o žiteljima na ovom hrvatskom području u 19. i u 20. st. Posebno nas zaokupljaju revno skupljeni podaci od kojih je učinjen popis župljana župe Drežnik-grad koji su poginuli odnosno ubijeni u II. svjetskom ratu i u poraću (str. 113.-116.), od kojih je najviše nastradalo od partizana, tzv. "antifašista", zatim je dojmljiv i opis župe Drežnik-grad u Domovinskom ratu od 1991. do 1995. godine (na str. 123.-133.). Dan je i popis svećenika koji su djelovali u župi Drežnik-grad, popis svećenika, časnih sestara i bogoslova iz župe Drežnik-grad, a osobitu pozornost privlači prikaz stradanja i martirija jednoga od autora ove knjige, drežničkoga župnika, vlč. Josipa Bogovića na str. od 133. do 149., u kom čitatelj ne znam koji već put vidi i doživi svu groznu bestijalnost mnogih pravoslavnih u našim krajevima, zadojenih velikosrpskim četničkim idejama i nesvladivom mržnjom prema svemu što je katoličko i što je hrvatsko! Na kraju ovog prvoga poglavlja ove vrijedne knjige, na str. od 155. do 178. je i pripovijest najpopularnijega drežničkoga župnika iz 19. st. vlč. Jose Vukelića "Iz krajiškog posijela", čiji se prvotisak bio pojavio još daleke 1900. godine u Zagrebu, a u kojoj župnik Joso Vukelić kritički udara na sva moralna zla koja su u njegovo vrijeme snažno zaokupljala naš narod, a u dobroj ga mjeri zaokupljaju i danas. Ova se pripovijest sastoji od 14 poglavlja (14 večeri), od 14 zasebnih pripovijesti vezanih uz razne seoske dogodovštine o kojima se u dugim zimskim večerima raspreda u vrijeme večernjih sijela u kući vrijednoga starine Jurja, poštenog seoskoga gazde, koji je u selu i "jedini knjižnik", koji osim knjige, ima i novine "Pučkog prijatelja" iz kojih se dadu naučiti mnoge dobre i korisne nauke za kuću i za gospodarstvo. Ali kod Jurja naći ćeš na polici i knjižnicu bogoljubnu i čitulju domoljubnu "Dom" i "Hrvatski narod", a Juraj, uza sve to, svake godine i prvi kupi našu popularnu i poučnu "Danicu".

U demonstrativne podatke u ovoj knjizi treba svakako uvrstiti i pojedine slike, među kojima bih posebno istakao sliku na strani 22., koja prikazuje duhovne vježbe za unapređivanje euharistijskoga duha u Drežnik-gradu 1939. godine. Na toj slici je i zagrebački nadbiskup mučenik i kardinal, blaženi Alojzije Stepinac, a drugi lijevo od njega je vlč. Dragutin Kukalj, ondašnji slunjski župnik i dekan, poznati katolički liturgijski pisac i od 1940. do 1945. godine župnik u Gospiću, koga su nevinoga partizani bez suđenja strijeljali na Tratini na ulazu u Gospić iz Kaniže 5. travnja 1945. godine, dan nakon što su partizani ušli u Gospić. Niz godina sam mu u Gospiću bio ministrant i sjećam ga se dobro!

U 2. dijelu ove Spomenice riječ je o župi Vaganac, koja danas obuhvaća sela: Gornji Vaganac, Donji Vaganac, Ličko Petrovo Selo i Željavu, uz prometnicu Karlovac - Slunj - Bihać i dalje. Ta su sela nastala nakon Svištovskog mira 1791. god. Nakon što je krajiški kapetan Petar Kuhn naselio neke obitelji iz otočke pukovnije ispod Čalopek brda, pa ih Turci napali, a on Turke dočekao i potukao, u počast njemu to je novonastalo naselje pod Čalopek brdom prozvano Petrovo Selo, koje se ime, s dodatkom "ličko" zadržalo do danas. A nakon francusko-turskog rata i mira u Schönbrunnu 1809. god., te pošto je francuski general Marmont 1810. god. tukao Turke kod Vaganca, natjerao ih u bijeg i osvojio sva okolna mjesta oko Klokota, nastalo je u takvim prilikama selo Vaganac, u koje

je nakon Svištovskog mira 1791. god. bilo naseljeno 66 obitelji. Godine 1835. u Donjem Vagancu je bilo 29 obitelji s 291 stanovnikom, od toga 14 katolika, a u Gornjem Vagancu je u 42 katoličke obitelji bio 481 žitelj. 1867. god. u Ličkom Petrovom Selu je bilo 1679 stanovnika (1267 pravoslavnih i 412 katolika), a god. 1910. su u istom naselju bila 1063 stanovnika, 265 katolika i 798 pravoslavnih. Selo Željava nastalo je oko 1780. god. i početkom 20. st. žitelji su u Željavi bili pretežno pravoslavne vjere. U Gornjem Vagancu su žitelji bili uglavnom katoličke vjere, a u Donjem Vagancu pretežno pravoslavne. Na str. 183.-185. izvadak je iz putopisa Adolfa Vebera Tkalčevića "Put na Plitvice". Na str. 185. čitamo o Vagancu: "Vaganac je prije više od 100 godina imao poštu i oružničku postaju. I Vagančani su se istakli u borbi protiv madžarizacije u Hrvatskoj u narodnom pokretu god. 1883., noću 18. rujna 1883. s pošte i s oružničke postaje u Vagancu zbacili su dvojezične grbove i na taj način su se pridružili poznatom općem narodnom pokretu u Hrvatskoj." U II. svjetskom ratu je župa Vaganac osobito nastradala. Gotovo su svaku kuću partizani zapalili i većinu su muškaraca ubili. O opsegu tog stradanja svjedoči i podatak da je od Hrvata rođenih u župi Vaganac 1924. god. nakon 1945. godine ostao živ samo Marko Majetić!

Posebno je prikazano stradanje župe Vaganac u srpskoj agresiji od 1991. do 1995. godine i povratak Vagančana u uništene domove nakon Domovinskog rata, a osobito je istaći statističke podatke o Vagancu, kao što su: stanovništvo župe Vaganac od 1828. do 1916. godine, pa stanovništvo župe Vaganac po popisima god. 1857.-1991., vjenčani, kršteni i umrli u župi Vaganac po godinama, zatim župljani župe Vaganac god. 1983., svećenici koji su djelovali u župi Vaganac, svećenici i časne sestre iz župe Vaganac i osobito dojmljiv popis poginulih i ubijenih iz župe Vaganac u II. svjetskom ratu i poraću (njih u Željavi 48 i u Vagancu 113!). Svi ti poginuli i ubijeni su navedeni imenom i prezimenom.

U Korenici, u kojoj je prije turskih osvajanja boravilo isključivo katoličko žiteljstvo i na čije se područje tek potkraj 16. st. doseljavaju pravoslavni od Grahova i Unca podrijetlom s Tare, Plive i Lima, u srednjem je vijeku bilo više katoličkih crkava i vjerojatno i više katoličkih župa, a onda doseljavanjem pravoslavnih, koji se širenjem srpske nacionalne svijesti u 19. st. i osobito za karađorđevićevske i Titove Jugoslavije intenzivno počimaju osjećati Srbima, katoličkoga i hrvatskoga s područja Korenice nestaje. U knjizi o kojoj je ovdje riječ težište je na opisu podataka vezanih uz katoličku župu Korenica i župnu crkvu sv. Jurja podignutu 1800. godine, a koju su uništili partizani 1942. godine i kasnije na njezinim temeljima podigli zgradu koreničke šumarije.

Uz župu Korenica dan je opis Prijeboja, o kom prvi opis postoji iz putopisa Adolfa Vebera Tkalčevića "Put na Plitvice" iz 1859. godine. U Prijeboju je god. 1866. otvorena prva pučka škola i u njemu je od davnine bila katolička zajednica, pa je i nakon II. svjetskoga rata nastavljen život koreničke župe. U Prijeboju je i crkvica sv. Nikole, čiju gradnju je god. 1845. odobrio senjski biskup Mirko Ožegović, a uz nju je bila starija župna crkva sv. Petra, koju su partizani spalili u II. svjetskom ratu, pri čemu je bila izvršena i masovna likvidacija Hrvata, koja je radi zastrašivanja nastavljena i u vremenu nakon rata. Osobito je karakteristično ubojstvo Hrvatâ Mile Konjevića i Milana Konjevića Brace, koje su ubili noću bez ikakvoga sudenja 1957. godine. U rujnu god. 1991. četnici su iz Prijeboja odveli i negdje ubili Hrvata Slavka Čorka.

Posebno je potkraj Spomenice dan opis inicijative za osnivanje župe Plitvička jezera, gdje je privremeno uz hotel na Velikoj poljani bila 27. lipnja 1897. god. podignuta kapelica posvećena Blaženoj Djevici Mariji. "Budući da tradicionalno na Duhove počinje svake godine turizam na Plitvicama, počelo se razmišljati i o izgradnji jednoga pastoralnoga centra na Plitvicama, a potom i o osnivanju župe Duha Svetoga na Plitvicama. Svojevremeno je župnik vlč. Josip Bogović razmišljao da bi se na Plitvicama osnovala samostalna kapelanija župe Korenice. I crkveni uglednici: nadbiskup Tamarut, u ono vrijeme pomoćni biskup dr. Mile Bogović, nadbiskup Prenđa i mnogi drugi uglednici podržavali su ideju o osnivanju župe Plitvička jezera".* To bi bila župa Sv. Duha Plitvička jezera. 17.-19. lipnja 1997. god. na Plitvicama je održan ministrantski kongres Riječke metropolije i Zadarske nadbiskupije, na kom je prisustvovalo dvije tisuće ministranata. Svakako da to potvrđuje misao o nužnosti da se na Plitvicama podigne i jedan doličan sakralni objekt.

Na kraju, u napisu dr. sc. Petra Vidakovića "Plitvička jezera i njihova budućnost" u sklopu napisa "Nacionalni park Plitvička jezera", čitatelj ima mogućnost na lagan način doznati obilje podataka o tom u svijetu jedinstvenom dragulju hrvatskom.

Nikola Bićanić

* Anđelko Mijatović i Josip Bogović: "Spomenica župa Drežnik-grada, Vaganca i Korenice", str. 256.

AGOSTINO CASAROLI: "MUČENIŠTVO STRPLJIVOSTI"

(Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963-1989, KS, Zagreb 2001., str. 480. Preveo Danijel Labaš ml.)

Nedavno objavljena knjiga kardinala Casarolija "Mučeništvo strpljivosti", u prijevodu Danijela Labaša (mlađeg), izazvala je u nas znatno zanimanje javnosti. I ne samo u nas. Na nju su također reagirali herojski slovački kardinal Korec, biskup u Nitri, i biskup Hnilica - obojica tajno posvećena za biskupe u vrijeme najstrašnijeg komunističkog terora u tadašnjoj Čehoslovačkoj. (Kad smo prof. Grgec i ja pohodili kardinala Koreca u Nitri, zadivila nas je skromnost i jednostavnost njegova biskupskog dvora, ali još više njegova osobna jednostavnost, vedrina i srdačna pristupačnost. A znali smo kakove je sve strahote taj crkveni prelat prošao. Upozoravao nas je napose na opasnost koja prijeti mladima od konzumizma).

Kardinal Casaroli (1914.-1998.) bio je vjeran i vješt izvršitelj istočne politike (Ostpolitik) pape Pavla VI, a nipošto ne kreator takove politike. Provodio ju je s osobnim uvjerenjem, upornošću i čak entuzijazmom, ali uvijek prema papinim željama i smjernicama. Osobno, bio je skroman čovjek, sklon karitativnim djelatnostima, pa je među ostalim redovito pohađao jedan dom za maloljetne prijestupnike (štićenici doma zvali su ga "padre Agostino"); u tome ga je podupirao i hrabrio bl. papa Ivan XXIII. i prigodom posljednjeg njihovog susreta poticao ga da ustraje u brizi za mlade zatvorenike. Po završetku teološkog studija mladi i nadareni Casaroli ulazi u Papinsku crkvenu akademiju, gdje se

pripravlja za diplomatsku službu. Doktorira kanonsko pravo na Lateranskom sveučilištu i već 1940. godine ulazi u službu pri Državnom tajništvu Svete Stolice. Bl. Ivan XXIII. imenuje ga 1961. podtajnikom u Vijeću za izvanredne crkvene poslove, a papa Pavao VI. postavlja ga 1967. za tajnika istog Vijeća (koje se tada naziva "za javne crkvene poslove"). U toj ga službi potvrđuje Ivan Pavao I. i Ivan Pavao II, a imenovanjem od strane potonjega postaje 1979. kardinalom, državnim tajnikom Svete Stolice i pročelnikom Vijeća za javne crkvene poslove. Koncem 1990. Ivan Pavao II. prihvaća njegovu ostavku na službu državnog tajnika, te se on povlači iz aktivne službe. U mirovini pripravlja svoje memoare koji su sada objavljeni u hrvatskom prijevodu.

Dok je bl. Alojzije Stepinac u svojoj izolaciji u Krašiću proročanski naviještao skori pad neprijatelja Crkve Božje, umni papa Pavao VI. očekivao je da će komunizam preplaviti čitav svijet i stoga je držao da Crkva mora pronaći "modus vivendi" s komunističkim vlastodršcima. Iz toga je proizašla "istočna politika" Svete Stolice, politika u kojoj je Casaroli bio papin vjerni suradnik i izvršitelj smjernica. Bez svake sumnje, bio je uvjeren u ispravnost i korisnost onoga što čini, no nije bio naivan i u svojim pregovorima s predstavnicima komunističkih režima znao je "s kim ima posla". Zanimljivo je da je kardinal Casaroli bio jedan od onih koji nisu mogli prežaliti raspad Jugoslavije, pa je i u zadnjim godinama života javno žalio za tom tvorevinom koja je toliko tlačila ne samo Hrvate već i druge nesrpske narode koji su u njoj živjeli.

Opširni predgovor Casarolijevim memoarima napisao je autorov dugogodišnji suradnik kardinal Achille Silvestrini. Uvod pak u hrvatsko izdanje napisao je današnji generalni vikar zagrebačke nadbiskupije mons. Vladimir Stanković koji je 1963.-1968. bio osobni tajnik kardinala Šepera dok je ovaj bio zagrebački nadbiskup. Prelat Stanković objavio je ovih dana i vlastito djelo "Zapisi o kardinalu Šeperu", koje je korisno čitati usporedo s Casarolijevim memoarima. Pri završetku uvoda Stanković kaže: "Ako je ovoj knjizi dan naslov 'Mučeništvo strpljivosti', onda se to ne odnosi samo na vatikanske pregovarače i uopće Svetu Stolicu, nego još više na hijerarhiju i vjernike u tadašnjim komunističkim zemljama, pa tako i na naše biskupe na čelu s kardinalom Šeperom. No upravo zato što je Crkva u tim zemljama - a posebno u Hrvatskoj - neustrašivo stajala na obrani slobode vjere i svake druge slobode, pokušaji komunističkih vlasti da tu Crkvu zarobe, pa i pomoću međunarodnih ugovora sa Svetom Stolicom, nisu uspjeli. Što se naše zemlje tiče, to imamo zahvaliti najviše kardinalu Franji Šeperu."

U predgovoru kardinal Silvestrini ovako opisuje opće stanje Crkve pod komunizmom:

"Nakon uhićenja, osude, zatočeništva ili progona većine katoličkih biskupa u godinama poslije 1945. te prekida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom, u komunističkim zemljama istočne i srednje Europe na Crkvu se obrušio težak ledeni pokrivač. Zatočeni i konfinirani pastiri, konfiscirane redovničke kuće i samostani, zatvorena ili na minimum svedena sjemeništa, ukinute redovničke kongregacije, katoličke škole i organizacije mladih, biskupski dvori pod kontrolom emisara vlasti, uništeni kler isključen iz svih društvenih stvarnosti, mladi, službenici, vojnici, učitelji spriječeni u odlasku u crkve."

Primivši u Velikom tjednu 1963. pismo praškog nadbiskupa Berana koji je godinama bio prognan u nepoznatom mjestu, papa Ivan XXIII. dao je uputu mons. Casaroliju koji je tada bio u Beču, da posjeti Budimpeštu i Prag. U američkoj ambasadi u Budimpešti Casaroli susreće prvostolnika kardinala Mindszentija, koji se onamo sklonio poslije sovjetske intervencije 1956. godine. "Velika figura koja je izgledala kao da utjelovljuje tragediju Crkve i madžarskog naroda." Kardinal je bio i uvijek ostao protiv bilo kakvog razgovora ili pregovora s komunističkom vladom; za njega je jedino rješenje mogla biti eliminacija komunističkog režima.

U Pragu Casaroli susreće nadbiskupa Berana koji je još bio u konfinaciji. "Ponizan i dostojanstven lik koji je iza svog gotovo mladenačkog smijeha i velike finoće u ponašanju jedva uspijevao skrivati neukrotivu energiju karaktera poduprta doista primjernim nadnaravnim duhom i ljubavlju prema Crkvi."

Po povratku u Rim Casaroli je odmah podnio izvještaj Ivanu XXIII. Već teško bolestan, gotovo pred samu smrt, papa ga je pažljivo slušao, dugo s njim razgovarao i na svršetku mu rekao: "Idemo naprijed s dobrom voljom i povjerenjem, ali bez žurbe." (Ne zaboravimo da je tri mjeseca prije ovog susreta bl. Ivan XXIII. uspio od Hruščova postići oslobođenje iz Sibira grkokatoličkog lavovskog metropolite Slipija).

Novi papa Pavao VI. (1963.-1978.) vjerovao je u mogućnost diplomacije kao instrumenta koji je Sveta Stolica imala za zaštitu vjerske slobode, opstojnosti i aktivnosti Crkve. U govoru kardinalskom zboru 21. lipnja 1976. papa Pavao VI. ovako je sažeo svoju "istočnu politiku": "Da bi popravila tako žalosno stanje stvari, da bi ispravila njihov tijek u smjeru pravednosti, Sveta Stolica poduzela je aktivan i neumoran, strpljiv, otvoren dijalog koji je bio toliko čvrst u potvrđivanju načela i punog prava Crkve i vjernika koliko i spreman na poštene i lojalne dogovore koji su bili u suglasnosti s tim načelima."

Jedan od problema zajedničkih svim zemljama pod komunističkom vlašću bila su svećenička udruženja koja su osnovana po nalogu režima s nakanom da svećenstvo drže pod nadzorom, da ga što više odvoje od domaćeg episkopata, a osobito od Vatikana i da, bude li moguće, priprave teren za osnivanje tzv. "nacionalnih crkvi", odvojenih od Rima. Bl. Alojzije Stepinac najoštrije je osudio takova udruženja nazivajući ih "izdajom Boga" i "gubom na tijelu Crkve", zahtijevao je od svojih pomoćnih biskupa Salisa i Lacha čvrstoću i nepopustljivost prema njima, a u krajnjoj liniji predviđao je čak i najteže kazne suspenzije i izopćenja za svećenike njihove članove. Na istoj liniji ostao je i nadbiskup Šeper koji je od svećeničkih pripravnika prije ređenja tražio prisegu da neće ući u takova udruženja. Isti stav zauzeo je i prema Teološkom društvu Kršćanska sadašnjost (TDKS) osnovanom 1977. godine pa je čak tražio da članovi TDKS-a ne sudjeluju u koncelebracijama koje je on predvodio kao papin legat. Sada, kad se mrtav čovjek više ne može braniti, često se govori da je Šeperov stav bio pretvrd, da se Šeper "zabunio" glede TDKS-a, da je bio nepotpuno obaviješten (a zašto ga nisu obavijestili oni koji su bili "potpuno" obaviješteni?!). Ne želimo reći da je kardinal Šeper bio nepogrešiv, no, ako je već on pogriješio - dato non concesso -

kako to da je onda cijela BKJ na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom jednodušno pogriješila u Đakovu u rujnu 1982. izjavom o TDKS-u?

U vrijeme kad je mons. Casaroli vodio pregovore s komunističkim režimima, prilike su u Jugoslaviji što se tiče vjerskih sloboda bile ipak nešto povoljnije u odnosu na druge zemlje pod komunizmom. Biskup dr. Josip Lach (1899.-1983.) uspio je 1957. godine "na prepad" dobiti putovnicu i doći u Rim gdje ga je primio papa Pio XII. Po biskupu Lachu papa je poručio ostalim našim biskupima da zatraže putovnicu (koju nitko nije dobio poslije raskida diplomatskih odnosa sa Svetom Stolicom) i da dođu u Rim na pohod "ad limina". Dobivši putovnice, biskupi su mogli slobodno putovati u Rim i pohađati urede Svete Stolice, a gotovo svi su sudjelovali i na II. Vatikanskom koncilu (1962.-1965.). Tako se počela ostvarivati želja bl. Ivana XXIII. izrečena u posmrtnom govoru kardinalu Stepincu: "Oh! Zašto se ne bi barem sada, kad je veliki svećenik dovršio svoju žrtvu, dopustilo svim vrijednim i dobrim dušama, da barem izdaleka pozdrave povratak građanskog i vjerskog mira?"

Režim u Jugoslaviji nastojao je u pregovorima s mons. Casarolijem zaštititi kolaboracionistička svećenička udruženja, ali i osigurati utjecaj na imenovanja novih biskupa. Domaći episkopat, predvođen kardinalom Šeperom, bio je krajnje oprezan i suzdržan, bojeći se da će jugokomunistički režim sporazumom sa Svetom Stolicom puno dobiti, a malo dati. Šeper je posebno upozoravao da će neke obveze koje bi preuzela Sveta Stolica "izgledati kao uspjeli pokušaj jugoslavenske savezne vlade da Svetu Stolicu skrene na svoj protuhrvatski smjer." Konačnu odluku o potpisivanju protokola Vatikan - SFRJ donio je sam papa Pavao VI. "Papa je 26. svibnja primio kardinala Šepera koji mu je predao svoju predstavku ponavljajući svoja razmišljanja i svoje prijedloge protiv potpisivanja protokola ... Više nego što je popustio, Šeper se podložio sudu Svete Stolice ...". (V. Stanković) Stepinac i Šeper pripadali su onim biskupima koji, vjerni svojoj biskupskoj zakletvi, nikad nisu bili neposlušni papi, niti su nastojali izigrati odredbe Svete Stolice. (Čitamo ovih dana kako jedan njemački kardinal govori da je papin primat glavna prepreka ekumenizmu. Misli li taj crkveni knez da bi trebalo ukinuti naučavanje I. i II. Vatikanskog koncila, pa da svaki biskup bude papa u svojoj biskupiji: "Jeder Bischof ist Papst"?! Ili se Isus zabunio kad je Petra nazvao stijenom na kojoj će sagraditi svoju Crkvu i povjerio mu da učvršćuje braću i pase njegovo stado?! Blaženi Alojzije Stepinac je napisao: "Jao biskupu koji misli da je mudriji od Petra, Svetog Oca, i da će svojom zasebnom crkvenom politikom postići neke uspjehe.")

U svojoj diplomatskoj aktivnosti, o kojoj ćemo mnogo saznati iz "Mučeništva strpljivosti", kardinal Casaroli često se prisjećao riječi koje mu je jednom prišapnuo bl. papa Ivan XXIII: "Crkva ima mnogo neprijatelja, ali ona nikome nije neprijatelj. Jer Crkva voli ljude."

Značajne su riječi koje je kardinal Casaroli napisao 1985. godine na povratku iz Đakova gdje je kao legat pape Ivana Pavla II. predvodio proslavu 1100. obljetnice smrti sv. Metoda:

"Moje je srce bilo puno suprotstavljenih osjećaja: radost, nada, pomalo zabrinutost, kao i istinska nostalgija prema zemlji s toliko prikrivenih problema, no tako dragoj ..."

Stanislav Vitković

Vijesti

* * *

Novi nadbiskup Rio de Janeira, jedne od najvećih dijeceza na svijetu (oko 4 milijuna katolika), jest *Eusebio Oscar Scheid*.

* * *

Xavier Tilliette objavio je kod Cerfa djelo "Les Philosophes lisent la Bible" (Filozofi čitaju Bibliju), gdje su prikazani pristupi raznih filozofa Bibliji (Descartes, Spinoza, Kant, Kierkegaard, Levinas itd.)

* * *

IFPRI (International Food Policy Research Institute) upozorava da će za 20 godina biti na svijetu milijarda i 300 milijuna gladnih osoba.

* * *

Napredak i MH (ogranak Livno) predstavili su 20. IX. 2001. knjigu *Mirka Vidovića* "Ban Kulin i krstjanska Bosna" u dvorani Matice hrvatske u Zagrebu.

* * *

Prema anketi Brazilskoga novinarskog društva, u Brazilu najveći kredibilitet uživa *Katolička crkva*. Slijede novine dnevnog tiska, protestanti i televizija.

* * *

Na HTV-u (I. program) prikazan je 18. IX. 2001. film o kardinalu V. Puljiću.

* * *

U "Matici", br. 9/2001, *Sanja Vulić* piše o jeziku i pravopisu *Grge Andrina*, hrvatskog pisca iz mađarskog dijela Bačke. Isti broj izvješćuje o predavanju *Vladimira Horvata* o *B. Kašiću* u Novom Mestu. Predavač je u "Vjesniku" od 22. IX. 2001. pisao i o jezikoslovcu *Jakovu Mikalji*, DI.

* * *

U "Glasu Koncila" od 23. IX. 2001. *Božidar Petrač* piše o pjesniku *Bori Pavloviću* u povodu njegove smrti.

* * *

Od 16. do 23. IX. 2001. održan je u Fribourgu kongres *UCIP-a* (Međunarodnog udruženja katoličkog tiska) s temom "Mediji i izazov globalizacije". Prisustvovali su mu i katolički novinari iz Hrvatske i BiH.

* * *

Od 7. do 9. rujna 2001. održani su u Branguesu međunarodni susreti, s temom *"Paul Claudel* i Japan". Tom prigodom izvelo je kazalište iz Lyona Claudelovu "Satensku cipelicu" a *Moriaki Watanabe* "Nô moderne".

* * *

U dnevniku "La Croix" *Philippe Hourcade* piše o biskupskim konferencijama, koje bi, prema njegovu mišljenju, mogle igrati važniju ulogu, a da to ne bude na štetu ni jedinstva Crkve ni samostalne odgovornosti pojedinih biskupa.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 5. X. 2001. donosi prikaz knjige *Joje Ricova* "Europo,

tko si?" iz pera *Marijana Majstorovića*. U istom broju oglašena je izvedba radiodrame *Kazimira Klarića* "Pasji svatovi".

* * *

U galeriji "Zvonimir" u Zagrebu predstavili su u prigodi 200. obljetnice rođenja bana *Josipa Jelačića* knjigu *Vlatka Rukavine* "Srijemski i podunavski biseri" recenzenti *Mato Batorović* i *Zvonko Sajfret*.

* * *

"Križ", br. 3/2001, donosi prikaz života i djela norveške književnice i obraćenice *Sigrid Undset* (1883-1949).

* * *

"Mogućnosti", br. 1-3/2001, donose prikaz knjige "Croatia petrea" *Nevenke Nekić* iz pera *Hrvojke Salopek*, osvrt na *Mulihovo* djelo iz pera *Sanje Vulić*, članak o šoltanskim iseljenicima u Veneciji *Lovorke Čoralić*.

* * *

"Politički zatvorenik", br. 9/2001, objavljuje nekrolog *Andrije Vučemila* posvećen književniku Ivi Balentoviću.

* * *

"Hrvatska obzorja", br. 3/2001, donose obilje zanimljivih članaka, među kojima ističemo onaj *Josipa Braenovića*, te članke o filozofskom djelu *Tome Vereša* i leksikografskom djelu *Mate Ujevića*.

* * *

U Francuskoj je objavljen novi prijevod Biblije u suradnji bibličara i suvremenih pisaca.

* * *

2. X. 2001. predstavljena je u Zagrebu knjiga "Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske" s komentarom *Nikole Eterovića* i predgovorom nadbiskupa *Josipa Bozanića*.

* * *

U "Vjesniku" od 29. IX. 2001. u rubrici "Zašto volim Zagreb" *Josip Bratulić* opisuje kako je među đacima pazinske gimnazije pod vodstvom *Bože Milanovića* posjetio naše jeronimske prostorije, gdje ih je don Božo upoznao sa svojim prijateljima *Ljubomirom Marakovićem*, *Petrom Grgecom* i *Josipom Andrićem*. U istoj rubrici u broju od 6. X. piše *Mladen Pavlović*, sin nedavno preminulog *Bore Pavlovića*, čiji su nekrolog donijele i gradišćanske "Hrvatske novine" od 28. IX. U njihovu broju od 21. IX. objavljen je i izvještaj o nastupu *Ferde Takača* u Frieštofu.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 39/2001 (koji je izašao u novoj opremi s povećanim brojem stranica), *Bruno Marolo* piše o lovu na *Osamu bin Ladena* i o tom da je i američka vlada podijeljena u svom stavu prema napadu na Alkaidu, Afganistan i Irak.

* * *

"Diakonia", br. 5/2001, objavljuje članak *Lea Karrera* o Crkvi u urbanoj sredini pod naslovom "Der Stadt Bestes suchen!" (U potrazi za najboljime u gradu).

* * *

Jean-Jacques Urvoas, u "Etudes", br. 10/2001, piše o francuskom ustavu uoči predsjedničkih i parlamentarnih izbora i o kohabitaciji.

* * *

Na I. programu HR-a izvedena je repriza radio-igre za djecu, *Stanislava Pejkovića*, "Ćelavi jež".

* * *

"Naša ognjišta" donose članak *Dragice Zeljko-Selak* u povodu 100. obljetnice rođenja *Mate Ujevića*.

* * *

Ovogodišnju Nobelovu nagradu za mir dobio je *Koffi Anan* s OUN-om, a za književnost pisac indijskog podrijetla, iz Trinidada, *V. S. Naipaul*.

* * *

"Glas Koncila" od 14. X. 2001. objavljuje izvještaj o Biskupskoj sinodi u Rimu (na kojoj su sudjelovali i kard. *Vinko Puljić* i biskup *Želimir Puljić*) i o kongresu *UCIP-a* u Fribourgu.

* * *

Tomislav Ivančić, profesor KBF-a, izabran je za novog rektora zagrebačkog sveučilišta. Dvojica dekana izrazili su svoje neugodno iznenađenje zbog izbora katoličkog teologa.

* * *

5. i 6. X. 2001. održana je u Jajcu manifestacija posvećena pjesniku *Nikoli Šopu*, u organizaciji "Napretka".

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 5. X. 2001. izvješćuju o "Tjednu hrvatskih manjina" u Zagrebu. Prisustvovao mu je u ime HKD-a *S. Pačarić*.

* * *

"Etudes", br. 10/2001, donose članak *Pierrea Teilharda de Chardina* iz 1917. god. "Čežnja za bojišnicom".

* * *

Časopis "Theologie und Philosophie", br. 3/2001, donosi članak *Eberhada Schockenhoffa* "Dient die Politik dem Glück der Menschen?" (Služi li politika ljudskoj sreći) o odnosu duhovne prema svjetovnoj vlasti kod *Tome Akvinskoga*.

* * *

"Glas Koncila" od 11. X. 2001. donosi komentar pod naslovom "Manipulacija ili još gore?" s osvrtom na članak "Nacionala" od 9. X. o susretima nadbiskupa *Taurana* u Zagrebu. Isti se broj osvrće i na predstavljanje jeronimske *Danice* u prostorijama HKD-a.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 35/2001, osvrće se na zbirku "Il mondo non finisce" (Svijet ne svršava) *Charlesa Simića*, objavljenu kod Donzellija. Simić je rođen u Beogradu 1938. U "Etudes", br. 9/2001, *Pierre Sempé* pak osvrće se na roman *Ljiljane Đurović* "Ana Marija ne m'aimait pas" (Ana Marija nije me voljela), preveden sa *srpsko-hrvatskoga* (Kod nekih Francuza i Talijana, dakle, još postoji "srpsko-hrvatski"!).

* * *

U "Obnovljenom životu", br. 3/2001, *Tomo Vereš* piše o "stranputicama"

hrvatskoga prijevoda dokumenata II. vatikanskog sabora u izdanju Kršćanske sadašnjosti. U istom broju *Ljiljana Šarić* piše o zborniku "Religijske teme u književnosti".

* * *

22. X. 2001. održan je na Duhovnom stolu u Zagrebu sastanak laičkih udruga kod biskupa *Košića*, sastanak kojemu je prisustvovao i predstavnik HKD-a. Tom su prilikom svim sudionicima podijeljeni naši džepni kalendari.

* * *

"La Croix" od 16. X. 2001. donosi članak *Didiera Méreuzea* o izvedbi drame "La tête d'or", koju je *Paul Claudel* napisao u dobi od dvadeset godina, nakon svojeg obraćenja. *Geneviève Welcomme* pak piše o *Claudelovim* afinitetima prema umjetnosti Japana, gdje je Claudel bio veleposlanik od 1921. do 1927. Autorica članka želi pokazati koliko je taj veliki umjetnik volio Japan, što je ostavilo traga na njegovu stvaralaštvu.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 42/2001, objavljuje nekoliko članaka o situaciji na tržištu rada u Italiji i o sindikatima (E i sindacati fanno pace).

* * *

"Stimmen der Zeit", br. 10/2001, donosi članak *Christiana Becka* "Armut in Deutschland" (Siromaštvo u Njemačkoj).

* * *

U redakciji *Isabelle Chareire* objavljeni su prilozi s kolokvija o *Frédéricu Ozanamu* (Bayard 2001) s korespondencijom njegove supruge.

* * *

Jean-Yves Calvez piše u "Etudes" 10/2001 o *Augustinu Bei* u članku pod naslovom "De son Allemagne natale à l'oecumenisme" (Od rodne Njemačke do ekumenizma). Nedavno je u Francuskoj objavljena i Calvezova knjiga o *Staljinu*.

* * *

IKA od 24. X. 2001. donosi vijest o sastanku biskupa *Košića* s predstavnicima laičkih zajednica u Zagrebu 22. X. 2001., i vijest o izlasku novog "Marulića".

* * *

U Rimu je objavljen novi martirologij, s imenima 6.538 svetaca i blaženika. Izostavljena su imena svetaca o kojima nema dovoljno povijesnih podataka. Prvi Rimski martirologij odobrio je papa *Grgur XIII.* god. 1586.

* * *

Ove je godine nagradu *Saharov* dobio Mons. *Zaharija Kamuenho*, angolski nadbiskup.

* * *

U Mostaru je objavljena knjiga *Ratka Perića* "Da im spomen sačuvamo" o životopisima hercegovačkih biskupa i svećenika. O knjizi *Lovorke Čoralić* "Hrvati u Mlecima" piše "Hrvatsko slovo" od 26. X. 2001.

* * *

31. X. 2001. emitirana je na Hrvatskom radiju radiodrama *Nikole Šopa* "Odlazak stvari i vjeridba sv. Franje".

* * *

Ove se godine navršilo 60 godina od smrti *Velimira Deželića* st., potpredsjednika HKD-a i suosnivača Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja". Ta će obljetnica biti obilježena izložbom u prostorijama Družbe i književnom večeri u HKD-u. Prigodom 50. obljetnice njegove smrti bio je organiziran znanstveni skup u Mariji Bistrici i u Zagrebu. Između ostalih na skupu su govorili *Gjuro Deželić*, *Juraj Kolarić*, *Lav Znidarčić* i *Radovan Grgec*. Ti su referati objavljeni u posebnom zborniku.

* * *

Križarska organizacija priredila je u "Vijencu" 28. X. 2001. svečanu akademiju u povodu proslave *Papina dana*.

* * *

"Matica", br. 10/2001, donosi članak *Sanje Vulić* o govoru Hrvata u Mađarskoj, priloge iz ostavštine *Ive Balentovića*, članak *Tomislava Jonjića* "Svi smo mi odgovorni", članak *Dragutina Pavličevića* o moravskim Hrvatima itd.

* * *

Prema rezultatima najnovije ankete lista "La Croix", objavljenima 23. X. 2001., od četiri Francuza tri ne čitaju nikad Bibliju, ali 50% domaćinstava ima bar po jedan primjerak kod kuće. 54% ispitanika smatra Bibliju zastarjelom knjigom. Na pitanje koju biblijsku ličnost poznaju bar po imenu odgovorili su ovim redoslijedom: *Isus Krist* (36%), *Mojsije* (27%), *Marija* (24%), *Abraham* (18%), *Petar* (16%), *Josip* (16%), *Ivan* (16%), *Pavao* (14%), *Juda* (14%), *Matej* (10%) itd. Uglavnom, svi ti odgovori pokazuju stanovitu "dekulturaciju" u vezi s Biblijom u školama i na sveučilištima XX. stoljeća, dok je u XIX. stoljeću vladala "hiperkulturacija" u vezi s grčkom i latinskom kulturom.

* * *

U "Etudes", br. 10/2001, *Erik Verhagen* piše o značenju slika *Julija Knifera*, Osječanina, vrlo popularnog u Francuskoj i Švicarskoj. Tu je popularnost dokazao i svojim slikama na Venecijanskom bijenalu, koji se održavao do 4. IX. 2001.

* * *

Za novoga pravoslavnog patrijarha u Grčkoj izabran je *Irinaios I.*, naslijedivši tako *Diodorosa I.*

* * *

"Famiglia cristiana", br. 43/2001, donosi članak *Beppea Del Colle* o *Osami bin Ladenu* "Ma un buon musulmano non usa la violenza" (No dobar se musliman ne služi nasiljem).

* * *

O zbirci *s. Marije od Presvetog Srca* (*Anke Petričević*) "Sveta žrtva" piše *Nedjeljko Mihanović* u "Hrvatskom slovu" od 2. XI. 2001.

* * *

Na I. programu Hrvatskog radija izvedeno je 3. XI. 2001. djelo *Antuna Kanižlića* "Sveta Rožalija".

* * *

Larry P. Arn objavljuje u "Imprimisu" svoj rujanski govor prigodom Nacionalnog dana molitve nakon

teorističkog napada, pod naslovom "The Never-Ending Defense of Liberty" (Beskonačna borba za slobodu).

* * *

U povodu 20. obljetnice smrti kardinala *Šepera* govorio je na Radiju "Marija" o njegovu životu i djelu tajnik HKD-a *Stanislav Vitković* uoči simpozija 7. i 8. XI. 2001. Uoči toga simpozija KS je objavila i, u prijevodu *Danijela Labaša* (mladeg), *Casarolijeve* memoare "Mučeništvo strpljivosti". Kritičke reakcije na tu knjigu kao i na vatikansku "istočnu politiku" spomenuli smo u prethodnim brojevima "Marulića" pišući o mons. *Hnilici* i kard. *Korecu*.

* * *

Hans Küng primio je "etičku nagradu" Budimpeštanskog kluba, koji svake godine nagrađuje ličnosti zaslužne za etički doprinos dijalogu.

* * *

U SAD-u je primijećeno da roditelji svojoj djeci sve manje daju svetačka imena. Na primjer, najčešće žensko ime je *Jennifer*, daleko ispred imena *Marija*, dok je od muških imena ipak najčešće *Michael*.

* * *

"Školske novine" od 30. X. 2001. donose prikaz *Marulića 5/2001*.

* * *

U njegovu rodnom Virju otvorena je spomen-soba *Stjepana Krčmara*, bivšega upravitelja i urednika HKD-a, 9. XI. 2001.

* * *

31. X. 2001. predstavljen je zbornik "Hrvatska - Čile" koji je uredio *Ivo Žanić*. 8. XI. 2001. otvorena je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici izložba i konferencija "Stoljeće hrvatske književnosti u inozemstvu". Pozdravnu je riječ izrekao *Josip Stipanov*. U programu sudjelovali su *Branko Hanž*, *Livija Kroflin*, *Jakša Kušan* i dr.

* * *

U "Vjesniku" od 1. XI. 2001. *Tihomir Ponoš* objavljuje recenziju knjige "Holokaust u Zagrebu" *Ive Goldsteina* te citira iz knjige odlomak u kojem se opisuje "slučaj *Petra Grgeca*, profesora na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji, koji je na ulici Židove (tada već primorane da nose židovski znak) u znak poštovanja prema njihovoj patnji i hrabrosti pozdravljao skidanjem šešira". P. Grgec bio je istodobno i odbornik HKD-a, a u vrijeme koje opisuje Goldstein postao je direktor I. realne u Zagrebu. Otac je našeg ravnatelja i urednika R. Grgeca.

* * *

"Etudes", br. 11/2001, objavljuje članak *Jeana-Noëla Bezançona* "Dieu change-t-il en catéchèse?" (Mijenja li se Bog u katehezi), u kojem autor postavlja pitanje je li Bog u katekizmu iz god. 1974. bio "dobri Bog", dok se Bog suvremene kaheze očituje, kao Otac, u Isusu Kristu.

* * *

Filozof i sociolog *Jürgen Habermas* dobitnik je mirovne nagrade njemačkog knjižarstva. Kao sociološki etičar posvećuje on velik dio svojeg promišljanja religijskoj tematici, premda, posljednji veliki predstavnik Frankfurtske škole, smatra da je "nemuzikalan" u religioznom pogledu. I nakon 11. rujna,

misli on, sve se češće čuju religiozni tonovi.

* * *

Michel Evdokimov objavljuje kod Flammariona knjigu "Pravoslavni kršćani". Posebno se osvrće na značenje ikone u pravoslavlju.

* * *

"Međimurje" od 6. XI. 2001. donosi prikaz jeronimske "Danice" za 2002.

* * *

7. XI. 2001. umro je na Ćokovcu (Tkon, Pašman) dr. *Martin Kirigin* u 93. godini života. Pionir je novih liturgijskih gibanja kod nas. Rođen u Mircima na Braču 14. XII. 1908., zaređen je u Supetru na Braču 1931., a u Hvaru je uređivao list "Život s Crkvom" do kolovoza 1938., kada je stupio u benediktinski red. Od 1957. do 1961. bio je župnik u Pagu, a od 1961. do 1970. u Biogradu. Od 1970. župnikuje u Tkonu, a zatim je prior na Ćokovcu, koji je obnovio uz pomoć p. Benedikta Celegina. Na Visokoj bogoslovnoj školi u Zadru predavao je liturgiku i neko vrijeme bio njezin rektor. Bio je vjeran član HKD sv. Jeronima te suradnik "Danice" i "Marulića".

* * *

U HAZU je 5. XI. 2001. održana svečana akademija posvećena ocu hrvatske književnosti *Marku Maruliću*.

* * *

15. XI. 2001. emitirana je na Hrvatskom radiju (I. program) radionapetica *Stanislava Pejkovića* "Vilajet express".

* * *

U "Crkvi na kamenu", br. 11/2001, *Dragica Zeljko Selak* piše o *Mati Ujeviću*, "ocu hrvatske enciklopedije". M. Ujević bio je član i suradnik HKD-a te autor poznatih jeronimskih edicija "Mladost Tome Ivića" i "Gradišćanski Hrvati". Uz Lj. Marakovića i P. Grgeca bio je i najpoznatiji literarni kritičar kršćanskog usmjerenja. Uz njih dvojicu i dr. J. Andrića ima i on u zagrebačkom Trnju svoju ulicu.

* * *

"Večernji list" od 5. XI. 2001. donosi članak *Denisa Derka* "Tihi odlazak *Bore Pavlovića*", gdje on navodi mišljenje *Radovana Grgeca* o Bori Pavloviću kao književniku (iz Marulića 5/2001).

* * *

"Književni petak" održan 26. X. u prostorijama Gradske knjižnice na Starčevićevu trgu bio je posvećen fantastičkoj prozi našega suradnika *Mladena Jurčića*. Na tribini su o Jurčićevu stvaralaštvu govorili *Stanislav Pejković*, *Branko Pilaš*, *Josip Sanko Rabar* i sam autor, a ulomke iz Jurčićevih priča čitala je njegova supruga *Božica*.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub 1057
60. obljetnica smrti Velimira Deželića 1061
Pr.: Četvrta obljetnica smrti Jurja Lončarevića 1062
Pr.: "Majčin rukovet" Ane Marije Leinweber 1062
***Ivana Radić:** Polnoćka 1063
***Milan Radić:** Isusu za rođendan 1063
Radovan Grgec: Stjepanu Krčmaru - in memoriam 1064
Pr.: "Djetinjstvo u Trnju" Tatjane Vranić Kren 1065
***Josip Sanko Rabar:** Božićna pjesma 1066
Kard. Montini: Govor povodom smrti kardinala Alojzija Stepinca (prijevod: Eugen Kumičić Genči) 1067
Marija Pogorilić: Badnja večer 1069
***Marela Mimica:** Bijela ponoć 1071
***Malkica Dugeč:** Bijeli san u školjci 1072
Katarina Cipra: Marizina smreka 1073
***Nada Kordić:** Nekad i sad 1075
***S. Marija od Presvetog Srca:** O, dušo moja; Ne daj da se ugasi 1076
Stanko Tenšek: Yves Le Pape - kipar Isusova smiješka 1077
***Mato Marčinko:** Moj anđeo mi reče 1083
Stanislav Pejković: Operacija: deset godina mraka 1085
***David Kabalin:** Zebnja 1088
S. Marija Petra od Presv. Euharistije: V duši; Bistrički rekvijem 1089
Ante Gradiška: Carlyle - naš suvremenik?! 1090
S. Petra: Tvoja maslina; Obala; Uskrsnuće; Koraci 1097
Mladen Jurčić: Poziv 1098
***Mladen Jurčić:** Kazna; Plićak 1100
Piero Negri: Majstor i njegov učitelj - intervju s Leonardom Cohenom (prijevod: R. G.) 1102
***Boris Nazansky:** Otisci stvarnosti (haiku) 1104
Nikica Radoš: Slučaj života 1105
***Dušan Pavela:** Gorštačko dijete 1111
Jerko Bauer: Spomen na smrt nadbiskupa Antuna Bauera 1112
***Marela Mimica:** Doba zvončića 1114
***Đurđica Asić-Klobučar:** V Lurde; Pred špiljom 1115
Đuro Deželić: Lavoslav Ružička - prvi hrvatski nobelovac 1116
***Davorin Peterlin:** Bračno otrežnjenje; Vjera 1124
Drago Pažin: Enigma još traje 1125
***M. M. Ušić:** Šišmiš 1131
Ilija Pejić: Neumorna hrvatska duša 1132
***Tereza Begović:** Ruka koja neće njihati kolijevku; Kad te more; Anđeo 1144
Željko Vegh: Politika Zapada prema Hrvatskoj u člancima i knjigama dr. Milana Šufflaya 1145
***Slavica Čilaš:** U autobusu 1161
***Nevenka Kauzlarić:** Tradicija; Okvir za jesen 1161

Ivan Pandžić: Augustin Kažotić - pouzdan pokazatelj hrvatske povijesnosti 1162
***Malkica Dugeč:** Na presahlu vrelu 1175
Boris Vrga: Prilozi za portret Mladena Pejakovića 1176
***Tomislav Maretić:** Jesen i fontana 1181
Nedjeljko Mihanović: Umjetnička percepcija i stvarnost u romanu Žalosni Gospin vrt 1182
***Ljubica Koren-Željkova:** 2000. godine 1190
Vinko Juzbašić: Prilozi za biografiju fra Bernardina Tome Leakovića 1191
***S. Marija od Presvetog Srca:** Udišem tišinu 1193
Franjo Šerić: Moj dug fra Julijanu Jeleniću 1194
***Bernardina Crnogorac:** Odsjaj 1196
Marijan Cipra: Srednjovjekovna ontologija Tome Akvinskoga 1197
Nove publikacije 1207

Mišljenja i reagiranja

Tomo Vereš: Otvoreno pismo hrvatskim jezikoslovcima 1208
Pavao Galić: Je li bio potreban protuosovinski rat? 1209

Mozaik

Mladen Jurčić: Još jedno uspješno i spektakularno gostovanje u zagrebačkom HNK 1215
Tvrtko Klarić: Kulturna događanja u Zaboku 1218
Galerija Šimun 1221
Grga Pejnović: Uz izložbu Josipa Ćosića 1222

Knjige

Sanja Vulić: Novi podravski rječnik 1224
Ante Bačić Fratrić: U procjepu između prošlosti i sadašnjosti 1226
T. M.: Hrvati u Veneciji 1228
Nevenka Nekić: Mrlja na obrazu grada 1229
Božidar Prosenjak: Na oštrici dvojbe! 1231
Anica Bilić: Ususret novom tisućljeću 1232
Tomo Vereš: Vojvođanski multikulturni centar 1234
Josip Lisac: Dijalektološki o Letnici 1236
Stjepan Kožul: Da im spomen očuvamo 1237
Nikola Bićanić: Spomenica jednoga od najljepših prirodnih i poviješću vrlo bogatih prostora 1241
Stanislav Vitković: Agostino Casaroli: "Mučeništvo strpljivosti" 1245
Vijesti 1249

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220